SİYASET

DEVRİMCİLER

ERIC J. HOBSBAWM

agorakitaplığı

ERIC J. HOBSBAWM

9 Haziran 1917'de Mısır'ın İskenderiye şehrinde doğan Eric John Ernest Hobsbawm, Viyana, Berlin ve Londra'da öğrenim gördükten sonra Cambridge Üniversitesi'ne girdi. Daha sonra Londra Üniversitesi, Cornell Üniversitesi, Ecole des Hautes Etudes en Science Sociales dahil olmak üzere, Londra Üniversitesi, Birkbeck College'de emekli olana kadar çeşitli üniversitelerde çalıştı. Kitapları dünyanın hemen hemen bütün ülkelerin dillerine çevrilen büyük tarihçi Hobsbawm'ın diğer yapıtlarından başlıcaları şunlardır: *İlkel Asiler* (1959), *Caz Sahnesi* (1959-1989-1993), *Ter Döken İnsanlar* (1962), *Sanayi ve İmparatorluk* (1964), *Kaptan Swing* (George Rudé'yle birlikte, 1969), *Haydutlar* (1969-1981), *Sermaye Çağı* (1975), *Devrim Çağı* (1982), *İmparatorluk Çağı* (1987), *Marseillaise'in Yankıları* (1990), *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik* (1990-1992), *Aşırılıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl Tarihi* (1994), *Sıradışı İnsanlar* (1998), *Tarih Üzerine* (1998) ve *Enteresan Zamanlar: Yirminci Yüzyılda Geçen Bir Ömür* (2003). Yazarın, Terence Ranger'la birlikte yayına hazırladığı klasik kitabı *Geleneğin İcadı* (1992) da Agora Kitaplığı tarafından 2006'da yayımlanacaktır.

HATİCE PINAR ŞENOĞUZ

1974 doğumlu. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun, aynı bölümden yüksek lisans derecesi sahibi. Halen ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde doktora programını sürdürüyor.

Eric J. Hobsbawm

DEVRİMCİLER

Türkçesi: Hatice Pınar Şenoğuz

a
agorakitaplığı

Siyaset 17

Devrimciler
Eric Hobsbawm

Kitabın Özgün Adı:
Revolutionaries
Abacus, Londra, 1973

İngilizce'den çeviren: Hatice Pınar Şenoğuz
Kapak tasarım: Mithat Çınar
Dizgi: Sibel Yurt

© 1973, Eric J. Hobsbawm
© 2005; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Akçalı Ajans aracılığıyla Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: Şubat 2006
ISBN: 975 - 8829 - 09 - 9

Baskı ve Cilt: Kitap Matbaacılık
Tel: (0212) 501 46 36

AGORA KİTAPLIĞI
Gümüşsuyu Mahallesi Osmanlı Yokuşu,
Muhtar Kâmil Sokak No: 5/1 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26-27 Fax: (0212) 243 96 28
www.agorakitapligi.com
e-posta: agora@agorakitapligi.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz vii

I. KOMÜNİSTLER

1) Komünist Tarihin Sorunları 3
2) Britanya'da Radikalizm ve Devrim 12
3) Fransız Komünizmi 18
4) Entelektüeller ve Komünizm 28
5) İtalyan Komünizminin Karanlık Yılları 36
6) Yenilgiyle Yüzleşmek: Alman Komünist Partisi 49

II. ANARŞİSTLER

7) Bolşevizm ve Anarşistler 67
8) İspanya'nın İçyüzü 82
9) Anarşizm Üzerine Düşünceler 95

III. MARKSİZM

10) Karl Marx ve Britanya İşçi Hareketi 109
11) Marksizm Üzerine Diyalog 125
12) Lenin ve 'İşçi Aristokrasisi' 139
13) Revizyonizm 149
14) Umut İlkesi 156
15) Sermayenin Yapısı 164
16) Karl Korsch 176

IV. ASKERLER VE GERİLLALAR

17) Vietnam ve Gerilla Savaşının Dinamiği 187
18) Yirminci Yüzyıl Siyasetinde Orduya Karşı Siviller 202
19) Askeri Darbe 219

V. İSYAN VE DEVRİM

20) Hannah Arendt'te Devrim 229
21) Şiddetin Kuralları 238
22) Devrim ve Cinsellik 246
23) Kentler ve Ayaklanmalar 252
24) Mayıs 1968 269
25) Entelektüeller ve Sınıf Mücadelesi 282

ÖNSÖZ

Bu kitap birbiriyle ilintili bir dizi konuda yazılmış denemelerden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümü, asıl olarak Komünist Enternasyonal dönemindeki komünizmin ve komünist partilerin tarihini ele alır. İkinci Bölüm, son zamanlarda* yeniden canlanmaya başlamış olan bir hareket olan anarşizme eğilirken, Üçüncü Bölüm'de Marx ve Marksizme dair dünya çapında, 1950'lerin ortasından beri canlı bir şekilde yürütülen tartışmanın değişik yönleri ele alınmaktadır. Üçüncü Bölüm'de Marx ve Lenin hakkında bazı notlar düşülmüştür; yalnız bunlar, daha çok yeniden keşfedilmiş eski Marksistlere, yine birkaçı yeni olan Marksist yazarlara ve onlardan kaynaklanan tartış-

*) 1964-1971 yılları arasında yazılmış denemelerden oluşan bu kitap 1973 yılında yayımlanmıştır; dolayısıyla, yazarın kastettiği dönem 1960'lı yıllarla 1970'lerin başıdır. (ç.n.)

malara ilişkin yorumlardan ibarettir. Son olarak, kabaca 'şiddet politikası' başlığı altında sınıflandırabileceğiniz devrim, isyan, gerilla mücadelesi ve askeri darbe gibi bazı temalar değerlendirilmiştir.

Bazen yazarlar konuları seçer, bazen de konular yazarları. Elinizdeki kitaptaki konuların büyük çoğunluğu benim için seçilmişti; kısmen beni farklı temalar etrafında konuşma yapmaya davet eden insanlar, ama çoğunlukla da benden kitap eleştirisi tarzında denemeler yazmamı isteyen editörler tarafından belirlendiler. Kuşkusuz 'eski sol'dan gelme bir Marksistin, değerlendirsin diye gönderdikleri kitapların ana fikri hakkında bir şeyler bildiğini ve bu kitaplara dair görüşlerini açıklamaya meraklı olabileceğini düşünmüşlerdi. İkinci varsayımlarında haklıydılar muhakkak, gelgelelim, o kitaplara vakıf olmak genel hatlarıyla ciddi bir yeterlilik isterdi.

Ben yıllar içinde gerek Marksist fikirlere, gerekse yakın geçmişteki devrimlerle devrimci hareketlerin tarihine dair epeyce bilgi sahibi oldum, yine de bir tarihçi olarak konuşmam gerekirse, bunlar benim mesleki uzmanlığım diyebileceğim alana girmiyorlar. Bildiklerimin çoğu, burada incelenen yazarlardan gelmekte ve çok azı ilk elden araştırmaya dayanmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda alçakgönüllü bir katılımcı ya da antropologların dediği gibi 'katılımcı gözlem' yapan biri olarak ben de gözlerimi açık tuttum, çok sayıda ülkede benden fazlasıyla bilgili dostlarımı dinledim ve bu denemelerde değinilen serüvenlerden bazılarına en azından bir turist gözüyle tanıklık etme şansım oldu; en fazla bunu söyleyebilirim.

Yine de, ilk elden gözlemin bir değeri olsa gerektir. Gözlemlerimizden çıkan sonuçları aktarmanın, benim kuşağımı şekillendiren zamanları (devrimcilerin beslediği umut ile korkunun Rus devriminin akıbetinden ayrı tutulamayacağı dönemi) bilmeyen insanların yirminci yüzyıl tarihinin önemli bir bölümünü kavramasına yardım edebileceğini umuyorum. O zamanlara özgü hareketlere ilişkin mümkün olduğunca anlaşılır olmaya çalışmamın sebebi bu. Burada tartışılan daha yakın tarih kesitlerine gelince, onları tarafsız olmamakla birlikte gerçekçi bir dille kaleme almak için elimden geleni yaptım. Böyle bir analizden çıkabilecek sonuçlarla tarihten ders alınmasını beklemiyorum şüphesiz, ama hiç değilse bir tarihçi olarak, bazı dersler çıkarılması için gerekli malzemeyi sunabilirim.

Bu denemeler polemik ve karşı polemik, suçlama ve haklı çıkarma çabalarıyla uzayıp giden, zaten kabarık bir kitap listesini çoğalt-

mak amacıyla yazılmadı. Kendilerinin -ve başkalarının- hayatını bir amaca adayan orta yaşlı ve yaşlı erkeklerle kadınların zihnini meşgul eden sorunların, kendilerini onlar kadar bir fikre adamamış çağdaş ya da genç haleflerinin zihninde aynı derecede yer ettiği bile kesin değildir. Denemelerin yazılma amacı, bunların açığa kavuşturulmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmaktı. Kanımca, yazar bu netameli konular hakkında berrak görüşler ifade etmeliydi; dolayısıyla, bu yazıların sadece kendisiyle hemfikir olanlarla sınırlı bir merak uyandırmasını da talihsizlik sayardı elbet.

Denemelerin kaleme alındığı tarihler her yazının sonunda belirtilmiştir. Üç yazı daha önce yayınlanmamıştır (5., 18. ve 25. denemeler). Başta yer alan bölümler içinde küçük bir kısmı *Times Literary Supplement*'te kitap eleştirisi olarak yayınlanmıştır; öbürleri, Montreal ve Londra'da yaptığım konuşmaların ürünüdür. Geriye kalan bölümler, ilk olarak *Times Literary Supplement*, *New York Review of Books*, New York *Nation*, *New Society*, *New Statesman*, *New Left Review*, *Marxism Today*, *The Spokesman*, *Monthly Review*, *History and Theory* ile *Architectural Design* gibi süreli yayınların İngilizce basımlarında çıkmıştır. Yedinci Bölüm'e *Anarchici e Anarchia nel Mondo Contemporaneo* (Fondazione Luigi Einaudi, Torino, 1971) içinde yer verilmiştir. Yazıların hemen hepsinde küçük değişiklikler yapmış olmakla birlikte, bazıları az çok kapsamlı diyebileceğim bir şekilde yeniden kaleme alınmıştır. Bu vesileyle, kitaptaki makalelerin yeniden basılmasına izin veren yayıncılara teşekkür etmek isterim.

E.J. Hobsbawm

DEVRİMCİLER

I.
KOMÜNİSTLER

1
KOMÜNİST TARİHİN SORUNLARI

Sosyalizmin gelişimi açısından bakıldığında, bugün, 1914'te İkinci Enternasyonal'in çöküşü ve Ekim 1917'de Bolşeviklerin zaferiyle başlayan tarihsel çağın sonundayız. Bu da bize, bu çağın devrimci hareketlerinin karakteristik ve egemen örgütlenmesi olan komünist partilerin tarihini incelemek açısından uygun bir zamanda bulunduğumuzu göstermektedir. Komünist partilerin tarihini yazmak salt kendine has zorlukları yüzünden değil, başka sebeplerden ötürü de meşakkatli bir uğraştır.

Bütün komünist partiler, birbiriyle uyumsuz iki partnerin birlikteliğinin, ulusal sol ile Ekim Devrimi arasındaki evliliğin çocuğudur. Böylesi bir evlilik, hem tarafların aralarındaki sevgiye hem de birlikteliğin elverişli olmasına dayanır. Siyasal hatıraları Kruşçev'in Sta-

lin'i suçlamasından ya da Çin-Sovyet ayrılığından öncesine gitmeyen birisinin, şimdiki orta yaşlı ve yaşlı kuşağa Ekim Devrimi'nin ne anlam ifade ettiğini kavraması neredeyse imkânsızdır. Ekim Devrimi, hem savaşları ve krizleri doğuran kapitalizmin çelişkilerinin derinliğinin, hem de kapitalizmin yerini sosyalist devrime bırakması ihtimalinin *-bu ihtimalin kesinliğinin-* kanıtı olarak gerçekleşen ilk proleter devrim, tarihte sosyalist düzenin inşasını başlatacak ilk rejimdi; Dünya devriminin başlangıcıydı. Rusya'nın işçilerin cenneti olduğuna yalnızca naif insanlar inanıyordu, ancak bu inanç girift düşünceli insanlar arasında da genel bir hoşgörüyle karşılanmaktaydı. Oysa bugün, 1960'ların solu, bu hoşgörüyü sadece Küba ve Vietnam gibi belli küçük ülkelerdeki devrimci rejimlere gösterebiliyor. Ekim Devrimi sonrasında, başka ülkelerdeki devrimcilerin Bolşevik örgütlenme modelini benimseme, iradelerini Bolşevik bir enternasyonale (nihayetinde SBKP'ye ve Stalin'e) teslim etme kararı, sadece doğal bir coşkudan kaynaklanmıyordu; aynı zamanda, bütün alternatif örgütlenme formları, strateji ve taktiklerin aşikâr başarısızlığından da ileri gelmekteydi. Lenin başarılı olurken, sosyal demokrasi ve anarko-sendikalizm başarısız olmuştu. Dolayısıyla, başarı reçetesini uygulamak akla yatkın görünüyordu.

1917'den sonraki yıllarda, devrimin dünya çapında yükselişe geçtiği izlenimini veren dalga çekildikten sonra, akılcı hesap yapma unsuru giderek galip geldi. Elbette, bu eğilimi pratikte komünistlerin teker teker partiye denk gördükleri davalarına duydukları ateşli, topyekûn bağlılıktan (bu da Komünist Enternasyonal'e ve SSCB'ye, yani Stalin'e bağlılık anlamına geliyordu) ayırmak mümkün değildir. Yine de, komünizme inananların kişisel duyguları bir yana, ister ihraç sonucu isterse kopma sonucunda olsun, komünist partiden ayrı düşmenin etkin bir devrimci faaliyetin sonu anlamına geldiği kısa sürede açığa kavuştu. Komintern döneminde Bolşevizm, Seylan gibi dünya çapında pek önemli olmayan birkaç uzak ülke dışında pratik anlamda önem taşıyan hizipler ve ortodoksiden sapan akımlar doğurmadı. Partiden ayrılanlar, 'reformistler'e katılmadıkça veya alenen 'burjuva' olan birtakım gruplara gitmedikçe (bu durumda artık devrimcilerin ilgisine mahzar olmaktan çıkıyorlardı) ya da solda belki otuz yıl sonra etkili olabilen veya hiç etkili olamayan kitaplar yazmadıkça, ya unutuluyorlar ya da etkin olamıyorlardı. Sözgelimi, Troçkizmin uluslararası komünist hareket içinde siyasal bir eğilim olarak gerçek tarihi, Troçki'nin ölümü

sonrasına denk düşer. Troçki gibi sürgündeki Marksistler, çağ değişene, zayıf unsurlar gerilime dayanamayarak çözülüp, 1950'li yılların CIA kültürüne birçok militan temin ederek ateşli anti-komünistlere dönüşünceye dek, yalıtılmış bir şekilde sessizce çalıştılar; ortalama Marksistler de sekterliğin kalın kabuğuna çekildiler. Komünist hareket fiilen bölünmemişti. Yine de, birleşme için bir bedel ödedi. Üye sayısında önemli ölçüde azalma oldu, bazen aşırı miktarda fire verildi. Mevcut en büyük partiyi eski komünistlerin meydana getirdiğini anlatan fıkrada gerçekten bir doğruluk payı vardır.

Komünistlerin Stalin ve SSCB'ye bağlılıktan başka çareleri olmadığı (belki sadece partinin yüksek kademelerinde belli bir seçenekleri vardı) ilk kez 1920'lerin ortalarında keşfedildi. Palmiro Togliatti gibi açık görüşlü, alışılmadık derecede aklıselim komünist önderler, çok geçmeden *kendi ulusal hareketlerinin çıkarları dahilinde,* SBKP'nin başına kim gelirse gelsin onunla zıtlaşmayı kaldıramayacaklarını anladılar ve bunu Moskova'daki siyasetle daha az temas halinde olanlara, mesela Gramsci'ye açıklamak için didinip durdular. (Elbette Stalin'le geçinmeye tam anlamıyla gönüllü olmak, 1930'larda bir komünistin siyasal hayatını -hatta SSCB'de yaşayanlar açısından fiziksel hayatlarını- devam ettirmesine bir güvence oluşturmuyordu.) Böylesi koşullarda Moskova'ya bağlılık, Moskova çizgisinin onaylanmasından çıkıp, işlevsel bir gerekliliğe dönüştü. Yine, bu komünistlerin çoğu, kendilerine Moskova'nın her şartta haklı olmasının ayrı bir konu olduğunu kanıtlayarak konumlarını rasyonalleştirmeye çalıştılar. Gerçi yerinde bir argümandı bu, çünkü açık görüşlü azınlığın, Moskova'ya karşı durmakta kendi partilerini hiçbir zaman yanlarına çekemeyeceklerine olan inancı doğruluyordu. Eylül 1939'da önder kadronun toplantısına katılan Britanyalı bir komünist, savaşın her şeyden önce halkın faşizme karşı savaşı olmadığını, bunun emperyalist bir savaş olduğunu dinlediğinde kendine şöyle söylediğini hatırlıyor: 'Hepsi bu kadar. Yapılacak hiçbir şey yok. Bu emperyalist bir savaş.' O komünist, o dönemde haklıydı. Tito, 1948'de Stalin'e karşı partisinin desteğini (Stalin'i ve başka birçok parti önderini şaşkına düşürerek) kazanana kadar kimse Moskova'ya başarıyla kafa tutamamıştı. Yine de, Tito ancak bu adımından sonra hem partinin hem de ulusun ve devletin önderi haline gelebilecekti.

Elbette başka bir etken daha vardı: enternasyonalizm. Uluslararası komünist hareketin büyük ölçüde o haliyle artık var olmadığı

günümüzde, üyelerine -hangi taktiksel çokbiçimlilik ve esneklik altında olursa olsun- başlı başına tek bir dünya devrimi stratejisini yürüten, tek bir enternasyonal ordunun askerleri olma bilincini veren o muazzam gücü yeniden hissetmek kolay değildir. Dolayısıyla, ulusal bir hareket ile ulusal birimlerin olsa olsa disiplinli kolları oluşturduğu Enternasyonal (*gerçek* parti oydu) arasında temel ya da uzun vadeli herhangi bir çatışmanın meydana gelmesi de imkânsızdı. Bu güç bir yanda gerçekçi bir muhakemeye, öbür yanda ahlâki bir inanca dayanıyordu. Lenin'e inanmayı sağlayan sebep, pek de onun sosyo-ekonomik çözümlemeleri değildir (her şey bir yana, onun emperyalizm teorisine benzer bir tezi erken dönem Marksist yazından türetmek mümkündür). Lenin'in ikna gücünün sebebi, onun devrimci bir partiyi örgütleme ve devrimi gerçekleştirecek taktiklerle stratejiyi uygulamaya koyup yönetmede gösterdiği gerçek dehaydı. Aynı anda Komintern de harekete, ideallerinin korkunç bir yıkıma uğramasına karşı bağışıklık kazandırmak niyetindeydi ve süreç içinde bunu büyük ölçüde başarmıştı.

Herkesin aynı fikirde olduğu üzere; komünistler bir daha 1914'te sosyal demokrasinin uluslararası düzlemde davrandığı gibi hareket etmeyecek, karşılıklı olarak birbirlerini katletmek üzere milliyetçilik dalgasının peşinden sürüklenip, sancaklarını bir kenara bırakmayacaklardı. Ancak, söylemek gerekiyor ki, olaylar tam da bu istenmeyen şekilde gelişti. Eylül 1939 döneminin Britanya ve Fransız komünist partilerinde kahramanca bir tutum vardır. Milliyetçilik, siyasal hesaplar, hatta sağduyu başka bir yöne işaret ederken, bu ülkelerdeki komünistler yine de hiç tereddüt etmeksizin enternasyonal hareketin çıkarlarını öne koymayı seçmişlerdir. Ne var ki, trajik ve anlamsız bir şekilde hatalıydılar. Yine de yaptıkları yanlış, daha doğrusu, o sırada Sovyet çizgisinin sürdürdüğü yanlışlıklar ve Moskova'da, belirli uluslararası bir durumun, birbirinden çok farklı konumlanmış partilerin uluslararası düzeyde aynı tepkiyi vermesini sağlayacağını farz eden bu saçma siyasal varsayım, bizi komünistlerin eylemlerinin ruhunu alaya almaya sürüklememelidir. 1914 yılında Avrupalı sosyalistlerin yapması gereken şey, bağlı oldukları Enternasyonal'in kararlarını yerine getirmekti ve onlar bunu yapmadılar. Başka bir dünya savaşı patlak verdiğindeyse, komünistler bu sefer bağlı oldukları Enternasyonal'in kararlarına uyacaklardı. Komintern'in onlara başka bir şey yapmalarını söylememiş olması kendilerinin hatası değildi.

Komünist partilerin tarihini yazanların işi bu yüzden olağanüstü derecede zordur. Bu çabaya girişenler, hem çoğu tarihçinin kapıldığı liberalizmden, hem de çağdaş aşırı akımların çoğunda görülen keyfi ve kendi kendini haklı çıkaran pratikçilik anlayışından aynı derecede uzak duran Bolşevizmin insanlara aşıladığı biricik, seküler hareketler arasında rastlanan benzeri görülmemiş *ruh halini* tekrar yakalayabilmelidirler. Parti üyelerinin Auschwitz'de aidatlarını (bir temerküz kampında aklınızın köşesinden bile geçmeyecek ölçüde değerli ve edinmenin neredeyse imkânsız olduğu) sigarayla ödemesini, kadroların işgal edilen Paris'te Almanları öldürmeyi, ama önce bunu yapmak için tek başlarına silah tedarik etmeyi kabul etmelerini sağlayan, kendilerini ülkelerinde kesin mahkûmiyet ya da ölüm cezası bekleyenlerin dahi Moskova'ya dönmeyi neredeyse saniye düşünmeden reddetmelerini mümkün kılan tam bir adanmışlık duygusunu kavramaksızın, bu ruh halini anlamanın bir yolu yoktur. Bu olmadan Bolşevizmin ne başarılarını, ne de çarpıklıklarını anlamak mümkündür; Bolşevizm her iki bakımdan da muazzam bir öneme sahiptir. Gene bu kavrayış olmadan, komünizmin, siyasal çalışma doğrultusunda bir eğitim sistemi olmakta gösterdiği olağanüstü başarıyı anlamak da kuşkusuz mümkün değildir.

Diğer taraftan, tarihçilerin de, ulusal hareketler içinde enternasyonal çizgiyle mecburiyetten ziyade, gerçekten benimsedikleri için uyumlu davranan akımları da dahil ederek, komünist partilerdeki ulusal öğeleri, enternasyonal öğelerden ayırmaları gerekir; Komintern'in politikasındaki gerçekten enternasyonal öğeleri, sadece SSCB'nin devlet çıkarlarına ya da Sovyetler'in iç politikalarındaki taktiksel veya benzeri kaygılara yansıyan öğelerden ayırmaları gerekir; gerek ulusal gerekse uluslararası politikalar açısından, bilgi, cehalet ya da vesveseyi, (iyi ya da kötü) Marksist çözümleme ve yerel gelenekle yabancı örneklerin yerli yersiz taklidini esas alan politikaya, sırf deneme ve yanılmaya, taktik anlayışa ya da ideolojik formüle dayanan şeyleri birbirinden ayırmaları gerekir. Tarihçilerin en başta, Komintern'in, bir başarısızlık ya da Rusya'nın sahnelediği bir kukla gösterisi olarak gösterilip toptan dağıtılması yönündeki tahriklere direnerek, hangi politikalarının başarılı ve makul olduğuna, hangilerinin olmadığına karar vermeleri gerekir.

Britanya Komünist Partisi'nin tarihini yazan biri açısından bunlar, özellikle ele alınması zor problemlerdir; çünkü kısa süreli bazı

dönemler dışında bu problemler ülkede oldukça önemsiz karşılanmıştır. Komünist Parti, Rusya'daki ve uluslararası planda cereyan eden çekişmelerin bütünüyle dışında durmak istemekle birlikte, hem Moskova'ya hem de tıpatıp benzediği işçi sınıfına bütünüyle sadıktı. Parti ardında yolunu şaşırmış ya da azledilmiş önderler, aykırı akımlarla sapkın düşüncelerden oluşan bir bulanıklık bırakmamıştı. Kuşkusuz, gerek küçük bir parti olmanın (öyle ki, Enternasyonal bu partiden, sözgelimi Almanya'daki parti üzerinde kurduğu türden bir baskıyı yaratacak muazzam sonuçlar beklemiyordu), gerekse partinin gayet gelişigüzel bir araştırma sonucunda bile görebileceğimiz üzere, Avrupa'nın büyük bölümüne ve diğer kıtalara benzemeyen bir ülkede faaliyet göstermesinin avantajından yararlanmıştı. Sosyal demokrasiyle siyasal bir kopmadan çok, belli bir noktaya dek İşçi Partisi'nin hep dışında hareket eden çeşitli uç sol grupların birleşmesinin bir ürünü olmasından dolayı, Britanya Komünist Partisi'ni İşçi Partisi'ne alternatif bir kitle partisi olarak görmek, en azından doğrudan bir alternatif saymak, makul görünmemektedir. Dolayısıyla, parti, daha solda duran militan Britanyalıların kendilerini nasıl olsa adayacakları, üstelik de komünistler olarak olağanüstü bir fedakârlık ve enerjiyle yapacakları görevlerin belirlenmesinde serbest kalmıştı (aslında büyük oranda buna teşvik edilmişti).

Doğrusunu söylemek gerekirse, Lenin ilk başlarda daha çok İşçi Partisi karşısında Britanya'daki aşırı solun kendiliğinden içine çekildiği sekterliği ve düşmanlığı kırmaya kafa yoruyordu. Enternasyonal çizgisinin, ulusal sol kanadın geliştirmeye çalıştığı strateji ve taktiklere ters geldiği dönemler (örneğin, 1928-1934 ve 1939-1941 yılları arası), sırf (diğer ülkelerin hepsinde olmadığı halde) burada besbelli bir Enternasyonal stratejisi olduğu için komünizmin tarihindeki anomaliler olarak belirmiştir. Britanya'da gerçekçi bir devrim ihtimalinin bulunmadığı koşullarda, geriye bir tek TUC (İngiliz İşçi Sendikaları Birliği) kalıyordu. İşçi Partisi'yse ulusal ölçekte siyasal bilinç taşıyan işçilerin desteğini kazanabilecek (ve hâlâ büyümeye devam eden) tek partiydi. Başka bir deyişle, sosyalizmin ilerlemesi açısından gerçekçi anlamda düşünülebilecek tek bir yol vardı. Günümüzde solun (İşçi Partisi'nin içinde ve dışında) yaşadığı dağınıklık, başlı başına bu tür ihtimallerin artık verili sayılmamasından ve genel kabul gören alternatif stratejilerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Gelgelelim, Britanyalı komünistlerin durumunu görünürdeki basitliğiyle ele almak bazı soruların üstünü kapatacaktır. İlk başta, Enternasyonal, Britanyalılardan kendilerini layıkıyla komünist bir partiye dönüştürmelerinden ve (kesin olmayan bir tarihten itibaren) imparatorluk içindeki komünist hareketleri desteklemelerinden başka tam olarak ne beklemiştir? Britanya, Enternasyonal'in genel stratejisi içinde kesin olarak nasıl bir rol oynamıştır ve bu rol nasıl değişmiştir? Ender örnekleri dışında, mevcut ve kuşkusuz iyi bir niteliğe de sahip olmayan tarih yazımında bu soruların cevabı hiçbir şekilde açık değildir.

İkinci olarak, Britanya Komünist Partisi'nin 1920'li yıllarda, -zorlayıcı olmayan ölçütler dahilinde bile- neden sınırlı bir etkiye sahip olduğu sorulmalıdır. Parti üyelerinin sayısı çok az ve değişken olmuştur; partinin başarıları kısmen işçi hareketinin radikal ve militan ruh halini, kısmen de komünistlerin genelde halen İşçi Partisi içinde, en azından yerel bölgelerde onun desteğini alarak faaliyet gösterdiği gerçeğini yansıtmaktadır. Mütevazı ama büyüyen bir üye sayısına sahip olmasına, seçimlerde zayıf bir başarı göstermesine ve İşçi Partisi önderliğinin sistematik olarak sürdürdüğü düşmanca tavra rağmen, Komünist Parti'nin, 1930'lara gelinceye kadar etkin bir ulusal sol hareket olarak varlık gösterdiğinden bahsedemeyiz.

Üçüncü soru, komünistlerin hangi tabanda destek bulduğudur. 1930'lu yıllardan önce neden entelektüeller arasında anlamlı bir çoğunluğu yanına çekmekte başarısız olmuş ve (çoğunlukla eski Fabyancı ve loncacı sosyalist sol içinden) kendine çektiği nispeten az sayıda insandan daha fazlasını hızla kaybetmiştir? Partinin İskoçya ve Galler'de görülen olağanüstü güçlü etkisi (ille de üye sayısı anlamında söylemiyorum) neye karşılık gelmektedir? 1930'larda ne olmuştur da parti daha önce olmadığı türden, fabrika militanlarından oluşan bir yapıya dönüşmüştür?

Elbette, iki büyük savaş arası ve 1945 sonrası koşullarda Britanya'da partinin değişen çizgisinin, daha temelde, bu kendine has örgütlenme örneğinin doğruluğu ya da yanlışlığına dair kaçınılmaz biçimde yöneltilmesi gereken daha pek çok soru sıralanabilir.

James Klugmann bu soruların hiçbirini ciddi bir gözle ele almamıştır.* Son derece kabiliyetli ve sağduyu sahibi olan Klugmann,

---

*) Bkz. James Klugmann, *History of the Communist Party of Great Britain: Formation and Early Years*, Londra, 1966.

açıkça komünist partinin doyurucu bir tarihini yazmaya ehildir ve kendini kısıtlanmamış hissettiği her durumda, teklifsizce kalem oynatır. Nitekim, bize partinin oluşumunun, günümüzdeki en iyi ve en berrak anlatımını sunmaktadır. Ne yazık ki aynı anda hem iyi bir tarihçi hem de sadık bir parti görevlisi olabilmenin imkânsızlığı, kendisinin elini kolunu bağlamaktadır. Herhangi bir kurumun 'resmi' bir tarihini yazmanın şimdiye kadar keşfedilen tek yolu, bu amacın gerçekleşmesini sağlayacak olan materyalleri, söz konusu kuruma kesat türü bir işe yanaşmayacak kadar sempati besleyen, ifşa edilmesi halinde sıkıntı verecek sırları açmaktan kaygı duymayacak kadar da kendini özdeşleştirmemiş ve işler kötüye giderse, resmen yalanlanabilecek bir veya daha çok profesyonel tarihçiye teslim etmektir. Temelde Britanya hükümetinin İkinci Dünya Savaşı dönemindeki resmi tarihe yaklaşımı böyle olmuştur; Webster ve Frankland Hava Muharebesi'nin tarihi bu yaklaşımla kaleme alınarak, bilinen pek çok mit yıkılıp, birçok devlet adamı ve politikacı kızdırılmış, ama (savaş stratejisi hakkında hüküm vermek ya da fikir yürütmek isteyen biri açısından kısmen) akademik ve yararlı bir çalışma da ortaya çıkarılabilmiştir. Pek çok politikacıya akla hayale sığmaz gibi gelen bu makul yöntemi şimdiye dek yalnızca İtalyan Komünist Partisi uygulamıştır. Paolo Spriano bu sayede tartışmalı ama ciddi, akademik bir çalışmayı kaleme alabilmiştir.* James Klugmann bunların hiçbirini yapmaya muktedir değildir. O, kayda değer yeteneklerini sırf pespaye bir çalışmaya imza atmaktan kaçınmak için kullanmıştır.

Klugmann bu yüzden korkarım ki zamanının çoğunu boşa geçirmiştir. Her şeyden önce, Komünist Parti'nin yayınlanmamış çağdaş kaynaklarına doğru düzgün yapılan atıf sayısı *ancak* 7'yi buluyor ve yayınlanmış Komünist Enternasyonal kaynaklarına (Inprecorr da dahil) yapılan atıf sayısı 370 sayfalık bir kitapta bir düzineyi geçmiyorsa, (Moskova'dakiler de dahil olmak üzere) bütün o kaynakları incelemek adına on yıl harcamanın ne anlamı olabilir ki? Yazarın çalışmasının geri kalanı da, esas olarak yayınlanmış raporlara, broşürlere ve özellikle de Komünist Parti'nin bu dönemde çıkardığı süreli yayınlarına yapılan atıflardan ibarettir. 1921-1922 yıllarında Komintern Prezidyumu, Britanya'yı on üç kez (Fransız, İtalyan, Macar ve Alman komünist partileri dışında kalan ülke partilerinin herhangi

*) Paolo Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano*, Cilt 1, *Da Bordiga a Gramsci*, Torino, 1967.

birinden çok daha sık) tartışma konusu yapmıştır. Oysa bunu Klugmann'ın, dizin bölümü Zinovyev (ismine atfen Dizin'e konan harfle bağlantısını saymazsak), Borodin, Petrovsky-Bennet, hatta Labour Research Department gibi bütünüyle Britanya Komünist Partisi'ne özgü bir faaliyet alanına hiçbir göndermede bulunmayan kitabından asla öğrenemezsiniz.

Komünist Parti'nin yetkin bir tarihi, sahiden ihtilaflı olan konulardan uzak durularak, örgüt içinde düşüncesizce davranıldığını ya da halkla ilişkiyi kötü etkileyeceğini düşündürecek meselelerden sistematik biçimde sakınarak veya dolambaçlı yollara saparak yazılamaz. Böyle bir gerekliliği, militanların faaliyetlerini eskisinden çok daha bütünlüklü bir şekilde toparlayıp belgelemekle de dengeleyemezsiniz.

Partinin 1920-1923 yılları arasında yürüttüğü çalışmanın kitapta aşağı yukarı 160 sayfa tutması enteresandır. Yine de bu dönem hakkında söylenmesi gereken şu basit gerçek, Zinovyev'in 1922 sonunda Dördüncü Dünya Kongresi'ne sunduğu raporda kaydedilmiştir: "Belki de başka hiçbir ülkede komünist hareket bu denli yavaş bir ilerleme göstermiyor." Üstelik bu gerçekle henüz tam anlamıyla yüzleşilmemiştir. Günümüzde Britanya'daki komünist hareketin durumunu kitlesel işsizliğe bağlayan popüler açıklama dahi, ciddi biçimde tartışılmamıştır. Tamam, Klugmann, bildikleri en iyi şekilde Britanya işçi sınıfına hizmet eden, kendilerini davalarına adamış ve çoğu kez adları sanları unutulmuş militanların hakkını bir parça teslim etmektedir. Parti okulundaki derslerde öğretmen olarak ona büyük ününü kazandıran tüm berraklığı ve yetkinliğiyle, parti okullarında o militanların yerini dolduran insanlar için iyi kötü bir ders kitabı yazmıştır. Ne var ki, kitabında hayli çok miktarda yeni bilgiye yer vermekle birlikte, bunların bir kısmı dikkatle formüle edilmiş açıklamaların anlamını çözmede ancak gayet uzman olanların fark edebileceği türdendir ve pek azı (önemli konulara değinenler) belgelenmiştir. Son söz olarak, bu kitap gerek komünist partinin doyurucu bir tarihini, gerekse de Britanya Komünist Parti'sinin ülke siyasetindeki rolünü başarıyla anlatmaktan uzaktır.

1969

2
BRİTANYA'DA RADİKALİZM VE DEVRİM

Komünist hareketlere ilişkin kapsamlı çalışmalar, çoğunlukla ya sekter ya da cadı avcısı, iki ayrı okulun üyeleri tarafından gerçekleştirilen, bol ama bir bütün olarak bakıldığında beklentiyi karşılamayan üretimiyle akademik bir endüstri haline gelmiştir. Eski komünistlerin çoğunun, anlaşmazlıktan külliyen reddetmeye gitme eğiliminde olması sayesinde bu iki okul birbiriyle örtüşmeye yüz tutar. Kabaca söylemek gerekirse, sekter tarihçiler devrimci, en azından daha solcu, çoğunlukla da komünizmin muarızı olmuşlardır. (Komünist partilerin kendi kişisel tarihlerine yaptığı katkı konusunda sessiz kalınmış ve yakın zamana kadar bu konu göz ardı edilmiştir). Sekter tarihçilerin incelemelerinin asıl amacı, komünist partilerin neden devrim yapmakta başarısız olduğu ya da devrim yaptığında

neden bu kadar sıkıntılı sonuçlar ürettiklerini keşfetmek olmuştur. Dolayısıyla, başlıca mesleki zaafları da hareket içindeki polemiklere ve hizipleşmelere yeterince mesafeli durmayı beceremeleridir.

Ortodoks inançlarını Soğuk Savaş yıllarına kadar tam anlamıyla formüle edemeyen cadı avcısı akademisyenler, komünist partileri uğursuz, denetlenmesi zor, potansiyel bakımdan her an her yerde karşımıza çıkan yığınlar, yarı din yarı fesat gibi gördüler. Öyle ki bunu rasyonel bir zeminde açıklamak mümkün değildi, çünkü çoğulcu-liberal toplumu devirmek istemenin makul bir gerekçesi olamazdı. Sonuç olarak, bu tür akademisyenlerin, komünist partileri, sapkın bireylerin sosyal psikolojisi ve tarihe ilişkin bir komplo teorisi merceğinden bakarak çözümlemeleri gerekiyordu. Bu ekolün başlıca mesleki zaafı, ele aldığı konuya hemen hemen hiç katkı sunamayacak olmasıdır. Onların savunabileceği başlıca klişe, Viktoryen* dönemde yaşamış 'sendikalar birliği'nden birinin söyleyebileceği kadardır, bu yüzden, kendi ortaya attığı klişe görüşlere, komünizmden daha fazla itimat edenleri aydınlatabilir yalnızca.

Bay Newton'un oldukça iddialı bir başlık taşıyan çalışması *The Sociology of British Communism* (Britanya Komünizmi'nin Sosyolojisi)**, cadı avcısı ekolün, Britanya Komünist Partisi'yle yakından uzaktan ilgisi bulunmadığını -ikna olmaya hazır birini tatmin edecek kadar güçlü bir dille- ortaya koymaktadır. Komünist Parti sapkın ya da yabancılaşmış azınlıklardan ibaret değildir ve bu unsurları gerçek anlamda hiç barındırmamıştır. Toplumsal bileşenleri ortaya çıkarılabildiği ölçüde (Bay Newton mevcut verileri karşılaştırmaktadır) parti, öncelikle vasıflı ve yarı vasıflı işçilerden, çokça da mühendis, madenci ve -büyük ölçüde benzer aile ortamlarından gelen- okul öğretmeninden oluşmaktadır. Parti, 'geleneksel radikalizm' diye bilinen akımda olduğu gibi 'köklerinden kopmuş ya da başına buyruk bireylerin değil, aksine, halkla ve bağlı oldukları topluluğun radikalizmiyle sıkı sıkıya bağı bulunan bireylerin desteği'ni kazanmıştır; faşistlere benzeyen 'otoriter kişilikler'in meydana getirdiği bir oluşum değildir. Kaldı ki, aslında iki 'ucun' kolayca birbirinin yerine geçtiğine dair genelgeçer söylencenin gerçeklikte hemen hemen hiç dayanağı da yoktur.

---

*) Kraliçe Viktorya'nın hüküm sürdüğü 1837-1901 yılları arasındaki dönem. (ç.n.)

**) Kenneth Newton, *The Sociology of British Communism*, Londra, 1969.

Parti faaliyetleri, geçmişte sosyologların 'kitle hareketi' modeline ('ilgi odağının kişisel deneyim ve gündelik hayattan uzak olduğu, doğrudan ve eylemci tepki tarzları') denk düşmemiştir ve bugün de buna denk düşmez. Partinin nihai amaçları ne olursa olsun, parti militanları iki büyük savaş arasında sendikalarda ve işsizler hareketi içinde, işçilerin durumunun iyileştirilmesi gibi pratik meselelerle yakından ilgilenmişlerdir. Komünist Parti'nin Britanya'nın diğer partilerine kıyasla daha oligarşik bir yapı sergilediği, üyelerinin parti içi demokrasiye daha az özen gösterdiği veya önderlerine karşı hayli farklı bir tutum takındıkları yönünde ortada somut bir kanıt bile yoktur.

Kısacası, Bay Newton belli ölçülerde Britanyalı komünistleri bilfiil tanıyan herkesin bildiği bir şeyi saptamaktadır. Sosyolojik açıdan ifade edersek, Britanyalı komünistler eylemci bir işçi sınıfının seçkinlerinden beklenenin fazlasını vererek, Britanya tarihinin herhangi bir döneminde işçi sınıfının önder kadrosunu inceleyen herkesin aşina olduğu kadarıyla, 'kendi kendini eğiterek sebatkâr bir şekilde kendini geliştirme gayreti'nden epeyce nasiplerini almışlardır. Bu insanlar işçi hareketlerine önderlik eden ve çoğu kez de hareketleri ilerleten kişiler olmuşlardır. Bay Newton, onların bu konuda İşçi Partili eylemcilere çok benzediğini ve Britanya Komünist Partisi'nin (yakın zamana dek) yadırganacak denli dar kalmış olmasının başlıca sebebinin İşçi Partisi'nin Britanya işçi sınıfının siyasal bakımdan en bilinçli kesiminin görüşlerini oldukça yeterli bir kapsamda ifade ettiğini belirtmektedir. Bu konuda Bay Newton'ın söyledikleri neredeyse tartışmasız bir şekilde doğrudur. Yine de, her zaman bu açıklamayı yetersiz bulan bir işçi sınıfı solu da var olagelmiştir. Bay Kendall'ın kitabıysa işte bu aşırı sol kesimi konu almaktadır.

Asıl sorun, bu kesimin -geçmişte ya da belki bugün- 'devrimci' bir hareketi temsil edip etmediğidir. Komünist Parti söz konusu olduğunda önem taşıyan şey, partinin köklü bir toplumsal değişime olan öznel bağlılığından çok (parti, hedeflerini toplumsal koşullar içinde belirlemiştir ve belirleyecektir), önüne koyduğu faaliyetleri belirleyen siyasal bağlamdır. 1969 olaylarında, devrimi fiilen barikatta durmak değilse bile, en azından barikat savaşına benzer bir patırtı koparmak olarak hayal eden genç aşırıcılara gelince, onların devrim fikri açıkça devrimci değildir ve uzun zaman

önce devrimci niteliğini kaybetmiştir. Gelgelelim, ele aldığımız sorun bundan daha ciddidir. Klasik bir devrim beklentisinin gündemde olmadığı, hatta geçmiş devrimlerden kalma canlı bir geleneğin bulunmadığı bir ülkede herhangi bir parti ne kadar devrimci bir işlev görebilir?

Walter Kendall'ın 1900-1921 yılları arasındaki sol hareketlerle ilgili araştırması bu soruyu keskin bir biçimde gündeme getirir.* Kimi zaman yazarın kendisi de sekter tarih anlayışının karmaşıklığı içinde kaybolmuş gibi görünmektedir ve Komünist Parti'nin Britanya'daki radikal solun geçmişinden değil de, Rus Bolşeviklerin uluslararası çıkarlarından beslenerek büyüdüğü tezi üzerinde gereğinden fazla durmaktadır. Bu argüman aslında kısa yoldan savuşturulabilir. 1917-1921 yılları arasındaki dönemde şunlar apaçık ortadadır: *a*) Aşırı sol, kendini hararetle Bolşeviklerle özdeşleştirmiştir, *b*) Çekişmelerden kafalarını kaldıramayan küçük gruplardan müteşekkildir, *c*) Ruslar ne derse desin, pek çoğunun Komünist Parti'ye dönüşmekten daha fazla istediği bir şey olmamıştır, ve *d*) Ruslara göre tek doğal ve akılcı yol, tek bir birleşik partinin kurulduğunu görmektir. Aslına bakarsanız, sol hareketler beklenmedik bir akıbetle karşılaşmamıştır. Britanya solunun en geniş ve en kalıcı bağımsız Marksist örgütlenmesi olan Britanya Sosyalist Partisi, siyasal açıdan önem taşıyan, ama yine de sayıca az olan diğer sol radikalleri de içine çekerek Komünist Parti'nin asıl çekirdeğini oluşturdu. Ruslar, bu oluşumun içindeki aşırı anti-siyasal sekterliği safdışı etmek için nüfuzlarını kullandılar. Bu oluşumun 'Bolşevik' partiye dönüşmesiyse, Bay Kendall'ın kitabının bıraktığı yerde ciddi anlamda başlamamıştı henüz.

Öte yandan, bu radikal sol ne ölçüde devrimciydi? Ne kadar devrimci olabilirdi? Kendall'ın sunduğu son derece zengin ve bilimsel açıklamadan anlaşıldığı kadarıyla, 1914'ten önce oldukça güçsüz olan radikal solun içinde ancak küçücük bir fraksiyonun (daha çok Iskoçya'da, -Rus bağlantılarıyla birlikte- Londra'nın doğu yakasında ve belki de güney Galler'de) Rusya'daki ya da Irlanda'daki anlamda devrimcilerden oluştuğu açıktır. En iyi ihtimalle sayıları birkaç yüzü bulan bu küçücük militan topluluğu, 1911-1920 yılları arasında, Britanya'daki işçi hareketinin, muhtemelen Çartistlerden bu yana,

*) Walter Kendall, *The Revolutionary Movement in Britain 1900-21*, Londra, 1969.

'siyaset', İşçi Partisi' ve sendika önderliği de dahil olmak üzere 'sistem'i ilk kez gerçekten reddettiğinin işaretlerini verdiği sırada, gücüne oranla büyük bir rol oynamıştır. Devrimci olduklarını söylemekse tabii ki yanıltıcı olacaktır.

Yenilginin asıl sebebi, gerek Britanya solunun iktidar hedefine sahip olmaması, gerekse örgütlerin iktidarı düşünmeye açık olmamasıdır. Ayaklanma başlatanlar, yalnızca daha basit bir seçeneğe yönelip, ya sınıfın geleneksel kitle örgütlerini reformist liderlerin elinden çekip almayı, ya da onlarla hiçbir pazarlık içine girmemeyi seçmişlerdir. Bir taraftan, seçtikleri yönelimlerden ilki uzun vadede daha yararlı olduğu halde, doğrudan kriz koşullarında militanlık düzeyleri azalmış; diğer taraftan, bu militanlık etki alanının yitirilmesi pahasına korunabilmiştir.

Güney Galler'deki madenciler (sendikaları esas olarak kitle ayaklanmasının ürünüydü) birinci yolu seçmişler, sonuçta da ortada 1915'teki büyük grevden sonra ocaklardaki madencilerle bağ kurabilecek, devletle herhangi bir bağı olmayan yaygın bir hareket kalmamıştır. Gene de madenciler bir arada durabilmişler, toplu bir radikallik sergilemişler (hatta Güney Galler Federasyonu bir noktada Komintern'e katılmayı değerlendirmiştir), 1924'te A. J. Cook'u seçmişler ve bütün işçileri (artık bunun çokça siyasal anlamının kalmadığı bir zamanda) Genel Grev'e sürüklemeyi başarmışlardır. Kendall'ın haklı olarak belirttiği üzere, başarıları, "sırf hareketin bir savaş biter bitmez yeniden patlak vermesinin önünü açmak için, savaş süresince radikal eylemler yapılmasını önlemek olmuştur".

Diğer taraftan, atölyelerdeki işçi temsilcileri -tam da tabana dayalı sendikacılık anlayışları, siyasete ve bürokrat kesime duydukları güvensizlikleri yüzünden- boşuna kürek çekmişlerdir ve (Kendall'ın da dikkat çektiği gibi) resmi sendikacılığa eklemlenmekten öteye gidememişlerdir. Gerçek bir ayaklanmaya önderlik etmek yerine, ayaklanmayı kuvveden fiile, hatta kalıcı hale getirmekten aciz biçimde, isyankârlıklarını dışa vurmakla yetinmişlerdir. Dolayısıyla, hareket, ardında yeni kurulan Komünist Parti için az sayıda değerli taraftar bırakarak dağılmıştır. "1918'de Glasgow'a yüz binler halinde yürümüştük", diye yazmaktadır Gallacher, "1 Mayıs 1924'te de sokakları dolduran bir gösterinin başındaydım. Orada toplanan insanların sayısı ne yazık ki yüzü geçmiyordu".

İstikrarlı sanayi toplumlarında devrimci solu bekleyen talihsizlik, eline hiç fırsat geçmemesi değildir. Tersine, devrimci solun harekete geçeceği olağan koşulların, solu, devrimciler olarak müdahale etmelerini gerektiren ender anlarda ele geçirmeleri muhtemel hareketleri olgunlaştırmaktan alıkoymasıdır. Bay Kendall'ın kitabından çıkan cesaret kırıcı sonuç, bu ikilemden çıkmanın kolay bir yolunun olmadığıdır; çözüm, karşılaşılan duruma içkindir. Kendi kendini onaylayan bir sekterlik çözüm değildir; aynı şekilde, bütün siyaseti ve 'bürokrasi'yi basitçe, isyankâr bir şekilde reddeden tepki de bir çare olmayacaktır. Bizimki gibi ülkelerde devrimci olmak gerçekten zor olmuştur. Geçmişe göre gelecekte daha kolay olacağına inanmak için de bir sebep yoktur.

1969

3
FRANSIZ KOMÜNİZMİ

Gelişmiş Batı ekonomilerindeki komünizmin tarihi, ülkeyi isyana sürüklemesi beklenmeyen devrimci partilerin tarihi olmuştur. Bu tür ülkeler, tıpkı içinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca çeşitli dönemlerde olduğu gibi, kapitalizmin uluslararası çelişkilerinden (örneğin, Nazi işgalinden) kaynaklanan veya başka yerlerdeki (Doğu Avrupa'da olduğu gibi) yangın ateşiyle körüklenmiş devrimci bir faaliyetin içine çekilebilirler. Ne var ki, izledikleri siyasal hat barikatlara çıkmaz, hatta çabucak kayıp giden anlar dışında barikatlara yaklaşamaz bile. Ne iki büyük dünya savaşı ne de savaşlar arasındaki büyük bunalım ve çöküş dönemi, Alpler'in güney sınırını oluşturan Pireneler'le Kuzey Burnu arasında herhangi bir rejimin toplumsal tabanını sarsabilmiştir. Yarım yüzyıl gibi nispeten kısa bir zaman dili-

minde bu bölgenin daha güçlü çalkantılarla sarsıldığını hayal etmek de hiç kolay değildir. Doğu Avrupa'daysa (en yakın örneği ele almak gerekirse) çok farklı bir durum yaşanmıştır. Burada, geçici ama önemi tartışılmaz ayaklanmaları bir tarafa bırakırsak, aynı süre içinde iç dinamiklerden kaynaklanan en az dört, belki de beş toplumsal devrim girişimi (Rusya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan* ve belki Bulgaristan) gerçekleşmiştir.

Batı'daki işçi hareketleri kendiliğinden ya da iradi bir tavırla bu koşullara uyum sağlamak zorundaydılar; ancak bunu yaptıkları her seferinde kapitalist sistemde sabit ve itaatkâr bir varoluşu kanıksama riskiyle yüz yüze geleceklerdi. İşçi hareketlerinin karşı karşıya kaldığı bu tehlike, burjuva rejimlerin sisteme muhalif hareketleri siyasal ve ekonomik ilişkiler sistemi içine formel olarak ya da bütünüyle içermeyi reddetmesi, çoğu işçinin içinde yaşadığı varoluş koşullarının sefaleti ve yasal haklardan mahrum bir proletaryanın kendinden müstakil bir sosyal evrene kapanıp kalması yüzünden, yine işçi hareketleri oluşturan ve büyük ölçüde onlara kuvvetle nüfuz edebilen devrimci geleneklerin (çoğunlukla Marksistlerdir bunlar, ama anarşistler de vardır) gücü sayesinde 1914 yılına dek geçen sürede bir ölçüde gözden kaçırılmıştır. Yine, bu tehlike, 1917'den sonraki kuşakta da aynı şekilde gerek kapitalizmin karşılıklı katliam, ekonomik durgunluk ve barbarlık dönemlerinden geçmesi, gerekse daha çok (doğru bir şekilde) dünya devrimini muştuladığı düşünülen Bolşevik devrimiyle birlikte kısmen göze çarpmamıştır. Bu sıkıntılı hal, üç etkenin bileşiminden ötürü bizim kuşağımızda çok daha açık bir şekilde görünmektedir. Bu üç etken sırasıyla, 'Batı'nın olağanüstü ve benzeri görülmemiş (işçi yığınlara da yansıyan) ekonomik refahı, Üçüncü Enternasyonal'in (gerek Sovyet merkezli, gerekse diğer versiyonlarının) dağılması ve dünya devriminin 1945 sonrası dönemde gelişmiş Batı ülkelerindeki sorunlardan -coğrafi, toplumsal ve siyasal anlamda- uzak durmasıdır.**

1914 öncesi dönem tarihe karışmıştır. İkinci Enternasyonal bütünüyle çökmüş, keza onun yarı rakibi, yarı tamamlayıcısı olan ve

*) Buradaki devrim, Britanya'nın askeri müdahalesi ve Sovyetler Birliği'nin diplomatik düzeyde çekimser tutum almasından dolayı başarılı olmuştur.

**) Mecburen uzak durduğunu değil de, aslında, gözlemleyerek de çıkarabileceğimiz üzere, Çin devriminin ve ulusal kurtuluş devrimlerinin Batı'daki sosyalist ve komünist hareketlere, Ekim Devrimi'nin bu hareketleri etkilediği ölçüde etki etmediğini dile getiriyorum.

anarşizan bir tutum benimseyen devrimci sendikal hareket de ('anarko-sendikalizm') yeniden canlanmak şöyle dursun, benzer bir akıbete uğramıştır. Sırf sonrasında ne olup bittiğini açıklayabilmek için, belki örgütsel birliğe ve ideolojik çoğulluğa sahip tek bir ulusal sosyalist hareketin nasıl olup da gelişebildiği konusunda (o dönemde olağan sayılan bu hareketlerin varlığı dahi bugün olağandışıdır) ipuçları aramak için, bu dönemi akademik merak dışında herhangi bir sebeple biraz olsun incelemek yeterli olacaktır. Üçüncü Enternasyonal dönemi hâlâ bizimledir; hiç yoksa, devamlı olarak Ekim Devrimi'ne atıfta bulunmadan gerek davranış, gerekse gelenek kalıplarını anlayamayacağımız komünist ve sosyal demokrat partiler arasında sürekli bir hizipleşme biçiminde kendini sürdürmektedir. Annie Kriegel'in yazdığı kapsamlı bir çalışma olan *Fransız Komünizminin Kökenleri, 1914-20** gibi eserlerin önemi buradan gelir.

Fransız Komünist Partisi pek çok açıdan emsalsizdir. Parti, 'ileri' Batı ekonomilerinde, İtalyan Komünist Partisi'ni ayrı tutarsak (bu parti dünya ekonomisinin 'ileri' sektörünü geç ve tamamlanmadan yakalamış bir ülkede örgütlenmiştir), az sayıdaki komünist kitle partilerinden biri olarak işçi hareketi içinde çoğunluğun partisine dönüşmüş tek örnektir. İlk bakışta burada ciddi bir problem yokmuş gibi görünebilir. Fransa, Batı Avrupa devriminin klasik yurdudur. 1789-1794, 1830, 1848 ve 1871 gibi devrimci gelenekler bir ulusu devrimci partilere çekmeyi sağlamayacaksa başka ne sağlayabilir! Bununla birlikte, ikinci kez durup düşündüğümüzde Komünist Parti'nin yükselişi aksine aklımızı daha çok karıştırmaktadır. Fransız devriminin klasik gelenekleri (üstelik, işçi sınıfınınki bile) Marksist, hatta Leninist değil, aksine Jakoben, Blanquici ve Proudhoncu olmuştur. Zaten 1914 öncesi dönemin sosyalist hareketi de, Fransız ağacına aşılanmış bir Alman sürgünüdür; politikaya ancak eksik bir şekilde, hatta sendikalara daha da az zerk edilebilen bir aşı... Sosyal demokrat ortodoksiye bilinen en yakın görüş olarak duran Guesdizm, onunla belli bir mesafeyi korumakla birlikte, bölgesel ya da azınlıkta kalan bir hareket olmaktan çıkamamıştır. Fransız Komünist Partisi çok daha radikal bir şekilde 'Bolşevikleşmiş' ya da Ruslaşmış yerli bir harekete işaret eder, ama öte yanda partinin bu politikası hareket içinde kendisine pek dayanak bu-

*) A. Kriegel, *Aux Origines du Communism Français, 1914-20* (2 cilt), Paris ve Lahey, 1964.

lamamıştır. Yine de bu defa aşının tuttuğunu söyleyebiliriz. Fransız Komünist Partisi uzun süre pek çok Fransız işçisinin kitle partisi olarak Fransız solunun başlıca gücü olmakla kalmamış, aynı zamanda geleneksel anlamda 'Bolşevik' bir parti olmayı da sürdürmüştür. Partinin bu özelliği tarihindeki en ciddi sorunu ortaya koyar. Bayan Kriegel bu soruya doğrudan cevap vermeye kalkışmaz (iki ciltlik kitabı partinin kurulduğu Tours Kongresi'yle biter) ve âdeta alternatif ihtimalleri eleyerek dolaylı bir cevap üretir. Kriegel'in kitabına konu edindiği, yıllar boyunca anlattığı parti tarihi, bu eleme süreci tamamlanmadan kesilir. Zaten onun tezindeki ana noktalardan biri de Komünist Parti'nin sonraki gelişiminin 1920 yılında, hiç de öyle kolayca kestirilemeyeceğidir. Bununla beraber, savaşın ve savaş sonrası dönemin tarihsel birikime dayanan, gene de hükmü kalmamış ya da uygulanamaz hale gelen politikaları büyük ölçüde tasfiye ettiğini biliyoruz.

Savaşın ve Rus devriminin nasıl bir etki bıraktığını, hem işçi sınıfını hem de Fransız işçi hareketini oluşturmakla birlikte sıkı örgütlenmesi, hatta kimi zaman temsil yeteneği bile olmayan bir azınlığın gelişimini aynı anda inceleyerek anlayabilirsiniz. Yine de böyle bir ayrım getirmek önemlidir, çünkü Bayan Kriegel'in savunduğu kadarıyla, savaştan sonra işçi hareketinin, kitlelerin temsilcisi olduğu ülkelere kıyasla Fransa'daki devrimci partileri çok daha cazip kılan şey, Fransız işçi hareketinin kırılgan, istikrarsız ve dar görüşlü olmasıdır. Bayan Kriegel'in kitabı bize, işçi sınıfının ve işçi hareketinin açıkça dört safhadan oluşan gelişimi hakkında çok az şey söyler: bu süreç 1914'te milliyetçiliğe tastamam geri dönüşü, 1916'nın sonunda savaşın getirisi olarak 1917 baharında sonuç alıcı olmayan grevleri ve ordu içinde ayaklanmalarla doruğa yükselen usancı, bu yenilgi sonrasında yeniden atalete düşmeyi (yalnız, bu aşamada işçilerin eylemsizliğiyle gitgide işçi örgütlerine daha fazla akın etmesi kol kola gitmiştir) ve savaşın sonlanmasıyla, neredeyse tartışmasız bir şekilde, içi geçmiş işçi örgütlenmelerinin önünde koşan hızlı ve birikerek çoğalan bir radikalleşmeyi kapsar. Radikalleşme hareketinin başlıca taşıyıcıları, terhis olan askerlerle (terhislerin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi radikalleşme ivmesinin korunmasını sağlamıştı), orduda görev yapanların eski işlerine dönmesiyle birlikte savaş zamanında önemli bir istihdam yaratan (metal ve demiryolu) sanayiydi. Buna rağmen, savaşın sonuna kadar

Fransız solunun en eski ve güçlü geleneği olan köklü milliyetçilik rüzgârları, kitleleri Almanların zaferi anlamına geleceği düşünülerek devrimden (Rus devrimi de dahil) uzak tutmuştu. Fransa'da 1917'deki sovyetlere sempati besleyen hareketse -örneğin, Britanya'yla karşılaştırıldığında- dikkat çekici ölçüde zayıftı. Fransız işçilerinin siyasal radikalleşme süreci, ancak ateşkesle birlikte vatanseverlik ile devrim arasında bir tercih yapma ikileminin ortadan kalkışından sonra engellenmeksizin devam edebilmiştir. Ateşkes, sonrasındaysa bu kez de işçi hareketinin uğradığı başarısızlık yüzünden sona ermiştir.

1914'ten 1920'ye kadar olan süre, işçi hareketi açısından bir yenilgi silsilesiydi. Üstelik, işçi hareketi tarihsel anlamda kesin denebilecek yenilgiler de görmüştür. 1914 yılı -gerek sosyalist, gerek sendikalist- tüm seksiyonların ve önceki hareketlere özgü tüm formüllerin topyekûn iflası demekti. 1915 yılının başlarından itibaren, savaş öncesi dönemin özelliği olan radikal sol temelinde olmamakla birlikte, ılımlı pasifist-enternasyonalist (ama devrimci olmayan) bir muhalefet yükselişe geçti. Muhalefet 1917'de başarısızlığa uğradı ve ateşkesten sonra yavaş yavaş Bolşevizm yanlısı devrimci bir sol ortaya çıktı. Bu yeni sol, eski muhalefete kıyasla (tekrar önemli ölçüde) 1915-1917 yıllarındaki pasifist-enternasyonalist 'Zimmerwald' akımına sadece kısmen dayandığı halde, akımın önde gelen sözcüleri bu oluşuma katılmayı reddettiler. Gelinen aşamada Fransız işçi hareketinde bir çatlak çıkmadığı gibi, 1900'lerin başında gevşek bir birlik formülünün ortaya atılmasından beri, şimdiye kadar olduğundan daha fazla uyuşmazlığın yaşanması söz konusu değildi. Kaldı ki, ortada kalıcı bir bölünmenin sinyallerini veren ciddi bir durum da yoktu. Aksine, 1918-1919 yıllarında hem Sosyalist Parti hem de Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1914'ün milliyetçi ve sınıf işbirlikçisi artıklarını eleştirmekle beraber onları inkâr da etmeyen bir tavır takınarak, bir kez daha sola kayan bir birliğin temelini kurmuşa benziyordu. Savaş, Almanya'da olduğu gibi partiyi bölmemişti. 1914'deki sınıf ittifakının önderleri, Britanya'daki durumun tersine (örneğin, Arthur Henderson'ın yaptığı gibi), partiyi savaş karşıtı ve ılımlı sosyalizm yanlısı bir çizgiye taşımaya yeltenmediler. Ne var ki, eskiden azınlıkta kalan pasifistler, Avusturya'da olduğu gibi, partiyi bölmeden çoğunluk haline gelmeyi başaracaklardı.

Kuşkusuz, dünya devriminin çalkantılı atmosferinde hareketin oldukça zayıf ve itibar görmeyen aşırı milliyetçi sağı hariç tüm seksiyonları, her ne kadar 1919-1920 yıllarında verilen mücadelelerin gerçekten hedefine ulaşıp ulaşmadığı tartışma götürse de, dört gözle 'devrim'in ve 'sosyalizm'in gelmesini bekliyorlardı. Fakat, mücadelelerin hedefi ne olursa olsun, hepsi de fiyaskoyla sonuçlandı. 'Konseyler'e dayanan, parlamentoya, partilere ve sendikalara aynı derecede düşman olup, Batılı bir proleterya devrimi hayal eden aşırı sol, güçsüzlüğü yüzünden kitlelere asla ulaşamadığından 1919 baharındaki grevlerde de duvara tosladı.* Özgürlükçü ya da adem-i merkeziyetçi bir komünizm çözümü ıskartaya çıkarıldı. Parlamentarist sosyalistlerse, hep seçimle gelecek sosyalist hükümetlere oynuyor ve böyle bir hükümetin yürüteceği iddialı bir program hazırlıyorlardı. Seçmenlerin sosyalistlere olan siyasal yöneliminin, hayal kırıklığı yaratacak denli düşük bir seviyede kalmasıyla 1919 güzünde başarısızlığa uğradılar; oy oranı başka ülkelerden çok daha düşük bir oranda, sadece yüzde 14 dolayında kalmıştı. Oysa, reformist önderlerin umarsızlığına rağmen, Bayan Kriegel'in inandırıcı bir şekilde kanıtladığı üzere, sosyalistler çok daha fazla oy alabilirlerdi; ama o takdirde bile, çoğunluğun oyunu almaları ihtimal dışındaydı. Bu sayede, partinin önderleri büyük ihtimalle seçim sonuçlarının hiçbir işlerine yaramayacağını ispatlamak zorunda kalacaklarken, bu zahmetten kurtulmuş oldular. Her halukârda reformist yol, bir süreliğine tıkandı.

Son olarak ve en önemlisini söylemek gerekirse, devrimci sendikalistler (Fransa'da katıksız bir proleter devrim geleneğinin belki de en güçlüsüydüler) büyük demiryolu grevinin çözülmesiyle, 1920 yılında gerçekleştirdikleri denemede başarısızlığa uğradılar. Geleneksel Fransız işçi sınıfı miti olan devrimci genel grev unutulmuştu; daha da önemlisi, Fransa'daki hareket içinde etkili bir akım olan devrimci sendikalizm de tükenmişti.

Fransız sosyalist partisinin ana gövdesi bu koşullar altında (ve yalnızca bu koşullarda) Moskova'ya itaat etmeye hazırdı. Yine de Fransız sosyalist partisi, o zaman bile üstü kapalı şekilde Mosko-

*) Bayan Kriegel haklı olarak, Bolşevizme gerçekten alternatif olabilecek, sosyalizmi ve liberal ya da özgürlükçü değerleri bir araya getirme arayışındaki bir alternatifin o zamanlar var olduğuna dikkat çekmektedir; ama hangi yafta altında örgütlenmiş olursa olsun, hareketin tümden yenilgiye uğradığını eklemekten de geri kalmamıştır. Aslında, bu hareketin açıkça siyasal bir başlangıç bile yapamadığı söylenmelidir.

va'ya bağlılık koşullarına çekince koymaktan (Bayan Kriegel'in belirttiği gibi, 'tamamen ama yerli yersiz çekincelerini söylemeden de geri durmayan bir şekilde' itaat etmekten) kendini alamamıştı. Gerçek bir Bolşevik partinin temelinin atılması için, kısa süre sonra sosyalistlerin çoğunluğunun eski partiye geri akmasını ve bunu izleyen birkaç yıl içinde komünist partinin ilk önderlerinin bertaraf edilmesini beklemek gerekecekti. Kuşkusuz bu yorum doğrudur, ama yine de komünist bir kitle partisinin kalıcı bir şekilde ortaya çıkışının, ne ölçüde Bayan Kriegel'in öne sürdüğü gibi 'tesadüfi' olduğu tartışma götürür.

En başta, Fransız sosyalizminin eski akımlarıyla reçetelerinin iflas etmesi kaçınılmazdı. Dahası, Avrupa devriminin 'klasik' ülkesi olmanın ve uluslararası devrim modelini Fransız devrimlerinin belirlemiş olmasının (bu durum Fransa'daki hareketi Marksizme karşı büyük oranda bağışık kılabiliyordu) Fransızlara kazandırdığı geleneksel gurur yara almıştı. Bolşevikler başarılı olurlarken, Fransızlar (acıklı bir şekilde ve Avrupa devrimleri çağında ilk kez olarak) başarısız olmuşlardı. Fransa'daki aşırı sol hareketlerin geleceği açısından bakıldığında, Robespierre, Blanqui veya Proudhon'un bir zamanlar sahip olduğu gücün yokluğunda bu boşluğu, Lenin'in doldurması gerekecekti. Fransız devrimcilerini dönüştürecek bir sürecin önü ilk kez açılmıştı. Fakat Üçüncü Enternasyonal döneminde böyle bir dönüşüm, savaş öncesinde geliştirilen sosyalist birlik formülünü dışarda bırakmak anlamına geliyordu. Komünist bir sol, ya Bolşevik olacak ya da hiç olmayacaktı.

İkinci olarak, Bayan Kriegel'in de doğru bir şekilde saptadığı üzere, 1914'ten önceki Fransız işçi hareketinin toplumsal tabanı yok olmuştu. Savaş Fransız ekonomisini ilk defa yirminci yüzyıla taşımış; daha doğrusu, gerek sanayi öncesi zanaatkârların devrimci sendikalizmin temelini teşkil eden gelgeç azınlık loncalarını, gerekse kapitalist sistemle kin duygusu ve onun tümden devrilmesi umudu dışında hiçbir bağı olmayan, toplum dışına itilmiş bir işçi sınıfı hayalini imkânsız (ya da marjinal) kılmıştı. Öyle ya da böyle, 1914 öncesinin hem reformizmi hem de devrimciliği değişmek, yeniden tanımlanmak ya da daha kesin bir şekilde tarif edilmek durumundaydı. 1914'e geri dönüş yolu bu açıdan da tıkalıydı.

Gelgelelim, Fransız ekonomisinin ve işverenler, işçiler ile devlet arasındaki ilişkilerin bu şekilde köklü bir dönüşüme uğraması, ge-

rek sosyalistlerin gerekse komünistlerin göğüsleyemediği, hatta bütünüyle fark edemedikleri sorunları tekrar diriltti. Batı sosyalizminin trajedisi önemli ölçüde bu eksiklikte yatmaktadır. Léon Blum'un Sosyalist Partisi, ne seçimler ve tedrici reformlar yoluyla sosyalizme yürüyen Fabyancı ideal bir parti, ne de kapitalizm içinde kalan basit bir reformist parti olabildi. Blum'un partisi yozlaşarak Üçüncü Cumhuriyet dönemindeki Radikal Parti'ye benzedi ve aslında Dördüncü Cumhuriyet'te yürüteceği siyasal rolü üstlendi. Parti, toplumsal ve ekonomik konumlar arasında katı bir geçişsizliğin garantörü oldu; bu katılığı yumuşatan tek faktör, parti önderlerine sunulan bakanlık koltuklarıydı. Komünist Parti'yse uluslararası proleter devriminin ve gitgide etkili olan bir işçi örgütlenmesinin partisi olarak kaldı. Bolşevikleşme, partiyi neredeyse tereddütsüz bir şekilde Fransızların tarihindeki en etkili devrimci örgütlenme olmaya götürmüştür. Yine de, dünya devriminin süreç içerisinde tamamen Rus devrimine dönüşmesinden ötürü, devrimi dünyaya yayacak umut kaynağı kaçınılmaz olarak SSCB'ydi ve SSCB, "devrimi kendisinin ilerlettiğini düşünmeyi devam ettirdiği" sürece de yeri orası olacaktı.*

Öte yandan, Fransa'da devrimci bir durum ya da perspektif olmadığından "Fransız Komünist Partisi ister istemez, 1914 öncesinde Fransız devrimci sosyalizminin barındırdığı tüm çelişki ve çatışkıların odağı haline gelmiştir; bir başka deyişle, devrimci olmasına ve günlük pratiğinde reformist, enternasyonalist olmasına rağmen vatansever olmuştur". Keza, Bayan Kriegel'in doğru saptamasıyla, Fransız komünistleri kendileri açısından 'Sovyet Rus dünyasını model alıp, kendilerini bir çeşit hayali küresel topluma dönüştürerek' güya bir çözüm yolu keşfetmişlerdir; üstelik, şunu da ekleyebiliriz ki, politikaya etkin bir şekilde katılmaktan giderek kendini çekmek de bu çözümün parçasını oluşturmuştur. Partiyi, sosyalizmin yeniden dirileceği yeni bir gövde olmaktan kesin olarak ayıran tek bir şey vardır. Parti, bu düşünceden farklı olarak, milliyetçilik ile enternasyonalizm arasında bir tercih yapmaya mecbur bırakan hayati krizler sırasında enternasyonalizmde (enternasyonalizmin mevcut

*) Stalinizm koşullarında bu durum, SBKP'nin bütün politikaları ve eylemleriyle tam bir özdeşleşme anlamına gelir, çünkü herhangi bir tereddüt, ihraç edilmeyi ve dünya devrimi gerçeğiyle temasın kaybedilmesini getirecektir; kim bilir, belki de Bayan Kriegel, "Sovyet devleti ile Fransız Komünist Partisi arasında bir ayrım yapmaya kalkışmanın pratikte olduğu kadar, teorik düzeyde de düpedüz saçma kalacağı"nı iddia ederken kendi geçmişini savunmaktadır.

tek biçimi olarak, SSCB'de vücut bulduğu haliyle Ekim Devrimi'ne bağlanmakta) karar kılmıştır.

Devrimci olmayan koşullarda devrimci partinin bu ikilemden kurtulmasının hiçbir yolu yok muydu (bugün de yok mu)? Bu soruyu yöneltmek, hayatı hakkında yapılan diğer tüm ciddi araştırmalar gibi, Bayan Kriegel'in kitabında da üstün siyasal dehasıyla sivrilen, Lenin'in uluslararası planda komünist harekete tayin ettiği rotanın doğruluğunu yadsımayı gerektirmez. Her şeyden önce, 1917-1921 yıllarında dünyanın yarısını etkisi altına alan devrimci bir durum vardı. Gerçi, bunu söylemek Londra ve Paris'in Sovyet cumhuriyetleri kurmayı gündemine aldığı anlamına gelmez; zaten Lenin de asla bunu kastetmemiştir.

Bugün geriye dönüp baktığımızda, gelişmiş kapitalist ülkelerin (Almanya'nın bile) köklü bir şekilde sarsılmadıklarını görürüz. Diğer taraftan, doğal önderlik bir yana, siyasal bir komutanın bakışıyla bile o dönemde Avrupa'yı (ve her koşulda orta Avrupa'yı) tez elden boşaltılacak bir toprak parçası olarak görmeyip, zafere ulaşılabilecek bir savaş alanı olarak algılamak doğruydu. Kaldı ki, işçi hareketini bölmemiş olmak, mümkün olsaydı bile, hiçbir şeyi çözmezdi. Britanya ve Avusturya'da olduğu gibi, gerçekte kendi içinde bölünmemiş hareketlerin tarihi, iki dünya savaşı arasında yaşanan yenilgilerin suçunun sadece sosyalist-komünist hiziplere atılamayacağını gösterir. Son olarak, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ispatlandığı kadarıyla, etkili devrimci partiler kurmak (Komintern'in büyük başarısıydı bu), özellikle de faşizme karşı direniş hareketlerinde şaşılacak ölçüde olumlu sonuçlar doğurmuştur; bu başarıyı komünist partilere, kendilerinin o zamanlar söylemeye heves ettiğinden veya düşmanlarının sonrasında komünistlerin payını teslim etmeye hazır olduğundan çok daha fazla borçluyduk.

Bu saptamada bulunmak Komintern'i eleştirmeden onaylamak demek değildir. Komintern örgütlenmesinin askeri katılığı komünist partilere geçirilerek, siyasal değerlendirme açısından affedilmez hatalar yapılmıştır. Komintern'in kaçınılmaz olarak SBKP'nin tahakkümünde olması son derece kötü sonuçlar doğurmuş, sonunda Komintern'e zarar vermiştir. Yine de uluslararası işçi hareketinin özellikle Batı Avrupa'da 1917-1921 yılları arasında benimsediği çizgiyi asla izlememiş olması gerektiğini düşünenler, sadece tarihin olduğundan farklı seyretmesini dileyen bir ruh halini ifade ederler. Dahası, böyle düşünenler, ne kadar kısıtlı olursa olsun, sosyalistler açı-

sından Üçüncü Enternasyonal dönemini İkinci Enternasyonal'e göre çok daha az cesaret kırıcı hale getiren olumlu başarıları görmezlikten gelmektedirler. Günümüzde, özellikle Stalinizme ve uluslararası düzlemde komünistlerin kamplaşmasına yöneltilen şu tepki döneminde ve Komintern'in artık açıkça uluslararası düzeyde sosyalist bir örgütlenme için yararlı model olmaktan çıktığı bir zamanda, bu başarıların görmezlikten gelinmesi kolaydır. Gelgelelim, tarihçinin işi övmek ya da ayıplamak değil, çözümlemektir.

Işin garibi, böyle bir çözümleme devrimci olmayan koşullarda, devrimci bir parti olmanın getirdiği temel sorunu Komintern'in savsaklamadığını açığa çıkaracaktır. Gerçekten de, Komintern bu konuda muhtemel bir çözümün ana hatlarını ortaya koymuş ve karşı devrimcilerin bu meselede gösterdikleri aşırı hassasiyet bunun hiç de işe yaramaz bir çözüm olmadığını ortaya koymuştu: Komintern'in önerdiği çözüm yolu, bir 'halk cephesi' ve (1946'dan sonra Komünist Parti için yalnızca bir paravana dönüşene ya da aynı dönemde partinin çekilmesine dek) faşizme karşı ulusal direniş ve kurtuluş cepheleri kurmaktan geçiyordu. Yazık ki önerilen çözüm, bu tür hareketlerle hükümetlerin karakteri ve sahip oldukları potansiyelin, dönemin ruhunu yansıtmayan birtakım faktörlerce gölgelendiği bir zamana denk düşmüştür; komünist partilerin bu tür cephelerin sosyalizme doğru atılan adımlar olduğunu kabullenmekte gönülsüz davranmaları veya ancak partiye dahil edilmeleri koşuluyla bunun olurluğunda ısrar etmeleri, kısa ömürlü olmaları ve çoğu zaman faaliyet gösterdikleri olağandışı koşullarca sınırlanmış olmaları gibi sebepler, buna yol açan faktörler olmuştu. Bununla birlikte, komünist düşüncenin bu evresi, şimdiye kadar ileri Batılı ülkelerde sosyalizme ulaşmanın belirli sorunlarının, hiç değilse uluslararası düzlemde gerçekçi bir şekilde ele alındığı tek dönem olmuştur. Bu süreci Fransız Komünist Partisi'nin başlattığı unutulmamalıdır. 1930'lu ve 1940'lı yıllara özgü deneyimlerin günümüzde geçerli olup olmadığı veya ne kadar geçerli olduğuysa başka bir tartışma konusudur. Kaldı ki bu tartışma, Bayan Kriegel'in kitabının kapsadığı konular arasında yer almamaktadır.

1965

4
ENTELEKTÜELLER VE KOMÜNİZM

Entelektüellerin Marksizme gönül vermiş olmaları çağımızın son derece tipik bir özelliğidir. Entellektüellerle Marksizm arasındaki ilişki Rusya'da Marx'ın hayatta olduğu dönemde başlamasına rağmen, Batı Avrupa'da nispeten geç gelişmiştir. 1890'ların başlarında Marksist entelektüel bol rastlanacak ve varlığı hep kalacak bir türe dönüşecek gibi olduysa da, 1914 öncesinde Viyana'nın batısında yaşayan, nadiren karşılaşabileceğiniz insanlardandı. Bunun sebebi, kısmen bazı ülkelerde (örneğin, Almanya'da) çok fazla solcu entelektüel olmamasına karşın, diğerlerinde (örneğin, Fransa'da) Marksizm öncesi sol ideolojilerin hâkim olmasından, ama en çok da -hoşnut ya da muhalif- entelektüelin mensup olduğu burjuva toplumunun hâlâ kendi ayakları üstüne dikiliyor olmasından

kaynaklanmaktaydı. VII. Edward'ın Britanya'sındaki* tipik solcu entelektüel, bir liberal-radikaldi. Dreyfusçu Fransa'daysa 1789'dan kalma, üstelik devlet katında şerefli bir konum olan öğretmenliğe atanmaya neredeyse kesin olarak hak kazanan bir devrimciydi. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve 1929 iktisadi bunalımının bu eski geleneklerle teminatları ortadan kaldırmasıyla, çok sayıda entelektüel doğruca Marx'a yöneldi. Entelektüeller Marx'la, Lenin üzerinden tanıştılar. Batı'daki entelektüeller arasında filizlenen Marksizmin tarihi, bu yüzden, onların büyük ölçüde geçmişte Marksizmin başlıca temsilciliğini yürütmüş sosyal demokrasinin yerini alan komünist partilerle kurdukları ilişkinin de tarihidir.

Son yıllarda bu ilişkiler özellikle eski komünistlerin, muhalif Marksistlerin, Amerikalı akademisyenlerin ve asıl olarak çeşitli komünist partilere katılıp, çoğunlukla da onlardan ayrılan tanınmış entelektüellerin otobiyografilerinden ya da tanıtıcı başvuru kitaplarından oluşan geniş bir literatürün konusu olmuştur. David Caute'un yazdığı *Komünizm ve Fransız Entelektüelleri*** ikinci kategoride yer alan, daha tatminkâr örneklerden biridir. Zira, entelektüellerin komünist partilere yönelmesinin ve orada kalmalarının, çoğunlukla hem rasyonel hem de karşı konulmaz sebepleri bulunduğunu kabul eder (aslında bunu güçlü bir şekilde savunur) ve 1950'li yıllarda, bu gibi partilerin ancak sapkın, psikolojik olarak anormal ya da 'entelektüellerin afyonu' olan seküler bir dinin peşinde olanları kendine çektiğini düşünen karakteristik bakışı yalanlar. Bu yüzden, kitabın genişçe bir bölümü komünizmle entelektüellerin ilişkisinden, entelektüellerin komünizmle ilişkisinden olduğu kadar çok bahsetmez.

Entelektüellerle komünist partilerin ilişkileri hep çalkantılı olmuştur. Bununla birlikte, bu konu hakkında kaleme alınmış kitapların değindiği tanınmış ve kendisini iyi anlatan entelektüel tiplemesi, zorunlu olarak vasat ve hitabet yeteneğine sahip olmayanların temsili bir örneğini oluşturmadığına göre, entelektüellerin komünist partilerle ilişkisi, belki de mevcut literatürün iddia ettiğinden çok daha az çalkantılıdır. Partinin uzun zaman varlık gösterdiği ve solun başlıca gücü olduğu Fransa ve İtalya gibi ülkelerdeki si-

*) Yazar, kralın tahtı annesi Kraliçe Viktorya'dan devralıp hüküm sürdüğü 1901-1910 yıllarını kastediyor. (ç.n.)

**) David Caute, *Communism and the French Intellectuals*, Londra, 1969.

yasal tutum (örneğin, oy verme), partinin -her zaman oldukça yüksek olmuş- üye sayısında yaşanan devirdaim muhtemelen çok daha fazla istikrar göstermiştir. En azından işçiler açısından tablonun böyle olduğunu biliyoruz. Yazık ki 'entelektüeller' dediğimiz kesimin elverişli bir sosyolojik tanımını bulmanın zorluğu, bizleri bugüne kadar onlara ilişkin güvenilir istatistiklerden mahrum bırakmıştır; yine de, az olmalarına karşın eldeki istatistikî veriler bu sonuçların onlara da uygulanabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, École Normale Supérieure'de, savaş sonrasında yüzde 25 olan parti üyeliğinin oranı 1956'da yüzde 5'e düşmüş, buna rağmen komünistler 1951 yılında Cité Universitaire'de oyların yüzde 21'ini, 1956'da yüzde 26'sını almışlardır.

Yine de, entelektüeller arasında komünist partilere beslenen genel sempati eğilimi ne olursa olsun, bilfiil komünist partilere katılanların fırtınalı bir hayat geçirdiklerinde kuşku yoktur. Genelde bunun sebebi gün geçtikçe daha çok, komünist partilerin Soyvetler Birliği'nin izinde, insan aklının tasavvur edilebilen her yönünü kararlarak son bulan bir ortodoksiden sapmaya izin vermeyen, tam anlamıyla dogmatik organlara dönüşmesine, dolayısıyla entelektüelleri tanımlayan faaliyete çok dar bir alan kalmasına bağlanmaktadır. Dahası, ortodoks inancını değiştirmeden korumayı tercih eden Roma Katolik Kilisesi'nin aksine komünizm, gündelik siyasal süreç içinde sıklıkla, baştan aşağı ve beklenmedik bir şekilde değişmiştir. Üstünde devamlı değişiklik yapılan *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, komünist entelektüeller üzerine kaçınılmaz olarak büyük, çoğu zaman çekilmez gerilimler yükleyen sürecin uç örneğidir. SSCB'deki hayatın nahoş yönlerinin birçok komünisti yabancılaştırdığı da savunulan diğer görüşlerden biridir.

Buraya kadar anlatılanlar gerçeğin yalnızca bir tarafıdır. Entelektüellerin çoğunun sıkıntısı, komünist partinin bütün bütüne yirminci yüzyılın genel bir eğiliminin en mantıksal (ve Fransa'da ilk) ifadesi olduğu modern kitle politikasının doğasından kaynaklanmıştır. Modern bir kitle partisinin aktif savunucusu, tıpkı modern bir parlamento üyesi gibi, zararsız bir muhalefet karşısında sunduğu teorik çekince ya da koştuğu nominal şart ne olursa olsun, pratikte basireti bağlanmış bir kişidir. Daha doğrusu, modern bir siyasal seçim, sürekli olarak insanlar veya ölçütler arasından bir tercihte bulunup ayıklama yapmak değil, tersine, istediğimize ulaşmanın

tek yolu olarak ve siyasal bir etkiye sahip olmanın başka hiçbir bir yolu olmadığından içinde hoşumuza gitmeyen kısımlarını da kabul ettiğimiz tomarlar arasında bir seferlik ya da ara ara tercih yapmaktır. Bu durum bütün partiler için geçerlidir; yine de, komünist olmayan partilerin şimdiye değin genetik bilimi veya bir senfoni bestelemek gibi konularda kendilerini tutup talimatlar vermemiş olmalarının, genellikle bu partileri tutan entelektüellerin işini kolaylaştırdığını söylemek gerekir.

Bay Caute'un duyarlılıkla dikkatimizi çektiği şu örneğe göz atalım. Fransız entelektüeli genel olarak Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyeti onaylamak istiyorsa, bunu ancak Versailles'a, Ulusal Blok'un iç politikasına, Fas'a, Suriye'ye, Hindiçini'ne, Chiappe rejimine*, işsizliğe, milletvekillerinin kirlenmesine, cumhuriyetçi İspanya'nın bir kenara bırakılmasına, Münih'e, McCarthyciliğe, Süveyş'e ve Cezayir'e rağmen yapmak zorundadır.

Aynı şekilde komünist entelektüel, SSCB'den ve partisinden yana tercih yapması gerektiğinde bundan geri kalmamıştır, çünkü bunun kendisine olan faydası, yanında getireceği zarardan ağır basmaktadır. Yukarıda anlatılanlara ek olarak, Bay Caute'un başka bir erdemi de, örneğin 1930'lu yıllarda komünistlerin daha fazla önem atfettikleri anti-faşist mücadelenin çıkarına, hem partinin çekirdek kadrosunun hem de sempatizanların, Sovyetler Birliği'nin gerçekleştirdiği tasfiyeleri veya İspanyol cumhuriyetçilerin kabahatlerini eleştirmekten bilinçli olarak geri durduklarını göstermesidir. Komünistler çoğunlukla yaptıkları bu tercihi alenen tartışmamışlardır. Sartre'ın yaptığı gibi, partili olmayıp, bilinçli bir şekilde komünistlerden yana ya da ortak düşmana karşı tercih kullanan entelektüellerin durumunda, bu kapalılık büsbütün açığa çıkacaktır. Şu da söylenebilir elbet: Aklının bir köşesinde tuttuğu çekincelerle birlikte kapsayıcı bir partiye bağlanma fikrini yüzlerce dini inancın tek bir hamurda yoğrulduğu Britanya'da değil de, Fransa'da daha kolay kabul edilebilir kılan faktör, yalnızca meşhur Galya mantığı olmayıp, Roma Katolik Kilisesi'nin Fransız (farklı tarzlarda bile olsa, hem inanç sahiplerinin hem de inançsızların eşit biçimde paylaştığı) geçmişi de olabilir.

---

*) Jean Chiappe, Fransa'nın siyasal istikrarsızlığa sürüklendiği 1930'lu yılların sonunda (Üçüncü Cumhuriyetin sonları), adının bir finans skandalı ve faşizm yanlısı örgütlerle anılması yüzünden görevinden alınan yüksek rütbeli bir polis şefiydi. Chiappe'ın görevden alınması, sıranın kendilerine geldiğini düşünen sağcı güçleri harekete geçirmiş ve toplumsal kargaşa yeni bir koalisyon hükümetin kurulmasıyla son bulmuştu. (ç.n.)

Bütün bunları kabul eden partili entelektüelin yolu yine de zorlu olacaktır. Dahası, kendilerini aktif bir şekilde davaya en çok adayanları, hatta partiye Stalin döneminde ve büyük ölçüde Stalinizm yüzünden (başka bir deyişle, tümüyle adanmış, disiplinli, gerçekçi, romantizme karşıt bir devrim ordusunun kurulmasını sevinçle karşıladıkları için) katılanları bekleyen bir kırılma noktası vardır. Kendini bilinçli olarak insanlığın kurtuluşu uğruna verilen savaşta en acı kararlara onay vermeye hazırlayan bu Brechtçi kuşağın bile (tıpkı Brecht'in gibi), yaptığı fedakârlıkları, bunların yararını ve sebebini sorguladığı kadar sorgulamadığı bir noktaya gelmesi mümkün olmuştur. Aklını kullanmayan her militan; kendi kendini kandıran inanç sahibi birinin olduğu gibi kaybolabilir, tanımı gereği 'doğru' olan partinin belirlediği her direktif veya hat ona 'doğru' gelir ve bu şekilde savunulmalıdır. Aklı olanlar, kendilerini fazlaca kandırmaya açıklarsa da, kişisel görüşlerini baktığı davadan ayrı tutan bir avukat veya devlet memuru edasıyla davranırlar, daha iyi bir kanun koruyucusu olmak için kanunu ihlal eden polis pozları taslarlar. Partinin politikaya duygusuz yaklaşımından kolayca türeyiveren, ama entelektüel tartışmayı da un ufak eden profesyonel adamlar neslini, işte bu tutum üretmektedir.

Bay Caute kendisinden beklenebileceği üzere, dikkatin yöneldiği bir anda potansiyel bir müttefikten bahsederken samimi bir havaya bürünen ya da 'entelektüel polis' diye sövüp sayan, ama hakikatin asla peşine düşmeyen bu entelektüel örgüt ajanlarına karşı müsamahasızdır. Aslında onların Fransa'daki örnekleri özellikle sevimsiz olanlardır ve yazarın onlardan duyduğu tiksinti kitabın büyük kısmına damgasını vurmuştur. Yazarın bu duygularına katılmamak elde değildir. Aragon'un bir yazar olarak son derece üstün yeteneklere sahip olması, onun entelektüel skandal gazeteciliği hakkındaki duygularımızı ortadan kaldırmaz ve burada onun dışında, kişisel yetilerine itibar edemeyeceğimiz daha bir dolu yazarı anabiliriz. Kaldı ki, skandal gazeteciliğinin farklı siyasal eğilimlere sıkı sıkıya bağlı Fransız entelektüelleri arasında eskiden kalma bir adet olmasından ötürü de bu entelektüelleri mazur göremeyiz. Bununla beraber, duyduğumuz tiksinti iki önemli soruyu gölgede bırakmamalıdır.

Birinci soru, partili entelektüellerin Fransa'da neden bu şekilde konum aldıklarına ilişkindir. Eğer amaç Bay Caute'un varsaydığı üzere partiye entelektüeller arasından destek bulmak idiyse, 1950'li

yıllarda Stil, Kanapa, Wurmser ve diğerlerinin* başını çektiği sosyal faaliyetler, destek aramaya koyulmanın her yönüyle en kötü yoluydu, çünkü partiyi entelektüeller arasında büsbütün tecrit etmişti ve partinin aklı başında insanları da bu durumun farkındaydılar. Gerçek şu ki, iki saik birbiriyle çatışıyordu. Parti bir yanda etki alanını genişletmeye çalışıyor, diğer yandaysa Fransa koşullarında bağımsız bir dünya haline gelen geniş ama yalıtılmış bir hareketi, saldırılara ve dışardan sızabilecek güçlere karşı savunmaya çalışıyordu. Halk Cephesi ve Direniş hareketinde olduğu gibi siyasal genişleme dönemlerinde bu iki amaç birbirini dışlamıyordu, ama siyasal durgunluk dönemlerinde ikisini bir arada yürütmek imkânsızdı. Ilginçtir, Fransa'daki parti (bunu gerçekte hiçbir zaman yapmayan İtalyanların aksine) bu tür dönemlerde, temelde ikinci amacı güderek, yoldaşlarını partinin dışında duran, hepsi de sınıf düşmanı ve riyakâr olan yabancıları dinlememeleri gerektiğine ikna etmeye çalışmıştır. Bunun gerçekleşmesi hem parti içinde güvenin durmadan tazelenmesini, hem de insanların parti içinde tüketilecek ortodoks kültürün yeteri oranda temin edilmesini gerektiriyordu; Bay Caute sistematik olarak kültürel otarşinin oluşturulması için gösterilen bu çabaya, bunun kimi semptomlarının farkında varmakla birlikte, yeterince dikkat çekmemiştir. Partinin bu tutumu, partiyi dış dünyaya ekonomik açıdan bağımlı olmayan bir sanatçı veya yazar gibi algılamak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Aynı zamanda, Aragon'un parti dışında sahip olduğu ünün, tıpkı Belloc'un savaş öncesinde Katolik İngiliz halkının gözünde olduğu gibi, böylesi zamanlarda dışarıdakileri dönüştürmenin bir aracı olmaktan çok, komünist hareketin barındırdığı bir değer olarak faydasına işaret ediyordu.

İkincisi, komünistlerin siyasal tutumlarının nasıl değiştiğine ilişkindir ve can alıcı bir sorudur. Burada yine Fransa'daki Roma Katolik inancıyla kurduğumuz koşutluğa (Fransız komünistleri bunun etkisinin Bay Caute'un hesaba kattığından daha çok farkındaydılar) başvurabiliriz. Partinin yönelimini değiştirenler, eleştiri

*) Yazar 1950'li yıllarda Soğuk Savaş çerçevesinde sosyalist gerçekçi ve militan bir komünist literatürün gelişmesine katkıda bulunan entelektüellere ve onların düzenledikleri etkinliklere atıfta bulunuyor. Sözgelimi, 1950-1952 yılları arasında 'kitap savaşları' olarak anılan etkinlikler sırasında yazarlar, kitap satmak ve halkı okumaya yöneltmek için fabrika önlerine, pazaryerlerine, köy meydanlarına ve üniversitelere gitmişlerdi. Marsilya'daki etkinlik kitap satışı, yazarların katıldığı konferanslar, halka açık tartışmalar ve imza günleriyle zenginleşerek bir fuara dönüşmüştü. (ç.n.)

ve muhalefet sicilleriyle anılan insanlar olmaktan çok, Kruşçev ve Mikoyan'dan Tito'ya, Gomulka'ya ve Togliatti'ye kadar Stalinizme tartışılmaz bir bağlılık duyanlardı. Bunun sebebi, bu insanların 1920'li ve 1930'lu yıllarda Stalinizmin başka komünist alternatiflere tercih edilir olduğunu düşünmeleri veya 1930'lı yıllardan itibaren eleştiride bulunmanın SSCB'ye yerleşmiş insanların ömrünü kısaltabilecek olması değildi sadece. Aynı zamanda, partiyle bağını koparan bir komünistin (partiyle ilişkinin kopması muhalefet etmenin çoktandır neredeyse otomatik sonucu olmuştu), partiyi etkileme imkânını tümüyle kaybetmesinden kaynaklanıyordu. Partinin gitgide sosyalist bir hareket *olduğu* Fransa gibi ülkelerde partiyi bırakmak, siyasal iktidarsızlık veya sosyalizme ihanet anlamına geliyordu ve bundan sonra komünist entelektüeller açısından başarılı birer akademik veya kültürel isim haline gelmeleri ihtimali, içten hissedilen kaybı telafi etmeye yetmiyordu. Partiden ayrılanları veya çıkarılanları bekleyen akıbet, ya anti-komünizm ya da önemsiz dergi okurlarının gösterdiği ilgi dışında siyasal açıdan unutulmaktı. Bunun tersine, partiye bağlı kalmak insana hiç değilse başkalarını etkileme imkânı tanıyordu. Bay Caute'un kitabının son bulduğu 1960'lardan beri, Aragon ve Garaudy gibi çekirdek kadroda yer alan entelektüel parti görevlilerinin bile, siyasal tutumların değişmesine önayak olmakta Bay Caute'un düşündüğünden çok daha hevesli olduğu kesinlik kazanmıştır. Bu entelektüellerin tezleri ya da ikircikli inisiyatifleri hakkında bir karara varırken, ne reform yanlısı piskoposların Vatikan Konseyi huzurunda ve Konsey boyunca sergilediği tavra benzer bir yaklaşıma, ne de liberal tartışmanın ölçütlerine başvurulmalıdır.

Bununla birlikte, komünizm ve Fransız entelektüellerine ilişkin sorunu ister partinin, isterse entelektüel bireyin bakış açısından değerlendirin, meseleyi esas olarak partiyle entelektüeller arasındaki ilişki bağlamında değerlendirmek bu konuya ancak yüzeysel bir şekilde değinmeyi getirir. Çünkü bu sorun özünde Fransız politikasının genel karakterine, entelektüellerle geri kalanlar arasındaki saflaşmalar da dahil olmak üzere, Fransız toplumundaki seküler ayrışmalara özgüdür. Başka türlü olsaydı, parti politikalarının genel olarak ve entelektüel konularda, özellikle 1920'ler ve 1950'ler gibi belli dönemlerde daha etkin olabileceği ileri sürülebilirdi. Öte yandan, bu tür tezlerin bir anlam ifade etmesi isteniyorsa, bu fikirlerin, he-

men hemen hiç kontrol altına alınmadığı bir durumun, partiye getireceği kısıtlamaların farkında olarak temellendirilmesi gerekir.

Örnek vermek gerekirse, 1870'den bu yana Fransız entelektüelleri daha çok harekete geçiren sebeplerin nadiren halkı da hareketlendiren etkenler olduğunu görmediğimizde, proleter bir partide yer alan komünist entelektüellerin 'ikilemi'ni anlamlandırmak mümkün olmaz. Fransız Komünist Partisi'nin Cezayir savaşı sırasında yaşadığı asıl güçlüklerden biri de, 1890'larda Dreyfusçu sosyalist önderlerin başına geldiği üzere, mücadeleyi yürüten sıradan insanların büyük ölçüde Dreyfus'a ya da FLN'ye* sempati beslemiyor olmasıydı. Burası incelenmeye değer bir noktadır. Daha genel düzeyde, bütün Fransız solunun 1870'ten bu yana (belki de 1848 arifesinden beri) büyük Devrim'in meydana getirdiği ulus üzerinde siyasal hegemonya kurmakta neden başarısız olduğu da incelenmeyi gerektirmektedir. Fransız solu 1930'lı yılların ortalarında bir an için çoktandır kaybettiği önderliği yeniden alabilecek gibi görünmesine rağmen, solun iki dünya savaşı arasında hükümete gelmesi (1924, 1936-1938) muhafazakâr Britanya'da olduğu kadar, Jakoben Fransa'da da ender rastlanan bir durumdu. Fransız ve İtalyan komünist partileri arasındaki can alıcı farklılıklardan biri, İtalyan direniş hareketinin -Yugoslavya'daki gibi- solun önderlik ettiği bir ulusal hareket olmasına karşın, Fransız direnişinin yalnızca Fransızların bir kesiminin onurlu isyanı olmasıydı. Azınlığın başlattığı bir muhalefetin ulusal hegemonya düzeyine sıçraması salt komünist bir sorun değildi.

Aragon'un Britanya'da önemsenmeyen ve Bay Caute'un kitabında anılmayan romanı *La Semain Sainte* (Kutsal Hafta), esas olarak Fransızlar arasında (hatta aynı safta yer alması 'gerekenler' arasında) cereyan eden bu gibi seküler ayrışmaları anlatır. Romanda yazarın Fransa'da siyasal nasırına bastığı tüm partileri eleştirenlerin romanı bu kadar önemsemelerinin bir sebebi de bu olsa gerekir. Fransız solunun amacı, her zaman işçilerle entelektüellerin ulusu birlikte yöneteceği bir hareket olmaktı. Komünist Parti'nin sorunu, büyük ölçüde, eskiden beri var olan bu Jakoben hedefi yirminci yüzyılın ortalarında yerine getirmenin son derece güçleşmesinden kaynaklanmıştır.

1964

*) Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi. (ç.n.)

5
İTALYAN KOMÜNİZMİNİN KARANLIK ÇAĞI

İtalyan Komünist Partisi, komünizmin tarihinde, Batı dünyasında ya da bugün bu tür partilerin iktidarda olmadığı bu coğrafyada gerçekleşen önemli bir başarının hikâyesidir. Çeşitli komünist partilerin inişli çıkışlı bir akıbeti olmuştur; ama çoğunun Avrupa'da kurulmasından bu yana geçen yarım yüzyıllık zaman diliminde, içlerinde pek azı önemli ölçüde uluslararası düzeyde kıdem kazanmış ya da (aşağı yukarı aynı anlama gelmek üzere) doğdukları ülkede sahip oldukları siyasal etkinin niteliğini dönüştürebilmiştir. Tahminen İspanya İç Savaşı'na kadar görece cüzi bir önem taşıyan İspanyol Komünist Partisi'nde olduğu gibi,* partiler bazı nadir durumlar-

*) Birçok komünist partinin, tarihleri boyunca çoğunlukla illegalite koşullarında faaliyet göstermek zorunda kalması (bir kısmı bunu hâlâ sürdürmektedir) bu partilerin siyasal güçleri ve etkilerine dair değerlendirme yapmayı az çok spekülatif hale getirmektedir.

da siyasal güç birliği içinde, alttaki birimden daha üstüne 'terfi' etmiş, başka durumlardaysa, tıpkı Batı Almanya'da Hitler yönetiminde aldığı darbelerden sonra hiçbir zaman toparlanamayan Komünist Partisi'nde olduğu gibi açıkça tenzili rütbe söz konusu olmuştur. Fakat genel olarak baktığımızda, en azından kapitalist Avrupa'daki komünist partilerin çoğu, istikrarlı bir güce ve etkiye sahip olmadıkları halde İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda direniş sırasında gösterdikleri emsalsiz başarının prestijiyle ortaya çıktıklarında dahi ülkelerinde asla birinci ligde oynama şansına erişememişlerdir. Öte yandan, bunlardan bazıları, örneğin Fransız ve Fin komünist partileri, partinin ömrü boyunca gördüğü en kötü anlarda bile daima başlıca siyasal gücü oluşturmuşlardır. Bu tablonun dünya çapında ne derece doğru olduğunu değerlendirmek daha güçtür; fakat burada konu dışına çıkmamıza gerek yok.

İtalyan Komünist Partisi tartışmasız bir 'terfi'nin ender örneklerindendir. İKP, faşizm öncesinde daha çok sol sosyalist sayılabilecek bir hareketin içinde yer alan azınlık partisinden başka bir şey değildi: Livorno Kongresi'nde (1921) üye sayısı bütün katılımcıların üçte birini oluşturan kesimden biraz daha kalabalıktı. Bölünmenin ardından ortalık durulduğunda İtalyan Komünist Partisi'nin, sosyalist hareketin geri kalanının ona beslediği devrimci sempati ve gelecek beklentisi ne olursa olsun, nispeten sınırlı sayıda bir azınlığı temsil ettiği çabucak açığa çıktı. 1921'de sosyalist oyların beşte birinden daha azını toplayabildi. 1924'teyse -sosyalistlerin düşüşe geçmesiyle birlikte- oran hâlâ onların aleyhine, takriben üçe karşı birdi. İtalyan komünistlerin kendi oyları, halk oylamasında hiçbir zaman yüzde 5'e ulaşmadı. Komünistler savaştan itibaren giderek solun başlıca gücü ve fiilen iki partili hale gelen siyasal yapıda etkili bir 'muhalefet' olarak ileri çıktılar. Üstelik, durmadan ve neredeyse kesintisiz bir şekilde güç kazandılar.*

---

*) Temsilciler Meclisi seçimlerinde komünistlerin aldığı oy oranı:

1946	18.9
1948	31.0 (sosyalistlerle ortak liste)
1953	22.6
1958	22.7
1963	25.3
1968	26.9

1948 seçimleri partinin aldığı oy oranlarında geçici bir düşüş olduğunu neredeyse tartışılmaz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Komünistlerin güç kazanmasının, partinin devrimci rolünde ve perspektifinde ne gibi değişikliklere yol açtığı, hararetli tartışmalara konu olabilecek bir sorudur. Bununla birlikte, partinin ulusal politikada emsalsiz bir şekilde, savaştan beri daha önce hiç olmadığı kadar önem kazandığı ve bir kuşak boyunca konumunu sadece korumakla yetinmeyip, aynı zamanda güçlendirdiği de şüphe götürmezdir.

Varsayım yürüterek tarih yazanlar, komünist dalganın yükselen bu eğrisini geçmişe yansıtmaya kalkabilirler; oysa bu, hedefi şaşırmak demektir. İtalyan Komünist Partisi'nin tarihinin sahiden ilginç olan tarafı, faşist dönemin çoğu anında gösterdiği olağanüstü zayıflık ile, direniş boyunca ve sonrasında şaşırtıcı bir şekilde genişlemesi (diğer bir deyişle, niteliği uluslararası planda da kabul gören, son derece maharetli bir parti önderliğinin dikkat çekici sürekliliği) arasında insanı hayrete düşüren bir tezatlık olmasıdır. Dahası, Komintern'in, hem de herkesin ağzına dolayarak, iradesiz ve ümit kırıcı diye değerlendirdiği parti ile 1947'de hükümette olmayan iki partiden biri olarak Kominform'a katılması için davet gönderilen örgüt arasındaki muazzam farktır.

İki niteleme arasındaki farkın ne kadar büyük olduğunu Paolo Spriano'nun, ancak kademe kademe, yüksek dereceli devlet görevlilerinin araştırması için kullanıma açılan Komünist Enternasyonal arşivlerinden değilse de, devlet ve komünist parti arşivlerinden azami ölçüde yararlanarak yazdığı *Storia del Partito Comunista Italiano* (İtalyan Komünist Partisi'nin Tarihi) kitabında da görülebilir.* Komintern'e göre, İtalya'daki parti, Mayıs 1934'te uluslararası komünist politikalara yeniden yön verilmesinden kısa süre önce, Britanya Komünist Partisi'nin bu dönemde indiği en düşük noktadan daha az, hepsi 2.400'ü bulan üye sayısına sahipti. Önde gelen kadrolarının büyük bölümü, son yedi yıl boyunca İtalya'ya gönderilen cesur ve adanmış militanların -görünüşe göre sırayla- kaçınılmaz biçimde gireceği hapisteydi. Partinin ülke içindeki faaliyeti asgari düzeydeydi. Faşist rejim, Mussolini'nin Roma Yürüyüşü'nün onuncu yıldönü-

*) Şimdiye dek Spriano'nun kaleme aldığı parti tarihinin, 1941 yılına kadar olan dönemi kapsayan üç ciltlik bölümü yayınlanmıştır (Torino, 1967, 1969, 1970). Komintern arşivleri ister teknik, ister siyasal gerekçelerle kapalı tutulsun (görünen o ki Stalin'in ölümüne dek arşivler kabaca kataloglanmış bile değildi; arşivler konusunda yetkili önemli bir kaynaktan aktarana dayanarak, bu arşivlerde hâlâ beklenmedik keşifler yapılabileceğini söyleyebiliriz), arşivlere ulaşılamaması oldukça üzücüdür.

münü kutlamak üzere yüzlerce komünist tutukluyu genel af kapsamına dahil edecek kadar kendinden emindi.

Bu bozgun tablosunun kabahatini kuşkusuz bir nebze Komintern politikasının kötü üne sahip 'Üçüncü Dönemi' (1927-1934) diye bilinen süre boyunca, komünist hareketin Avrupa'da dibe vurduğu dönemde yaptığı ahmaklıklarda bulmak mümkündür. Bunların ne olduğu herkesçe yeteri kadar bilinmektedir: Sosyal demokrasiyi *asıl* düşman ('sosyal faşizm'), sosyal demokrasinin sol kanadını da bunun en tehlikeli kesimi olarak görme zorunluluğu; Hitler'in yükselişine olduğu kadar, zaferine de kasıtlı olarak göz yumma, vb. gibi... Hitler'in iktidara gelmesini izleyen on sekiz ay içinde aptalca verilen bu kararlar hayalciliğin doruğuna ulaşmıştı. Partinin (yani, Komintern'in) çizgisi Temmuz 1934'e dek değişmedi. Komünist bir tarihçi için, İtalyan parti önderlerinin çözümlemelerinde belli belirsiz bir gerçeklik öğesini umutsuzca alıkoymaya çalışıp ("İtalya'da sosyal demokrasinin burjuvazinin temel dayanağı olduğunu söyleyemeyiz"), bir sonraki gün halk önünde sözünü geri almaya mecbur kalmasını (üstelik bu Roma Yürüyüşü'nden on yıl sonra mümkün olabiliyordu) aktarması kolay olmasa gerek.

Bununla birlikte, İtalyan Komünist Partisi, Komintern'in (Enternasyonal'e önderlik etmekte Dimitrov'a katılan Togliatti'nin coşkulu desteğiyle) faşizme karşı birlik çizgisini benimsemesinden sonra bile ilerleme gösteremedi. Benimsenen bu yeni siyasal hat hem gayet makul olduğu, hem de bu dönemde neredeyse tümü güç kazanan komünist partilerin başarı şansını iyileştirmeyi eşsiz bir şekilde planladığı için, partinin hâlâ tökezliyor olması hepsinden daha şaşırtıcıydı. Elbette İtalyanlar da alçakgönüllü bir şekilde mesafe kat etmişlerdi. Bunun yanı sıra, illegal veya göçmen anti-faşist örgütlenmeler arasında İtalyan komünistleri büyük ölçüde en geniş, en aktif ve en ciddi örgütlenmeyi oluşturuyordu. 1936'da Fransa'daki İtalyan göçmenleri arasında yaklaşık 4-5 bin kadar örgütlü komünist, Sosyalist Parti'nin 600 kadar üyesi ve aşağı yukarı 100 anarşist bulunuyordu. Ama yine de, komünist partinin kendi tahminlerine dayanarak, bu yıllarda ülkede yaklaşık 500 bin İtalyan işçinin olduğunu, partinin oldukça büyük ve geniş kitle örgütlenmesinin bu işçilerin ancak 15 bin kadarını kapsayabildiği de hatırlamak gerekiyor.

Partinin en sahici ve aleni başarısı, aynı zamanda onun zayıflığını da göstermektedir: Burada, partinin İspanya İç Savaşı'na müdahalesi-

ni kastediyorum. Italyan komünistleri, gerçek anlamda enternasyonal bir komünist hareketin bu son ve büyük ihtimalle en önemli hizmetlerinde en yüksek sorumluluğu gerektiren görevlerde bulunmuşlardır. Togliatti'yi, Longo'yu, Vidali'yi hatırlayın. Garibaldi Tugayları yalnızca İspanya'nın savunulmasında değil, ayrıca İtalyan solunun kendine güvenini geri kazanmasında da (doğrusunu teslim etmek gerekirse, komünist olmayan *Giustizia e Libertà* bunu Komünist Parti'den daha çabuk görmüştü) dikkate değer bir kahramanlık sayfası olmuş ve etkin bir rol oynamıştır.* Yine de, bugün şunu biliyoruz ki İtalya'da ilk gönüllü gücü seferber etme çabası, faşizme karşı savaşmak üzere ülke dışına çıkış için sunulan kaynakları tüketmişti. Uluslararası Tugaylar'da yer alan 3,354 İtalyandan kabaca 2 bininin varış tarihi bilinmektedir. Bunların yaklaşık 1,000'i 1936 yılının ikinci yarısında, 400'ü ilk yarısında, 300'den biraz fazlası 1937 yılının ikinci yarısında ve 300'den biraz az bir kısmı 1938 yılında gelmişti (bu arada, 2,600 kişinin doğrudan geldikleri yer tesadüfen tespit edilebilmiştir; 2 bini Fransa'daki gruptan ve yalnız 223'ü doğruca İtalya'dan gelmektedir).** Ağır kayıp verildiği için, partinin aşamalı olarak daha fazla gönüllü kaydetme gayretine rağmen kayıpların yeri tümüyle doldurulamıyordu: Kasım 1937 itibarıyla Garibaldi Tugayı'nın yalnızca yüzde yirmisi İtalyanlardan oluşmaktaydı. Kısacası, ülke dışına çıkacak topluluk kendini faşizme karşı mücadeleye seferber etmiş, ama geride örgütleyecekleri kimse kalmamıştı.

Buraya kadar anlatılanlar, Paolo Spriano'nun çalışmasına dek yeterince üstünde durulmayan başka bir olguya ışık tutar: Enternasyonal, 1930'lu yıllar boyunca İtalyan Komünist Partisi'ne karşı görünürde vazgeçmeksizin sürdürdüğü bir kampanya yürütmüştür. Komintern'in son yılları için fazlasıyla görüldüğü gibi, bu konu da son derece karanlıktır; Enternasyonal'in doğrudan doğruya Sovyet gizli polis aygıtının (diğer bir deyişle, tasfiyeleri yürüten ve Yedinci Kongre'de yönetime katılan Yejov ile partinin asıl sekreteryası olan

*) Lussu'nun (*Giustizia e Libertà*, 28 Ağustos 1936) şu cümleleri İtalyan solunu çok iyi anlatmaktadır: "İspanya'ya gitme ihtiyacımız, İspanyol Cumhuriyetçilerinin bize duyduğu ihtiyaçtan büyüktür. İtalya'nın faşizme karşı direnişi şanlı bir tarihten yoksundur... Bugüne dek faşizmle nasıl savaşacağımızı bilmediğimizi kabul etmek zorundayız. İtalyan göçmenlerine öncülük eden dar bir siyasal kadro bu görevde kendini cömertçe feda etmelidir. Bu kadrolar savaş meydanlarında deneyim kazanacaktır. Adını orada yazdıracak ve yarının daha geniş öncü kadrolarını çevresine toplayacak bir çekirdek olacaktır."
**) Spriano, C. 3, s. 226-227.

diğer polis görevlisi Trilisser-Moskvin'in*) gözetimi altına alınması, Enternasyonal'in faaliyetleri hepten gözden yitirmese de, Enternasyonal'e giderek gölge düşürmüştür (1936'dan sonra basılı kaynaklarından Enternasyonal'in belli başlı komitelerini ve üyelerini tespit etmek bile imkânsız hale gelmiştir). Togliatti'nin Enternasyonal'deki, Longo'nunsa Uluslararası Tugaylar arasındaki ünü, partinin Merkez Komitesi'nin 1938'de çözüldüğü, partinin neredeyse bütünüyle bağımlı olduğu mali yardımın 1939 başlarında ciddi şekilde kesildiği bir noktaya gelinene dek ve savaşa girilmesine karşın partinin önder kadroları arasında yine de daha fazla iyileştirme yapılmasının hâlâ konuşulduğu aşamaya kadar, dikkati Komintern eleştirilerinin gitgide şiddetlenmesinden başka yöne çevirebiliyordu.

Kuşkusuz, tüm bunlarda kişisel husumetlerin ve Bizansvari saray entrikalarının rolü vardı, ama Komintern'in hoşnutsuzluğunun esas sebebi yeterince makuldü: İtalya'daki parti, anlamlı bir ilerleme sergilemek şöyle dursun, ülkesiyle etkin bir temas sağlayabilmiş bile değildi. Partiden geriye kalanlar, önceden beri olduğu gibi, bütünüyle Moskova'nın maddi desteğine bağımlı, sayısı birkaç yüzü bulan bir siyasal mülteci grubuna ek olarak, Mussolini'nin hapishanelerine kapatılmış ya da sürülmüş çok sayıda mahkümdan ibaretti. İtalya'nın savaşa girdiği yıl, koşullar bazı açılardan 1929-1935 yıllarında olduğundan çok daha yıkıcıydı; zira, bu yıllarda kendi içinde parçalanmamış bir önder grubu olduğu halde, İspanya savaşı, Fransa'nın düşüşü ve diğer olaylar mevcut koşullarda bile bu 'dış odağı' dağıtmıştı.

Bu başarısızlıktan, 'Moskova'dan gelen emirler'i herhangi bir anlamda sorumlu tutmak mümkün değildir. Belki 1927-1934 yılları arasındaki dönem için böyle bir açıklama makul gelebilirdi (yine de, böyle düşünmek aşırı sekterliğin İtalyan Komünist Partisi'nde, özellikle de sözcülüğünü Luigi Longo'nun yaptığı gençler arasında topladığı samimi desteği azımsamak olurdu). Başarısızlığın suçunu tamamen İtalyan Komünist Partisi'nin yaptığı yanlışlara (ister bunlar tek başına partinin yanlışları olsun, isterse bunda komünistler arasında görülen genel bir eğilimin payı olsun) yüklemek de fazla anlamlı değildir. Faşizmin genel bir olgu olduğunu bizzat komünistler görememişti ve hâlâ da (Moskova'nın resmi formüllerine takılıp kal-

*) G. Berti, "Problemi di storia del PCI e dell'Internazionale Communista", *Riv. Stor. Italiana*, LXXXII, Mart 1970.

madıkları ölçüde) bu olguyu geri kalmışlıktan çok belirli kapitalist koşullara özgü özel bir sorun olarak çözümleme eğilimindeydiler. Aynı zamanda, Gramsci'nin sorunu yakalama gayretine rağmen, elbette içinde şekillendikleri devrimci dünya krizinden son derece farklı olan koşullara uyum sağlamada bütün komünistlerin karşılaştığı güçlüğü yaşıyorlardı. Bununla beraber, İtalyan Komünist Partisi'nin başarısızlığına yol açan başlıca sebepler, muhtemelen nesnel koşullardı ve Komintern, uzun süreli bir illegalite deneyimine karşın, bugüne kadar faşizme gerçekten emsal oluşturabilecek bir durum yaşanmadığından bu koşulları küçümsemişti.

Modern devlet, kanun ve düzen tanımaksızın muhalefeti bastırmaya azmetmiş muazzam bir güce sahipti ve belli bir yasal kisve olmadan faaliyet gösteremeyen modern kitlesel işçi hareketleri, bu güçler karşısında olağanüstü derecede savunmasız kalıyordu. Parti de şaşkına dönmüştü: 1926 yılının sonlarında partinin önderi Gramsci dahil olmak üzere etkin üyelerinden en aşağı üçte birinin, faşistlerin tuzağına düşüp aldanmalarını nasıl açıklamak gerekecekti? İdeolojik ve propagandacı kılıfı ne olursa olsun, hem faşistlerin hem de sonrasındaki Nazi politikalarının hedefi işçi hareketlerini dönüştürmek değil, aksine onları tamamen ezmekti. İşçi örgütleri dağıtılmalı, önderleri, yerel birimlere ve işyeri düzeyine kadar bütün kadroları ortadan kaldırılmalıydı; öyle ki işçiler, Troçki'nin daha sonra söyleyeceği gibi 'amorf bir durum'a terk edilmeliydiler. 'Proletaryanın (ya da başka bir sınıfın) varlığının bağımsız bir belirginlik kazanması' engellendiği sürece, işçilerin ne düşündüklerinin bir önemi yoktu.

Ama bir kez kelleler uçmaya ve işçi örgütleri dağıtılmaya başladığında illegal bir hareket ne yapabilirdi? Partinin sadık yandaşlarından oluşan mevcut gruplarla bağını koruyabilir (daha doğrusu, yeniden bağ kurabilir) ve belki şansı yaver giderse yenilerini oluşturabilirdi. Bunu gerçekleştirmek gitgide daha zor oluyordu. Komintern, yasal olmayan partileri etkin bir ulusal faaliyetin ana üssü işlevi görecek bir 'iç merkez' oluşturmaları için uyarmakta son derece haklıydı. Ne var ki, hayatta kalmış, ama hayatı kolayca tehlikeye giren ve izlenen insanlarla temas kurmaya çalışmak bile, neredeyse otomatik olarak polisi 'dış odağın' gönderdiği haberciye götürmeye yetiyordu. O halde, illegal örgütlenme her şeye rağmen ne yapabilirdi? İşçi hareketinin bütün faaliyetleri pratik olarak toplum

nezdinde belli ölçüde görünür olmayı gerektirir ki, bu tam da örgütlerin kendilerini alıkoydukları şeydi. Modern toplumun çeperlerinde veya devlet iktidarının yoğun bir denetim sürdürmediği ya da sürdüremediği yerlerde, bu örgütlenmeler kendilerini daha iyi idame ettirebilirdi; köylerin korunaklı, söze dayalı ve mahrem dünyasında ve küçük kapalı topluluklarda dışarıdan gelenler -devlet ajanları da dahil- çok daha kolay yalıtılabiliyordu. Ülkenin sanayileşmiş kuzeyinde örgütün çökmesiyle, illegal partinin merkezinin 1920'lerin sonu ve 1930'ların başında orta İtalya'ya taşınması ve bununla beraber kuzeyde sahip olduğu üye sayısının iki katına ulaşması, tesadüf olmasa gerektir. Ama bu kısa vadede neyi değiştirirdi? Faşizm iktidardan düştüğü zaman, faşizm koşullarında, ülke içinde partiyle yıllarca teması olmadan yaşadıkları uzun sürgün dönemi boyunca zahmetle biriktirdikleri parayla tüm aidat borçlarını kapatan bireyler ve grupların dokunaklı hikâyesini dinledik. Sicilya'nın Piana degli Albanesi köyündeki militanların, sosyalizmin kurucusu, soylu Nicola Barbato'nun 1893'te köylülere seslendiği ve haydut Giuliano'nun 1947'de onları katlettiği o ıssız vadide, en azından sembolik bir işçi bayramı kutlaması yapmayı hiç sekteye uğratmamış olmakla övündüklerini öğrendik. Diğer taraftan, bu tür örnekler, ne kadar heyecan verici olursa olsunlar, faşist politikaların ne denli etkili olduğunu da ispat etmiştir aslında. Faşizm koşulları, partiyi en inatçı yandaşlarından bile koparmış ve bağlılıklarını etkili bir şekilde dışa vurmalarını önlemiştir.

Bu koşullarda illegal bir hareket ne yapabilirdi? Marksistler, zayıf illegal muhalefet hareketlerinin o zamanlar yaygın olarak sığındığı bireysel terörizmin Çarlık Rusya'da sonuçsuz kaldığını yeterince ispat etmişlerdi, o yüzden bu yöntem kabul edilebilir değildi.* Etkileyici bir propaganda faaliyetinin -Milano üzerine uçaklardan bildiri bırakmak gibi- liberal *Guistizia e Libertà*'nın desteklediği daha ılımlı biçimleri de çok elverişli görünmüyordu. Maocu veya Che Guevaracı türden gerilla ayaklanmaları bu dönemde henüz revaçta değildi. Her koşulda, on dokuzuncu yüzyılda gerek Mazzini'nin yandaşları, gerekse anarşistlerin yürüttüğü bu tür faaliyetler hiç de komünistlere yol gösterecek türden değildi. Edilgen bir şekilde bir iç dağılma sürecinin gelmesini ya da bir kez daha kitleleri eyleme ge-

*) En etkin oldukları dönemde Rus teröristlerin muhtemel sayısının 500'den fazla olmadığını unutmamak gerekir.

çirecek (ister ekonomik, isterse sonradan dönüştüğü haliyle askeri) bir krizin çıkmasını beklemek de aynı ölçüde kabul edilemezdi. Oysa komünistler böylesi bir krizden medet umabildiler ve yersiz bir şekilde ya ekonomik durgunluğun ya da Habeş savaşının krizi tetikleyeceğini düşündüler, ama bir taraftan da krizi derinleştirecek fazla bir şey yapamadılar. Enternasyonal'in tek düşünebildiği, partiyi İtalya'da ne pahasına olursa olsun kitlelere karışması yönünde uyarmak oldu; zaten partinin elinden de daha fazlası gelmezdi. Oysa bunu gerçekleştirmek imkânsız gibi görünüyordu.

Şimdi geriye dönüp baktığımızda, partinin daha sonra ulaştığı başarının yine de bir temeli bulunduğunu ya da bunun zaten inşa edilmiş olduğunu görebiliyoruz. En başta, İtalya'da faşizme direnen kitleler, uzlaşmaz tutumlarını sürdürdüler. İtalyan faşizminin kitle tabanı, Nazizme oranla daha dar kaldı. İkinci olarak, anarşizmin çöküşü ve Sosyalist Parti'nin edilgen tavrı, önemli bir işçi ve köylü kesimin desteğini hiç değilse potansiyel olarak komünizme aktardı. Bu anlamda, partinin varlığını sürdürmesi, faşistlerin komünizm karşısında aldığı tutumla birlikte, işçi ve köylü kesimin anti-faşist muhalefetin önemli bir çekirdeği olarak önem kazanmasını sağladı. İtalya'da, Almanya'nın aksine, partiye bağlılığın bu şekilde bir başka güce aktarılabilmesi, muhtemelen sol hareketin iki ülkede çok farklı yapıya sahip olmasından ileri gelmektedir. İtalya'da işçi hareketi içinde çok farklı toplumsal yapılara sahip ve birbirine düşman partiler arasında önüne geçilemeyen bir kutuplaşma yoktu. 1920'li yılların başında 'kızıl' hareket, hâlâ birbiriyle örtüşen eğilimlerin ve grupların ortak mecrasıydı. Bir uçta yer alan reformcu Birlikçilerle, diğer uçta duran komünistler ve anarşistler arasında Maksimalistler yer alıyordu; Maksimalistlerin, kendileriyle birleşmeyi ciddi ciddi düşünen İtalyan Komünist Partisi'yle birlikte Komintern'e katılma arzusu (her ne kadar boşa çıkmışsa da) bu iki uç arasındaki ortak zemine işaret etmektedir. 1934'te sosyalistlerle komünistlerin birleşik bir işçi cephesi kurması nasıl daha kolay olduysa, eski sosyalistlerin de faşizmden sonra komünist kimliğiyle ortaya çıkmaları aynı derecede kolay olmuştu.

Üçüncü olarak, 1930'lu yıllar boyunca (1935 ile 1938 yılları arasında) İtalya'daki muhalefetin belirli bir canlanma gösterdiğine dikkat çekilebilir. Muhalefetin yeniden canlandığı, özellikle sonradan parti önderleri (Ingrao, Alicata) ve savaş sonrası dönemde İtal-

yan kültürü üzerinde komünist hegemonyanın önderleri olarak isim yapmış genç entelektüeller arasında kolaylıkla gözlenebiliyordu. Hiç kuşkusuz, İspanya geçmiş birikimin bu billurlaşmasında ve yeni bir anti-faşist kuşak (belgelemek zor da olsa, muhtemelen işçileri de içeren yeni bir kuşak) tarafından güçlendirilmesinde önemli bir rol oynadı. Her durumda küçük ve süreksiz olan parti hücrelerinin esasen genç insanlardan oluştuğu görülüyordu.* İspanya İç Savaşı'nın kendini çabucak gösteren etkisi hem polis kaynaklarında, hem de anti-faşist kaynaklarda açıkça kaydedilmekteydi. Üstelik, daha da anlamlısı, bu komünist propagandanın henüz her yerde asıl dikkatin İspanya'ya verilmeye başlamadığı bir zamanda gerçekleşmesiydi.** (*Giustizia e Liberta* İspanya'nın önemini hemen kavramasına rağmen, İtalyan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin *1936 Eylül'ünün sonuna gelinceye dek* -belki de Enternasyonal'le temasının zayıf olması yüzünden, ama her halukârda kendi aleyhine- ilgisini İspanya'ya neredeyse hiç yöneltmemesi oldukça tuhaf bir durumdur).*** İspanya Cumhuriyeti'nin başlangıçta askeri ayaklanmaya karşı kazandığı zafer, sadece eski anti-faşistleri değil, aynı zamanda (Milano'daki bir polis görevlisinin verdiği bilgiye göre) 'kesin olarak faşizme evrilmiş gibi görünen kimi kesimleri bile' harekete geçirecekti. Cumhuriyetçilerin zaferi faşizmin mutlak bir güce sahip olmadığını gösterdi ve bu sayede (Cenova'daki başka bir görüşmecinin değindiği gibi) 'faşizmin otoriter ruhunun az çok hızlı bir şekilde teslim olmasını sağlayacak bir çeşit siyasal dönüşüm' umudunu çoğalttı.

Gelgelelim, İspanya tek etken değildi. Öğrenci olmayıp Sicilya'dan, Calabria'dan veya Sardunya'dan başkente gelenlerde olduğu kadar, genç entelektüeller arasında da yaygınlaşan yeni faşizm karşıtlığının ne kadarı faşist kültürün boğucu taşra zihniyetinden, başka ülkelerde aydınların besbelli bir şekilde faşizm karşıtlığını desteklediği o entelektüel dünyaya kaçma arzusundan ileri geliyordu? Ne kadarı da İtalyan faşizminin, sahici bir kitle tabanı kurmanın yanı sıra, kültürel bir hegemonya yaratmakta başarısız olmasından ileri gelmekteydi? (Kendini başka uluslarla kıyaslamada hissedilen *aşağılık* duygusu, gerek kültürel, gerek başka sebeplerle İtalya'da,

*) Spriano, C. 3, s. 194.
**) *A.g.y.*, s. 81-84.
***) *A.g.y.*, s. 99.

Almanya'da olduğundan çok daha fazla, kültürel yalıtılmışlık duygusu çok daha baskındı). Sebebi ne olursa olsun, anti-faşizm İtalya'da 1930'ların sonunda, siyasal olgunluğa 1924 yılından önce erişen kuşaklara dayanmıyordu artık; yeni bir genç muhalif kuşak doğmaya başlamıştı.

İşin garibi, İtalyan Komünist Partisi belki de faşizmin ulaştığı kitle gücünün şimdiye kadar dev aynasında görülmesiyle aynı sebepten dolayı (bu onun asli zaaflarından biriydi) durumu kavrayamamış izlenimi vermektedir. 1935'ten bu yana partinin politikaları geniş bir ittifak kurmayı gütmüştür, ama bunu sanki biteviye (ve enternasyonal düsturlarla aynı çizgide), 'hüsnüniyet sahibi' ve başlangıçtaki faşist ülküye ihanet edilmesi sonucunda hayal kırıklığına uğramış geniş bir faşist kesimi rejimden koparmak, hepsinden öte, Habeş savaşının milliyetçilik üzerinde güçlü bir basınç uygulayabildiğini gösterdiği kadarıyla, İtalyan milliyetçiliğinin hassasiyetlerini zedelememek yönünde kurgulamıştır.* Oysa gerçekte, hem komünist olmayan anti-faşist göçmenlerin hem de ülkede yaşayan yeni anti-faşistlerin bir kısmının gözlemlediği kadarıyla, asıl sorun bu değildi. Faşizmin İtalya'daki başlıca etkisi, hem Sosyalistlerle hem *Giustizia e Liberta*'yla temasını sürdürüp sonunda komünistlere katılan genç Eugenio Curiel'in belirttiğine göre, İtalyan halkını birer faşiste dönüştürmek değildi. Daha çok:

> ...herhangi bir ideale duyabileceğimiz bütün inancı öldüren, toplumun iyiliği adına bireyin fedakârlığını alaya alan ... sonsuz bir şüphecilik[ti]. Şüphecilik, aslında faşizmin kazandığı en bariz galibiyettir ve onun en acı mirası olarak kalacaktır.**

Tesadüfe bakın ki, faşizme karşı mücadele eden az sayıda aktif insanı yalıtan ve aktif olmayan daha geniş kesimleri edilgen topluluklar içine hapseden bu şüphecilik, Mussolini isteksiz ve coşkusuz İtalyan halkını İkinci Dünya Savaşı'nın içine çektiği zaman faşist re-

---

*) İlginç bir örnek vermek gerekirse, 1939'da İtalyan Komünist Partisi en iyi askeri kadrolarından biri olan İlio Barontini'yi, imparatora bağlı güçlerle birlikte Etiyopya'da bir gerilla savaşı başlatması için görevlendirdi. Bu operasyon sadık komünistlerin her zamanki becerisi ve kahramanlığıyla yürütüldü ve 1940 yılının Mayıs-Haziran aylarına kadar sürdürüldü. Operasyon tamamen partinin başarısızdır, fakat Spriano'nun yazdığı çalışma (s. 298-299) 1970 yılında yayınlanana dek, partinin açık yayın organlarında bu olaya dair, yok denecek kadar az atıf yapılmıştır.

*) Spriano, C. 3, s. 273.

jimin aleyhine dönecekti. Yenilgi, faşizme karşı mücadele eden insanlara umudu ve insanın özsaygısını eylem yoluyla diriltme şansını veriyordu. Ama o zaman harekete geçmesi beklenen kitleler, aksine, herhangi bir şekilde 'hüsnüniyet sahibi' faşistlerden, hatta kaçınılmaz olarak ilkelerinden dönen çok sayıda insandan oluşmuyordu. Kitleleri eski ve yeni anti-faşistler, hepsinden de öte aktif ve militan birer direnişçiye dönüşmeleri hayli heyecan verici olan sıradan İtalyan işçileri ve köylüleri oluşturacaktı.

Ne olursa olsun, savaşa karşı muhalefetin anti-faşizme kitle tabanını geri kazandırdığı kuşku götürmez. 1941 Temmuz ayında bir 'iç merkez'in yeniden oluşturulması için yeni bir girişimde daha bulunulmuş olması burada belirleyici etken değildir. Önemli olan, başarıya ulaşılmasıydı. 1941 güzünden itibaren İtalyan Komünist Partisi, 1932 baharında işler durumda olan 'iç merkez'in son önderi de Milano'da tutuklandığından bu yana yapamadıklarını gerçekleştirmek üzere kolları sıvadı. 1943 baharı geldiğinde kuzeyde ekmek ve barış talebini yükselten kitlesel grevler düzenlenebiliyordu. İtalya'nın kuşatılması ve ateşkes, (hapisten, sürgünden ya da diğer ülkelerde katıldığı anti-faşist direnişten dönen veyahut saklandığı yerden çıkan) komünist önder kadroların büyük bölümünün katılmasıyla birlikte yeni kitle hareketini güçlendirdi. Hareketin üç bileşeni (eski parti önderlerinin himayesi, İspanya savaşının deneyimli askeri kadroları ve 1930'ların ürünü olan genç bir anti-faşist kuşak), birlikte diğer anti-faşist gruplarda benzerine rastlanmayan bir önder kadro oluşturdular. Komünistler yalnızca inisiyatif almakla yetinmediler; orta ve kuzey İtalya'daki silahlı partizan birimlerinin büyük bölümünü de onlar kurdular. Bu birimlerin belki de yüzde 80'inden fazlası komünistlerin önderliği altındaydı. Bu kadrolar, gerek aktif olmayan geniş bir anti-faşist kesimi ya da mücadeleden düşmüş komünistleri,* gerekse önemli ölçüde Emilia'daki varlıklı ve modern görüşlü, inançlı bir Katolik çiftçinin oğulları olan ünlü yedi Cervi kardeşlere benzer yeni işçi ve köylü militanlardan oluşan çok sayıda kesimi harekete geçirdiler. Elde edilen sonuçlar hakikaten çok çarpıcıydı. 1940 yılında İtalyan Komünist Partisi'nin 3 bin üyesinin bulunması ve bunların çoğunun dünyanın dört bir köşesine dağılmış

*) Bununla birlikte, 1943 yazından önce partiyle hiçbir temas kurmadığı anlaşılan ordu subayı Arrigo Boldrini gibi insanları istisna tutarsak, partizan grupların önderleri solcu militanlardı.

ya da hapis tutuluyor olması görülmedik bir durumdu. Oysa 1944-1945 kışında partinin üye sayısı 400 bine ulaşmıştı ve parti hızla büyüyordu. İtalyan komünistleri, solun en başta gelen partisi olarak bundan böyle hiç kaybetmeyecekleri bir konuma gelmişlerdi.

Komünistler savaş olmasaydı bunu başarabilirler miydi? 'Öyle olsaydı ne olurdu' sorusunu hiçbir zaman kesin bir şekilde, hatta doğru olması yüksek bir ihtimalle cevaplayamazsınız. İtalyan faşizminin Alman Nasyonal Sosyalizmi'nden daha kırılgan bir siyasal yapıya sahip olduğu, İtalyan ekonomisinin Almanlarınkine nazaran hem daha geri hem de daha kolay zedelenebildiği, İtalyanların daha yoksul ve hoşnutsuz olduğu kesindir. İspanya'daki Franco rejiminin açıkça 1950'lerin ortalarından itibaren on beş yıl boyunca koruduğu hayli istikrarlı bir denetim döneminden sonra dağılması gibi, İtalyan faşizmi de çok büyük ihtimalle kendi içinde yavaş yavaş çözülmeye başlayacaktı. İtalya'daki örgütlü anti-faşizmin sahip olduğu güçsüzlüğün, faşizme direnen eski ve yeni potansiyel militan gücüyle orantısız olduğu açıktır. Aynı zamanda, İtalyan Komünist Partisi'nin (ister sendikalı sanayi işçileri arasında, ister Alman Komünist Partisi'nin oldukça geniş bir kesimine ulaşamadığı 'kızıl' köylüler arasında) örgütlü halk hareketiyle hiçbir zaman organik bağını kaybetmemiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Bu koşullarda partinin kahramanca ve kesintisiz bir şekilde sürdürdüğü illegal faaliyeti, büyük ihtimalle partiyi, ne olursa olsun, faşizmden sonra daha önce olduğundan çok daha sağlam bir güç haline getirecekti. Keza, partinin, Alman Komünist Partisi'nin önderliğini bu derece çökerten iç hizipleşme ve tasfiyelerin yaratacağı en kötü durumlardan kaçınmayı başarmış, son derece üstün nitelikli önderlerden oluşan uyumlu bir gruba sahip olduğu da kesindir. Ama yine de bundan fazlasını söylemek spekülasyondur ve bir yere varmaz. Söylenebilecek tek şey, Komünist Parti'nin en azından İtalya'nın ortasında ve kuzeyinde kitlesel bir ulusal kurtuluş hareketine önderlik etmesine ve bu hareketten solun başında gelen parti olarak çıkmasına imkân tanıyan koşulları Mussolini'nin yaratmış olduğudur.

1972

6
YENİLGİYLE YÜZLEŞMEK: ALMAN KOMÜNİST PARTİSİ

Hermann Weber, kapsamlı çalışması *Die Wandlung des deutschen Kommunismus** ile Alman komünistlerinin tarihinin zaten kapsamlı olan bibliyografyasına bir dokuz yüz sayfa daha eklemiş oldu. Müstakbel okurlarının soracağı ilk soru herhalde şu olacak: Böyle bir çalışmaya ihtiyaç var mıydı? Bu soruya tamamen olumlu bir cevap verebiliriz. Bu iki cilt, geniş bir bilgi dağarcığının ve sabrın, kusursuz bir araştırmanın eseridir (Batı Almanya'daki on yedi devlet arşivine başvurulduğunu hatırlatmak bile tek başına yeterlidir) ve bu konuda daha da araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır. Alman Komünist Partisi'nin Weimar Cumhuriyeti dönemindeki tarihi için başvurula-

*) Hermann Weber, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus* (2 cilt), Frankfurt, 1970.

cak belli başlı kaynakların bir kısmı Moskova'da korunmaktadır, dolayısıyla epeyce bir zaman daha araştırmacılara kapalı kalması muhtemeldir. Bir kısmı da Doğu Berlin'dedir ve aynı şekilde, Alman Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi'nin desteğini arkasına alamayan (kuşkusuz Dr. Weber bunların arasında sayılamaz) araştırmacıların kullanımına kapalıdır. Dr. Weber incelemesini esas olarak devlet kayıtlarına, özellikle de polis dosyalarına (1920'lerde Britanya solu üzerine çalışma yürütenlerin devlet arşivlerimizde saklanan gerekli materyale diğer ülkelerdeki tarihçiler kadar kolay erişebilmesi ne zaman mümkün olacak acaba?), az sayıda özel arşive, bir yığın mülakata ve dönemin tanıklarının tuttukları notlara, basılı kaynaklara ve bu konudaki akademik çalışmalara dayandırmak durumunda kalmıştır. Dr. Weber'in büyük ihtimalle gözden kaçırdığı fazla bir şey olmamıştır, yalnız daha az ayrıntılı bir kitapla karşılaştırıldığında, Alman Komünist Partisi'nin altı yıllık tarihi hakkında bu kapsamda tasarlanmış bir monografide can alıcı belgelere ulaşmada daha fazla sıkıntı yaşanması kaçınılmazdır.

Yine de, daha da iyisi mümkün olana kadar elimizdekine şükredelim. Dr. Weber hiç değilse çok değerli bir başvuru kaynağı kaleme almıştır. Alman Komünist Partisi'nin seçim bölgelerine ilişkin I. Cilt'te yer alan istatistiksel veriler ve kitabın II. Cildi'nde partide görev alanların 300 sayfalık tanıtımı bile bu çalışmayı vazgeçilmez kılmaya yeter. Bu çalışmada salt bir olgu ve veri derlemesinden daha fazlası vardır; dolayısıyla, daha önceki yazarların kaçınılmaz olarak içine düştükleri şekilde, geçmişte partiye olan kişisel bağlılığının acı hatıralarıyla Komintern'in iç kavgasından bağımsız kaleme alınmış, Alman komünizminin ender rastlanan tarihlerinden biri olmanın bile ötesine geçmektedir. Weber, Alman Komünist Partisi'ni araştıran insanların merakının çok daha ilerisindeki sorunlara ışık tutan ve oldukça değerli bir kitap kaleme almıştır.

Temelde onun ele aldığı sorun, devrimci olmayan bir durumda devrimci partiyi nasıl bir akıbetin beklediğidir. Alman Komünist Partisi devrimci bir parti olarak, en azından statükoyu radikal ve aktif bir şekilde reddetmeyi, daha doğrusu (doğru jargonu kullanmak gerekirse) statükoyla 'yüzleşme'yi güden bir parti olarak kurulmuş ve genişlemiştir. Parti, imparatorluğun çöktüğü dönemde kurulmuştu; Şubat devrimini izleyen Rus devriminin dünya devrimini müjdelemesine bakarak, Alman Konseyler Cumhuriyeti'nin de par-

tiyi izleyeceğini düşünmek yanlış olmazdı. 1919 yılı bir tufandı. Devrimcilerin en gerçekçisi olan Lenin bile, 1919 yılının büyük kopuşu getirebileceğini düşünmüştü. Genç Alman Komünist Partisi, önemli görevlerin başına Luxemburg, Liebknecht ve Jogiches'e düzenlenen suikastlarla kısa zamanda tırpanlanan dar ama yetenekli bir önder kadrosunu getirdi; aynı zamanda, büyük ölçüde devrimci dalganın yükseldiği zamanlarda küçük ve gevşek bir şekilde yapılanmış radikal muhalefet odaklarına akmaya yatkın ütopyacı radikallerden, yarı anarşistlerden veya toplumun marjinal unsurlardan oluşan parti neferlerini de saflarında tutmayı başardı. Aşırı solun bu büyük kesimi birkaç yıl içinde Alman Komünist Partisi'nden uzaklaşmakla birlikte, ardında, içinde bulunduğu koşulların sunduğu imkânlardan 'kahramanlık hayalleri' üreten bir eğilimi, bir tür komploculuğu ve aşırı radikalizmden artakalan döküntüleri de bırakacaktı.

Alman 'Ekim'i gerçekleşmedi. Tersine, yıkılıp giden imparatorun, yerini hararetle ve kaba saba devrim aleyhtarlığı yapan Sosyal Demokrat hükümete bıraktığı eski rejim, kendini yeniden inşa etti. Komünistlerin kitlesel partisi, 1920 yılında Bağımsız Sosyalistler'in sol kanadıyla birleşerek yaşadığı değişim sonucunda, esas olarak Alman işçi sınıfının geniş tabakasının toplumsal devrimin başarısızlığı ve bozulmaya yüz tutan ekonomik hoşnutsuzlukla uğradığı derin düş kırıklığını dışa vurur olmuştu. Parti artık az sayıda cumhuriyetçiye, ama kepazece ve fesatça peşin hükümler veren bir dolu generale, polise, bürokrata, kodamana ve yargıca sahip, ekonomik, toplumsal, siyasal ve yasal adaletsizliği eskiden olduğu gibi yeniden kuran bir cumhuriyete yüz çeviren ve kin duyan bütün -proleter ve entelektüel- güçleri temsil etmekteydi.

Toplumsal göstergelere bakılırsa, yeni Alman Komünist Partisi gençleri (1926 yılında partinin önde gelen kadrolarından yüzde 80'i kırk yaşın altında, yüzde 30'uysa otuzun altında seyrediyordu ve yaş ortalaması otuz dörttü*), vasıfsız işçileri (partinin üst düzey görevlilerin yüzde 13,5 gibi olağanüstü yüksek bir oranı vasıfsız işçilerdendi) ve işsizleri (1927'de, ekonomik istikrarın doruğunda Berlin'deki üyelerin yüzde 27'sinin işi yoktu) kendine çekmişti. Yine de diğer bütün işçi sınıfı örgütlenmelerinde görüldüğü gibi, kadrosu

*) O dönemde Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin önder kadrosunun ortalama yaşı elli altıydı.

büyük oranda vasıflı proleterlerden, en başta da (çoğu zaman olduğu gibi) metal işçilerinden oluşan sağlam bir temele dayanıyordu. Yönetici kadronun yüzde 10'u üniversite mezunu olsa da, dörtte üçü sadece zorunlu eğitimi (ilk ve orta eğitim) tamamlamıştı; üyelerinin yüzde 95'i sadece ilkokul okumuştu ve yüzde 1'i üniversiteye gitmişti. Tarihsel olarak önderlerin yarısına karşılık, üyelerin yüzde 70'i 1917'den beri politikanın içindeydi. Yönetici kadroda, 1917 öncesinin Sosyal Demokratlarından görece büyük kısmı, partiye Bağımsız Sosyalistlerle birleşme sırasında girmişti. 1920'lerde, savaş süresince yönetici kadronun ancak yüzde 20'si Spartakistlere veya radikal sola mensuptu; öyle ki doğrudan Rosa Luxemburg geleneğinden gelenler gözle görülür derecede zayıf kalmışlardı. Diğer taraftan, 1914'te Sosyal Demokrat Parti bürokrasisinin yaklaşık 4 bini bulan tam zamanlı çalışanı arasında sadece 36'sı, tam zamanlı görevli olarak 1920'lerde Alman Komünist Partisi'nde mücadele ettiler.

Alman Komünist Partisi yeni kurulmuştu; gençti, normal ayrıcalıklardan yoksundu, sisteme radikal ölçüde düşmandı ve 1923 güzündeki büyük yenilgiye kadar, kuvvetle muhtemel değilse de gerçekleşmesi mümkün gibi görünen devrime hazırdı. Bu tablo, uzlaşmaz, saldırgan tavırlı, eylemci ve çoğunlukla sekter olagelmiş solun parti içindeki gücünü açıklamaktadır. Parti içinde Stalinizm öncesi dönemin her zamanki özgürlük ve enerjisiyle (o günler 'kapsamlı ve açık' tartışmalar yapıldığını belirten bir bildiriye ihtiyaç duymadığımız zamanlardı) farklılıkları adına mücadele veren çeşitli hizipler ve fikir akımları arasında solun bir hayli farkla en büyük desteğe (1924'te belki de yüzde 75'lik bir orana) kavuştuğuna kuşku yoktur. Partinin çoğunlukla 1923 yılına dek ana önder kadrosunu oluşturan eski Spartakistlerin oluşturduğu sağ kanadı, vasıflı işçiler arasında (fakat entelektüeller arasında değil) örgütlü olmakla beraber zayıftı. 1923'ten sonra sağ kanattan kopan ara grup ya da 'ara bulucular', sayıları toplam üyelerin dörtte birini geçmese de, solun onları devşirmesiyle esas olarak partinin profesyonellerini temsil ediyorlardı.

1923 yılına kadar Alman Komünist Partisi'nin sorunu, elini uzatıp tutacak kadar yakındaymış gibi görünen ve yalnızca dünya sosyalizminin değil, Sovyet cumhuriyetinin de zafer kazanması açısından zorunlu olan devrimi nasıl gerçekleştireceğiydi. Alman sovyet devrimi, Rus devriminin zorunlu olarak tamamlayıcısıydı ve Lenin bile, teoride, Marx'ın, Engels'in, teknolojik ilerleme ve ekonomik

verimliliğin, vatanının sosyalist dünyanın merkezi olarak ön plana çıktığı bir durumu tasavvur etmeye oldukça hazırdı. Komintern, 1919 yılında Berlin'in karargâh olarak görülmesini makul buluyor, Moskova'daki yerininse geçici olduğunu düşünüyordu. Alman Komünist Partisi (Weber'e göre, 1922'nin sonlarında bile) Moskova'nın eşiti muamelesi gördü; gerçi, uzun zamandır Alman sosyalist hareketinden edindiği deneyimle Moskova'da Almanya'yla ilişkilerden başlıca sorumlu kişi olan kurnaz Radek'in, Berlin'in kaderi hakkında açıkça daha mütevazı beklentilere sahip olması da mümkündür. Bu dönemde Alman Komünist Partisi'nin karşılaştığı asıl sorunu, Moskova'yla aşırı ölçüde iç içe geçmesi oluşturuyordu; Alman komünistlerin Sovyet Rusya'yla iç içe geçmesi hem partinin görece gençliğinden, gücünden ve geleneğinden, hem de Almanya'nın başarı umudunun Sovyet Rusya ve bütün dünya devrimi açısından hayati önem taşımasından kaynaklanmaktaydı. Alman Komünist Partisi, kendisinin Rusya'nın meselesi haline getirilmemiş olmayı dilemiştir herhalde, ama özellikle de Zinovyev'in Komintern'in başına getirildiği ve Almanya konusunda kritik bir aşamada Troçki'yi destekleyen Radek'e akıl danıştığı sırada bunu engellemek adına elinden bir şey gelmezdi. Parti içindeki kafa karışıklığı, bu sorunun yanında devede kulak gibiydi. En başta, ütopik-sendikalist aşırı solun ve eski sosyal demokrat sağın büyük bölümünün saf dışı kaldığı 1919-1923 yılları arasındaki dönem bunu az çok açığa kavuşturmuştu. İkincisi, devrim beklentisi, öbür türlü büyütülebilecek anlaşmazlıkları görece idare edilebilir kılmıştı: Her şeyden önce, 1917'de Marx ile Bakunin arasında yaşanan ayrımlarda olduğu gibi, bu tür temel ayrımlar Rusya'da fazla sıkıntıya yol açmamıştı.

1923 yenilgisinden sonraki sorun, esas olarak istikrar döneminde ne yapılacağıydı. Bu sorunun cevabı, Weber'in kitabının esas konusunu oluşturan 'Bolşevikleşme'ydi. Diğer parti örgütlenmelerinin sistematik bir şekilde Rus modeline uydurulması ve Moskova'ya bağımlılıkları, genelde komünist olmayan tarihçiler tarafından Sovyetler'in iç gelişiminin yan ürünü sayılmaktaydı; açıkçası bir ölçüde de böyleydi. Fakat bunun gerçeğin tamamı, hatta asıl parçası olmadığını görmek Weber'in becerisidir. Weber burada birçok unsuru saptar.

Birincisi, Weber'in de doğru bir şekilde işaret ettiği üzere, modern sanayi toplumunda devrimci partilerin de arasında bulunduğu

herhangi bir etkin ve kalıcı örgütlenme, belli bir dereceye kadar bürokratikleşmeye yüz tutmaktadır. Demokratik hareketler ve örgütlenmeler, pratik faydasının kaybedilmesi pahasına sınırsız bir iç özgürlük ile kemikleşmiş bir bürokrasinin oluşturduğu iki uç arasında bir yerde faaliyet gösterirler. Weber'in yorumuyla:

> Bir işçi hareketinde, bütün geleneği anti-otoriter, eşitlikçi ve özgürlükçü bir özü gerektirdiği için demokratik eğilim, hareket içinde her zaman belli bir gücü barındırır. Dahası, yöneticiler üyelerini faaliyete sevk etmek ve partinin hepten kıpırdayamaz hale gelmesini önlemek amacıyla böyle eğilimleri zaman zaman desteklemeye mecbur kalmışlardır.

1918-1920 yılları arasında, insanların, hareketlerin ve grupların birleşmesinden oluşan disiplinli bir Alman Komünist Partisi'nin varlığı olağan kabul edilirdi; böylesi bir parti yalnızca ütopiklerin ya da anarşistlerin gözünde kabul edilebilir değildi. Parti içi demokrasinin sistematik bir şekilde körelmesi ve aşırı bürokratikleşme, karşımıza sorun olarak 1924 sonrasında çıkmıştır.

İkincisi, sadece kaynakları, etkisi ve gücü açısından devlet, ekonomi ve kitle iletişim araçlarından oluşan çok daha üstün bir iktidar yapısına karşı kendi iktidar yapısını koruyabilecek iradi bir örgütlenme sağlamak için dahi, devrimci bir partinin böyle olağanüstü güçlü bir 'iskelet'e ihtiyacı vardır. Profesyonel devrimcilerden (ya da barış zamanında profesyonel görevlilerden) oluşan hiyerarşik ve disiplinli bir 'aygıt', kuşkusuz bu iş için en etkili komuta merkezini oluşturur. Böyle bir aygıtın mutlak büyüklüğü ikincil önemdedir: Alman Komünist Partisi'nin tam zamanlı çalışan sayısı, büyük ihtimalle Weimar Cumhuriyeti'nde Alman Sosyal Demokrat Parti'dekilere nazaran çok daha az olmuştur. Parti yapısı, kaçınılmaz bir şekilde önder kadro ve sıradan üyeler arasında ne kadar gerilim üretmiş olursa olsun (merkeziyetçiliğin aşırı genişlemesini ve aşağıdan gelen inisiyatiflerin giderek zayıflamasını söz konusu bile etmiyoruz), Alman komünistleri açısından bu durum gerek siyasal, gerek işlevsel sebeplerden ötürü kabul edilebilirdi. Her şey bir yana, Alman Komünist Partisi'nin, sırf -siyasal gelenekleri önemli ölçüde Rusya'nınkilerden farklılaşan- Almanya'daki sosyal demokrasi ve sanayi ülkelerinde onun doğal antitezi gibi görünen özgürlükçü-demokratik (ütopik-radikal anlamında demiyorum) bir devrim taraftarlığı arasındaki tanımsız bir alanda

doğmasından ötürü siyasal yerini iyi belirlemesi gerekiyordu. 'Bolşevikleşme' bunu gerçekleştirdi. Bunun sebebi, hepsinden önce Bolşevizmin kendini devrimin başarıya ulaşmış *tek* biçimi olarak ortaya koyması değildi sadece (diğer hareketler başarısız olmuşlar ya da girişimde bile bulunamamışlardı). Aynı zamanda, 'parti'nin kendisi de savaşmaya hazır, disiplinli bir devrimci ordu olarak birlik sağlamış ve kafa karıştırıcı sorulara cevap üretmişti. Sadakat, özellikle birlik ve dayanışma içgüdüsü üzerine kurulu proleter hareketleri çoğu zaman kararsızlığa düşmekten kurtaran bir etkendir.

Weber'in ancak üçüncü sırada andığı bu güçler, Moskova'nın müdahalesi olmadan da faaliyet gösteriyordu. Komintern'in yerel partileri kendi örgütlenmesinin disiplinli 'kolları'na indirgeyen merkezi yapısını bilerek inşa ettiği ve gerek bu partilerin, gerekse merkezi yapının Sovyetler'deki komünist partiye açıkça ve kaçınılmaz bir şekilde bağımlı olduğu düşünüldüğünde, 'Bolşevikleşme'nin Stalinleşme anlamına geldiğini düşünmek akla yatkındır. Başka bir deyişle, SSCB'yle içsel bağı olmayan bir süreç, Lenin'in partisiyle ve devrimiyle bağdaşan örgütsel ve stratejik 'model'in sahip olduğu doğal prestije sahip olmadığı sürece Sovyet politikalarının bir uzantısına dönüşmeye mahkûmdur. İtalyan Komünist Partisi örneğinde bu ikisi arasındaki ayrım bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar, çünkü partinin Sovyet politikalarının yörüngesine girmesi, Togliatti'nin Rusya'dan daha önce ve ondan bağımsız bir şekilde oluşan önder kadroyu bilinçli olarak Rusya'daki partiye tabi kılmasına bürünmüştür. Üstelik, Ruslar tarafından tasfiye edildiği ve yalıtıldığı halde, bu kadro aslında hiç bozulmamış ve (hiç kuşkusuz kendine sakladığı) bağımsız düşüncesini korumuştur. Bu ayrım yine partinin varlığını daha önce pekiştirdiği ve önder çekirdeğinin 1922-1923 sonrasında değişmeden kaldığı Britanya Komünist Partisi'nde de gayet açıktır. Almanya'da bu o kadar belirgin değildir, çünkü orada önde gelen kadroların sayısındaki dalgalanma çok daha fazla olmuştur ve görülür bir şekilde Moskova'nın egemenliği altındadır.

Almanya'nın farklı bir noktada oluşu kısmen, daha önce de belirttiğimiz gibi, Rusların Alman Komünist Partisi'ne aşırı ölçüde karışmasından kaynaklanıyordu. Almanya'da ne olup bittiği, Moskova'nın gözünde Avrupa'nın herhangi bir yerindeki gelişmelerden *daha çok önem taşımaktaydı*. 1923 yenilgisinden sonra komünist parti içinde solun zafer kazanması, Moskova'nın, partinin iç işleri-

ne daha fazla karışması sonucunu doğurdu. Bu koşulları Moskova dayatmıyordu. Solun zaferi, aslında olsa olsa partinin Rus karşıtı özerkliğini* (son kez olarak) gösterdiğine işaret eder; öyle ki, Ruth Fischer ve Maslow'un önderliğindeki grup, bu sonucun yarattığı endişeyi -ölümcül bir hata haline getirip- partiyi Zinovyev'in Almanya hizbine dönüştürerek yatıştırmaya çalışacaktı. Böylece, Fischer ve Maslow, Stalin'in ve SBKP'nin büyük bölümünün izlediği genel ve nispeten ölçülü seyre karşı çıkmakla kalmamış, ayrıca Alman Komünist Partisi'ni Rusların parti içi mücadelelerine de -yanlış tarafı tutarak- bulaştırmıştır (Almanya'da hiçbir önemli hizip Troçki'den yana olmamıştır). Dahası, kitlelere cazip geldiği halde, solun sekter bir tutum izlemesi düpedüz mantıksızdı. İstikrar döneminde (esas olarak 1921'den itibaren ama tartışmasız bir şekilde 1923 sonrasında) belli bir siyasal gerçekçilik zorunluydu. Bunun anlamı, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde olup sendikalarda çalışan ve Parlamento'ya giren örgütlü işçilerin çoğunluğuyla eylem birliği sağlamaktı. Komintern, 1925 yılında doğrudan müdahalede bulunarak sol liderlere el çektirdi. Komintern'in *yapabileceği başka bir şey yoktu* ve bu müdahalesi uğursuz bir emsal oluşturdu: Sadece Almanya'daki parti içi tartışmanın ağırlık merkezini Moskova'ya kaydırmakla kalmadı, ayrıca bu tartışmayı, artık Sovyet politikalarının çıkarlarına göre davranan ve en fazla da sadık taraftarların seçilmesine müdahale eden Komintern'e de taşıdı.

Ama hangi taraftarlardı bunlar? Komintern'in kaba tarih yazımı, bu insanların yalnızca Moskova'nın politikalarını körü körüne uygulayanlar olduğunu varsayarak bu soruyu göz ardı eder. Oysa Alman Komünist Partisi'nin tarihinin iki trajik özelliği üstünkörü bir senaryoyla yazılamaz. Bu iki özellik, *a*) Parti'nin 1919-1923 yıllarının siyasal intihar eğilimli çizgisini sürdürmesini sağlayan coşku, ile *b*) Önder kadronun olağanüstü değişkenliğidir. Bunların hiçbiri kaçınılmaz değildir. Örneğin, otomatik bir disiplin refleksi Britanya Komünist Partisi'nin 1939'da yönünü savaşa kırmasına, partiyle en çok bağdaştırılan önderlerden (Pollitt ve Campell) vazgeçmesine ve bu yönelimi tereddütsüz bir bağlılıkla izlemesine yol açmıştır. Yine de, tarihin bu kesitini yaşayan herkes bilir ki, dışardan müdahale olsaydı da parti o dönemde çizgisini değiştirmeye

*) Bkz. Weber, C. I, s. 301.

kalkmazdı (sadece bir azınlık grup böyle bir değişime can atabilirdi); 1941'de neredeyse işitilebilir bir iç çekişle eski çizgisine geri dönerdi ve Pollitt'le Campell, uzun vadede 1939'un 'hatalı' politikalarıyla bağdaştırılmalarından kurtulurlardı.

Işin doğrusu, Alman Komünist Partisi'nde giderek daha fazla partili (özellikle genç ve vasıfsız olanlar ile Spartakistler ya da Alman Bağımsız Sosyalist Partisi'yle daha önce teması bulunmayanlar) *herhangi* bir parti çizgisini kayıtsız şartsız desteklemeye hazır olmasına rağmen, eylemcilerin temel yönelimi sekter soldu. Alman Komünist Partisi, ilk adımını bir devrim partisi olarak atmış, kendini militan ve sistematik biçimde olumsuz bir 'karşı koyuş' zemininde kurumsallaştırmıştı. Sendikalarda güç toplamakta sürekli başarısızlığa uğraması bunun bir göstergesidir. Komintern, 1924-1925 yıllarının aşırı solcu önder kadrolarını ancak bu ruh halini bir ölçüde dikkate almadan temizleyebilirdi. Bu yüzden, Weber'in de belirttiği gibi, Alman Komünist Partisi'nin aşırı sol hattı gerçekten inkâr ettiği kesinlikle doğru değildir ve 1928-1929 yıllarında Komintern'in himayesi altında benzer bir yöne geri dönülmesi memnuniyetle karşılanmıştır. Yeniden böyle bir hatta dönmek, kendiliğinden gelişen bir yönelime girmek anlamına geliyordu çünkü. Genç Komünistler'in Komintern'in Almanya'ya dönük tutumunda tamamen itaatkâr bir rol oynamış gibi göründüğünü hatırlatmak, bu noktada bir anlam ifade edebilir (Weber'in sessiz kaldığı az sayıda konudan birisi budur). Başka yerlerde, Moskova'nın partinin önderlik koltuğuna Komintern öncesi bir ideolojiye bağlı olmayan sadık kadroları getirmekte kullandığı en yaygın yöntemlerden biri, bu üyeleri çeşitli Genç Komünistler Birlikleri'nden terfi ettirmekti. Bu veya başka sebeplerle, gençlik örgütleri komünist partilerin önder ihtiyacını hatırı sayılır ölçüde karşıladılar: Britanya'da Rust, Italya'da Longo ve Secchia, Fransa'da oldukça sağlam bir grup hep gençlik örgütlerinden çıktılar. Gerçekten de, Togliatti'nin 1929'da rotayı sola kıran bu önemli dönemeç noktasını doğru saptadığı söylenmektedir: "Eğer biz bu iradeye boyun eğmezsek, Moskova, Lenin Okulu'ndaki bazı çocuklarla yeni bir sol önder kadro hazırlamakta tereddüt etmeyecektir."* Görebildiğimiz kadarıyla, Weimar Almanya'sında Genç Komünistler büyük önem taşıyan bir önder çı-

*) Tasca'yla yapılan bu görüşme için bkz. Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano*, C. 2, s. 228.

karamamıştı. Aslında buna da gerek yoktu; aralarından seçilebilecek yeterince sol sekter genç vardı.

Önder kadroların istikrarsızlığından kaynaklanan sorun iki yönlüdür. Neden üye sayısındaki dalgalanma bu denli büyük olmuştur?* Ve (burada pek çok gözlemcinin beni onaylayacağını düşünüyorum) neden gitgide niteliğinin düşmesiyle sonuçlanmıştır? Liebknecht ve Luxemburg'la başlayan, Levi ve Meyer'e, Brandler ve Thalheimer'a, Ruth Fischer ve Maslow'a, Thaelmann ve grubuna uzanan çizgi, cesaret ve adanmışlık açısından olmasa da, belirgin biçimde genel bir siyasal becerinin mirasıdır. Oysa bu özelliğe diğer komünist partilerde hiçbir koşulda rastlanmış değildir.

Öyle görünüyor ki Alman Komünist Partisi, Spartakistler (yarısendikalist unsurların yitirilmesinden sonra partide kalan kadrolar 'sağa' sapma eğilimindeydiler), eski Bağımsız Sosyalistler (bunlar 'sol' sapma eğilimlerle birleşmeye yatkındı) ve partiye 1920 sonrasında girenler arasından kendi içinde tutarlı bir lider topluluğu çıkarmayı asla başaramamıştır. Partiye kimin önderlik edeceğine ilişkin mücadele, partinin Moskova'nın başlattığı 'Bolşevikleşme' hareketiyle bütünleşinceye kadar sürmüştür; bu mücadele bütün gruplar içinde en becerikli olanları öne çıkmalarından ötürü saf dışı bırakmaya yüz tutmuş ya da bu insanlar, Komintern'in adamı konumuna düşmeden kendilerini Alman Komünist Partisi içinde bağımsız bir duruşa sahip lider olarak kuramamışlardı.** Belki de Rosa Luxemburg'un öldürülmesindeki gerçek trajediyi yaratan bu koşullar olmuştu. Spartaküs Ligi, Almanya soluna yoksun olduğu şeyi vermişti: Devrimciliği solculukla karıştırmayan, Alman siyasetine potansiyel bakımdan tutarlı ve esnek yaklaşan sağduyulu bir tutum... Rosa

*) Diğer komünist partilere ilişkin görece ayrıntılı bir hesaplama yapılmadığından kesin bir şey söylemek imkânsızdır, ama yine de onların üye sayısındaki dalgalanma daha sınırlı kalmışa benzemektedir. Böylece, 1929'da Alman Komünist Partisi politbürosunun yalnızca iki üyesinin 1924'ten bu yana görevini sürdürdüğünü görürüz (Thaelmann ve Remmele; sonuncu isim sonradan saf dışı bırakılmıştır). Fransa'da beş politbüro üyesi 1926'tan 1932'ye dek sürekli görevinin başında olmuştur, beşi aralıklı olarak görev yapmıştır ve üçü de (Semard'ın ölümü olmasa neredeyse kesin olarak dört olacaktı) 1945 yılı itibarıyla hâlâ politbüro üyesidir.

**) Weimar lideri olarak SSCB'ye koşulsuz bir bağlılıkla, yerel bölgelerde aşırı solculuğa karşı koymayı bağdaştırma politikası güden merhum Gerhart Eisler'in konumu bu duruma örnek gösterilebilir. Eisler Thaelmann'ın liderlik koltuğundan geçici olarak uzaklaştırılmasını sağlayarak bir noktada gerçekten aracı olmuş, sonradan Komintern'in uluslararası yönetiminde (birçok ikincil görevde) hizmet vermek üzere, Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne dönüşüne kadar ortadan kaybolmuştu.

Luxemburg Lenin'e uluslararası düzlemde bir alternatif olmaya dönüşmeseydi, yakaladığı prestijle Spartakist yaklaşımı kendi ülkesinde yeni partiye benimsetebilirdi. Bu durumda partiye siyasal bir önderlik ve strateji nüvesi de kazandırabilirdi.

Aslına bakılırsa, Rosa Luxemburg'un öldürülmesi Alman Komünist Partisi'nin dramıydı: Partinin devrim dışında bir duruma ilişkin politikası yoktu, çünkü Alman solu -Alman işçi hareketi de denebilir- hiçbir zaman bir politikaya sahip olmamıştı. Sosyal demokratlar politika üretmiyorlardı; onun yerine, tarihsel kaçınılmazlık (teoride) onlara bir seçim çoğunluğu ve dolayısıyla 'devrim' getirene kadar bekliyor ve üyelerine kolektif, geniş bir özel dünya sunarak (pratikte) statüko karşısında alttan aldıklarını çevreden gizliyorlardı. Alman solu, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin devrimci mücadeleyi ya da sınıf mücadelesini fiilen terk etmesini eleştirmekle zaman harcıyordu. Öte yandan, kendisi de alternatif bir politika üretme konusunda hiç meyve vermemiş birkaç fikri filizlendirme dışında fazla fırsat yakalayamamıştı. Alman Komünist Partisi, gerçekten devrimci bir ruh hali taşıdığını bir kenara bırakırsak, eski Alman Sosyal Demokrat Parti'yle aynı tutumu sürdürdü: Kitleleri harekete geçirdi, meydan okudu ve bekledi. Devrimci bir politika geliştirmek için uygun bir zaman değildi (gerçi önceki parti önderlerinin oldukça azının buna gücü vardı); başka bir deyişle, ortada gerçekten kurulacak barikat olmadığı sürece en azından siyasal düzlemde yapılacak bir şey yoktu. Komünist parti, işlerliği olan radikal, hatta burjuva-reformist siyaset sisteminin barındırdığı tehlikelere rağmen, toplumsal kargaşanın durulduğu dönemlerde başka ülkelerin proleter soluna stratejik veya taktik modeller sağlayan katılım geleneğinden de yoksundu. Her yönüyle 'Bolşevikleşen' Fransız Komünist Partisi, önderlerinin kayda değer bir oranı dahil olmak üzere, faşizm gibi bir sorunla karşı karşıya geldiğinde Cumhuriyet'i savunmak adına hemen ait oldukları bir siyasal düzeneğe, solun oluşturduğu geçici bloğa ya da 'halka' sığınmayı düşünecekti. Gerçekten de, sekterliğin en pervasızca yaşandığı 1928-1933 yılları boyunca bile bunun işaretleri görülmektedir; Komintern'in her zaman engellemiş olmasına karşın, bu yaklaşım Fransız Komünist Partisi liderlerinin reflekslerinden türüyordu. Maurice Thorez gibi birinin, Thaelmann gibi iyi bir Bolşeviğin daha gerisinden gelmesi ya da ondan daha parlak olmasına benzer bir durum değildi bu (gerçi Thorez daha parlak bir isimdi;

ama önemli olan, Fransa'da proleteryanın *siyasal eyleminin* yarattığı bir gelenek olması, Almanya'da ise böyle bir geleneğe rastlanmamasıydı). Almanya'da eşi görülmedik bir cesaret ve bağlılığa sahip savaşçılar ve olağanüstü örgütçü insanlar yetiştiyse de devrimci politikacılar çıkmadı.

Dolayısıyla, Alman Komünist Partisi sadece Hitler'in iktidara yükseldiği o kritik aşamada başarısızlığa uğramakla kalmadı (pek mümkün olmamakla birlikte, Alman sosyal demokratları faşizme karşı ortak bir direniş örgütlemeyi sineye çekmiş olsalardı da Moskova'da benimsenen politikalar partinin başarısını neredeyse imkânsızlaştırırdı). Ne kadar yıkıcı ve geri dönüşsüz bir şekilde başarısızlığa uğradığı bir yana, parti çok geç olana değin çabalarının sonuçsuz kaldığının farkında bile olmadı. Derken, hepten ve nihai bir yenilgiye sürüklendi. Partinin gücünü sınayan etken ne Hitler'in zaferi, ne de bir anlamda Nazi diktatörlüğü altında aktif olan en direngen, en cesur, *yegâne* muhalefet gücü olarak partinin hızlı, şiddetli ve etkili bir şekilde yok edilmesi olmuştur. Partinin başarısızlığı en çıplak haliyle, Rus işgalinde kaldığında siyasal koşulların muhtemel rakiplerini bertaraf ettiği kuşatma bölgesi dışında,* *kendini 1945 sonrasında yeniden kurmakta yetersiz kalmasında görülür.* Hitler yenildiğinde, onun yükselişini önlemek için hiçbir şey yapmayan ve zaferinden sonra kendini uysallıkla -neredeyse- tasfiye eden eski Alman Sosyal Demokrat Partisi, Batı Alman işçi sınıfının esas kitle partisi olarak yeniden güçlendi. 1949 yılında, sosyal demokratların yüzde 30 oy oranıyla karşılaştırıldığında, komünistler ancak yüzde 6 oranında (1,4 milyon) oy alıyordu. Ne var ki, 1953 yılına gelindiğinde, sosyal demokratların yüzde 29'luk oy oranına karşılık, komünistlerin oy oranı yüzde 2,2'ye (0,6 milyon oy) düşmüştü ve partinin federal cumhuriyet tarafından resmen yasaklanmadığı koşulda bile, daha iyi performans göstereceğine inanmak için elle tutulur bir gerekçe yoktu. Uzun sözün kısası, 1945'ten sonra parti hızla çarçur ettiği sermayeden yemiştir. Weimar Cumhuriyeti süresince, kendini Alman işçi sınıfı hareketinin kalıcı bir unsuru olarak kurmayı başaramamıştır.

---

*) Alman Komünist Partisi'nin Weimar döneminde sahip olduğu en önemli mevzilerin bugün Demokratik Alman Cumhuriyeti olarak bilinen yerde olduğu savı inandırıcı değildir. Aslında, 1932 yılında komünist partinin sosyal demokratların oylarına sağladığı büyük üstünlüğün kaynağı, partinin rakibine göre iki kat fazla destek bulduğu Rhine-Ruhr bölgesinde aranmalıdır.

Partinin başarısızlığı Weimar günlerinde sahip olduğu çarpıcı kitle gücüyle olduğu kadar, Rusya karşıtı refleksin (genelde daha küçük olan) komünist partileri zayıflatmasının beklenebilir olduğu diğer ülkelerde, bu partilerin başarılı sicilleriyle de tezatlık göstermektedir. Sözgelimi, Avusturya'da komünistler, savaş sonrasındaki ilk on yıl boyunca, yüzde 5,5'lik istikrarlı bir oy oranını tutturmayı başardılar (1938 öncesinde seçmenden aldıkları destek önemsenmeyecek seviyedeydi). Finlandiya'da hiçbir zaman yüzde 20'den az oy oranı almamışlardı (bu oran, iki büyük savaş arası dönemde erişilen yüzdenin belki de iki katıdır). Her iki ülke de SSCB'yle savaşmış veya toprak kaybetmiş veyahut Kızıl Ordu tarafından kısmen işgal edilmişti. Avrupa'nın hemen her yerinde komünist partiler, faşizm karşıtı bir dönemden daha güçlü ve -en azından bir süreliğine- ülke çapında kendi işçilerine çok daha fazla tutunmuş olarak çıkmışlardı. Almanya'daysa Hitler, komünist kitle hareketini fiziken ortadan kaldırmıştı.

Yine de, Weimar döneminde Alman Komünist Partisi'nin geçtiği trajik güzergâhı, buraya dek aktardığımız bu kasvetli tabloyla noktalarsak bir şeyleri eksik bırakmış oluruz. Zira bu güzergâh, her şeye rağmen, partiyi ulaşmak üzere yola çıktığı yere ulaştırmıştır (yani, Alman Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur ve bunun Alman komünist hareketinin çabalarından ziyade Kızıl Ordu sayesinde hayata geçmiş olması, Weimar komünistlerinin itiraz etmeden kabulleneceği bir gerçektir). Bu bilançoda, ülkenin batısındaki tartışmasız yenilgi kadar Alman Demokratik Cumhuriyeti de konu edilmelidir. Çünkü ancak son derece zor koşullarda ulaştığı olağanüstü başarıları* teslim ettiğimiz oranda eleştirebileceğimiz bu cumhuriyet, pekâlâ Alman Komünist Partisi'nin ürünüdür. Bu yönüyle, partinin mutlak bir eleştirisi yapılamaz. Her şeyden önce, gerçekten yeni toplumlar kurmayı başarmış başka kaç komünist parti vardır? Kaldı ki, iktidar onlara hiç altın tepside sunulmamış bile olsa, komünistler olarak sorumluluğunu yerine getirmek üzere sürgünden ve toplama kamplarından dönen dürüst, cesur, sadık, adanmış, becerikli ve faal militanlarla yöneticilerin, yetkin bir şekilde çaba harcayacağından hiç kuşku duyulabilir mi?

*) Bu başarıların ikisi dikkate değerdir: Alman halkının Nazi geçmişiyle sahiden hesaplaşması ve Stalin'in döneminin sonlarında diğer Doğu Avrupa rejimlerini insanların gözünde çirkinleştiren komünistlerin göstermelik yargılanmaları, kurbanlaştırılmaları ve infazlarına -bunların aldığı en marjinal tarz haricinde- katılmanın sessizce reddedilmesi...

Bu yüzden, sol partilerin iktidara geldiklerinde nasıl davrandıklarına bakmak anlamsız bir sınav olmayacaktır. Sosyal demokratlar 1918'deki Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden başlayarak, oldukça düzenli bir şekilde başarısızlığa uğradılar. Ama komünist partiler bu sınavı geçeceklerini her zaman için biliyorlardı. Ne var ki, Alman Komünist Partisi, devrimci hareketler hakkında karara varırken başvurulması gereken başka kriterler açısından başarısız olmuştur. Fransız ve İtalyan komünist partilerinin aksine, Alman komünistleri ülkelerindeki işçi sınıfı hareketinin bütünleyici bir parçası olamamışlardır; oysa bunun gerçekleşebileceği kusursuz fırsatlar yakalandığı bilinmektedir. Partinin siyasal tarihinin en az Weimar Cumhuriyeti kadar süreksiz olduğu ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin geçici istikrar koşullarında bile, faaliyet göstermesini sağlayacak politikalar geliştirememiş ve bundan dolayı Weimar Cumhuriyeti'nin geri kalanıyla beraber Hitler'den önce yok olmuştur. Bu fiyasko, gelişmiş sanayi ülkelerindeki bütün komünist partilerin, daha doğrusu bütün devrimci sosyalistlerin karşılaştığı daha genel bir sorunu yansıtmaktadır: 1917'yi izleyen yılların tarihsel bir istisna oluşturduğu düşünülürse, bunun dışındaki koşullarda sosyalizme geçiş nasıl tasavvur edilmeliydi? Yine de, diğer komünist partilerin gösterdiği gelişim bu sorunu kabul etme yönünde kimi girişimleri belli ederken, Alman Komünist Partisi'nin ilerleyişi bu yönde atılmış bir adım değildir. Parti kitlesel bir güce ulaştığında, bir şeyi yerine getirmiştir: Kızıl bayrağı yukarıda tutmuştur. Partinin en kötü düşmanı bile onu reformizmle uzlaşmaktan, kendisini sistem tarafından onu soğrulabilecek herhangi bir eğilime kanalize etmesinden dolayı suçlayamaz. Gelgelelim, karşı koymak bir politika değildir. Parti, kriz dönemlerinde (1929-1933 yıllarında olduğu gibi) kaybedecek hiçbir şeyi olmayanlar arasında kendisine artan bir destek bulabilmişti (1932 baharında, parti üyelerinin yüzde 85'i işsizdi), ama sayısal desteğe sahip olmak kendiliğinden güçlü olmak anlamına gelmezdi. İtalyan Komünist Partisi'nin 2,500'ü bulan üyeleri, tam olarak aynı zamanlarda 300 bin Alman komünisti ve Alman Komünist Partisi'ne oy veren 6 milyon seçmenden oluşan destekten çok daha ciddi bir gücü temsil etmekteydi.

Alman Komünist Partisi trajik bir geçmişe sahiptir. 1919 yılında dünya için büyük umut kaynağı, 1932 yılında Batı'nın yegâne

önemli kitlesel komünist partisi olarak sahip olduğu bu geçmiş, Batı Almanya'nın tarihinde bir kesit olmaktan daha fazla anlam ifade eder. Belki parti, ülkeye özgü sebeplerden dolayı başarısızlığa uğramıştır. Alman solu o büyük ve tekinsiz ülkede gerek burjuvazinin, gerekse de proletaryanın tarihi zaaflarının üstesinden gelmeyi başaramamıştır. Fakat, partinin geldiği nokta açısından, ayaklarımızı fazla yerden kesmeden de başka ihtimalleri zihnimizde canlandırmak mümkündür. Her koşulda Dr. Weber bize solun tarihinde belirleyici bir yenilgiyi değerlendirmemiz açısından bolca malzeme sunmaktadır. Belki başkalarının da bu yenilgiden öğrenecekleri dersler vardır ve Weber'in çalışmasını ilgiyle ama şefkati de elden bırakmaksızın okurlar.

1970

II.
ANARŞİSTLER

7
BOLŞEVİZM VE ANARŞİSTLER

Komünizmin özgürlükçü geleneği -anarşizm- Bakunin'den bu yana -ya da Proudhon'dan başlayarak da diyebiliriz- Marksistlere şiddetli bir düşmanlık güttü. Marksizm, hatta daha çok Leninizm, aynı şekilde teori ve program düzeyinde anarşizme düşman oldu ve siyasal bir hareket olarak anarşizmi hor gördü. Yine de, Rus devrimi ve Komünist Enternasyonal sürecinde uluslararası komünist hareketin tarihini incelediğimizde, tuhaf bir asimetri görüyoruz. Anarşizmin önde gelen sözcüleri Bolşevizme, en iyi ihtimalle devrim zamanında ya da Ekim Devrimi'nin haberleri onlara ulaştığında bir anlık bocalamaya karşın husumetlerini korudukları halde, Bolşeviklerin Rusya içinde ve dışında anarşistlere karşı tutumu bir süreliğine daha lütufkâr olmuştu. İşte, okumakta olduğunuz bu denemenin konusunu bu asimetri oluşturmaktadır.

Bolşevizmin 1917 sonrasında anarşistleri ve anarko-sendikalist hareketleri değerlendirmede aldığı teorik tutum oldukça açıktır. Marx, Engels ve Lenin'in üçü de bu konuda yazılar yazmışlardır ve onların aşağıda özetlenen görüşlerinde genel olarak bir muğlaklık ya da birbirini tutmayan bir yan yoktur.

a) Marksistlerin ve anarşistlerin nihai hedeflerinde bir farklılık yoktur; başka bir deyişle, ikisi de sömürünün, sınıfların ve devletin varlığının ortadan kalkacağı özgürlükçü bir komünizmi savunurlar.
b) Marksistler, 'proletarya diktatörlüğü'nün tanımladığı az çok sürüncemeli bir zaman aralığı ve devlet iktidarının belirli bir rol oynadığı diğer geçiş düzenlemelerinin, nihai aşamayı, burjuva iktidarının proleter devrimiyle devrilmesinden ayırt edeceğine inanırlar. Bu geçiş sorunları üzerine klasik Marksist yazılarda, bunların kesin anlamı üzerine tartışma yaratacak sebepler bulmak mümkündür, fakat proleter devrimin doğrudan komünizmin doğmasını sağlamayacağı ve devletin ortadan kaldırılamayacağı, ama 'sönümleneceği' görüşüne dair hiçbir belirsizlik yoktur. Bu noktada anarşist doktrinle ayrılık kesindir ve açık bir dille belirtilmiştir.
c) Marksistlerin, karakteristik biçimde, devrimci amaçlar uğruna kullanılacak devrimci bir devlet iktidarı tasavvur etme eğilimlerine ek olarak, Marksizm, merkezileştirmenin ademi-merkezileştirmeye ya da federalizme olan üstünlüğüne; önderliğin, örgütlenmenin ve disiplinin kaçınılmazlığına ve sırf 'kendiliğinden olan'a dayalı herhangi bir hareketin yetersizliğine duyulan kararlı inanca yürekten bağlıdır.
d) Siyasetin genelgeçer biçimlerine katılmanın mümkün olduğu yerlerde, Marksistler sosyalist ve komünist hareketlerin kapitalizmin yıkılışını hızlandırmaya katkı sunabilecek başka çabalar kadar siyasetle de uğraşmasını baştan verili sayarlar.
e) Bazı Markistlerin klasik Marksist geleneğe dayalı partilerde fiilen ya da potansiyel olarak mevcut otoriter ve/veya bürokratik eğilimlere eleştiri getirmesine karşın, bu eleştirmenlerin hepsi, kendilerini Marksist diye adlandırdıkları ölçüde, anarşist hareketlere karakteristik biçimde sempati beslememeyi sürdürmüştür.

Marksist hareketlerle anarşist ya da anarko-sendikalist hareketler arasındaki siyasal ilişkilere dair bilinenlerin 1917 yılında aynı şekilde açık olduğu ortadadır. Aslında, bu ilişkiler Marx, Engels ve İkinci Enternasyonal zamanında, Komintern'de olduğuna kıyasla çok daha çatışmalı geçmiştir. Marx, Proudhon'a ve Bakunin'e karşı mücadele etmiş ve onları eleştirmiştir; tabii bunun tersi de doğrudur. Belli başlı sosyal demokrat partiler, anarşistleri dışlamak için ellerinden geleni yapmışlar ya da buna mecbur kalmışlardır. Anarşistler, Birinci Enternasyonal'in aksine, 1896'daki Londra Kongresi'nden sonra İkinci Enternasyonal'e hiçbir koşulda dahil edilmemiştir. Marksist ve anarşist hareketler bir arada var oldukları yerlerde, düşman değillerse bile birbirlerine rakiptiler. Bununla birlikte, anarşistlerin Marksistleri aşırı derecede kızdırmasına karşın, İkinci Enternasyonal'in reformizmine anarşistlerle birlikte artan bir husumet duygusunu paylaşan devrimci Marksistler, pratikte onları yanlış bir yolda olmalarına rağmen devrimciler olarak görme eğilimindeydiler. Bu yorum, yukarıdaki ilk (*a*) maddesinde özetlenen teorik görüşle de uyum içindedir. Hiç değilse anarşizmle devrimci sendikalizme, reformizm ve oportünizme dönük kapsamlı bir karşı saldırı gözüyle bakılabilir. Doğrusu, reformizm ve anarko-sendikalizmin aynı olgunun yüzleri olduğu ileri sürülebilir (nitekim sürülmüştür de): Biri olmadan, diğeri de o kadar güç kazanamayacaktır. Ayrıca, reformizmin çöküşünün doğal bir sonuç olarak anarko-sendikalizmi güçten düşüreceği de iddia edilebilir.

İdeologların ve siyasal önderlerin bu görüşlerinin, Marksist hareketlerin sıradan militanları ve takipçilerince ne derece paylaşıldığı belli değildir. Farklılıkların çoğunlukla net bir şekilde kavranmadığını da varsayabiliriz. Bir düzeyde asli önem taşıyan doktriner, ideolojik ve programatik ayrımların, başka bir düzeyde göz ardı edilebilir bir önemde olduğu (örneğin, 1917 gibi geç bir dönemde pek çok Rus kasabasında, 'sosyal demokrat' işçilerin Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki farklılıkların doğru düzgün bilincinde olmadıkları) herkesçe bilinmektedir. İşçi hareketlerinin ve bu doktrinlerin tarihini inceleyen kişiler, bu tür gerçekleri unutarak kendilerini tartışmalı hale getirmektedirler.

Bu genel arkaplan, komünistler ile anarşistler ya da anarko-sendikalistler arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda, dünyanın çeşitli yerlerinde durumun birbirinden nasıl farklılaştığını tar-

tışarak tamamlamak gerekir. Her ne kadar burada kapsamlı bir inceleme yapmak mümkün değilse de, en azından üç farklı ülke türü saptanabilir:

a) Anarşizmin işçi hareketi içinde hiçbir zaman temel bir önem taşımadığı bölgeler; örneğin, kuzey Avrupa'nın büyük bölümü (Hollanda dışında) ve işçi hareketleriyle sosyalist hareketlerin 1917 öncesinde neredeyse hiç gelişmediği farklı sömürge bölgeleri.
b) Anarşizmin etkisinin önemli olduğu, fakat 1914-1936 yılları arasındaki dönemde şaşırtıcı bir şekilde, belki de nihai olarak azaldığı bölgeler. Bunlar Latin dünyasının bir kısmını ve sözgelimi, Fransa, İtalya ve kimi Latin Amerika ülkelerini olduğu kadar Çin, Japonya ve -biraz farklı sebeplerden dolayı- Rusya'yı da kapsamaktadır.
c) Anarşizmin etkisinin 1930'ların son yıllarına kadar -başat olmasa da- önemini koruduğu bölgeler; İspanya bunun en açık örneğidir.

Birinci türden bölgelerde, kendilerini anarşist ya da anarko-sendikalist olarak tanımlayan hareketlerle kurulan ilişki, komünist hareket açısından anlam taşımıyordu. Ne az sayıdaki -onların da çoğunluğu sanatçı ve entelektüellerden oluşuyordu- anarşistlerin varlığı, ne de anarşist siyasal mültecilerin, anarşizmin etkili olabildiği göçmen toplulukların varlığı ve yerli bir işçi hareketine kıyasla marjinal kalan diğer olgular siyasal bir sorun oluşturmuştur. Bu durum, sözgelimi 1870'li ve 1880'li yıllardan sonra Britanya ve Almanya'da, anarşist eğilimlerin bir ölçüde, çoğunlukla yıkıcı rol oynadığı, son derece küçük sosyalist hareketlerin ya da Bismarck'ın anti-sosyalist yasasıyla olduğu gibi sosyalist hareketlerin bir süreliğine yarı-illegaliteye sıkıştırıldığı özel koşullarda geçerli olmuş gibi görünmektedir. Merkeziyetçi ve ademi-merkeziyetçi hareket türleri arasında, bürokratik ve anti-bürokratik, 'kendiliğinden' ve 'disiplinli' hareketler arasında geçen mücadelede (akademik yazarlar veya az sayıda engin bilgi sahibi Marksisti saymazsak) anarşistlere özel bir göndermede bulunulmaz. Kıtada devrimci sendikalizm döneminin hüküm sürdüğü sırada Britanya'da yaşanan durum buydu. Komünist partilerin, anarşizmin ülkelerinde siyasal bir sorun olduğunun ne derece bilincinde hareket ettiği, polemik yürüttükleri yayınların, anarşizmle

ilintili olarak çevrilmiş veya yeniden basılmış klasik Marksist metinlerin çevirilerin, vs. sistematik bir çözümlemesi aracılığıyla ciddi biçimde incelenmeyi gerektirir. Bununla birlikte, reformizmle, komünist hareket içindeki doktriner hiziplerle ve Britanya'daki pasifizm gibi birtakım küçük burjuva ideolojik akımlarla karşılaştırıldığında, komünistlerin bu sorunu ihmal edilebilir bir kapsamda gördüklerini gayet emin bir şekilde ileri sürebiliriz. Hiç şüphesiz, anarşizme gösterilen oldukça üstünkörü ya da akademik dikkatten öte, bu konuya daha fazla aldırış etmeksizin ya da işin doğrusu bu konuyu hiç tartışmak zorunda olmaksızın da 1930'lu yılların başında Almanya'da, 1930'ların sonunda Britanya'da komünist harekete derin bir ilgi duymak pekâlâ mümkündü.

İkinci türden bölgeler, bu tartışmanın bakış açısından, belli ölçülerde en ilginç olanlarıdır. Burada anarşizmin önem taşıdığı, belli dönemlerde veya sektörlerde aşırı sol sendikalar veya siyasal hareketlerde ciddi bir etkisinin olduğu ülkeler ya da bölgelerden bahsediyoruz.

Buradaki kritik tarihsel gerçek, anarşizmin (ya da anarko-sendikalizmin) etkisinin 1914 sonrasındaki on yıl içinde müthiş bir düşüş göstermesidir. Bu nokta, Avrupa'nın savaş halindeki ülkelerinde, savaş öncesi dönemde solun genel çöküşüne dair göz ardı edilen bir yöndü. Solun çöküşü, genellikle en başta sosyal demokrasinin krizi olarak sunulur ve fazlaca haklı sebep de gösterilir. Oysa bu çöküş, aynı zamanda, iki bakımdan özgürlükçü ya da anti-bürokratik devrimcilerin de kriziydi. Birincisi, pek çoğu (örneğin, 'devrimci sendikalistler'in birçoğu) vatansever simgeler furyasının izinde -en azından bir süreliğine de olsa- Marksist sosyal demokrat çoğunluğa katılmışlardı. İkincisi, bunu yapmayanların, bütününde savaşa karşı muhalefetlerinde bir hayli yetersiz kaldığı ve savaşın sonunda, Bolşeviklere alternatif oluşturacak özgürlükçü bir devrimci hareket yaratma çabalarında daha da az başarılı oldukları ortaya çıkmıştı. Bununla ilgili belirleyici tek bir örnek vermek yeterlidir. Fransa'da (Profesör Kriegel'in ortaya koyduğu üzere), İçişleri Bakanlığı tarafından, *considérés comme dangereux pour l'ordre social**, yani, *les révolutionnaires, les syndicalistes et les anarchistes*** olarak görülenleri kapsayacak şekilde düzenlenen 'B

*) (Fr): 'Toplumsal düzen için tehlikeli olarak görülenler'. (ç.n.)
**) (Fr): 'Devrimciler, sendikalistler ve anarşistler'. (ç.n.)

Karnesi'*, gerçekte esas olarak anarşistleri, daha doğrusu, *la faction des anarchistes qui milite dans le mouvement syndical*** kapsıyordu. 1 Ağustos 1914'te, İçişleri Bakanı Malvy, 'B Karnesi'ne önem vermemeyi, başka bir deyişle, hükümetin görüşüne göre savaşa karşı gelme niyetini her koşulda dışa vurmuş olan ve savaş karşıtı bir işçi hareketinin muhtemel kitlesini oluşturan yurttaşları özgür bırakmayı kararlaştırdı. Gerçekteyse, bu insanlardan pek azı direniş ya da sabotaj yönünde somut bir hazırlık yapmışlardı ve hiçbiri hükümeti tedirgin etmesi muhtemel bir hazırlıkta bulunmamıştı. Kısacası, Malvy, en tehlikeli devrimciler sayılan bütün bir yurttaş grubunun göz ardı edilebileceğinde karar kılmıştı. Şüphesiz, onun bu kararı oldukça yerindeydi.

Sendikalist ve özgürlükçü devrimcilerin, sonradan 1918-1920 yıllarında teyit edilen yenilgisi, Rus Bolşeviklerin başarısıyla dramatik bir tezat oluşturmaktadır. Aslında bu yenilgi, gelecek elli yıl için -birkaç istisnai ülke dışında- solun başlıca bağımsız gücü olarak anarşizmin yazgısını belirleyecekti. 1905-1914 yıllarında Marksist solun çoğu ülkede devrimci hareketin kıyısında yer aldığı, Marksistlerin esas çoğunluğunun fiilen devrimci olmayan sosyal demokrasiyle özdeşleştirildiği sırada, devrimci solun büyük kısmının anarko-sendikalist olduğu ya da hiç değilse klasik Marksizmden ziyade anarko-sendikalizmin düşünceleri ve ruh haline daha yakın olduğunu hatırlamak güçleşmişti. Marksizm bundan böyle aktif bir şekilde devrimci hareketlerle, komünist partiler ve gruplarla ya da Avusturya'daki gibi, belirgin ölçüde sol kanatta yer almalarından ötürü kendileriyle iftihar eden sosyal demokrat partilerle özdeşleştirilmiştir. Anarşizm ve anarko-sendikalizm ise çarpıcı ve kesintisiz bir düşüşe girmiştir. İtalya'da faşizmin galibiyeti bu düşüşe hız kazandırmıştır. İyi de, 1914'te devrimci solun karakteristik biçimi olan anarşist hareket, 1929 ya da 1934 gibi tarihlerden geçtik, 1924 yılının Fransa'sında nerede duruyordu?

Bu soru salt belagatla açıklanamaz. Anarşist hareket, büyük ölçüde yeni komünist ya da komünistlerin önderlik ettiği hareketler içinde yer almaktaydı. Yukarıdaki soruya verilebilecek tek cevap

---

*) Fransız hükümetinin 1909 yılında muhtemel bir savaş durumuna karşı, tanınmış radikal ve savaş karşıtı muhaliflerin tutuklanması için oluşturmaya başladığı 2,500 kişilik gizli liste olarak bilinir. (ç.n.)

**) (Fr): Sendikal hareket içinde mücadele veren anarşist kesimi. (ç.n.)

budur; böyle görülmelidir. Yeterli araştırmanın olmaması yüzünden bunu henüz yeterince destekleyemiyorsak da, genel veriler ortadadır. 'Bolşevikleşmiş' komünist partilerin önde gelen simaları ya da tanınmış eylemcileri, eski özgürlükçü hareketlerden veya özgürlükçü bir havanın estiği militan sendika hareketlerinden çıkmışlardır; Fransa'da Monmousseau'nun ve belki de Duclos'un öne çıkmalarının asıl sebebi buydu. İşin bu yönü çok daha çarpıcıdır, çünkü Marksist partiler içinde önde gelen üyelerin eski anarkosendikalist hareketlerden kazanılması pek mümkün değildi, hatta özgürlükçü hareketin Leninizm'de karar kılması daha da az ihtimal dahilindeydi.* Kuşkusuz, (Hollanda Komünist Partisi lideri De Groot'un gözlemlediği gibi, belki de bir taraf olmaksızın) eski özgürlükçü işçilerin, eski özgürlükçü entelektüel ya da küçük burjuvalara nazaran, yeni komünist partilerde hayata daha iyi uyum sağlamaları son derece mümkündü. Unutmayalım ki, farklı örgütlenmeler ya da liderler, işçi sınıfına özgü militanlık düzeyinde çoktan beri yerleşmiş olan bir rekabet tarzına sahip olmadığı sürece, ideologları ve siyasal önderleri *bu düzeyde* (yani, işçinin bulunduğu belirli bir mekân ya da sendikada) keskin bir şekilde bölen doktriner veya programatik farklılıklar, çok kez oldukça yapaydır ve pek bir önem taşımayabilirler.

Dolayısıyla, hiçbir şey, bulundukları yerde ya da işte önceden oldukça militan veya devrimci sendikalara katılan işçilerin, bu örgütlenmelerin ortadan kalkmasıyla artık militanlığı veya devrimci tutumu temsil eden komünist bir sendikaya kolayca kaymalarının beklenmelerinden daha gerçekçi değildir. Eski hareketlerin ortadan kalkmasıyla böylesi bir geçiş yaygın hale gelmiştir. Eski hareket değişik yerlerde kitlesel etkisini koruyabilir ve kendilerini bu hareketle özdeşleştirmiş önderler ve militanlar, anlaşılabilir bir biçimde ya da fiilen uzlaşmaz bir atalete sığınmadıkları sürece, hareketi ellerinden geldiğince bir arada tutmayı sürdürebilirler. Kitlenin bir kısmı kabuğuna çekilebilir. Ama büyük bir oranın -böyle bir oran mevcut olduğu takdirde- en uygun seçeneğe kayması beklenecektir. Bu tür

---

*) İki dünya savaşı arası dönemde Fransız komünist parlamento üyeleri arasından seçilen küçük, rasgele bir örneklem, bu kişilerin komünist geçmişlerine dair şuna işaret etmektedir: Sosyalist olanlar, 5; 'Sillon' (19. yüzyıl sonlarında işçi hareketiyle liberal Katolik düşünceyi uzlaştırmaya çalışan hareket –ç.n.) ve sonra sosyalist olan, 1; sendikal faaliyetlerde bulunan (eğilim bilinmiyor), 3; özgürlükçü, 1; önceden komünist geçmişi olmayan, 1.

geçişler ciddi anlamda incelenmemiştir, dolayısıyla eski anarko-sendikalistlerin (ve onların önderliğine inananların) akıbeti hakkında, 1930'lu yıllar sonrasında Britanya'da Bağımsız İşçi Partisi'ne mensup eski üyelere ya da yandaşlarına veyahut Batı Almanya'da 1945 sonrasında eski komünistler hakkında bildiklerimizden daha fazla bilgiye sahip değiliz.

Eğer yeni komünist partileri -hele yeni devrimci sendikaları- oluşturan kitlenin büyük kesimi eski özgürlük savaşçılarından oluşuyorsa, bunun komünist partilerde belli bir etki yapmasını beklemek doğaldır. Oysa, genel olarak baktığımızda, komünist partilerde bunun emaresi hemen hemen yok gibidir. Sadece tek bir temsili örneği ele almak gerekirse, Komünist Enternasyonal'in Genişletilmiş Yürütme Kurulu'nda, Mart-Nisan 1925 tarihleri boyunca 'Enternasyonal'i Bolşevikleştirme' yönünde, komünist hareket içinde komünist olmayan etkiler sorununa özel olarak eğilen tartışmalar yürütülmüştür. Bu belgede, sendikalizmin etkisine en fazla yarım düzine göndermede bulunulmuş, anarşizmin etkisineyse hiç değinilmemiştir.* Bu etkiler bütünüyle Fransa, İtalya ve Amerika'da toplanmıştır. Fransa hakkında, "Fransa'da önde gelen [Almanya'da sosyal demokrat kökenli olan] sabık devlet görevlilerinin ve küçük burjuva sendikalist eğilimlerin oluşturduğu kökenler" belirtilmiştir (s. 38). Treint, "Partimiz Troçkizmin bütün hatalarını; başka bir deyişle, bütün bireysel yarı-anarşist hataları, meşruiyet inancından, parti içinde çeşitli kliklerin bir arada varolmasından kaynaklanan hataları bertaraf etmiştir", diye bildirmektedir (s. 99). Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun önergesi, Fransa'daki partiye ilişkin on vurgu noktasından biri olarak 'bütün eski Fransız geleneklerine rağmen, iyi örgütlenmiş komünist bir kitle partisinin kurulması'nı salık vermektedir (s. 160). İtalya'ya dair olarak da, 'İtalya'da uç veren sayısız ve muhtelif ayrılıkçı köken'den söz edilir, ama herhangi bir özgürlükçü akıma gönderme yapılmaz. Bordiga'nın 'İtalyan sendikalizmi'ne benzerliğinden bahsedilmesine karşın, Bordiga'nın bu ve başka benzer görüşlerle 'kendisini tamamen özdeşleştirdiği' iddiasında bulunulmaz. Marksist-Sendikalist hizbin (Avanguardia grubu) partiden ayrıldıktan sonra çözülerek 'sendikalizm'e dönüşmesiyle, bu grup İkinci Enternasyonal'in oportünizmine karşı gelişen tepkiler-

*) *Bolshevizing the Communist International*, Londra, 1925.

den biri olarak anılmaktadır (s. 192-193). Amerikan Komünist Partisi'nin, üyelerini iki kaynaktan (Sosyalist Parti ve sendikalist örgütlenmelerden) devşirdiğinden söz edilmiştir (s. 45). Enternasyonal'in icraatlarıyla ilgili bu dağınık referansları aynı belgede yer alan başka ideolojik ayrılıklar ve sorunlarla karşılaştırdığımızda, özgürlükçü-sendikalist geleneklerin komünizm içinde -ya da hiç değilse 1920'li yılların ortalarında belli başlı komünist partilerin içinde- görece önemsiz bir etkiye sahip olduğu açığa çıkar.

Yine de, bu saptama bir dereceye kadar bir yanılsama olabilir; ne de olsa, Enternasyonal'i çok daha ivedi bir şekilde sıkıştıran eğilimlerin bazılarının arkasında böylesi geleneklerin varlığını ayırt etmek mümkündür. Kendiliğindenliğe yaptığı vurgu, milliyetçiliğe ve başka benzer fikirlere beslediği husumetle 'Luxemburgculuk'un barındırdığı tehlikelerde ısrar edilmesinin sebebi, pekâlâ (bu noktada artık çok da ciddi bir rahatsızlık konusu olmayan) seçim boykotuna duyulan karşıtlık kadar, militanların özgürlükçü-sendikalist ekolde şekillenen tutumları da olabilir. 'Bordigacılığın' arkasında kesinlikle bu tip eğilimlere dönük bir ilginin yattığını gözlemleyebiliriz. Batı'daki birçok partide Troçkizm ve diğer Marksist sapmalar, 'Bolşevikleşmiş' partilerde rahat edemeyen sendikalist kökenli komünistleri -örneğin, Rosmer ve Monatte'ı- muhtemelen cezbetmiştir. Yine de, *Cahiers du Bolchevisme*'in (28 Kasım 1924) Fransız Komünist Partisi içindeki ideolojik akımları çözümlerken sendikalizmi zikretmemesi anlamlıdır. Dergi, partiyi 'yüzde 20 Jauresçiliğe, yüzde 10 Marksizme, yüzde 20 Leninizme, yüzde 20 Troçkizme ve kafa karışıklığına bölmektedir. Eski sendikalist gelenekten gelen fikirler ve tutumların gerçek gücü ne olursa olsun -farklı sol, sekter ya da hizipçi Marksizm yorumlarının bir bileşimini saymazsak- bu geleneğin bir önemi kalmamıştır.

Buna karşın, dünya üzerinde Ekim Devrimi'nden önce siyasal işçi hareketinin neredeyse tamamen anarşist olduğu ve sosyal demokratik hareketlerin göz ardı edilebildiği ya da Latin Amerika'nın büyük bölgelerinde olduğu gibi, anarko-sendikalistlerin 1920'ler boyunca gücünü ve etkisini koruduğu yerlerde, anarşizmle ilintili sorunlar bilinen sebeplerden dolayı komünist hareketi daha fazla meşgul etmiştir. İşçi sendikalarının oluşturduğu Kızıl Enternasyonal'in 1920'li yıllarda Latin Amerika'da bu sorunlarla fazlaca meşgul olması ya da 1935 yılı gibi geç bir tarihte, Komünist Enternasyonal'in,

(ilk üyeleri ezici bir çoğunlukla eski anarşistlerden oluşan) Brezilya Komünist Partisi'nde 'anarko-sendikalizmden geriye kalanların hakkından henüz tamamen gelinemediği'ni gözlemlemesi şaşırtıcı değildir. Bununla beraber, anarko-sendikalizmin bu kıtada sahip olduğu önemi değerlendirdiğimizde, bu gelenekten kaynaklanan sorunlar 1929-1930 yıllarındaki Büyük Bunalım'dan sonra, Komintern'in gerçek anlamda kaygılanmasına pek yol açmamış gibi görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Komintern'in yerel komünist partilere yaptığı başlıca eleştiri, bu partilerin anarşist ve anarko-sendikalist örgütlenmelerin hızlı düşüşünden ve onların üyelerinin komünizme beslediği, gitgide büyüyen sempatiden yeterince faydalanamadıkları yönündedir.*

Özetle, şimdi özgürlükçü hareketlere, artık büyük siyasal sorunlar teşkil etmeyip hızla yitip giden güçler olarak bakılıyordu.

Peki, komünistler öylece gönül rahatlığına gömülmekte bütünüyle haklı çıkmışlar mıdır? Eski geleneklerin resmi komünist yazının telkin ettiğinden çok daha güçlü olduğuna ihtimal verebiliriz. Bu yüzden, anarko-sendikalistlerin önderliğindeki Kübalı tütün işçileri sendikasının komünist önderlik altına girmesinin, gerek sendika faaliyetlerinde, gerekse üyeleri ve militanlarının tutumlarında esaslı bir farklılık yaratmamış olması bize fazlasıyla anlaşılır gelmektedir.** Anarko-sendikalizmin eskiden mevzilendiği yerlerde, sonradan gelen komünist işçi hareketinin onların bıraktığı eski alışkanlık ve pratiklerin izlerini ne ölçüde taşıdığını keşfetmek için bir hayli araştırma yapılması gerekecektir.

İspanya, gerçekte anarşizmin Büyük Bunalım'dan sonra işçi hareketi içinde başlıca güç olmayı sürdürmesine karşın, aynı zamanda

*) "Kitleler arasında yaygınlaşan hoşnutsuzluk ve kitlelerin egemen sınıflarla emperyalizmin saldırıları karşısında gösterdikleri direniş, sosyalist, anarşist ve anarko-sendikalist örgütlenmeler arasındaki parçalanma sürecini kamçılamıştı. Komünistlerle birleşik bir cephe kurma gerekliliğinin kabulü, oldukça yakın bir dönemde bu örgütlenmelerin tabanında hayli geniş bir kesimde derin kökler saldı. Aynı zamanda, doğrudan devrimci sendikaların ve komünist partilerin saflarına geçme eğilimi de (özellikle Küba, Brezilya, Paraguay'da) giderek güçleniyordu. Altıncı Dünya Kongresi'nden sonra, Güney Amerika ve Karayipler'deki işçi hareketleri içinde anarko-sendikalizmin kendine özgü etkisinde azalma görüldü. Bazı ülkelerde, anarko-sendikalist hareketin en nitelikli unsurları (Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Küba örneğinde olduğu gibi) Komünist Parti'ye katıldılar [...] Başka ülkelerde anarko-sendikalist etkinin zayıflaması, sosyalist ve reformist örgütlenmelerin (Arjantin), 'ulusal-reformist partiler'in (Meksika, Küba) güçlenmesini beraberinde getirdi'": *Die Kommunistische Internationale vor dem 7. Weltkongress*, s. 472.

**) Bu noktaya işaret etmemi sağlayan, Kübalı tütün işçileri üzerine bir doktora tezi sahibi Bayan Jean Stubbs'a minnettarım.

komünizmin -İç Savaş'a kadar- görece göz ardı edilebildiği tek ülke olmuştur. Komünistlerin İspanyol anarşizmine yaklaşımı şeklinde beliren sorun, ikinci cumhuriyetten önce uluslararası bir önem taşımıyordu, zira bu sorun Halk Cephesi ve İç Savaş döneminde üstünkörü ele alınamayacak kadar geniş ve karmaşık hale gelmişti. Aynı sebeple ben de burada bu tartışmaya girmekten kaçınacağım.

Başka bir deyişle, Bolşeviklerin anarşistlere karşı temel yaklaşımı, onların burjuvazinin payandası olan sosyal demokratlardan farklı olarak, yanlış fikirlere kapılan devrimciler olduklarıydı. Zinovyev 1920'de, bu konuyu nispeten kendi ülkesindeki anarşistlere karşı daha ılımlı bir bakışa sahip olan İtalyanlarla tartışmasında şöyle özetlemişti: "Devrim zamanlarında Malatesta, Aragona'dan daha üstündür. Aptalca şeyler yaparlar ama devrimcidirler. Kerensky ve Menşeviklere karşı sendikalistlerle ve anarşistlerle yan yana dövüştük. Bu yolla binlerce işçiyi harekete geçirdik. Devrim anlarında devrimcilere ihtiyaç vardır. Onlarla yakınlaşmalı ve devrim dönemlerinde onlarla bir blok oluşturmalıyız."* Bolşeviklerin bu görece hoşgörülü tutumunda büyük ihtimalle iki etken belirleyiciydi. Birincisi, anarşistler Rusya'da görece önem taşımıyorlardı. İkincisiyse, her durumda birlik koşullarının kabul edilemeyeceği açığa çıkana dek, besbelli ki anarşistler ve sendikalistler Ekim Devrimi'nden sonra Moskova'ya dönmeye hazırdılar. Hiç kuşkusuz, birlik koşullarının bozulmasını anarşizmin ve sendikalizmin hızlı düşüşü pekiştirmişti; bu düşüş söz konusu hareketlerin işçi hareketi içinde vücut bulan bir eğilim olarak (sayıları gitgide azalan bir avuç ülke dışında) giderek önemsiz görülmesine yol açmıştı. Komintern'in Üçüncü Kongresi'nde Lenin, "Hayatım boyunca az sayıda anarşistle karşılaştım ve konuştum," diyecekti (*Protokoll*, Hamburg, 1921, s. 510). Anarşizm, Bolşeviklerin gözünde hiçbir zaman önemsiz ya da yerel bir sorun olmaktan öteye gitmedi. Komintern'in 1922-1923 resmi yıllığı bu tutumun somut bir örneğidir. Anarşist grupların 1905'te ortaya çıkışından bahsedilirken, kitle hareketleriyle hiçbir temas kuramadıklarından ve verilen tepkinin şiddetiyle 'âdeta yok edildikleri'nden söz edilir. 1917 yılında anarşist gruplar ülkenin önemli merkezlerinde belirdiler, fakat gerçekleştirdikleri çeşitli doğrudan eylemlere karşın, çoğu yerde kitlelerle

*) P. Spriano, *Storia del Partito Comunista Italiano*, C. 1, s. 77.

temas kuramadılar ve herhangi bir yerde önderliği ele geçirmeyi başaramadılar. "Burjuva hükümetine karşı pratikte Bolşeviklerin, üstüne üstlük, örgütsüz 'sol' kanadı olarak hareket ettiler." Mücadeleleri bağımsız bir anlamdan yoksundu. "Anarşistler arasından gelen bireyler devrim adına önemli hizmetler yerine getirdiler; pek çok anarşist Rus Komünist Partisi'ne katıldı." Ekim Devrimi onları 'sovyetikler' olarak ayrıştırdı, kimileri Bolşeviklere katılırken, diğerleri temiz yüreklilikle tarafsız kaldılar; 'her şeye rağmen' anarşist kalıp Sovyet iktidarını reddedenler, çeşitli, bazen garip hizipler halinde bölündüler ve anlamsız topluluklara dönüştüler. Kronstadt ayaklanması sırasında aktif olan çeşitli illegal anarşist gruplar sonra neredeyse tümüyle ortadan kayboldular.* Komintern'in önde gelen partisinin anarşist ve sendikalist sorunun doğası hakkında yargıya varmasını sağlayan arkaplan işte böyleydi.

Gerek Bolşeviklerin, gerekse Rusya dışındaki komünist partilerin, özgürlük yanlılarını kendilerine çekmek için görüşlerinden ödün vermeye yatkın oldukları söylenemez. Nitekim, Komintern'in İkinci Kongresi'nde İspanyol CNT'yi (Ulusal İşçi Konfederasyonu) temsil eden Angel Pestaña, kendini tecrit edilmiş bir halde buldu ve görüşleri kabul görmedi. Sendikalistler ve anarşistlerle ilişkileri uzun uzadıya tartışmaya açan Üçüncü Kongre, komünist partiler içindeki kimi eğilimlerin etkisiyle ve İtalya'daki fabrika işgallerinin ardından anarşist ve sendikalist etki alanının artacağı inancıyla, onlarla komünistler arasında çok daha belirgin bir mesafe kurdu.** Bu noktada Lenin, anarşistlerle ilkeler üzerinde (diyelim ki, proletarya diktatörlüğü ve geçiş döneminde devlet iktidarının kullanılmasında) değil, hedefler üzerinde (yani, sömürünün ve sınıfların ortadan kaldırılması) anlaşmanın mümkün olabileceğinin farkında olarak tartışmaya müdahale etmiştir.*** Bununla beraber, anarko-sendikalist görüşlere yöneltilen ve giderek keskinleşen eleştiri, özellikle Fransa'da harekete yönelik olumlu bir yaklaşımla karışıyordu. Sendikalistler, Dördüncü Kongre'de bile hâlâ Fransa'daki üstünlüklerini yalnızca sosyal demokratlarla değil, aynı zamanda eski sosyal demokrat komünistlerle de kıyaslıyorlardı. "Yeri geldiğinde komünist bir

*) "Jahrbuch für Wirschaft, Politik und Arbeiterbewegung", (Hamburg), 1922-1923, s. 247, 250, 481-482.
**) *Decisions of the Third Congress of the Communist International*, Londra, 1921, s. 10.
***) *Protokoll*, s. 510.

partiye katılacak çok sayıda unsur için Sendikalistlerin saflarına, Sendikalistlerin en iyi kesimlerinin saflarına bakmalıyız. Bu tuhaf gelebilir ama doğrudur" (Zinovyev).* Beşinci Kongre'ye gelinceye değin (başka bir deyişle, olumsuz anarko-sendikalizm eleştirisinin açıkça hareketin olumlu bir şekilde takdir edilmesine üstün geldiği 'Bolşevikleşme' dönemi boyunca) olmasa da, kongre sonrasında eleştiriler Troçkizm, Luxemburgculuk ve diğer komünizm içi sapmaların eleştirisiyle öylesine karışmıştı ki asıl siyasal vurgu noktası yitirilmişti.** Şüphesiz, bu defa anarşizm ve sendikalizm birkaç özel alanın dışında hızlı bir düşüşe girmişti.

Dolayısıyla, 1930'lu yılların ortalarında, anarşizm karşıtı propagandanın uluslararası komünist hareketin içinde çok daha sistematik bir temel üzerinde gelişmiş görünmesi ilk bakışta şaşırtıcıdır. Bu dönemde Fransa'da, "Komünizmin Esasları" serisi içinde *Anarşizme Karşı Marx ve Engels* (1935) kitapçığının ve E. Yaroslavsky'nin açık bir polemik metni olan *Rusya'da Anarşizmin Tarihi* (İngilizce basım, 1937) adlı çalışmasının yayınlandığı görülür. Yine, yukarıda aktarıldığı üzere, Stalin'in *SBKP (B)'nin Kısa Tarihi* (1938)*** kitabında anarşizme yapılan göndermelerin, 1920'li yılların başındaki açıklamalarla karşılaştırıldığında, belirgin biçimde daha olumsuz bir tona büründüğü de hesaba katılmalıdır.

Anarşizm karşıtı duyguların yeniden canlanmasının en açık sebebi İspanya'daki durumdu; bu ülke uluslararası komünist stratejide 1931 yılından başlayarak, ama hiç şüphe yok ki daha çok da 1934 yılından itibaren, büyük önem kazanmıştı. Bu durum Lozovsky'nin sürdürdüğü, özel olarak İspanyol CNT'yi hedef alan

---

*) *Fourth Congress of the Communist International. Abridged Report.* Londra, 1923, s. 18.
**) Krş. Manuilsky: "Mesela, Troçkizm olarak bilinen görüşün bireyci Proudhonculukla pek çok ortak yanı bulunduğunu düşünüyoruz [...] Rosmer ve Monatte'ın Komünist Parti'yi hedef alan yeni yayın organlarında, teorik olarak Rus Troçkizminin savunusuyla birleşen eski devrimci sendikalizm fikirlerini hortlatmaları bir tesadüf değildir"; *The Communist International*, İngilizce basım, no. 10, Yeni Seri, s. 58.
***) "Anarşistlere gelince, başından beri önemsiz bir etkiye sahip olan bu grup şimdi tamamen küçücük gruplara bölünmüştür; kimileri suç unsurlarına, hırsızlara ve provokatörlere, toplumun artıklarına karışmıştır; diğerleri köylülerden ve küçük kasabaların halkından çalıp, işçi derneklerinin binalarıyla fonlarının üstüne oturup 'haklı oldukları gerekçesiyle' bunları kamulaştırırken, başkaları da her şeye rağmen gizlemeksizin karşı devrimcilerin safına geçmiş ve burjuvazinin uşakları olarak onlara emanet edilenden pay kapmaya koyulmuşlardır. Hepsi de her türlü otoriteye karşı çıkarlar; devrimci bir hükümetin onlara halkı soyma ve kamu mülkünü çalma imkânı tanımayacağını bildiklerinden, tipik bir şekilde ve özel olarak işçilerle köylülerin devrimci otoritesine direnirler", s. 203.

polemikten de bellidir.* Ne kadar olumsuz bir ton kazanmış olursa olsun, İspanya'daki anarşizm sorunu İç Savaş'a kadar, özellikle 1928 yılı ile Haziran-Temmuz 1934 tarihlerinden sonra Komintern politikasının yön değiştirdiği zaman aralığında, sosyal demokrasi sorunu kadar ivedilikle değerlendirilmemiştir. Bu dönemde resmi Komintern belgelerinde yer alan referans yığını, beklenebileceği üzere İspanyol sosyalistlerin kusurlarına odaklanmaktadır. Ancak İç Savaş süresince durum değişir; sözgelimi, Yaroslavsky'nin kitabının öncelikle İspanya'yı hedef aldığı bellidir: "Bu ülkelerde anarşistlerin doktriniyle komünistlerinki arasında tercih yapmakla karşı karşıya kalan işçiler, şimdi bu iki devrim yolundan hangisini seçeceklerini bilmek zorundadırlar."**

Bununla birlikte, yeniden canlanan anarşizm karşıtı polemik içinde başka (gerçi, belki görece önemsiz) bir öğenin de belirtilmesi gerekiyor. Gerek sürekli olarak aktarmalar yapılan ve yeniden basılan temel metinden (Stalin'in Buharin'e atfedilen yarı-anarşist görüşlere yaptığı eleştiri), gerekse diğer atıflardan, anarşizan eğilimlerin her şeyden önce 'kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde devleti reddettikleri' (Stalin) gerekçesiyle mahkûm edildikleri açıktır. Marx, Engels ve Lenin'in anarşizme yönelttikleri klasik eleştiri, Stalinist dönemde devletin gelişme eğilimlerinin savunusuyla bir tutulur olmuştur.

Özetle:

Bolşeviklerin bir teori, strateji veya örgütlü bir hareket olarak anarşizme ve anarko-sendikalizme düşmanlığı açık ve kesindi; komünist hareket içinde bu yöndeki tüm 'sapmalar' kesinkes reddediliyordu. Pratik amaçlar yüzünden böyle 'sapmalar' ya da bu gözle bakılabilecek her akım, 1920'li yılların başından itibaren Rusya içinde ve dışında önemli olmaktan fiilen çıkacaktı.

Güncel anarşist ve anarko-sendikalist hareketlere karşı Bolşeviklerin tutumu şaşırtıcı biçimde iyi niyetliydi. Bu tutumda üç etken belirleyiciydi:

a) Anarko-sendikalist işçilerin büyük kesiminin devrimci potansiyel taşıdığı ve hem sosyal demokrasiye karşı komünizmin

*) A. Lozovsky, *Marx and the Trade Unions*, Londra, 1935 (birinci basım, 1933), s. 35-36 ve özellikle, s. 146-154.
**) *A.g.y.*, s. 10.

nesnel, doğru koşullar altında öznel müttefikleri, hem de potansiyel anlamda komünist oldukları inancı;

b) 1917'yi takip eden yıllarda, Ekim Devrimi'nin pek çok sendikalist, hatta anarşisti etkisi altına alan tartışılmaz cazibesi;

c) Bir kitle hareketi olarak anarşizmin ve anarko-sendikalizmin, etkili olduğu birkaç eski merkez dışında hemen her yerde aynı ölçüde tartışılmaz ve gittikçe hızlı bir şekilde düşüşü.

Yukarıda anılan sebeplerden ötürü, Bolşevikler 1920'li yılların başından sonra anarşizm sorununa, anarşistlerin gücünü koruduğu az sayıda alan dışında (öyle ki yerel komünist partilerin zayıf olduğu durumlar dışında, bu alanlarda o kadar gücü de yoktu) çok az ilgi göstermiştir. Buna karşın, İspanya'nın uluslararası öneminin artmasıyla birlikte, belki de diktacı ve terörist bir devletin Stalin dönemindeki gelişimine teorik bir meşruluk kazandırma çabası, Büyük Bunalım ile İspanya İç Savaşı'nın sonu arasındaki devrede anarşizm karşıtı polemiklerin canlanmasına yol açmıştır.

1969

8
İSPANYA'NIN İÇYÜZÜ

İber yarımadası çözümü olmayan sorunları barındırır; Üçüncü Dünya'da yaygın, hatta olağan sayılan, ama Avrupa'da son derece ender rastlanan koşullardır bunlar... Zira kıtamızdaki devletlerin çoğu enikonu istikrarlı, potansiyel bakımdan kalıcı bir ekonomik ve toplumsal yapıya, yerleşik bir gelişme çizgisine sahiptir. Avrupa'nın neredeyse tümünde yaşanan sorunlar, isterse ciddi, hatta temel sorunlar olsun, daha öncekilerin çözümlerinden doğar; Batı ve Kuzey Avrupa'da esas olarak başarılı bir kapitalist gelişme temelinde, Doğu Avrupa'daysa (1945'e değin önemli bir kısmı İspanya'ya benzer bir durumdaydı) Sovyet tipi bir sosyalizm temelinde ortaya çıkarlar. Her iki durumda da, temel ekonomik ve toplumsal pratikler, sözgelimi devletlerin içindeki ve arasındaki ulusal ilişki biçimlerinin hâlâ

çoğu zaman göründüğü derecede iğreti durmaz. Belçika kapitalizmi veya Yugoslavya sosyalizmi tamamen, belki de temelden değişebilir; ama Flamanların ve Wallonların ya da birbirinden şüphe eden çeşitli Balkan uluslarının bir arada varolmasını sağlamak için bir defalığına üretilmiş karmaşık yönetsel formüllere nazaran, her ikisinin de, en küçük provokasyonda çökmesi ihtimali çok daha azdır.

İspanya ise farklıdır. Kapitalizm, bu ülkede hep iflas etmiştir; fakat, ülkeyi sürekli tehdit etmesine ve arada bir patlak vermesine karşın toplumsal devrim girişimlerinin akıbeti de aynı yönde olmuştur. İspanya'daki sorunlar geçmişteki başarılardan değil, başarısızlıklardan kaynaklanır. Ülkenin siyasal yapısı tam anlamıyla iğretidir. 1808'den bu yana var olan herhangi bir rejimden daha çok dayanan Franco rejimi bile (1875-1897 yıllarındaki Canovas döneminin rekorunu kırmıştır) açıkça kalıcı olmamıştır. Rejimin geleceği öylesine belirsizdir ki, kalıtsal monarşinin restorasyonu bile ciddi bir siyasal alternatif olarak değerlendirilebilir. On sekizinci yüzyıldan bu yana İspanya'da yaşananlar dikkatli her gözlemciye aşikâr sorunlar olarak görünmüştür. Onlar için bir dizi çözüm önerilmiş, kimi zaman da uygulanmıştır. Mesele, hepsinin sonuçsuz kalmış olmasıdır. Elbette İspanya hiçbir koşulda değişmeden kalmış değildir. On dokuzuncu yüzyılın ekonomik ve toplumsal değişimleri kendi ölçütleri dahilinde önemli bir rol oynamıştır; İspanya'da son on beş yılda yaşanan değişimi gözleyenler, ülkenin 1936'daki haliyle temelde aynı tabloyu yansıttığını düşünmenin ne kadar gerçekdışı olacağını bilirler (bir Aragon köyünde sırf traktör sayısının ikiden otuz ikiye, motorlu taşıtların sayısının üçten altmış sekize, banka şubelerinin sıfırdan altıya çıkması bile bunu tartışma götürmez bir açıklıkla göstermektedir). Yine de, ülkenin temel ekonomik ve toplumsal sorunları çözülmeden kalmıştır ve ülkenin, daha gelişkin (ya da temelden dönüşmüş) Avrupa devletleriyle arasındaki mesafe olduğu gibi durmaktadır.

Şu anlık belki, on dokuzuncu -ve yirminci- yüzyıl İspanyol tarihi üzerine yazılmış diğer bütün çalışmaların yerini alan eşsiz kitabın yazarı Raymond Carr, sorunu İspanyol liberalizminin iflası olarak nitelemektedir;* başka bir deyişle, İspanyol liberalizmi aslında kapitalist ekonomik gelişmenin, burjuva-parlamenter siyaset sisteminin

---

*) Raymond Carr, *Spain 1808-1939*, Oxford, 1966.

ve Batı'daki yaygın niteliğiyle kültürel ve entelektüel gelişimin başarısızlığıdır. Aynı kapsamda, bu başarısızlığın İspanya'daki toplumsal devrimin yenilgisi şeklinde yorumlanması belki çok daha hayırlı olacaktır. Zira, Carr'ın kabul ettiği gibi, liberalizmin asla ciddi bir başarı şansı olmadıysa, toplumsal devrim belki de bu yüzden çok daha ciddi bir beklenti olmuştur. Napoleon döneminde, 1830'larda (Carr bunu fevkalade parlak bir şekilde çözümler), 1854-1856 ya da 1868-1874 yıllarında gerçekleşen ayaklanmalara ilişkin ne düşünürsek düşünelim, toplumsal devrimin gerçekte 1931-1936 yıllarında patlak verdiği, devrimin uluslararası koşullarda önemli bir destek görmeden kendine yol bulduğu ve bunun pratikte, Batı Avrupa'da 1848'den bu yana meydana gelen biricik olay olduğu yadsınamaz.

Yine de bu girişim fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Üstelik bunun sebebi yalnızca yabancı ülkelerin İspanya'nın düşmanlarına sağladığı yardım değildir; hatta bu öncelikli bir etken dahi olmamıştır. Herhalde kimse İtalyan ve Alman yardımının veya İç Savaş'ta İngilizlerle Fransızların 'iç işlerine karışmama politikası'nın, Sovyet desteğindense İtilaf devletlerinin daha kararlı tutumunun ya da Cumhuriyet'in olağanüstü askeri başarılarının etkisini azımsamaya kalkışmayacaktır. Carr haklı olarak bunların önemini teslim etmektedir. Uluslararası planda farklı bir gruplaşma olduğu takdirde Cumhuriyet'in galip geleceğini düşünmek her yönüyle daha makuldür. Ama aynı şekilde, İç Savaş'ın karşı devrim ordusuna ve devrimin devasa, son tahlilde ölümcül iç zaaflarına karşı çifte bir mücadele olduğu da yadsınamaz. Fransız Jakobenlerinden Vietnamlılara kadar başarılı devrimlerin -beklenenin aksine, hatta tam aksine- galip gelebilecekleri görülmüştür. İspanya Cumhuriyeti'nin gücüyse buna yetmemiştir.

Ülkenin on dokuzuncu yüzyıl tarihiyle temel toplumsal ve ekonomik koşulları hakkında fazlasıyla güvenilir bir çözümleme yapmak için çok az bilgi sahibi olunmasına rağmen, İspanyol liberalizminin başarısızlığının ardında öyle büyük bir gizem yatmadığı söylenebilir. "İspanya'da, 1750-1850 yılları arasında klasik tarım yapısında gerçekleşen değişimler, köklü bir dönüşümün sonucu olmaktan çok, geleneksel ekonominin yeniden düzenlenmesi ve mekânsal genişlemesi sayesinde gerçekleştirilmiştir" (s. 29) (Carr'ın toprak ve sermaye kaynaklarının kıt oluşunun bunu kaçınılmaz kıldığına dair açıklaması çok ikna edici değildir). Değişimin vardığı son nokta, İspanya'da hızlı bir nüfus büyümesinin, sanayi ve tarım devrimi yeri-

ne yaygın hububat ekiminde, zaman içinde toprağı kurutan ve ülkenin iç kısımlarını önceden olduğundan çok daha fazla çoraklaştıran büyük bir artışın gerçekleştirilmesiyle muhafaza edilmesi olmuştu. Beklenebileceği üzere, tarımda verimsizlik politikası, yüzünü köylü devrimine dönen bir siyasal tutumun önünü açmıştı. "1890'lı yıllarda politikacılar, güçlü bir şekilde örgütlenmiş tahıl lobisinin baskısını hissediyorlardı; yirminci yüzyıldaysa büyük eyaletlerde devrim tehdidiyle telaşa düşmüşlerdi." İhracat için üretilen alternatif olan yoğun tarım (örneğin, turunçgiller), genelde fahiş ölçüde maliyetli bir yatırım yapılmaksızın, hatta belki bu koşulda dahi uygulanabilir değildi. Gerçi, Carr ağaçlandırma konusunda o kadar değilse de, sulama imkânlarına ilişkin aşırı kuşkulu görünmektedir. İspanyol sanayii marjinal bir olgudur, dünya piyasasında rekabet gücü yoktur; bu yüzden zayıf olan iç pazara ve (Katalonya'nın durumunda önemli ölçüde) imparatorluktan kalanlara bağımlıdır. Küba'nın bağımsızlığına oldukça gaddar bir şekilde direnen, liberal Barcelona olmuştu; zira Barcelona, ihracatının yüzde 60'ını bu ülkeyle gerçekleştiriyordu. Katalan ve Bask burjuvazisi İspanyol kapitalizmi için elverişli bir temel oluşturmuyordu. Vilar'ın gösterdiği üzere, Katalan işadamları ulusal ekonomi politikasının yönünü belirlemekte başarısız olmuşlar, dolayısıyla savunmacı bir tavırla Cumhuriyet'in neticede onlara ve Bask halkına tanıyacağı özerkliğe sığınmışlardı.

Bu koşullarda liberalizmin ekonomik ve toplumsal temeli, siyaset alanındaki vurucu gücü zayıf olmuştur. Azgelişmiş ülkelerin çoğunda rastlandığı üzere, İspanya'da da siyasette iki etkin güç bulunuyordu: Kentli pleblerle aynı tabakanın yorulmak bilmez üyelerinin kariyerlerini teşvik eden bir kurum olan ordunun gölgesinde var olabilen kentli küçük burjuvazi ve ekonominin onları istihdam edememesi yüzünden devlete bel bağlamak durumunda olan beyaz yakalı işsizlerin en güçlü örgütlenmiş kesiminin oluşturduğu militan bir sendika... On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında liberal siyasetin yerini ritüelleri son derece gelenekselleşmiş İberya yarımadasının tuhaf bir icadı olan 'hükümet beyannamesi' almıştı. Yüzyılın ikinci yarısında bu coğrafya 'generaller için spekülatif bir ticari girişim'e dönüşmüş, yirminci yüzyıldaysa liberalizmle herhangi bir bağı kalmamıştı.

Devrimler ya bir hükümet beyannamesiyle ya da Carr'ın 'ilkel taşra devrimi' (bir kasabadan diğerine dalga dalga yayılan pleb isyanla-

rı) diye adlandırdığı koşullarda, yahut her ikisiyle birlikte başlamıştı. Mücadele eden yoksulların varlığı kaçınılmaz, ama bir o kadar da tehlike yüklüydü. Yöre eşrafından olanlar (ulus çapında nüfuzu olan kodamanları anmaya gerek görmüyorum), ulusal hükümet çöktüğü sırada, yerel iktidarın isteğe bağlı olarak bir ya da iki halk temsilcisiyle birlikte, her zaman mevcut olan toplumsal devrim tehlikesini savuşturmak üzere 'komisyon aşaması'na sığındılar. "Son aşama merkezi hükümetin denetiminde, devrimi 'temsil eden' bir bakanlık aracılığıyla merkezi hükümetin denetiminin yeniden tesis edilmesiydi." Kiernan'ın 1854 üzerine yazdığı monografi bu süreci bütün ayrıntısıyla betimleyip açıklamaktadır.* Kuşkusuz, sonuçta Batı Avrupa'nın klasik devrimci kenti haline gelen Barcelona dışında on dokuzuncu yüzyılda proletarya neredeyse yok gibiydi. Köylülük çoktandır siyasal bir etkiye sahip değildi ya da Don Karlos taraftarıydı; başka bir deyişle, aşırı tutucu politikacıların güdümündeydi ve ilkesel düzeyde kasabalara düşmandı.

Dolayısıyla, İspanyol liberalizmi 'ilkel devrim'le (ki bu olmadan hiçbir şey değişmezdi) herhangi bir devrim girişimini neredeyse anında boğma gerekliliği arasındaki dar manevra alanına sıkışıp kalmıştı. Neredeyse gaza basıldığı anda fren yapmaya mecbur bir taşıtın çok uzağa gidememesi şaşırtıcı olmasa gerektir. Ilımlı burjuvaların en iyimser beklentisi, kapitalist gelişme güçlerinin serpilmesine imkân tanıyacak bir rejimin iktidara getirilmesiydi; ne var ki, bu güçler asla yeterince serpilip gelişemediler. En bilinen başarıları, 'devlet' politikasının üç gücünden (ordu, krallık ve 'devlet' partileri) en az ikisinin bileşimiyle toplumsal devrimi ya da aşırı tutucuları bir süreliğine etkisiz hale getirecek bir çıkar yol bulmaktı. Carr'ın belirttiği gibi, bu bileşimler İspanya'da egemen olan siyaset tarzıydı: 1840'larda orduyla politikacılar; 1875'den sonra monarşiyle politikacılar; 1920'lerde Primo de Rivera yönetiminde orduyla monarşi; 1854, 1868 ve 1931 yıllarında olduğu gibi, diğer iki güce yabancılaşan monarşinin çöküşü. Monarşinin olmadığı durumda, 'geçici bir askeri diktatörlüğün' kurulması gerekiyordu.

Oysa Franco, yalnızca Alfonso'nun halefi olmakla kalmadı. Zira yirminci yüzyılda toplumsal devrim güçleri on dokuzuncu yüzyılda

*) V.G. Kiernan, *The Revolution of 1854 in Spanish History*, Oxford, 1966.

olduğundan daha fazla gelişmişti; devrim, 'ilkel' servetini yitirmeyip, üstüne muazzam iki yeni değer (köylü devrimi ve işçi hareketi) kazanmıştı. İspanya tarihinde başlıca sorunu ortaya çıkaran şey bu güçlerin başarısızlığı olmuştur; belki bu durum geri kalan azgelişmiş ülkelerden bazılarına ışık tutabilir. Buradaki başarısızlık anarşistlerden kaynaklanmaktadır.

Bunu söylerken, İspanya devriminin son derece etkisiz kalmasının, yalnızca İspanya'nın tarihsel bir rastlantı sonucu Marx'tan ziyade Bakunin tarafından sömürgeleştirilmesine bağlı olduğunu kastediyor değilim. (Hatta bu tam anlamıyla bir rastlantı da değildir. Bir tür Krauseci felsefenin ya da Meksika ve Brezilya'da August Comte'un siyasal görüşlerinin önemsenmesinde olduğu gibi, dünyada önemsiz sayılan fikirlerin buralarda gayet etkili olması, on dokuzuncu yüzyılda azgelişmiş ülkelerin kültürel yalıtılmışlığının tipik bir göstergesidir). İspanyol coğrafyasına ve tarihine özgü gerçeklik, ülke çapında koordine edilen bir harekete aykırıdır; ne var ki Yugoslavya gibi, en az İspanya kadar bölgesel çeşitliliğe, hatta ulusal çapta ondan daha fazla çeşitliliğe sahip ülkeler de böyle bir hareketi ortaya çıkarabilmişlerdir. İspanyol *pueblo*'sunun* kendinden müstakil dünyası, uzun süredir belediye örgütlerinin doğrudan eylemiyle yapılan periyodik referandumlar sonucunda ülke çapındaki değişimleri sağlar durumdaydı. Fakat, örneğin İtalya gibi başka ülkeler de aşırı yerelcilik denen olguya aşinaydılar. Carr'ın belirttiği üzere, bütün İspanya devrimleri -hangi ideolojik yaftayı alırsa alsınlar- arkaik bir hanedanlık tarzında gerçekleşmişti. Aragon'un bir köyü olan 'Belmonte de los Caballeros'un, sosyalist Genel İşçi Sendikası (UGT) yerine Ulusal İşçi Konfederasyonu (CNT) tarafından örgütlenmiş olması durumunda halkın, 1931-1936 yıllarını kapsayan dönemde farklı davranacağı tartışma götürür. Anarşizmin bu denli başarı gösterebilmesinin sebebi, devrimci İspanyolların geleneksel siyasal alışkanlıklarını isimlendirecek bir etiket sunmasıyla yetinmesidir. Gelgelelim, her ne kadar içinde bulundukları koşullara önem vermemeleri siyasal hareketleri etkisiz kılsa da, hareketler, içinde bulundukları ortamı niteleyen tarihsel koşulları kabullenmeye mecbur değillerdir. Anarşizm İspanya'nın başına gelen bir felaket oldu, zira İspanya'nın ilkel isyan tarzını değişikliğe uğratacak hiçbir şeye yeltenmedi, hatta bu tarzı bilerek güçlendirdi.

*) (Isp.) köy, kasaba (ç.n.)

Anarşizm, yoksulların geleneksel aczini meşrulaştırdı. Siyaseti -kaldı ki en devrimci haliyle bile siyaset *pratik* bir faaliyettir- bir ahlâk jimnastiği haline soktu. Herhangi bir somut sonuca ulaşma başarısızlığını ancak devrimin savaşmaya değer olduğu savıyla ve devrimin gerçekleştirilememesini, düzenleme ve disiplin içeren herhangi bir şeyin devrim namını taşıyamayacağı savıyla mazur gösteren bireysel ya da kolektif bir adanmışlığın, özverinin, kahramanlığın ya da kendini geliştirmenin sergilenmesine dönüştürdü. İspanyol anarşizmi popüler din araştırmacıları açısından son derece etkileyici bir seyirliktir (İspanyol anarşizmi gerçekten de kıyametten önce binyıl boyunca barış ve huzurun hâkim olacağına dair inancın seküler bir biçimidir), ama ne yazık ki siyaset araştırmacıları için bunu söyleyemeyiz. İspanyol anarşistleri şaşılacak derecede kör bir inatla siyasal fırsatları bir kenara atmışlardır. Hareketi, daha az mahvına yol açacak bir yöne sevk etme girişimleri hayli geç sonuç verdiği halde, bu çaba 1936'daki generaller ayaklanmasını boşa çıkarmaya yetmiştir. Bu halde bile, anarşistler tam bir başarı sergileyememişlerdir. Hem anarşist militanlık imgesini, hem de hakiki bir savaş düzeni ve disiplinine geçme idealini simgeleyen soylu eşkıya Durruti, büyük ihtimalle bağnaz yoldaşlarından biri tarafından öldürülmüştür.

Bunu ifade etmek, İspanyol anarşizminin sahiden devrimci olagelmiş bir işçi sınıfı hareketi yaratmakta sağladığı dikkate değer başarıyı yadsımak anlamına gelmiyor. Sosyal demokrat sendikalar, hatta son dönemlerde komünist sendikalar, pratik niyetler açısından (örneğin, sendika militanları ya da önderleri olarak hareket ederken) genellikle kapitalist sistemin kalıcılığını koruyacağı varsayımına dayanarak hareket etmek zorunda oldukları için, ya şizofreniden ya da sosyalist inançlarına ihanet etmekten nadiren kaçabilir oldular. CNT bu varsayımla hareket etmemesine rağmen, sendikal amaçlar açısından özellikle etkili bir örgüt olamadı. Bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, CNT, 1918-1920 tarihleri arasındaki üç yıllık Bolşevik dönemden İç Savaş'ın patlak vermesinden sonrasına kadar, Katalonya ve Aragon gibi, silahlı anarşistlerin gücünün ve eski geleneğin rakipleri savaş alanının dışında tuttuğu bölgeleri saymazsak, sosyalist UGT'ye geçişler sonucunda güç kaybetti. Bununla beraber, İspanyol işçileri, köylülerle birlikte devrimci olageldiler ve yeri geldiğinde bunun gereğini yerine getirdiler. Doğrusu, isyan refleksini koruyanlar bir tek onlar değildi. Başka birkaç ülkede komünist ge-

lenek ya da Maksimalist sosyalizm geleneği içinde yetişen işçiler de, kendilerini durduracak kimse olmadığında benzer tepkiler gösterdiler; yalnız 1930'ların ortalarından itibaren bu refleks, uluslararası komünist hareket içinde etkin bir şekilde kırılmaya çalışıldı.

Diğer taraftan, İspanyol devriminin başarısızlığından dolayı ne İspanyol sosyalistleri, ne de komünistleri sorumluluktan muaf tutulabilir. Komünistlerin, tam da 1931'de monarşinin düşüşünün kendilerinin ancak birkaç yıl sonrasında yararlanma fırsatı bulabildikleri (büyük ihtimalle komünistler daha öncesinde bunda gönülsüzdüler) ittifak stratejileri geliştirme imkânlar sunduğu anda, Enternasyonal'in politikalarının 1928-1934 yılları boyunca sergilediği aşırı sekterlik tarafından elleri kolları bağlanmıştı. Taşıdıkları zaafların o anda önlerine çıkan fırsatlardan etkin bir şekilde yararlanmalarına engel olup olmadığı başka bir tartışma konusudur tabii. Sosyalistler 1934'ten sonra, oportünizmden uzaklaşarak stratejik açıdan önünü görmeyen Maksimalizme dümen kırdılar; bu yön değişimi, solu birleştirmekten ziyade sağı güçlendirmeye yaradı. Sosyalistleri, anarşistlere kıyasla (anarşizm asla rutin bir asayiş sorunundan fazlası olmamıştır), gerek daha örgütlü olduklarından, gerek cumhuriyetçi hükümetlerde yer almalarından dolayı Sağ adına gözle görülür biçimde daha fazla tehlike arz ediyorlardı ve bunun karşılığında gelen tepki çok daha vahim olacaktı.

Yine de, anarşistler başarısızlığın başlıca sorumluluğunu taşıyor olmaktan sıyrılamazlar. Anarşistlerin pratiği, işçi sınıfının ilk askeri ayaklanmadan beri cumhuriyetin pek çok kısmında ayakta kalmış olan temel gelenekti. Bu denli kökleşmiş geleneklerin değişmesi zordur. Kaldı ki, anarşist hareket cumhuriyet rejimi içinde hâlâ potansiyel bakımdan sol çoğunluğu oluşturuyordu. Hayal ettikleri gibi devrimi 'yapacak' konumda değillerdi. Buna rağmen, Halk Cephesi hükümetinin, halkı silahlandırmak da dahil, mümkün olan her şekilde askeri ayaklanmaya direnmeye karar vermesi toplumsal galeyan halini devrimcileştirdiğinde, bundan ilk yararlananlar en başta onlar oldular. Anarko-sendikalistlerin başlangıçta silahlı milisler içinde çoğunluğu oluşturduklarına pek kuşku yoktur; (Madrid'le birlikte) cumhuriyetin nüvesini oluşturan Katalonya, Aragon ve Akdeniz kıyısında sürdürülen büyük 'sovyetleştirme' (küçük harfle yazarak, kelimenin orijinal anlamını kastediyorum) sürecindeki üstünlükleriyse tartışılmazdır.

Anarşistler böylelikle, generallerin önlemek üzere ayaklandığı, lakin gerçekte kışkırttığı devrimi şekillendirmişler veya teorik ifadesini bulmasını sağlamışlardır. Ne var ki, generallere karşı çarpışmak durumundaydılar ve gerek askeri, gerekse siyasal bakımdan etkin biçimde çarpışacak güçleri yoktu. Anarşistlerin bu güçsüzlükleri, özellikle Katalonya ve Aragon'daki yabancı gözlemcilerle gönüllülerin büyük çoğunluğunun gözünde çok çıplak bir şekilde kendini gösteriyordu. Bu noktada, mevcut mitralyözler ve tanklar bir yana, kent sokaklarında yürüyüş yapan 60 bin tüfekli askeri bile, hayati önem taşıyan Aragon cephesine o anda yetersiz güç ve teçhizatla giden birliklere katmanın imkânsız olduğu görüldü. Yakın dönemde anarşistlere özgü bir çarpışma tarzının sonuçsuz kalacağına dair kaygılar, sadece komünistlerin bu amaç doğrultusunda pratik ve etkili bir politikaya sahip olduğunu, onların hızla büyüyen etki alanlarının bu gerçeği yansıttığını kabul etmekte gönülsüz özgürlükçü tarihçilerden oluşan (Noam Chomsky'nin muazzam zekâsını da dahil eden) yeni bir okul tarafından da dile getirilmiştir. Maalesef, bu saptamanın doğruluğu yadsınamaz. Kaldı ki, savaş kazanılmalıydı; zira bu galibiyet olmadan İspanya devrimi, ne ölçüde esinlendirici, hatta belki de uygulanabilir olursa olsun, sonunda sadece Paris Komünü benzeri, başka bir destansı yenilgiye dönüşecekti. Zaten gerçekte olup biten şey de bundan ibarettir. Savaşta galip gelebilecek bir politikaya sahip komünistler, fazlasıyla geç bir zamanda güç kazanabilmişler ve başlangıçta kitle desteğinden yoksun olmalarından kaynaklanan elverişsiz durumu hiçbir zaman tatmin edici ölçüde gidememişlerdi.*

Genel olarak, siyaset araştırmacıları için İspanya, (tabanca ve dinamit olsun olmasın) özgürlükçü jestlere ve Ferrer gibi, *plutôt qu'un révolutionnaire je suis un révolté*** diye övünen türden insanlara karşı hayırlı bir nasihat yerine geçebilir sadece. Tarihçiler açısından, anarşizmin olağandışı gücünün ya da başarısız 'ilkel' devrimciliği-

*) Komünistler hem Stalin'e bağlı gizli polisin yerli yersiz güttüğü kan davalarına yardım etmelerinden dolayı, hem de yalnızca devrimin benimsenmeyen ya da sonuç alıcı olmayan aşırılıklarıyla kalmayıp, aynı zamanda devrimin mevcudiyetini propagandalarında vurgulamamayı tercih ederek devrimin kendisine engel olmalarından ötürü de yerilebilir. Yine de asıl nokta, savaşta galip gelmek için dövüşmüş olmaları ve galibiyet olmaksızın devrimin her halukârda sönece ğidir. Cumhuriyet ayakta kalmış olsaydı eğer, komünistlerin politikalarına yönelik yazık ki akademik kalan eleştirilere daha fazla vurgu yapmak anlamlı olabilirdi.

**) (Fr.): Bir devrimciden ziyade bir asiyim. (ç.n.)

nin açıklanmasına hâlâ ihtiyaç vardır. Bunun sebebi Batı Avrupa Marksistlerinin kırın bu denli büyük bölümünü Bakunincilere bırakıp, o bildik ifadeyle söylersek, köylülüğü ihmal etmesi olabilir miydi? Küçük ölçekli sanayiinin ve sanayi öncesi alt-proletaryanın varlığını sürdürmesi miydi yoksa? Bu yorumlar tamamen tatmin edici değildir. İflas eden İspanyol özgürlük taraftarlarının Fransa ve İtalya'da bu akımı yenilgiye uğratmış 1914-1920 krizinden kurtulmasını sağlayan, böylece komünist kitle hareketlerinin yolunu açık tutan etken İspanya'nın yalıtılmışlığı mıydı? Yoksa bunun sebebi, İspanya işçi hareketinin tuhaf biçimde entelektüellerden yoksun oluşu muydu? Ne de olsa, yirminci yüzyılın azgelişmiş ülkelerinde hareket içinde entelektüellerin yokluğu bir hayli yadırgatıcıydı. Entelektüeller demokrat, cumhuriyetçi, kültürel popülist, belki hepsinden öte papaz sınıfına karşı ve muhalefetin belli evrelerinde yeterince etkindiler; buna karşın sınırlı bir kısmı sosyalistti ve hemen hemen hiçbiri anarşist değildi (entelektüellerin rolü her halukârda sınırlanmış gibi görünmektedir; Carr'ın doğru olarak söylediği üzere, eğitimli İspanya bile okuyan bir ulus değildi; kahve masaları ya da *ateneo,* Madrid'i saymazsak, ülke çapında siyasal bir eylem biçimi değildi). Spekülatif açıklamalara bel bağlamayacaksak, şimdilik bu sorular cevapsız kalacaktır.

Diğer taraftan, İspanya'nın kendiliğindenci devrimciliğini daha geniş bir bağlamda değerlendirebiliriz; yakın dönemde Malefakis* gibi yazarlar buna önayak olmuşlardır. Toplumsal devrimler yapılmaz; bir toplumsal devrim gerçekleşir ve gelişir. Buraya kadar, askeri örgütlenmeye ilişkin gerek Marksistler, gerekse hasımları tarafından böylesine sık uygulanan metaforlar, strateji ve taktikler son derece aldatıcı olabilir. Ayrıca, ulusal bir ordu ya da hükümetin kapasitesini güçlendirmeden, başka bir deyişle, etkin bir ulusal koordinasyon ve idare oluşturmadan başarılı olunamaz. Bunun tam anlamıyla mevcut olmadığı yerde, başka türlü toplumsal bir devrime dönüşebilecek koşullar, ülke çapında yerel toplumsal huzursuzluk dalgalarının toplamından ibaret kalır ya da (Kolombiya'da 1948 sonrası yıllarda olduğu gibi) iki taraflı, kontrolsüz bir kıyım dönemiyle sonuçlanır. Her zaman ve her yerde kendiliğindenci militanlığın erdemlerine olan böylesi bir inancı ister Baku-

*) E. Malefakis, *Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain*, New Haven ve Londra, 1970. Bu kitabı İspanya devrimini araştıran herkesin okuması gerekir.

ninciler, isterse başka teorisyenler savunadursun, bu nokta siyasal bir strateji olarak anarşizme yöneltilen Marksist eleştirinin temel vurgusudur. Kendiliğindenlik, rejimleri alaşağı edebilir, en azından onları işlemez kılar; ama kendi kendine yeten, arkaik bir köylülükten daha fazla ilerlemiş toplumlara uygun bir alternatif sunamaz. Bir alternatif sunduğu takdirde bile, bunu ancak devletin ve modern ekonomik hayatı belirleyen güçlerinin öylece yitip giderek kendi kendini yöneten köy topluluğunu barış içinde bırakacağını varsayarak yapabilir; ki bu da pek mümkün değildir.

Bir devrimci partinin veya hareketin fiilen iktidarı almasından önce ya da bu esnada kendini potansiyel anlamda ulusal bir rejim olarak kurmasının çeşitli yolları vardır. Çin, Vietnam ve Yugoslav komünist partileri, sonunda devlet iktidarını ele geçirdikleri uzun bir gerilla savaşı sürecinde bunu başardılar, ama öyle görünüyor ki yüzyılımızın bize öğrettiklerinin ışığında onların durumu istisnadır. Rusya'da parlak bir önderliğin yol gösterdiği Bolşevik Parti, Şubat ve Ekim 1917 tarihleri arasında kendini tayin edici bir siyasal gücün (önemli kentlerde işçi sınıfıyla silahlı güçlerin bir kesiminden oluşan gücün) önderi ve devlet iktidarını ele geçirebilecek *yegâne* etkin savaşçı olarak ortaya koyabilmişti. Nitekim, karşıdevrimci ordularla, böyle bir eşgüdümden yoksun yerel ya da bölgesel muhalefeti (hiç kuşkusuz, büyük güçlükle ve büyük bir bedel ödeme pahasına) saf dışı edip, merkezi ulusal hükümeti devralır almaz devlet iktidarının uygulayıcısı oldu. Bu süreç temel olarak, 1789 ve 1848 yılları arasında gerçekleşen, eski hükümetin çözülmesiyle ve ona alternatif, etkin bir karşı-devrimci ulusal merkez inşa etmede başarısız olunmasıyla birlikte başkentin ele geçirilmesine dayanan başarılı Fransız devrimlerinin izlediği seyirdir. Örneğin, 1870-1871 yıllarında, taşradaki güçleri aynı cephede toplamakta başarısız kalındığında ve alternatif bir karşı-devrimci hükümet kurulduğunda, Paris Komünü'nün yazgısı da belli olmuştu.

Bir devrim, belli bölgelerdeki güçlü iktidar merkezleriyle (bir toplumsal gücün hegemonyası altında) oldukça istikrarlı bir sınıf ittifakına girerek, görünürde karmaşık ve belirsiz, uzun bir çatışma süreci zarfında gerçekleşir. Nitekim, Meksika devrimi, ulusal burjuvaziye dönüşmekte olan kesimlerle kentli işçi sınıfının ittifakı sayesinde, iktidarın kuzeydeki sarsılmaz karargâhından bütün ülkeyi fethetmesiyle on yıllık kanlı sivil mücadele sonunda ortaya çıkan is-

tikrarlı bir rejim olarak belirdi.* Bu çerçevede, istikrarlı bir ulusal rejimin adım adım kurulmakta olduğu yirmi yıl süresince ya da Sonora eyaletinin kendini bir merkez olarak tayin etmesinin ardından, devrimci köylülere ve fiilen bağımsız bazı despotlara zorunlu olarak ödün verildi.

Devrimin önünde aşılması gereken en zor engeli, muhtemelen kitlesel hareketlilikle birleşen isyan krizinin başlangıçtaki şokundan çok, bir reform siyasetinin gelişeceği beklentisini yaratan koşullar oluşturmuştur. İspanyol monarşisinin 1931'deki düşüşü toplumsal devrimin sonucu olmaktansa, İspanya'nın siyasal sınıfları arasında monarşi aleyhine oldukça genel bir görüş değişikliğinin herkesçe onaylanmasından dolayı mümkün olmuştu. Demek ki, kitle baskısının yeni Cumhuriyetçiler'i sola (daha açık söylemek gerekirse, tarım reformuna) itebileceği bir durum söz konusuydu. Ne var ki, Cumhuriyetçiler'in buna en duyarlı olduğu ve bundan en çok korktukları 1931 yılında herhangi bir reform gerçekleşmemişti. Ilımlı sosyalistler tarım reformunu başlatmak istemiş olsunlar olmasınlar, hiç şüphesiz bunu gerçekleştirmek isteyen komünistlerle anarşistlerin girişimi sonuçsuz kalmıştı. Bu başarısızlıklarından dolayı bütünüyle onlarda kusur bulamayız. "CNT ve komünist taraftarların, her iki örgütün de 1936 yılı gibi geç bir tarihte bile esasen kent temelli bir hareket olduğunu sezinleyen köylülerin yaygın ruh halinden bu denli uzak olmaları'nın hem bertaraf edilebilir, hem de -belki de daha baskın olarak- kaçınılmaz sebepleri vardı" (Malefakis). Gerçek şu ki "köylü isyanı 1931'de değil de, siyasal bakımdan daha etkili olabileceği bir zamanda, 1933'den sonra esaslı bir güç haline gelmişti". Üstelik, 1933 sonrasında var olan tepkiyi en az devrim güçleri kadar etkin bir şekilde (hatta uzun vadede bundan daha fazlası söz konusuydu) harekete geçirmeye hizmet etmişti. İspanya devrimi en başarılı devrimlerin kendi hegemonyalarını kurduğu sırada o tarihsel uğraktan faydalanamamıştı; muhtemel ya da gerçek düşmanların heveslerinin kırıldığı, altüst oldukları ve ne yapacaklarını bilemez hale geldikleri o efsunlu çağ elden kaçırılmıştı.

Devrim, patlak verdiği anda örgütlü bir düşmanla karşı karşıya gelmişti. Belki de bu kaçınılmaz bir sonuçtu. Öte yandan, İs-

*) 1920-1924 yılları arasında Meksika devlet başkanı olan Obregon döneminden 1934 yılına kadar, başkanlar neredeyse istisnasız bir şekilde kuzeybatıdaki Sonora eyaletinden çıkmıştır.

panyol devrimcileri bir ölüm kalım mücadelesini de göze aldılar, ancak bu mücadeleyi kazanma gücüne sahip olmadıkları görüldü. Yine de yenilgileri büyük ihtimalle kaçınılmaz bir sonuç değildi. Böylelikle, özellikle de bu devrimin hayatlarımızın bir parçasını oluşturduğu bizler, devrimi, gerçekleşmesi muhtemel ütopyanın harikulâde bir hayali, bir kahramanlık destanı, 1930'lu yıllarda genç kuşağın İlyada'sı olarak hatırlıyoruz. Ama devrimleri salt bir hayaller ve destanlar silsilesi olarak tasavvur etmediğimiz sürece, bu destansı hatıraların tazelendiği anların ardından sıra çözümlemeye de gelmelidir.

1966

9
ANARŞİZM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Anarşizme duyulan ilginin halihazırda canlanması garip, hatta ilk bakışta şaşırtıcı bir olaydır. Bu ilgi canlanması on yıl önce bile bize son derece umulmadık gelirdi. O zamanlar anarşizm, gerek bir hareket, gerekse bir ideoloji olarak modern devrimci hareketlerin ve işçi hareketlerinin gelişiminde tamamıyla kapanmış bir sayfaya benzetilebilirdi.

Anarşizm bir hareket olarak sanayi öncesi döneme, ayrıca, 1936-1939 yıllarındaki İç Savaş'ı atlattığını pek de söyleyemeyeceğimiz İspanya örneği dışında, her halukârda Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi'nin açtığı çağa ait gibi görünüyordu. Öyle denebilir ki anarşizm, militanlarının sıklıkla öldürmeye çalıştığı krallar ve imparatorlarla birlikte gözden kaybolmuştu. Görünürde hiçbir şey anarşizmin

bir zamanlar önde gelen siyasal gücü oluşturduğu yerlerde (Fransa, İtalya ve Latin Amerika'da) dahi onun hızlı ve kaçınılmaz düşüşünün önünü almayı ya da bunu yavaşlatmayı başaramamıştı. Bakışlarını nereye çevireceğini bilen dikkatli bir araştırmacı, şair Shelley'ye gösterilen ilginin yansıttığı türde jestlerle kolayca tanınabilen bazı anarşistleri, ama en çok eskiden anarşist olanları, 1950'li yıllarda bile hâlâ keşfedebilmektedir. Bu en romantik devrimci okulun, İngiliz romantik şairlerinin en devrimcisine -kendi ülkesindeki edebiyat eleştirmenleri de dahil- herhangi birinin olabileceğinden daha sadık olması tipik bir göstergedir. O yıllarda Paris'teki İspanyol anarşistlerinin oluşturduğu yeraltı örgütünden insanlarla temas kurmaya çalıştığımda, bana Blanche Meydanı'nda, Montmartre'da bir kafede randevu verilmişti; her nedense çoktan kaybolmuş bu bohem, asi ve avangard çağı hatırlatan randevuya dair tek söyleyebileceğim, bu tercihin bana gayet karakteristik göründüğüdür.

Anarşizm bir ideoloji olarak o kadar dramatik bir düşüş yaşamamıştı, zira hiçbir koşulda, en azından fikirlere en çok ilgi duyan toplumsal katmanı oluşturan entelektüellerin gözünde başarılı denebilecek bir konuma gelmemişti. Kültür dünyasında büyük ihtimalle (ne tuhaftır ki İspanya dışında) her koşulda kendilerine anarşist diyen seçkin kişiler vardı, ancak aralarından çoğu kelimenin geniş anlamında -ya da Pissarro ve Signac'ta olduğu gibi kelimenin dar anlamında- sanatçıydılar. Ne olursa olsun, anarşizmin entelektüeller açısından Ekim Devrimi öncesinde bile, sözgelimi Marksizmle kıyaslanabilecek bir çekim gücü hiç olmamıştı. Kropotkin'in istisnai durumu dışında, anarşist teorinin anarşist olmayanlarca gerçek bir ilgiyle okunabileceğine ihtimal vermek kolay değildir. Gerçekten de anarşist teori açısından ortada hakiki bir entelektüel ihtiyaç yok gibi görünüyordu. Özgürlükçü komünizm, devrimcilerin nihai amacı olarak kendi kendini yöneten kooperatiflere duyduğu inancı Marksizmle paylaşıyordu. Sabık ve ütopik sosyalistler, çoğu anarşistten çok daha derin ve somut bir şekilde bu tür toplulukların doğası üzerinde durmuşlardı. Anarşistlerin entelektüel cephaneliğindeki en güçlü vurgu, yani Marksizmin örtük bir şekilde barındırdığı diktatörlük ve bürokrasi tehlikesinin farkında olmaları bile, kendilerine özgü değildi. Gerek Marksizmin 'resmi olmayan' yorumcuları, gerekse her türden sosyalizm muarızı, böyle bir eleştiriyi aynı ölçüde etkili ve entelektüel açıdan daha sofistike bir dille ifade etmişlerdi.

Kısacası, anarşizmin esas cazibesi duygusaldı ve entelektüel değildi. Gerçi bu göz ardı edilebilir bir cazibe de değildi. Anarşizm hakkında araştırma yürüten ya da gerçek anarşist hareketle herhangi bir alışverişi olan herkes, anarşizmin çokça Ukrayna'da Mahnov döneminin ya da İspanya'da kendini adamış silahşörlerle kilise kundakçılarının barbarlığının yan yana ürettiği idealizm, kahramanlık, fedakârlık ve azizce bağlanmadan etkilenmiştir. Anarşizmin devleti ve düzenlemeyi reddindeki radikalliğin, kendilerini mevcut toplumu yıkmaya hasredişlerindeki tamlığın, büyük ihtimalle siyasette anarşistlerle omuz omuza hareket etmesi gerekenler ve onlarla birlikte davranmayı neredeyse imkânsız bulanlar dışında herkeste hayranlık uyandırmasından başka bir şey beklenemez. Doğrusu, Don Kişot'un ülkesi İspanya'nın onların son kalesi olması anarşistlere fazlasıyla yakışmıştır.

Birkaç yıl önce polisin Katalonya'da öldürdüğü anarşist bir tedhişçi hakkında duyduğum en dokunaklı anıyı, onun yoldaşlarından biri, kinayeye yer vermeksizin aktarmıştı: "Gençken ve Cumhuriyet kurulduğunda şövalyece davranıyorduk ama bunda tinsel bir yan da vardı. Biz büyüdük ama o büyümedi. İçgüdüleriyle hareket eden bir *guerrillero* olarak kaldı. Evet, o İspanya'dan çıkan Don Kişotlardan biriydi."

Anarşizmin imrenilir ama ümitsiz, abidevi başarısızlığı, benim kuşağımdan pek çok insanın (İspanya İç Savaşı yıllarında olgunluk yaşlarına basan birinin) anarşizmi neredeyse tereddütsüz reddedişinde tayin edici bir rol oynamıştır. Savaşın ilk günlerinde Pireneler'deki küçük Puigcerda kasabasını, özgür erkek ve kadınlarla, silahlarla ve sonu gelmez tartışmalarla işgal edilen o küçük, devrimci cumhuriyeti hâlâ hatırlarım. *Plaza*'da az sayıda kamyonet dururdu, bunlar savaş içindi. Birinde Aragon cephesine çarpışmaya gitmek gibi bir heves uyandığında, kamyonetlere giderdi. Bir kamyonet dolduğunda cepheye doğru yola koyulurdu. Tahminen gönüllüler geri dönmek istediklerinde dönüyorlardı. *C'est magnifique, mais ce n'est pas la guerre** deyişi böylesi bir durum için kurgulanmış olmalıydı. Kuşkusuz muhteşem bir deneyim *idi*, yine de bu deneyimin bende

*) (Fr.) "Muhteşem, ama bu savaş değil"; hayranlık verici ama usulüne uygun yapılmayan anlamında. 1854 Kırım Savaşı'nda Britanyalı hafif süvarilerin ağır silahlı Rus güçleri karşısındaki pervasız cesaretlerine ilişkin bu sözler, Fransız generali Mareşal Pierre Bosquet'ye aittir. (ç.n.)

yarattığı asıl etki, yirmi yıl önce kendimi şu veya bu biçimde İspanya anarşizmini trajik bir fars olarak görmeye alıştırdığım o günlere götürmesiydi.

Anarşizm bundan çok daha fazlasıydı. Gelgelelim, derecesi ne olursa olsun, bizim duyduğumuz sempati bir devrimci hareket olarak anarşizmin başarısızlığa uğradığı, neredeyse başarısızlığa mahkûm olduğu gerçeğini değiştiremez.

Modern İspanya üzerine en iyi kitabın yazarı Gerald Brenan bu gerçeği çok açık bir dille ortaya koymuştur: Asturias bölgesinde (sosyalist) madencilerin tek bir grevi, İspanya hükümetini rutin bir asayiş sorunu olmaktan öteye gitmeyen yetmiş yıllık, anarşist, kitlesel devrimci faaliyetten çok daha fazla sarsmıştır. (İşin doğrusu, daha sonra yapılan araştırmalar Barcelona'da azami sınırını bulan bombalama döneminde, büyük ihtimalle bu kentte kamu düzenini gözeten polis sayısının yüzü bulmadığını ve sayılarının özellikle takviye edilmediğini göstermiştir.) Anarşist devrimci faaliyetlerin sonuçsuzluğu, bu ideolojinin siyaset alanında önemli rol oynadığı bütün ülkeler için uzun uzadıya belgelenebilir. Burada bunu belgelemeye imkân yoktur. Benim meramım, sadece bugün anarşizme olan ilginin canlanmasının neden bu denli umulmadık, şaşırtıcı ve (dürüstçe ifade etmek gerekirse) dayanaksız olduğunu açıklamaktır.

Anarşizme ilginin canlanmasının bir dayanağı yoktur, ama anlaşılmaz da değildir. Anarşizmin gördüğü rağbeti açıklayan iki güçlü sebepten söz edebiliriz; gelişmiş ülkelerdeki nesnel tarihsel koşulların devrimi pek de mümkün kılmadığı bir devirde, Stalin'in ölümünden sonra dünya komünist hareketi krize sürüklenmiş ve öğrencilerle entelektüeller arasında devrimci bir hoşnutsuzluk yükselmiştir.

Pek çok devrimci açısından komünizmin krizi, temelde SSCB'nin ve onun Doğu Avrupa'daki vesayeti altında kurulan rejimlerin kriziydi; diğer bir deyişle, Ekim Devrimi ile Hitler'in düşüşü arasındaki yıllar boyunca varlığını sürdüren rejimler olarak anlaşılması gereken, sosyalizmin kriziydi. Bu rejimlerin iki yönü, 1945 öncesine göre geleneksel anarşist eleştiriye daha korunmasız görünmekteydi, çünkü Ekim Devrimi artık komünistlerin yarattığı tek başarılı devrim değildi. Ayrıca, SSCB artık yalıtılmış, zayıf ve yok olmakla karşı karşıya da değildi. 1945'ten sonra SSCB adına sunulabilecek en güçlü iki argümanın (1929'deki ekonomik buhrandan etkilenmemesi ve faşizme karşı direnişi) anlamı kalmamıştı.

Stalinizm, yani bürokratikleşmiş otoriter devletin aşırı büyümesi, proletarya diktatörlüğünün kaçınılmaz şekilde salt diktatörlüğe dönüşeceği ve sosyalizmin böyle bir temelde inşa edilemeyeceği yönündeki Bakuninci iddiayı haklı çıkarır görünmekteydi. Aynı zamanda, Stalinizmin en kötü aşırılıklarının ortadan kalkması, SSCB'de uygulanan şekliyle sosyalizmin tasfiyeler ve çalışma kampları olmaksızın da çoğu sosyalistin 1917 öncesinde hayal ettiğinden çok uzak kaldığını ve bu ülkedeki siyasetin başlıca hedeflerinin, hızlı ekonomik büyümenin, teknolojik ve bilimsel gelişmenin, ulusal güvenliğin, vs. sosyalizm, demokrasi ya da özgürlükle kendine has bir bağı olmadığını açıklığa kavuşturmuştu. Geri kalmış ülkeler SSCB'de kendi geri kalmışlıklarından nasıl kurtulacaklarına ilişkin bir model görebilmişler; SSCB'nin ve kendi ülkelerinin deneyiminden yola çıkarak, kapitalizmin öncülük edip savunduğu iktisadi kalkınma yöntemlerinin kendi koşullarında işe yaramadığında, aksine, merkezi planlamanın eşlik ettiği toplumsal devrimin bunu başardığında karar kılabilmişlerdi. Yine de asıl amaç 'kalkınma'ydı. Sosyalizm bunun sonucu olmaktan çok, kalkınmanın aracıydı. SSCB'nin daima öykündüğü maddi üretim seviyesine ve birçok durumda yurttaşları için çok daha fazla özgürlük ve kültürel çeşitliliğe çoktandır kavuşmuş gelişmiş ülkeler, bu ülkeyi kendilerine örnek alamazlardı. Dahası, bunu yapmaya kalktıklarında (Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde olduğu gibi) açıkça hayal kırıcı sonuçlarla karşılaşmışlardı.

Yine burada da bunun sosyalizmi kuracak yol olmadığı sonucuna varmak makul görünmüştü. Eleştirilerinde aşırıya kaçanlar (bu insanların sayısı giderek çoğalmaktadır) ister çarpıtılmış, ister yozlaşmış olsun, mevcut rejimin hiçbir koşulda sosyalizm sayılamayacağı sonucunu çıkarmışlardı. Anarşistler her zaman bu görüşü koruyan devrimciler arasında yer almışlardı ve onların fikirleri bu yüzden daha cazip hale gelmişti. Hepsinden önemlisi, 1917-1945 dönemine özgü can alıcı argümanda olduğu gibi, Sovyet Rusya'nın ne kadar kusurlu da olsa yegâne başarılı devrimci rejim ve başka herhangi bir yerde devrimin başarısının vazgeçilmez temeli olduğu, 1950'li yıllarda çok daha az inandırıcı bulunurken, 1960'lı yıllarda neredeyse hiç kabul edilemez geliyordu.

Anarşizmin gördüğü rağbetin ikinci ve en güçlü sebebininse, bir dereceye kadar SSCB hükümetinin 1945 sonrasında diğer ülke-

lerde devrimcilerin iktidara el koymasına destek vermemesi dışında, SSCB'yle herhangi bir ilgisi yoktu. Aksine, bunun sebebi, devrimci olmayan durumlarda devrimcilerin içine düştüğü zorluktan kaynaklanmaktaydı. Batı kapitalizmi, 1914 öncesindeki yıllarda olduğu gibi, 1950'li yıllarda ve 1960'lı yılların başında da istikrarlıydı ve istikrarlı kalacağa benziyordu. Bundan dolayı, klasik Marksist çözümlemenin en güçlü iddiası olan proleter devrimin tarihsel kaçınılmazlığı hiç değilse gelişmiş ülkelerde gücünü yitirmişti. Ama madem tarihin devrimi yakınlaştırması mümkün değildi, öyleyse devrim nasıl gerçekleşecekti?

Gerek 1914 öncesinde, gerekse tekrar günümüzde bu soruya anarşizm apaçık bir cevap vermektedir. Sırf teorisinin basitliği, anarşizmi bir olumluluk haline getirmiştir. Devrim olacaktır, çünkü devrimciler bunu olanca tutkuyla ister ve amaçları doğrultusunda aralıksız isyanlara girişirler; bu eylemlerden biri er geç dünyayı ateşe verecek kıvılcıma dönüşecektir. Her ne kadar bu tür bir aşırı iradeciliğe felsefi bir temel (1914 öncesinde, anarşistler çoğunlukla Stirner'a ek olarak Nietzsche'ye de hayranlık beslemeye yönelmiştir) atfedilebilir ya da bu -Sorel'de olduğu gibi- sosyal psikolojiye dayandırılabilirse de, bu basit düşüncenin cazibesi onun daha incelikli ifadelerinden kaynaklanmaz (anarşist irrasyonalizmi bu şekilde teorik olarak doğrulama çabalarının, çok geçmeden faşizmi doğrulayan teorilere uyarlanmış olması bütünüyle tarihin bir cilvesi değildir). Anarşist düşüncenin gücü, ortada devrimden umudu kesmekten başka seçenek olmadığı izlenimine kapılmamızda yatar.

Elbette, anarşistler ne 1914 öncesinde, ne de bugün devrimci iradeciliğin tek savunucusu olmuşlardır. Bütün devrimcilerin her zaman inisiyatif almanın, duruma göre devrim yapma hedefiyle kendini olayların akışına bırakmayı reddetmenin, zorunlu olduğuna inanmaları gerekir. Kimi zaman (Kautskyci sosyal demokrasi döneminde ve yine benzer bir şekilde, 1950'li ve 1960'lı yıllarda ortodoks komünist hareketin umudu ertelediği çağda) belli bir iradecilik özellikle olumlu etki yapar. Lenin, tıpkı Che Guevera ve Regis Debray'de olduğu gibi ama onlardan az çok daha haklı bir gerekçeyle, Blanquiciliğe savrulmakla suçlanmıştı. 'Tarihsel kaçınılmazlığa' karşı ayaklanmanın bu tür anarşist olmayan biçimleri, örgütlenme, disiplin, strateji ve taktikler olmak üzere devrimin gerçekleştirilmesinde nesnel etkenlerin önemini yadsımadığından ilk bakışta çok daha cazip gelmekteydi.

Bununla beraber, paradoksal bir şekilde, anarşistler bugün daha sistematik olan bu devrimciler üzerinde tesadüfi bir üstünlüğe sahip olabilir. Çoğu aklı başında yorumcunun dünyanın siyasal geleceğine ilişkin beklentileri değerlendirmekte dayandıkları tahlilin fazlasıyla yetersiz gelebildiği son zamanda iyice açığa çıkmıştır. Dünya siyasetinde oldukça heyecan uyandıran ve geniş kapsamlı değişik gelişmelerin, bırakın öngörülmemiş olmasını, ilk bakışta neredeyse inanılmaz gelecek kadar hayret verici bulunmasının başka bir açıklaması yoktur. Fransa'daki Mayıs 1968 olayları büyük ölçüde en çarpıcı örnektir. Rasyonel çözümleme ve geleceği sezinleme gücünün bu denli yoldan çıktığında (buna Marksistlerin çoğunluğu dahil olmuştur), her an her şeyin mümkün olduğu yollu irrasyonel düşünce belirli bir üstünlük kazanmış gibi görünebilir. Kaldı ki, 1 Mayıs 1968'de, Paris'te neredeyse birkaç gün içinde barikatların yükseleceğini ve çok geçmeden bunu canlı bellekte yer eden en büyük genel grevin izleyeceğini, Pekin ya da Havana'da bile kimse cidden beklemiyordu. 9 Mayıs akşamı barikatların kurulmasına karşı çıkanlar, yalnızca resmi doktrininin savunucusu olan komünistler değildi, ayrıca bir hayli Troçkist ve Maoist öğrenci de, görünürde geçerli bir sebepten ötürü, polisin hakikaten ateş açma emri alması durumunda, sonucun kısa ama gerçek bir katliama dönüşeceği endişesiyle itiraz etmişlerdi. Duraksamadan ön saflara yürüyenler anarşistler, anarşizan eğilimde olanlar ve sitüasyonistlerdi. *De l'audace, encore de l'audace** ya da *on s'engage et puis on voit*** benzeri, basitçe devrimci ya da Napoleonvari deyişlerin karşılığını bulduğu anlar vardır. Bu da onlardan biriydi. Bunun bir fırsat olduğunu söyleyebilmek için aklımızı kaçırmış olmalıydık.

Şüphesiz, istatistiki bakımdan değerlendirirsek, böyle anlar nadir olmaya yazgılıdır. Latin Amerika'daki gerilla hareketleri ve Che Guevara'nın ölümü devrimi ne kadar tutkuyla olursa olsun istemenin -hatta gerilla savaşını başlatmanın- yetersiz olduğunu hatırlatan deneyimlerdir. Hiç kuşku yok ki, anarşizmin sınırları, Paris'te dahi, birkaç gün içinde belli olmuştur. Bununla birlikte, bir ya da iki defalığına saf iradecilik, inkâr edilemeyecek sonuçlar üretmiştir. Bu gerçeklik de kaçınılmaz olarak anarşizmin cazibesini çoğaltmıştır.

O yüzden anarşizm bugün yeniden siyasal bir güç haline gelmiştir. Anarşizm neredeyse kesin olarak öğrenci ve entelektüellerin ha-

---

*) (Fr.) Cesaret, daha fazla cesaret. (ç.n.)

**) (Fr.) Hele bir başlayalım, sonra durup düşünürüz. (ç.n.)

reketi dışında kitle tabanından yoksundur ve hareketin içinde bile, kendini anarşist diye niteleyen nispeten az sayıda insan üzerinden etki alanı oluşturmaktan çok, aslında direngen bir 'kendiliğindenlik' ve eylemcilik akımı olarak etkisini göstermektedir. Dolayısıyla, bir kez daha cevaplanması gereken soru, anarşist geleneğin bugünkü karşılığının ne olduğudur.

İdeoloji, teori ve programlar bakımından anarşizm marjinal bir karşılık bulmuştur. Anarşizm devletler, partiler ve hareketlerdeki otoriterlik ve bürokrasi tehlikesinin eleştirisidir, ama bu eleştiri esasen bu tehlikenin yaygın biçimde tanındığını gösterir. Olsa olsa, bütün anarşistler yeryüzünden silindiklerinde bu meselelere ilişkin tartışma bugüne dek geldiği gibi devam edecektir. Anarşizm ayrıca doğrudan demokrasi ve kendi kendini yöneten küçük gruplar üzerinden de bir çözüm ortaya atmaktadır. Ne var ki ben, onların gelecek önerilerinin şimdiye değin ne çok kıymetli, ne de tam anlamıyla düşünüp taşınılmış olduğuna inanıyorum. Buna ilişkin olarak sadece iki faktörü göz önünde bulundurmak yeterlidir. Birincisi, kendi kendini yöneten, küçük doğrudan demokrasiler, ne yazık ki zorunlu olarak özgürlükçü değillerdir. Böylesi demokrasiler, gerçekte sırf öyle güçlü bir fikir birliği oluşturulması sonucunda, bunu paylaşmayanların ihtiyari olarak fikir ayrılıklarını ifade etmekten geri durması ya da bunun yerine, hâkim görüşü paylaşmayanların topluluktan ayrılması veyahut onun dışına itilmesinden ötürü işlev görürler. Bu tür küçük toplulukların işleyişine dair oldukça çok bilgi bulunmaktadır; bunların anarşist yazında gerçekçi bir şekilde tartışıldıklarını görmüş değilim. İkincisi, gerek modern toplumsal ekonominin, gerekse modern bilimsel teknolojinin doğası, geleceği kendi kendini yöneten küçük gruplardan oluşan bir dünya olarak görenler açısından bir hayli karmaşık sorunlar üretir. Bu sorunlar çözülemez değildir. Fakat ne yazık ki gerek devletin ve bürokrasinin yıkılması yönünde basit bir çağrıyla, gerekse de çoğu zaman modern anarşizme eşlik eden teknoloji ve doğal bilimlerden kuşkulanmakla çözülmeyeceği de kesindir.*

*) Bu karmaşıklığa anarşizmin tarihinden bir örnek verilebilir. Bunun için J. Martinez Alier'in 1964-1965 yıllarında Endülüs'teki topraksız işçiler üzerine yaptığı değerli çalışmaya başvuracağım. Yazarın titiz sorgulamasından, İspanya kırsalında, geleneksel olarak anarşizmin kitle tabanı olan topraksız Cordoba işçilerinin 1936'dan beri düşüncelerini -bir konu dışında- değiştirmedikleri açığa çıkar. Söz konusu Franco rejimi bile olsa, rejimin toplumsal ve ekonomik faaliyetleri onları devletin basitçe reddedilemeyeceğine, devletin aynı zamanda birtakım olumlu işlevleri olduğuna ikna eder. Bu yorum onların neden artık anarşist gibi görünmediklerini açıklamayı kolaylaştıracaktır.

Özgürlükçü anarşizme dair, modern bilimsel teknolojiyle bağdaşacak teorik bir model kurmak mümkün olsa da bu sosyalist bir model olmayacaktır. Böyle bir model, Kropotkin'e kıyasla, daha çok Bay Goldwater'ın ve onun ekonomi danışmanı, Chicagolu profesör Milton Friedman'ın görüşlerine yakın olacaktır. Kaldı ki (Bernard Shaw'un *Anarşizmin İmkânsızlıkları* adlı kitapçığında çok önceleri işaret ettiği üzere) bireyselci liberalizmin uç versiyonları mantıksal düzeyde en az Bakunin'in görüşleri kadar anarşisttir.

Kanımca, anarşizm yararlı bir eleştiri getirmesine karşın, sosyalist teoriye sunabileceği anlamlı bir katkısının bulunmadığı ortaya çıkacaktır. Şayet sosyalistler şimdiye ve geleceğe dair teoriler istiyorlarsa, gözlerini yine de başka yere, Marx'a ve onun takipçilerine, keza büyük ihtimalle Fourier gibi daha eski olan ütopik sosyalistlere çevirmek zorunda kalacaklardır. Daha açık olmak gerekirse, şayet anarşistler anlamlı bir katkıda bulunmak istiyorlarsa, pek çoğunun yakın zamanlardaki icraatlarından çok daha ciddi bir düşünce işçiliği yapmaları gerekecektir.

Anarşizmin devrim stratejisi ve taktiklerine katkısı öyle kolayca dışarıda bırakılamaz. Anarşistlerin geçmişte olduğu gibi gelecekte de başarılı devrimler yapmasının ihtimal dahilinde olmadığı bir gerçektir. Bakunin'in köylülüğe dair kullandığı bir ifadeyi buraya uyarlayabiliriz; anarşistler devrimin ilk gününde çok değerli olabilirler, lakin ikinci gün devrime engel teşkil edecekleri neredeyse kesindir. Gelgelelim, kendiliğindencilikteki ısrarlarının tarihsel düzeyde bize öğreteceği çok şey olduğu da kesindir. Zira klasik Marksizmden türeyen herhangi bir yorumla yetiştirilen devrimcilerin önemli bir zaafı, devrimlerin -hiç değilse şematik anlamda- öngörülen, planlanan ve örgütlenen şeyler olarak önceden nitelenebilir koşullarda oluştuğunu düşünmeye eğilimli olmalarıdır. Halbuki pratikte böyle olmaz.

Aksine, meydana gelen ve başarıyla sonuçlanan büyük devrimlerin çoğu, planlanmış sonuçlardan ziyade 'olaylar' düzeyinde başlamıştır. Bazen sıradan kitle gösterileri gibi görünen koşulların sınırları içinde, bazen düşmanlarının davranışına karşı koyuştan, bazen de başka yollardan (yine de nadiren, kazara örgütlü devrimci hareketlerden beklenen biçimi aldığında, hatta bunlar devrimin patlak vermek üzere oluşunu önceden bildirdiğinde) aniden ve beklenmedik bir şekilde çıkıp gelişmişlerdir. Devrimcilere atfedilen önemin kriteri, bu sebeple, onların hep devrimci durumların keşfedilmemiş ve öngörül-

medik özelliklerini ortaya çıkarma ve taktiklerini bunlara göre uyarlama yetenekleri olmuştur. Devrimci tıpkı bir sörfçüye benzer şekilde, üzerinde kaydığı dalgaları yaratmaz, aksine dalgaların üzerinde denge sağlar. Devrimci, sörfçünün aksine (burada gerçek devrimci teori; anarşist pratikten ayrılır) er geç dalganın akışıyla gitmeyi durdurup, onun yönünü ve gidişatını kontrol altına almak durumundadır.

Kitle hareketlerindeki kendiliğinden unsurlara -teoriden çok pratikte- olağanüstü duyarlı olmasından dolayı anarşizmden çıkarılabilecek kıymetli dersler vardır. Geniş ve disiplinli bir hareket grev ya da gösteri düzenlemek isteyebilir. Ayrıca, yeterince geniş ve disiplinliyse kendini gayet etkileyici bir şekilde gösterebilir. Bununla beraber, CGT'nin 13 Mayıs 1968'deki sembolik genel grevi ile birkaç gün sonrasında ulusal bir talimat olmadan işyerlerini işgal eden on milyonlar arasında temelden bir farklılık söz konusudur. Anarşistleri militanlar ve kitleler arasında eyleme geçirici bu doğal fikir birliğini ortaya çıkarmanın ya da sürdürmenin yollarını araştırmaya mecbur bırakan etken, tam da anarşist ve anarşizan hareketlerin örgütsel güçsüzlüğüdür. (Muhakkak, bu güçsüzlük onları ayrıca kitleleri seferber etmeksizin bireysel ya da küçük gruplarca uygulanabilecek, üstelik onlardan hiç beklenmeyecek terör eylemleri benzeri etkisiz taktikleri denemeye de yöneltmiştir.)

Geçtiğimiz birkaç yılın öğrenci hareketleri, kitlesel örgütlenmelerden değil de zaman zaman kendi akranlarından oluşan kitleleri harekete geçiren küçük militan gruplardan oluştuğu oranda, en azından başlangıç evresinde anarşist hareketlere benzemektedir. Sonrasında öğrenciler, kitlelere, kitlesel eylemliliğe imkân tanıyan dönemlere ve meselelere göre davranmaya mecbur kalmışlardır.

Sözgelimi, ABD'deki öğrenci hareketleri ilkel bir hareket türüne özgüdür ve zayıflıkları (teoriden, ortaklaşılmış stratejik perspektiflerden, ulusal çapta seri bir şekilde verilen taktiksel tepkiden yoksun olmaları) ortadadır. Bununla birlikte, başka bir eylemlilik biçiminin 1960'lı yıllarda ABD'de bu kadar güçlü bir öğrenci hareketini yaratması, sürdürmesi ve olgunlaştırmasının mümkün olduğu kuşkuludur. Muhakkak, eski gelenekten gelen, durmaksızın kendilerine has fikirleri ve perspektiflerini kitlelere kabul ettirme arayışında olan ve bunu yaparken kitleleri harekete geçirmektense, çok defa kendilerini yalıtan disiplinli, küçük devrimci gruplarla (komünist, Troçkist veya Maocu) böyle bir hareket yaratılamazdı.

Pratikleri istisnai durumlarda etkili olan günümüz anarşistlerinden, anarşist hareketlerin geçmiş deneyimlerine ilişkin bir irdelemede olduğu kadar çıkarılacak ders yoktur. Yeni devrimci hareketlerin çoğunlukla geçmiş deneyimler üzerine ve bunun kalıntıları içinde kurulacağı şimdiki durumda, anarşizmin ayrı bir değeri bulunmaktadır. Bir kere hayallere kapılmayalım. Yakın geçmişin çok beğenilen 'yeni sol'u takdire değerdir. Ama bu akımın, birçok açıdan yeni olmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyalist hareketin daha önce güçten düşmüş, Komünist Manifesto ile Soğuk Savaş arasındaki yüzyılda uluslararası işçi sınıfı hareketleri ve devrimci hareketlerin asıl başarılarından faydalanmaktan sakınan ya da bunda muktedir olamayan daha az gelişkin biçimine ricat ettiğini de unutmayalım.

Anarşist deneyimden çıkarılan taktikler bu göreli ilkelliğin ve güçsüzlüğün bir yansımasıdır; öte yandan, böyle durumlarda bu taktikler bir müddet sürdürülebilecek olan en iyi politikalar biçimine bürünebilir. Önemli olan, bunların sınırlarına ne zaman erişildiğini bilmektir. Fransa'da Mayıs 1968'de olup bitenler -1830 ya da 1848'e kıyasla- 1917'ye çok daha az benzemektedir. Gelişmiş Batı ülkelerinde, ne kadar anlık da olsa, herhangi bir türden devrimci durumun yeniden bir gerçeklik halini aldığının farkına varmak ilham vericidir. Öte yandan, 1848'in, aynı zamanda hem kendiliğinden gelişen başarılı bir Avrupa devriminin, hem de ani ve önü alınamaz yenilgisinin çarpıcı örneği olduğunu ihmal etmek de, bir o kadar sağduyudan yoksun bir değerlendirme olacaktır.

1969

III.
MARKSİZM

10
KARL MARX VE BRİTANYA İŞÇİ HAREKETİ

Konuşma yapmakla onurlandırıldığını Marx Memorial Lecture (Marx'ı Anma Konferansı), Karl Marx'ın ölümünü yâd etmektedir. Konferans bu yüzden 15 Mart'ta yapılmaktadır. Bununla beraber, bu yıl sadece Marx'ın ölümünün 85. yıldönümünü değil, ayrıca onun doğumunun 150. yılını da kutluyoruz; üstelik, birkaç ay içinde en önemli teorik çalışması *Kapital*'in 1. cildinin yayınlanışının 100. yılına ve çalışmalarının en geniş kapsamlı pratik sonucu olan büyük Ekim Devrimi'nin 50. yıldönümü kutlamasına giriyoruz. Öyleyse hepsi de Karl Marx'la bağlantılı, bu vesileyle bir arada kutlayabileceğimiz, muntazaman yuvarlanmış rakamlarda gelen yıldönümlerinden yana eksiğimiz yok. Öte yandan, herhalde bu akşamın neden bu büyük adamın hayatını ve yapıtlarını hatırımıza getirmek için iyi bir

akşam olduğuna dair çok daha yerinde bir sebebimiz var; hepimiz Greater London Council'in* nihayet Soho'da, onun yokluk içinde yaşadığı, şimdi ünlü bir restoranın müşterilerini bolluk içinde ağırladığı eve koyduğu hatıra plaketinde bile yer alan adına öylesine aşinayız ki, bu adamın artık tanıtılması gerekmiyor.

Böyle bir sebebi Marx, o kendine özgü 'tarihin cilvesi' anlayışıyla takdir ederdi. Burada toplandığımız bu akşam bankalar ve borsalar kapandı, finans uzmanları kapitalist dünyadaki uluslararası ticaret ve ödemeler sisteminin çöküşünü tescil etmek ve eğer yapabilirlerse, her şeye kadir doların değer kaybetmesinin önüne geçmek için Washington'da toplanıyorlar. Tıpkı 1920'lerin kapitalist istikrar döneminin sonunu belirleyen 24 Ekim 1929 tarihi gibi, bu tarihin de tarih kitaplarına geçmesi kaçınılmazdır. Geçtiğimiz hafta gerçekleşen olayların, kapitalizmin köklü istikrarsızlığını ve şimdiye dek dünya ölçüsünde sistemin, içsel çelişkilerini gidermekteki başarısızlığını herhangi bir argümandan çok daha canlı bir şekilde kanıtladığı kesindir. Hayatını kapitalizmin içsel çelişkilerini açığa vurmaya adayan bu insan, krizin tam da kendi ölümüne denk düşen yıldönümünde doruğa eriştiği bu tesadüfün cilvesini takdir ederdi şüphesiz.

Bu akşam, konuşmamın bundan çok önce bahsetmeyi kararlaştırdığım konusu, Marx ve Britanya işçi sınıfı. Başka bir deyişle, Marx'ın Britanya işçi hareketi hakkında ne düşündüğü ve hareketin Marx'a ne borçlu olduğudur. Marx, Britanya işçi sınıfı üzerine, en azından son yıllarında fazlaca düşünmemiştir ve hareket üzerindeki etkisi, manidar olmakla beraber, onun ya da sonraki Marksistlerin dilediğinden daha azdır. Bu yüzden, bu konu bildik belagata elverişli değildir; elbette bir tarihçinin özel olarak bunu yapmakla sınırlı olduğunu kastetmiyorum. Durumun bu şekilde olması, gerçekçi çözümlemeyi gerektirir ve ben de burada elimden geldiğince gerçekçi olmaya çalışacağım.

Marx'ın Britanya işçi sınıfı ve işçi hareketine ilişkin görüşü neydi?

Marx'ın bir komünist olmasıyla ölümü arasında geçen zamanda Britanya işçi sınıfı iki evreden geçti: Çartist dönemin devrimci aşaması ile 1850'li, 1860'lı ve 1870'li yıllarda onun yerini alan ılımlı reformizm aşaması... İlk aşamada, Britanya işçi hareketi, dünya halklarını kitlesel düzeyde örgütlenmeye, siyasal sınıf bilincine, sosyaliz-

*) Londra kentini oluşturan 32 yerel idari birimden oluşan belediyenin yerel yönetim meclisi. (ç.n.)

min erken biçimlerine benzer anti-kapitalist ideolojilerin gelişmesine ve militanlığa yöneltti. İkinci aşamada, hâlâ dünyayı özel bir örgütlenme biçimine, yani sendikacılığa ve muhtemelen yalnızca işçi sınıfının, üyeleri öbür sınıflardan farklı (ama zorunlu olarak karşıt olmayan) çıkarlara sahip ayrı bir sınıf olarak tanınmasından ibaret olan daha dar bir sınıf bilinci biçimine de sürüklüyordu. Fakat, Britanya işçi sınıfı kapitalizmi alt etme çabasını ve belki de umudunu tamamıyla bıraktı ve barındırdığı üyelerin koşullarını iyileştirmenin peşinde sistemin mevcudiyetini kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda böyle bir iyileşmenin nasıl yapılacağına dair burjuva-liberal teoriyi giderek daha fazla kabullendi. Hareket artık devrimci değildi ve sosyalizm fiilen unutulup gitmişti.

Bu geri çekiliş kimi zaman düşündüğümüzden daha uzun sürdü: Çartizm 1848'de ölmedi, aksine sonraki birkaç yılda etkin ve önemli olageldi. Hiç kuşkusuz, sonradan edinilen deneyimin ışığında Viktoryen dönemin ortalarına bakarak, geri çekilişin, yeni bir ilerlemenin unsurlarını maskelediğini söyleyebiliriz. Bu yılların deneyimi sayesinde, 1890'ların ve içinde bulunduğumuz yüzyılın yeniden canlanan işçi hareketi çok daha sıkı ve kalıcı bir şekilde örgütlenecek ve ardı ardına gelen militan mücadele dalgalarından ziyade, gerçek bir 'hareket'i teşkil edecekti. Ek olarak, bunun bir geri çekiliş olduğuna hiç kuşku yoktu; her koşulda Marx'ın, sonradan gelen bu canlanmayı görecek kadar ömrü olmadı.

Marx ve Engels, 1840'lardaki Britanya işçi hareketi adına büyük umutlar besliyorlardı. Bundan öte, Avrupa devrimine ilişkin umutları, büyük ölçüde en ileri kapitalist ülkede ve kitlesel düzeyde bilinçli bir proletarya hareketine sahip tek ülkedeki değişimlere bağlıydı. Devrim gerçekleşmedi. Britanya 1848 devriminden nispeten etkilenmedi. Buna rağmen, bundan bir süre sonra Marx ve Engels hem Britanya'da, hem de kıta çapında hareketlerin canlanmasını umut etmeyi sürdürdüler. 1850'lerin başına gelindiğinde, kapitalizmin genişlemesinde, devrimin çok daha az mümkün olduğu yeni bir çığır açıldığı ortaya çıktı ve gelecek büyük dünya buhranlarının (1857'de olduğu gibi) bile gerçekte Çartizmin yeniden uyanmasına yol açmadığı göz önüne alındığında, Britanya işçi hareketinden daha fazla bekleyebilecekleri pek bir şey olmadığı açığa kavuştu. Marx ve Engels, ömürlerinin geri kalanında da fazla beklenti içinde değillerdi artık, öyle ki Britanya işçi hareketine yaptıkları atıflar, giderek

derinleşen bir hayal kırıklığını yansıtır oldu. Elbette bu hayal kırıklığını ifade eden yegâne insanlar onlar değildi. Onların 'hareketin eski Çartistlerin yürekliliğinden mahrum oluşu'ndan hayıflandığı kadar, destansı dönemin Thomas Cooper gibi Marksist olmayan tanıkları da bu tabloya esefle bakıyorlardı.

Bu noktayı değerlendirirken iki saptamada bulunmak mümkündür. Birincisi, "burjuva ahlâk bozukluğunun Britanyalı işçilere gözle görülür derecede sirayet etmesidir"*; "İngiliz proletaryasının bu şekilde burjuvalaşması"** birçoğumuza bugün içinde yaşadığımız, çok daha pervasız bir kapitalist genişleme ve refah döneminde Britanya işçi sınıfının akıbetini düşündürecektir. Marx ve Engels doğal olarak bu 'burjuvalaşma'nın işçilerin orta sınıfın gösterişsiz kopyalarına, bir nevi mini-burjuvaziye dönüşmesi anlamına geldiğini düşünen günümüz akademik sosyologlarının sahip olduğu yüzeysellikten kaçınacak kadar özenliydiler. İşçiler orta sınıfın birer suretine dönüşmediler, Engels bunu biliyordu. Marx da, çoğu işçinin kesin olarak faydalandığı genişleme ve refahın, yoksulluğun akla gelmediği bir 'bolluk toplumu' yaratacağına ya da buna ihtimal olduğuna bir an dahi inanmış değildi.

Gerçekten de, *Kapital*'in 1. cildindeki (23. bölüm, 5. kısım) en edebi pasajlardan bir kısmı, zamanın meclis soruşturmalarının da örneklediği üzere, tamamen Britanya'da kapitalizmin galebe çaldığı o yılların yoksulluğunu ele almaktadır. Bununla beraber, Marx, işçi hareketinin burjuva sistemine uyum sağladığını onaylamış, fakat bunu tarihsel bir aşama olarak değerlendirmişti. Doğrusu, şimdi bildiğimiz gibi, bunun geçici bir aşama olduğuydu. Britanya'da sosyalist işçi hareketi gözden kaybolmuştu; ne var ki yeniden ortaya çıkacaktı.

Günümüzle de ilişkisi olan ikinci saptama, Viktoryen dönemin ortasındaki yılların Marx'ı bir Fabyancı sosyaliste veya Bernsteincı bir revizyoniste (bu Marksist kılıkta bir Fabyancıyla aynı şeydir) dönüştürmediğidir. Bu yıllar onu stratejik ve taktiksel perspektiflerini değiştirmeye yöneltti. Sonuçta bu dönem, Marx'ı, özellikle 1871'den sonra Batı Avrupa'daki işçi sınıfı hareketinin kısa vadedeki başarı şansı konusunda karamsarlaştırabilirdi. Oysa aradaki zaman ne onun insan neslinin özgürleşmesinin mümkün olduğuna, ne de öz-

*) Marx'ın Engels'e yazdığı mektup, 16 Nisan 1863.
**) Engels'in Marx'a yazdığı mektup, 7 Ekim 1858.

gürleşmenin proletaryanın hareketine dayalı olduğuna ilişkin inancını terk etmesine yol açtı. Marx devrimci bir sosyalistti ve hep öyle kaldı. Bunun sebebi, çelişkili eğilimleri görmezlikten gelmesi ya da onların gücünü küçümsemesi değildi. 1860'ların ve 1870'lerin Britanya işçi hareketi hakkında hiçbir yanılsaması yoktu –ama bu eğilimleri, tarihsel düzlemde belirleyici görmüyordu.

Marx, Britanya işçi hareketinin karakterindeki bu değişimi nasıl açıklıyordu? Marx'ın açıklaması, genel düzeyde kapitalizmin 1851'den sonra ekonomik genişlemeyle birlikte hayata yeniden sarılması (bir başka deyişle, bu on yıllar içinde kapitalist dünya pazarının bütünüyle gelişmesi), ama daha çok Britanya kapitalizminin dünyadaki egemenliği ya da tekelleşmesiydi. Bu tez ilk olarak Marx ve Engels'in 1858 yılı civarındaki mektuplaşmalarında (1857 buhranına yükledikleri umutların boşa çıkmasından sonra) belli olur ve bundan sonra ara ara, özellikle belirtmek gerekirse, çoğunlukla Engels'in mektuplarında tekrarlanır. Dolayısıyla, Engels bu dünya tekelinin sonuna gelmesinin, Britanya işçi hareketinin radikalleşmesini de beraberinde getireceğini umuyordu. Nitekim Engels, 1880'lerde tekrar tekrar her iki durumun da gerçekleştiğini ya da gerçekleşmesinin beklenebileceğini gözlemledi.

En tanıdık pasaj, büyük ihtimalle *Kapital*'in 1. cildinin ilk İngilizce çevirisine (1886'da yazılan) giriş kısmında yer alan bölümdür. Fakat Engels'in bu yıllardaki yazışmaları, belki de Engels Marx'a göre siyasal beklentilerinde çok daha umutlu olduğundan, bazen Britanya'da canlanan sosyalist hareketin neden hâlâ yeterince ilerleme göstermediğini açıklama gayesiyle ve belki de yoldaşına nazaran bir nebze de olsa, ekonomik değişimlerin kaçınılmaz siyasal sonuçlar doğurduğunu düşünmeye daha eğilimli olmasından ötürü defalarca bu düşünceye yeniden döner. Kuşkusuz, Engels ilkesel düzeyde haklıdır. 1873-1896 yıllarının o Büyük Bunalımı, hem Britanya'nın dünyadaki tekelinin sonuna, hem de sosyalist işçi hareketinin yeniden doğuşuna damgasını vurmuştur. Öte yandan, Engels gerek kapitalizmin bir bütün olarak genişlemesini sürdürme yeteneğini, gerekse dünya emperyalizminin görece düşüşüyle, yeni tip bir iç politikanın getirdiği toplumsal ve siyasal sonuçlar karşısında Britanya kapitalizminin kendini güvenceye alma kapasitesini açıkça küçümsemişti.

Marx'a gelince, o bu kapsamlı ekonomik perspektifleri tartışmaya (en azından 1850'lerden sonra) daha az vakit ayırmış ve Britanya

işçi sınıfının artan güçsüzlüğünün muhtemel siyasal sonuçlarına daha çok kafa yormuştu. Marx temelde şöyle düşünüyordu:

> Dünya sermayesinin başkenti İngiltere, bu zamana değin dünya pazarına hükmeden ülke olarak, şimdilik proletarya devrimi açısından en önemli ülkedir; dahası, devrime uygun maddi koşulların belli bir olgunluk derecesinde geliştiği tek ülkedir. Bu andan sonra Enternasyonal'in en önemli görevi, İngiltere'de toplumsal devrimi hızlandırmak olmalıdır.*

Her ne kadar Britanya işçi sınıfı devrimi gerçekleştirecek maddi araçlara sahipse de,** 1867'deki parlamenter reformdan sonra her zaman bunu başarabilecek olmasına karşın devrim yapma, bir başka deyişle, siyasal gücünü iktidarı ele geçirmek amacıyla kullanma arzusundan yoksundu. Sanırım sırası gelmişken, sosyalizme giden bu barışçıl yolun (Marx ve Engels 1870 sonrasında çeşitli defalar Britanya için bu ihtimalde ısrar etmişlerdi)*** devrime alternatif olmadığını, sadece burjuva-demokratik ülkelerde 'işçi sınıfının gelişiminin önünü tıkayan bu kanun ve kurumları yasal olarak ortadan kaldırma'nın aracı -demokratik olmayan anayasalarda hiç kuşkusuz rastlanmayan bir imkân- olduğunu eklemek gerekir. Yasal çerçevedeki değişiklik, işçi sınıfının önünde duran engelleri değil de, henüz kanun ve kurum biçimini almadığından, örneğin burjuvazinin ekonomik gücüne mani olan engelleri ortadan kaldıracaktı. Kaldı ki, bu durum eski statükoda kazanılmış hakkı olanların isyanı sonucunda kolayca kanlı bir devrime dönüşebilirdi. Can alıcı nokta, bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda (Marx'ın verdiği örnekleri aktarmak gerekirse), tıpkı Amerikan İç Savaşı'nda kuzey karşısında güneyin, Fransız devriminde ve -şunu da ekleyebiliriz- İspanya İç Savaşı'nda karşı-devrimcilerin yaptığı gibi, burjuvazinin yasal hükümete karşı başkaldıracak olmasıydı. Marx'ın iddiası, şiddetle şiddetsizlik ya da aşamacılıkla, devrim arasında ideal bir seçimle alakalı değildi; aksine, verili herhangi bir durumda işçi hareketinin önüne serilen bu tür imkânların gerçekçi bir şekilde kullanılmasıyla ilgiliydi. Bunlar arasında Parlamento, burjuva demokrasisinde açıkça merkezi bir konumu işgal ediyordu.

---

*) Marx'ın Meyer ve Vogt'a yazdığı mektup, 9 Ekim 1870.

**) Marx, *Confidential Circular*, 1870 (Werke, C. 16, s. 415).

***) Marx, *Speech after The Hague Congress* 1872 (Werke, C. 18, s. 160); Marx, *Konspekt der Debatten über das Sozialistengesetz* (K. Marx-F. Engels, *Brief an A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kautsky und Andre* 1, s. 516); F. Engels, *Capital I*'in İngilizce çevirisine Önsöz.

Gelgelelim, Britanya işçi sınıfı açıkça bu imkânlardan, hatta bağımsız bir işçi partisinin oluşmasından ya da tek başına Parlamento'ya seçilmesi muhtemel işçilerin bağımsız bir siyasal tavır geliştirmesinden faydalanmaya hazır değildi. Tarihsel gelişimin uzun vadeli sonuçlarıyla durumun değişmesini beklemek yerine birçok şey yapılabilirdi. Hem, Marx'ın yazılarının en büyük erdemlerinden biri, komünistlere, gerek tarihin gerçekleşmesini bekleme yanılgısından, gerekse Bakuninci anarşizm ve amaçsız terör eylemleri gibi tarihsel niteliği olmayan yöntemleri yeğleme hatasından kaçınabileceklerini, hatta bunu yapmaları gerektiğini söylemesi değil midir?

Öncelikle, 'siyasette egemen sınıfların işçilere gösterdiği düşmanca tutuma karşı sürekli bir ajitasyonla'*, başka türlü söylersek, bu düşmanlığı açığa vuran durumları yaratarak, işçi sınıfının siyasal bilincini geliştirmek esastı. Elbette bu koşul, egemen sınıfla, onun koruduğu şefkat maskesini düşürmesine yol açacak türden karşı karşıya gelişlerin örgütlenmesini gerekli kılacaktı. Nitekim, Marx 1866 yılının Reform gösterileri boyunca polisin acımasızlığını hoş görmüştü: Egemen sınıfın şiddeti 'devrimci bir eğitim' sağlayabilirdi. Elbette, bu şiddet ona karşı savaşanları değil de, polisi yalıttığı sürece bu mümkün olacaktı. Marx ve Engels Clerkenwell'de girişilen ve istenmeyen bir sonuç doğuran Fenianist** terör eylemleriyle ilgili ağır bir dil kullanmaktan da çekinmemişlerdi.

İkinci olarak, reformist olmayan bütün işçi kesimleriyle ittifak kurulması esastı. Marx'ın Bolte'ye yazdığı sırada (23 Kasım 1871), Enternasyonal'in yürütme kurulunda, Çartist günlerin erken sosyalizminin yadigârı Bronterre O'Brien taraftarlarıyla birlikte davranmasının sebebi buydu:

> Deli saçması fikirlerine rağmen, sendika yanlılarının ağırlığını dengeleyen bir karşıtlık oluşturuyorlar. Daha devrimci ... daha az milliyetçiler ve herhangi bir türden burjuva yozlaşmaya karşı oldukça dirençliler. Bu da olmasa, onları çok uzun zaman önce gözden çıkarmamız gerekirdi.

Bununla birlikte, Marx'ın Britanya'nın koşullarını devrimcileştirmede öngördüğü asıl çare, bunu İrlanda üzerinden, diğer deyişle, sö-

*) Marx'ın Bolte'ye mektubu, 23 Kasım 1871.

**) Adını 1800'lü yılların ortalarından itibaren Bağımsız İrlanda Cumhuriyeti'nin kurulması için mücadele eden devrimci örgütten alan akım (ç.n.)

mürge devrimini dolaylı yoldan destekleyerek ve bu sayede Britanya işçilerini Britanya burjuvazisine bağlayan prangayı ortadan kaldırarak gerçekleştirmekti. Marx, kendisinin de itiraf ettiği üzere, aslen İrlanda'nın Britanya proletaryasının zaferi sayesinde özgürlüğüne kavuşacağını umuyordu.* 1860'ların sonundan itibaren ise aksini savunmaya başladı; geri kalmış ve sömürgeleşmiş ülkelerdeki devrimler birincil önemdeydi ve böylelikle metropolleri devrimcileştireceklerdi. (İlginçtir ki, Marx hemen hemen aynı zamanlarda, hayatının ilerleyen yıllarında Rusya'da bir devrim olacağı yönünde, ona cesaret veren bu umudu beslemeyi sürdürdü.)** Ne var ki İrlanda bu beklentiyi iki şekilde köstekleyecekti: İngiliz işçi sınıfını ırk safında bölünmüş ve böylelikle Britanya işçisine başka birini sömürmede egemenleriyle görünürde ortak bir çıkar sağlanmıştı. Marx'ın ünlü 'başka bir ulusu ezen ulusun kendisi özgür olamaz' sözünün anlamı buydu. Dolayısıyla, İrlanda bir dönem için İngiltere açısından (hatta, daha fazla dünyada ilerlemenin hızlanması açısından) kilit öneme sahip olmuştu:

> Avrupa'nın toplumsal gelişimini hızlandıracaksak, İngiltere devletinin (başka deyişle, egemen sınıfın) felaketini de çabuklaştırmalıyız. Bu politika, Britanya'nın zayıf noktası olan İrlanda'da bir çöküşü gerektirir. İrlanda kaybederse, Britanya 'imparatorluğu' da gidecek ve İngiltere'de, şimdiye kadar uyuşuk ve hantal olagelmiş sınıf mücadelesi en keskin biçimlerine bürünecektir. Kaldı ki İngiltere, bütün dünyada kapitalizmin ve toprak sahipliğinin anayurdudur.

Karl Marx'ın Britanya işçi hareketine yaklaşımındaki vurgulara epey zaman ayırdım; çoğunlukla da 1860'larda ve 1870'lerin başında, Enternasyonal üzerinden yakından ilgilendiği dönem üzerinde durdum. Bu yıllarda yazdıkları Marx'ı genel bir tarih çözümleyicisi olmaktan çok, somut siyasal durumları değerlendiren usta bir siyasal stratejist ve taktisyen olmaya yaklaştırır. 1860'ların koşulları pek değişiklik olmaksızın geçip gitmiştir ve kimse, hele de Marx, bu konuda tafsilatıyla söylediklerinin başka bir döneme de açıklama getirdiğini iddia edemez. Öte yandan, Marksist bir strateji ve taktik üstadını iş başında görmek her zaman öğretici olmuştur –Engels'in hatırlatmaktan geri durmadığı kadarıyla, Marx fırsat bulduğu ender dönemlerde usta bir taktisyen olmuştur.

---

*) Marx'ın Engels'e mektubu, 10 Aralık 1869.

**) Marx'ın Laura ve Paul Lafargue'a mektubu, 5 Mart 1870.

Ne yazık ki Marx, 'Britanya işçi hareketini yeniden hareket geçirmekte' başarısız oldu ve onun da bütünüyle idrak ettiği bu başarısızlık, uluslararası hareketi oldukça uzun zaman bekleyişe geçmeye mahkûm etti; hareket yeniden canlandığında, Britanya 'dünya üzerindeki kapitalizmin ve toprak sahipliğinin anayurdu' olmasına karşın, Britanya ve Britanya işçi sınıfı artık hareket içinde potansiyel olarak, daha önce üstlenebileceği merkezi rolü yerine getirecek konumda değildi. 1860'ların stratejisinin boşa düştüğünü kavradığı anda Marx, kendini o kadar da Britanya işçi hareketiyle meşgul etmekten vazgeçti. Bununla birlikte, bu noktada Marx ve Britanya işçi sınıfı hakkındaki sorunun öbür yüzüne -açıkça söylemek gerekirse, Marx'ın ve onun öğretilerinin bu ülkedeki işçi hareketi üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna- bakmak mantıksızlık değildir.

Daha önce Marx'ın etkisinin sınırlarına, nelerin tarihsel olarak neredeyse kaçınılmaz bir kısıtlama oluşturduğuna bakalım. Devrim deneyimi ve geleneğinden, keza -o zaman ya da sonrasında- az da olsa devrimci ya da devrim arifesinde diye tanımlanabilecek herhangi bir durumdan yoksun olan bir ülkede, devrimci bir işçi hareketinin doğması pek mümkün değildi. Marksizmin telkin ettiği ve örgütlediği kitlesel bir işçi hareketinin var olması mümkün görünmüyordu, çünkü Marksizmin ortaya çıktığı sırada, sendikalizm, tüketici kooperatifleri ve Liberal ve İşçi Partisi'nin önderleri olmak üzere güçlü, üst düzeyde örgütlü, siyasal açıdan etkili bir işçi hareketi ülke düzeyinde zaten vardı. Marksizm, Britanya işçi hareketinin önceli değildi, hatta onun çağdaşı bile olmamıştı. Britanya'daki işçi hareketi şimdiye kadar aldığı yolun üçte birini kat ettiğinde, Marksizm henüz yeni ortaya çıkmıştı. Yabancı ülkelere bakıp, Marksizmin geçmişte ya da hâlâ bazı ülkelerde bizimkilere kıyasla işçi hareketleri üzerinde çok daha geniş bir rol oynadığını söylemek boşunadır, zaten tarih daima aynı tarzda ilerlemediğinden, her yerde aynı gelişmeyi bekleyemeyiz. Britanya'nın özgünlüğü, en köklü, uzun bir süre en başarılı ve başat, neredeyse tereddütsüz en istikrarlı kapitalist toplum oluşu ve burjuvazisinin, diğerlerine kıyasla, nüfusun proleter çoğunluğuyla çok önce uzlaşma sağlamış olmasıdır. Bu durum Marksizmin etkisini zorunlu olarak sınırlamıştır.

Öte yandan, Britanyalı işçilerin sınıf bilincinin oluştuğu, onları kapitalizmin kalıcılığına ve hayatiliğine duydukları güvenin kalmamasına ve yeni bir topluma -sosyalizme- umut beslemeye iten bu ye-

ni -veya yenilenen- evrede, Marksizmin önemli bir rol oynayacağı beklentisine pekâlâ girebilirdik. Sosyalist bir işçi hareketinin yeni ideolojisinin, strateji ve taktiklerinin oluşmasında Marksizm'in önemli bir rol üstlenmesini umabilirdik. Önder kadrosunun nüvelerini, deyim yerindeyse siyasal öncüleri (bu ifadeyi özel olarak Leninist anlamda değil, genel anlamıyla kullanıyorum) yaratmasını bekleyebilirdik. Gerçekleştiği takdirde bunların ne kadar geniş ve etkili olacağı, hareket içinde ne derece önemli bir rol üstlenecekleri belli olmazdı ve bu önceden kestirilemezdi. Başka bir deyişle, Marksizmin yirminci yüzyılda, Britanya işçi hareketinin gelişiminde önemli, ama neredeyse tartışmasız bir şekilde tayin edici olmayan bir etki yapmasını rahatlıkla umut edebilirdik. Böyle bir sonucun gerçekleşmemiş olması ciddi bir talihsizliktir. Fakat bu ayrı bir tartışma konusudur. Marksizmin başlangıçta Kıta Avrupa'sında, bütün işçi hareketini Marksist sosyal demokrat kitle partileri biçiminde örgütlenmeye itecek denli büyük bir etkiye sahip olup, yine de bu hareketlerin temelde daha fazla değilse de, en az Britanya'daki hareket kadar ılımlı ve reformist olagelmesine (örneğin, İskandinavya'daki hareketlere) bakarak, belki Marksizme atfettiğimiz bu nispeten alçakgönüllü role razı gelebiliriz.

Şu halde, ayrı ayrı ele aldığım bu iki açıdan, Marx'ın tartışılmaz bir etkisinin (çoğu kez fark edilenden çok daha fazla) olduğu açıktır. John Wesley'den Fabyancı sosyalistlere işçi sınıfının sağ ideologları, ümitsizce Britanya sosyalizminin alternatif kurucularını araştırdılar, fakat bu beyhude bir arayıştı. Özelde Metodizm*, genelde Anglikan öğretiye muhalif Protestanlık, şüphesiz Britanya işçi hareketine rengini fazlasıyla vermiştir ve birkaç özel durumda, sözgelimi tarım emekçileriyle madencilerin bir kısmı söz konusu olduğunda, hem örgütsel bir çerçeve hem de bir lider kadrosu çıkarmıştır; yalnız, hareketin tasarladığı ve erişmeye çalıştığı noktaya -onların sosyalizmine- katkısı minimal düzeyde kalmıştır. Sırf Marx'ın yaptığı çözümlemenin zamanaşımına direnen tek sosyalist çözümleme olmasından dolayı bile Marx'ın katkısının önde geldiği söylenebilir. Kapitalizmin esas itibariyle 'kırsal' tahlili uzun süre etkisini sürdürmesine karşın, sosyalizmin Britanya'daki arkaik biçimleri (Owencılık, O'Briencılık, vb. gibi) yeniden rağbet görmemiştir. Fabyancılık,

*) Protestanlığın -John Wesley'in görüşlerini benimseyen- bir kolu (ç.n.)

kapitalizme dair belli bir alanla sınırlı bir çözümlemeye sahip olmasından dolayı (örneğin, *Fabian Essays*'den yola çıkan belli bir iktisat teorisi), asla bir başlangıç yapamadı. Varlığını sürdürdü ve ancak vasat işçi liderlerinin her zaman yaptığı şeyin, diyelim ki, kapitalizm çerçevesinde parça parça reform gerçekleştirme arayışında olmanın daha 'modern' bir ifadeye kavuşturulmasında etkili oldu.

Britanya işçi hareketi kapitalizmin nasıl işlediğine ilişkin (kapitalist sömürünün mahiyeti; kapitalizmin iç çelişkileri; kapitalist ekonomide bunalım ve işsizliğin sebepleri gibi dalgalanmalar; kapitalist gelişmenin makineleşme, sermaye yoğunlaşması ve emperyalizm gibi uzun vadeli eğilimlerine dair) bir teori geliştirdiği ölçüde, bunlar Marx'ın öğretilerine dayanıyordu veya onun öğretileriyle çakıştığı ya da bunlarla birleştiği oranda kabul görüyordu.

Britanya işçi hareketi sosyalizme ilişkin (üretim araçlarının kamulaştırılması, bölüşümü ve değişimine ve bir süre sonra, planlanmasına dayalı) bir program geliştirdiği ölçüde, program yine basitleştirilmiş bir Marksizmin temel ilkelerinden oluşmaktaydı. Hareketin bütün ideolojisinin tam anlamıyla bu temele oturduğunu söylemek istemiyorum. Sözgelimi, hareketin önemli birtakım yönlerinin, yine uluslararası sorunlarla ve barış ya da savaşla ilgili tutumunun eski ve güçlü liberal-radikal geleneğe fazlasıyla dayandığı açıktır. Kaldı ki, hareketin çeşitli yönleri açısından baktığımızda, ideolojisinin o kadar temellendirilmiş olduğunu hiç sanmıyorum. Hareketin sağcı liderleri, özellikle hükümetin yetkilerinden nasiplenecekleri bir makamın yakınına yaklaştıklarında, iktisat konusunda bir ilham almak için (ister Liberal Parti-İşçi Partisi'nin ve Philip Snowden'in serbest ticaret ortodoksluğu, Genç Fabyancıların London School of Economic cinsinden marjinalliği biçiminde olsun, isterse İşçi Partisi ideologlarının 1945'ten bu yana Keynesgil çözümlemesi) hep burjuva liberalizminden çekip çıkarılacak alternatif bir başvuru kaynağı arayışına girmişlerdir. Ancak tabana inip, seçim kampanyası yapan, aidat toplayan, işyeri ve fabrika düzeyinde hareketlerin başında olan erkek ve kadınlara baktığımızda, onların teorisi ve çoğunlukla da pratiği, kâğıt üzerinde Marksist örgütlenmelerin üyelerinin teorisi ve pratiğine hayli benzerdir; ayrıca, bunun tersi de geçerlidir. Marksizmin yandaşlarının bu teorik bakışı, *Kapital*'i, hatta *Değer, Fiyat ve Kâr*'ı okuyarak edindiklerini kastetmiyorum. Bunu söylemek, Amerikalıların kişisel sorunlarıyla ilgili sohbetlerine temel oluşturan bir tür Freudculuğun mutlaka belli bir Fre-

ud yorumuna dayandığını iddia etmeye benzer. Onların sosyalist oldukları ölçüde Marx'tan edindikleri teori, en azından yukarıda ele aldığım açılardan sosyalizmin temel teorisi olduğundan, Marksist bir tarzda geliştirilen teorilerden birisiydi; yine de itiraf etmek gerekirse, genelde oldukça basitleştirilmiş bir tarzdı. Her ne şekilde olursa olsun, bu teori, siyasal hayatlarının parçası olmuştu.

Gerçi böyle olması da olağandı, çünkü Marksizm (yahut her koşulda Marksizmin bir nevi basitleştirilmiş yorumu), 1880'li yıllardaki canlanma boyunca Britanya'ya ulaşan, sadık neferlerin yüzlerce sokak köşesinde inatla yaymaya çalıştığı, sosyalist örgütlerin, işçi üniversitelerinin ya da bağımsız öğretmenlerin sürdürdüğü yüzlerce sınıfta, oldukça inatçı bir şekilde ve her an, her yerde öğrettiği, üstelik kapitalizmde neyin yanlış olduğuna ilişkin çözümleme olarak gerçek bir rakibinin de bulunmadığı ilk sosyalizm biçimiydi. Yine olağandı, çünkü Marksist örgütler şüphe götürmez bir şekilde işçi hareketinin militanları ve eylemcileri adına en önemli okul olmuştu ve hâlâ da en önemli okulu oluşturmaktadır; üstelik bu iddia, çok sık bu okulların başına bela olan sekter tutumlara rağmen hayata geçirilmiştir. Bunun Britanya'da belki de en görünür olduğu seviye, hareketin sendikalardaki gerçek tabanıdır. Genç John Burns ve Tom Mann'ın zamanından günümüzün militanlarının yaşadığı döneme kadar Marksist örgütler, hangi nitelikte olurlarsa olsunlar, sendika eylemcilerinin eğitimini sağlamıştır. Eski Bağımsız İşçi Partisi'nin ve onun halefi olan İşçi Partili parlementer solun, geçmişte ve bugün endüstriyel hareketlerde bu denli cılız şekilde kök salmış olması tarihteki en büyük zayıflıklarından biridir. Diğer taraftan, Marksist örgütlerin görece sınırlı büyüklüklerini hesaba katarak, bunların (Sosyal Demokrat Federasyon, Sosyalist İşçi Partisi, Komünist Parti, vb. gibi örgütlerden hangisi olursa olsun) sendika eylemcileri arasında fazlasıyla geniş bir etkiye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu eylemcilerin pek çoğunun kariyerlerinde ilerledikçe siyasal görüşlerinin değiştiği bir gerçektir, ama madem ki Marx'ın etkisinden bahsediyoruz, o halde onları dahi göz önünde tutmak durumundayız.

Marx'ın ve Marksistlerin görece ufak örgütlerinin işçi hareketi içindeki bu aşırı etkisini örneklemek çok zor olmasa gerektir. Marksist örgütler kendi etkilerini gerçeklik karşısında değil de, kendi ideallerindeki Marksist, kitlesel bir işçi hareketine kıyasla ölçüt saydıklarından, bunu çoğu zaman hafife almışlardır. Halbuki tarihsel an-

lamdaki etkileri, aslında onların takipçilerinden çok, kadro ya da potansiyel kadro grupları, lider ve beyin takımı olmalarından kaynaklanıyordu. Marksistlerin önemi, şimdiye kadar geniş işçi kitlelerini kitlesel bir Marksist hareketin üyelerine ya da seçmen potansiyeline dönüştürmekten ziyade, büyük, siyasal ve ideolojik açıdan heterojen, ama gerek sınıf bilinci ve dayanışma ile, gerekse giderek, Marksistlerin sosyalizmin canlandığı 1880'li yıllarda ilk defa dile getirdikleri anti-kapitalizm ile kendi aralarında birbirine bağlı, güçlü sınıf hareketi içindeki rollerinden ileri gelmiştir. Böyle bir hareketin Marksistlerin beklentilerine çok sık ulaşamamasından ötürü, genellikle hareket onları hayal kırıklığına uğratmıştır. Ne var ki bu hayal kırıklığı, gerçekçi olmayan beklentilerden de kaynaklanmaktaydı. Genel Grev, hareketin sahip olduğu gücün görkemli bir dışavurumu olsa bile, devrimci, hatta devrim öncesi bir durum söz konusu değildi. Bunun ipuçları da ortada yoktu.

Bununla birlikte, Marksistler salt bu denli sık gerçekçi olmayan beklentilere sahip olmaları yüzünden, bazen gerçekçi olanları da gözden yitirdiler. Marksistler, kendilerinin ya da bir başkasının elinde olmayan etmenlerden ötürü başarıdan mahrum olduklarından, bazen kaçınabilecekleri başarısızlıkları görmezlikten geldiler. Marx'ın 1860'larda başarısızlığa uğraması kaçınılmazdı. Tarihçiler haklı olarak o noktada tasavvur edilebilecek en yüksek aklın, taktiksel dehanın ya da örgütsel çabanın dahi, Marx'ın stratejik beklentilerinin gerçekleşmesini sağlama ihtimalinin bulunmadığı sonucuna varacaklardır. Gelgelelim, bu gerçek, o beklentilerin, peşine düşmeye değer hedefler olmadıklarını göstermez. Diğer taraftan, Britanyalı Sosyal Demokratların düştüğü hataların çoğu, muhtemelen tarihsel bakımdan mümkün olmalarına karşın, yine de kaçınılabilir yanlışlardı. Lenin'in de Sosyal Demokrat Federasyon'da farkına vardığı ve kapitalist istikrar koşullarında faaliyet gösteren çoğu Marksist örgütün uğraşlarında risk teşkil eden, sekterlikle oportünizm arasındaki bu garip bileşim hiç de kaçınılmaz değildir.

Sosyal Demokrat Federasyon, sendikaları 'sadece geçici çözümler' olarak görüp bir kenara bırakmasaydı, kendi militanları daha akıllıca davransaydı, federasyonun 1880'li yıllarda sendikaların canlanmasında çok daha geniş bir payı olabilirdi. 1911-1914 yıllarındaki büyük sınıfsal çalkantının, Britanyalı işçi kitlelerinin sadece geniş çapta örgütlenmekle kalmayıp, aynı zamanda güçlü anti-kapitalist

duyarlıklarını da dışa vurduğu Çartist zamanlardan bu yana ele geçen ilk fırsat olmasına karşın (hatta bu noktada hareketin Marx'ın talep ettiği devrimci ruhun izlerini taşıdığı da söylenebilir), Britanyalı Marksistler (Sosyalist İşçi Partisi'ni saymazsak), önderlik etmek şöyle dursun, böyle bir uğrakta olduklarını dahi kavrayamadılar. Sonuçta da önderliği esas olarak sendikalistlere ve bugün 'yeni sol' diye adlandırdığımız görüşün temsilcilerine bıraktılar. Kaldı ki, bunlardan birçoğu (Tom Mann en iyi örneğidir) Marksizm okulundan geçmişti ve yeniden Marksist örgütlere döneceklerdi. Bu başarısızlığın sebebi, 'imkânsızcı' sekter tutumun tersi eğilimdi. Bu durum, duygusal ifadelerin, ortodoks olmayan ve çoğunlukla hayli etkisiz bir teorileştirme çabasının, irrasyonelliğin ve bir sonraki kuşağın yeni hareketin 'düşünmeyi gerektirmeyen militanlığı' diye adlandırdığı şeyin ardında, işçilerin siyasal bilincinde gelinen yeni bir aşamanın yattığını ayırt edememekten kaynaklanıyordu. Savaşın ve Rus devriminin patlak vermesi, Britanya Sosyalist Partisi'ni bir kez daha yaptığı yanlışların bazı sonuçlarından kurtarmış oldu.

Aslında, ilginç bir şekilde tarih, hem Marx'ı haklı çıkararak, hem de -ister reformist, ister devrimci olsun- öne sürülen alternatiflerin yetersizliğini açığa vurarak, Britanyalı Marksistlerin hatalarına yeterince zaman tanıdı, hatta onları telafi edecek ortamı sağladı. Bunu, gerek reformistlerin, gerek aşırı devrimcilerin esas savunma noktalarını istikrarına ve gücüne dayandırdıkları kapitalist sistemin gerçekte ne kadar kırılgan olduğunu tekrar tekrar kanıtlayarak gerçekleştirdi. Zira reformistler, Bernstein ve Fabyancılardan bu yana, kapitalizmin varlığını tahmin edilebileceği kadar uzun sürdürecekmiş gibi göründüğü bir zamanda devrimden bahsetmenin hiçbir anlamı olmadığını ileri sürdüler; makul olan tek davranış yolu, sistemin istikrarına alışmak ve sistem içinde iyileştirmeler yapmaya odaklanmaktı. Öte yandan, aşırı devrimciler, 1914 öncesindeki sendikalistlerin pek çoğunda olduğu gibi, tarihsel gelişimin kapitalizmin devamlılığını sağlıyor görünmesinden dolayı, tarihin işçilerin bilincini yeni bir düzeye sıçratmasını beklemenin anlamı bulunmadığını ileri sürüyorlardı. Eylem propagandasıyla, 'mitler' yayarak, doğrudan doğruya devrimci iradenin gücüyle bilinç yükseltmek, daha fazla anlam ifade etmekteydi.

Sosyal demokrat ortodoksinin 'tarihin bizim adımıza ilerlemesi için arkana yaslan ve bekle' yollu determinizmine yönelttikleri

eleştiride bütünüyle haksız olmasalar bile, her iki grup da önerdikleri reçetede yanılıyordu. Her ikisi de hatalıydı, çünkü şu veya bu şekilde kapitalizmin istikrarsızlığı ve büyüyen çelişkileri, varlığını dönem dönem savaş şeklinde, ekonominin herhangi bir şekilde altüst oluşuyla, ileri ve azgelişmiş ülkeler arasında derinleşen çelişkiler halinde yeniden göstermekteydi. Şu bir gerçek ki, aşırı solun varlık göstermesi ve önemli bir güç haline gelmesi, 1914 öncesinde bu çelişkilerin keskinleştiğine alametti; bu durum bugün de geçerlidir. Ayrıca, tarihin bir kez daha Marx'ın kapitalizm çözümlemesinin, Rostow ya da Galbraith'inkine veyahut o zaman moda olan kim varsa, onunkine nazaran gerçekliğe daha iyi kılavuzluk ettiğini ispatladığı her defasında insanlar yüzlerini yeniden Marksistlere dönme eğilimde olmuştur; kuşkusuz, Marksistler çok sekter ya da çok oportünist olmadıkları sürece, başka bir deyişle, istikrarlı kapitalizm koşulları altında uzun dönemler mücadele veren devrimcilerin aklını çelen o çifte günahtan uzak durdukları ölçüde bu mümkün olmaktadır.

O yüzden, Marx'ın Britanya işçi sınıfı üzerindeki etkisinin, onun ateşli taraftarlarının olmasını istediği kadar büyük olmasını beklememek gerektiği sonucuna varabiliriz. Bununla beraber, Marx'ın etkisi gerek takipçilerinin, gerekse anti-Marksistlerin çoğunlukla sandığından çok daha büyük olmuştur, hâlâ olmaktadır ve olması da muhtemeldir. Aynı zamanda bu etki, Britanyalı Marksistlerin modern işçi hareketi ve sosyalist hareketin gelişimindeki kritik aşamalarda yaptıkları hataları, gerek 'sağ'ın, gerek 'sol'un hatalarını (büyük ya da küçük herhangi bir Marksist örgütle sınırlayamayacağımız hataları) saymazsak, olabileceğinden daha düşüktü ve -tarihsel gerçekçilik sınırları içinde- hâlâ da öyledir. Fakat bunlardan Marx'ı sorumlu tutamayız. Gerek onun, gerek Engels'in Çartist dönemden sonra Britanya işçi hareketinden beklentileri yeterince alçakgönüllüydü. Sadece hareketin bir kez daha kendini hem sendikal hem bağımsız, siyasal bir sınıf hareketi olarak kurmasını, kendi siyasal partisini inşa etmesini ve gerek bir sınıf olarak Britanya işçilerine duyulan güveni, gerekse Britanya siyasetinde işçi sınıfının tartışılmaz ağırlığını yeniden bulmasını bekliyorlardı. Hayatları boyunca daha fazlasını umut etmek konusunda haddinden fazla gerçekçiydiler ve gerçekten de işçi hareketi, Engels ölmeden önce bu makul hedeflere bile bütünüyle ulaşamadı.

Britanyalı Marksistler, Engels'in sağlığında yaptığı son derece yerinde öğüde kulak vermekle akıllıca davranmış olacaklardı. Bununla beraber, onu isterse dinlemiş olsunlar, ölümünden sonraki birkaç yıl içinde Engels'in hareket hakkındaki görüşlerinin (hatta daha az olmakla birlikte 1870'li yıllar sonrasında bu konuda hemen hemen hiç söz söylemeyen Marx'ın görüşlerinin), Britanya işçi hareketinin içinde bulunduğu durumla alakasının kalmadığı bir noktaya gelindi. Marx'ın teorisi Britanyalı Marksistler açısından bir eylem kılavuzu olacaksa, bundan böyle bu çabayı kendilerinin göstermesi gerekiyordu. Sadece Marx'ın ya da onun haleflerinden birinin metnini değil, Marx'ın yöntemini de öğrenmek zorundaydılar. Bundan böyle Britanya kapitalizminde ne olup bittiğine ve hareketin kendini içinde bulduğu somut siyasal durumlara ilişkin, kendi çözümlemelerini yapmaları gerekecekti. Örgütlenmenin en elverişli yolları, perspektifleri ve programlarını, işçi hareketi içindeki rollerini kendi çabalarıyla bulup çıkarmaları gerekecekti. Britanya'da ya da başka bir ülkede Marx'ın takipçisi olma arzusunda olanlar, hâlâ bu görevlerle karşı karşıyadırlar.

1968

11
MARKSİZM ÜZERİNE DİYALOG

Konuşmamın amacı iki soru temelinde tartışma başlatmaktı. Marksizm bugün neden ve nasıl güçleniyor? Bu soruların başka bir soruyu göz ardı ettiğini söyleyebilirsiniz. Acaba Marksizm bugün güçleniyor mu? Sahi, güçleniyor mu? Bu sorunun cevabı hem 'evet', hem 'hayır'dır. İçinde bulunduğumuz anda Marksist sosyalist hareketler bir bütün olarak pek de başarılı değildir; uluslararası komünist hareket bölünmüştür, dolayısıyla zayıflamış durumdadır.

Bu olumsuzluğun, yeni gelişen ülkelerin pek çoğunda gördüğümüz ulusal ve toplumsal kurtuluş hareketleri türünden diğer hareketlerin Marksizme yakınlaşma, ondan öğrenme, hatta belki onu kendi teorik çözümlemelerinin temeli olarak kabul etme eğilimince bir nebze dengelendiğini söylemek mümkündür. Gelinen aşamanın

geçici olduğu da söylenebilir. Bunlara karşın, bugün uluslararası işçi hareketinin sunduğu genel manzara hiçbir şekilde bir coşkunluk hali uyandırmamaktadır.

Öte yandan, hiç şüphe yok ki, Marksizmin entelektüel çekim gücü ne olursa olsun -buna Marksizmin entelektüel dinamizmini de eklemeliyim-, son on yıllık süre içinde fazlasıyla dikkat çekici ölçüde artmıştır. Bu söylediğim gerek komünist partilerinde ve onların dışında, gerekse güçlü Marksist işçi hareketlerinin bulunduğu ülkelerde ve onların dışında geçerlidir. Örneğin, Marksist siyasal örgütlenmelerin ya illegal ya da önemsenmeyecek kadar zayıf, belki her ikisinin de söz konusu olduğu Batı Almanya ve ABD gibi ülkelerde, öğrenciler ve diğer entelektüeller arasında bir dereceye kadar geçerlidir. Bunu kabaca ölçmek isterseniz, öyle sanıyorum ki, sözgelimi 1930'lara göre, hatta *Left Book Club*'ın* zirvesine çıktığı döneme kıyasla bugün sayıca çok daha fazla ve alenen Marksist olan çeşitli kitapların sayısı ve dolaşımı size bir fikir verecektir.

Bunu tarih ve sosyoloji gibi akademik çalışmanın belirli alanlarında Marx ve Marksizmin gördüğü genel saygıdan da anlayabilirsiniz. Fakat bu durum Marx'ın -saygın olmasına karşın- kabul de gördüğü anlamına gelmez. Bana öyle geliyor ki, Marksist işçi hareketleri her zaman güçlenmemiş olsalar da, şimdiki halde Marksizmin serpildiği bir dönemin içinden geçtiğimize kuşku yoktur.

Buradaki gariplik, bu durumun gelişmiş ülkelerde eşi görülmedik bir refah dönemi sırasında ve dahası, Sovyet Komünist Partisi'nin topladığı Yirminci Kongre'nin açıklamalarıyla başlıca Marksist örgütlerin -komünist partilerin- entelektüel düzeyde oldukça ağır bir şekilde itibar kaybetmesinden sonra görülmesidir. Marksizmin 1930'lu ve 1940'lu yıllardaki son önemli yükselişi sırasında durum bundan bir hayli farklıydı. Marksizm yükselmişti, çünkü kapitalizm açık biçimde krize girmişti (üstelik pek çoklarının da düşündüğü üzere bu pekâlâ son krizi olabilirdi); çünkü faşizmin ve savaşın yükselmesinin de gösterdiği üzere, kapitalizm siyasal bir krize de girmişti; çünkü komünistler en iyi anti-faşistlerdi ve son olarak, çünkü Sovyetler Birliği doğrudan bir çekim gücüne sahipti. Marksizm bu sayede, karşı konulmaz bir şekilde komünist partilerin güç kazandığı bir yükselişi yaşadı.

---

*) Britanya'da 1936 yılında sol kitapların yaygınlaşması için kurulan kitap kulübü, birkaç yıl içinde 57 bin üyeye ulaşmış, savaş boyunca sürdürdüğü faaliyeti boyunca 1,200 çalışma grubu kurulmuştu. (ç.n.)

En popüler Marksist tez, kapitalizme karşıt olarak sistemin işlemeyeceğini, liberal burjuva demokrasisine karşıt olaraksa onun yerini faşizmin almakta olduğunu ve ömrünü tamamladığını savunur. Marksist çözümleme -hepsi bu kadardır demek istemiyorum, yine de hiç şüphesiz bir yanı- doğrudan doğruya bununla ilgilidir. Bu üç güçlü iddianın hiçbiri bugün gelişmiş kapitalist ülkelerde çok güçlü bir karşılık bulmamıştır.

O halde, neden Marksizm varlığını sürdürmekle kalmayıp, aynı zamanda geçtiğimiz on yılda pek çok açıdan yeniden revaç buldu? Hemen çıkarılacak ilk sonuç, Marksizmin gücünün kitlesel işsizlik ve ekonomik çöküş gibi, kapitalizmin basit başarısızlıklarına dayanmadığıdır. Kuşkusuz, sorunların gün gibi ortada olduğu, açlığın ve sefaletin yaygınlaştığı yerlerde, (emperyalizm ya da neo-emperyalizm şeklindeki) kapitalizm karşısında Marksizm lehine geliştirilen argümanlar çok daha basittir. Öte yandan, tam da bu iddialarda bulunmanın Britanya ve Fransa'da, Peru ve Hindistan'da olduğu kadar basit olmamasından ötürü, konuşmamda ileri kapitalist ülkelerdeki koşullara odaklanacağım.

Nihayet Marksizmin bugün güçlendiğini saptadıktan sonra, Marksizmin yeniden rağbet gördüğü bu özel koşulları değerlendirmek durumundayız. Sonuç olarak, Marksizme yönelen bu genel eğilim, tam da içinde bulunulan durumun 1930'lu ve 1940'lı yıllardan bütünüyle farklı olmasından dolayı, geleneksel Marksist çözümlemedeki parçalanmayla örtüşmektedir. Savaşı takip eden yıllarda eski tezleri sürdürme yönünde hâlâ çaba gösteriliyor, kapitalist istikrarın sürmeyeceği varsayılıyordu. Evet, belki uzun vadede bu doğruydu, fakat hiç kuşku yok ki yirmi yıllık dönemin büyük bölümünde kapitalizm varlığını sürdürdü; bunu az sayıda Marksist öngörebilmişti. Bazıları sömürge ve yarı-sömürge halkların kurtuluşunun bir aldatmaca olduğunu ileri sürdüler. Evet, bu kesinlikle salt siyasal bağımsızlığın yeterli olmaması ve ekonomik tahakkümün şimdi 'yeni sömürgecilik' diye adlandırdığımız enformel bir türüne de yol açabilmesi anlamında doğruydu. Bununla beraber, ulusal kurtuluş hareketleri dünyanın pek çok yerindeki siyasal mevzilenme düzeyinde köklü bir farklılık yarattılar; az sayıda Marksist bunu önceden söylemiş ya da buna kendini hemen hazırlayabilmişti.

Sosyalizmin ilerlemesi, çoğumuzun düşündüğü gibi, zorunlu olarak tek başına komünistlerin emeği olmayacaktır, fakat Sovyetler

Birliği etrafında örgütlü, dünya üzerinde birleşmiş tek bir komünist hareketin çabalarına bağlı olduğu kesindir. Gelgelelim, çeşitli sebeplerden ötürü, bu tek dünya komünist hareketi kendi içinde gerilimler büyütmeye, hatta ayrışmaya yüz tutmuştur ve buna hayıflanmamız gerçekleri değiştirmez. Ulusal ve toplumsal kurtuluşun başka biçimleri, hatta sosyalizme ulaşmaya çalışanlar dahi, komünistlerden bağımsız olarak birtakım sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinde ya da komünistlerin asli rolü üstlenemeyecek kadar zayıf olduğu yerlerde ortaya çıktılar. Nihayet, Stalinizmin sonu Marksizm içinde önemli bir kriz doğurdu ve bu mesele üzerinde çokça düşünülmesini sağladı. Konu olarak ele aldığım 'Marksizm üzerine diyalog'un çerçevesi budur.

Bu diyalog böylece iki başlıca biçime bürünmüştür. Bir yandan, Marksistlerle Marksist olmayanlar arasında tartışma yürümektedir. Diğer yandan, farklı niteliklerdeki Marksistler arasında, daha doğrusu gerek komünist partiler içinde ve rakip komünist partilerin taraftarları arasında (biraz da talihsiz olan kimi ülkelerde), gerekse komünist ve komünist olmayan Marksistler arasında olmak üzere, çeşitli teorik ve pratik temalar etrafında farklı görüşleri savunan Marksistler arasında bir tartışma yürütülmektedir. Bu biçimlerin hiçbiri yeni değildir. Sözgelimi, Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi sırasında ve sonrasında, Marksist hareketler içindeki ilk büyük ayrışmaya kadar, sosyal demokrat partilerde sürekli bir tartışma süreci olağan kabul edilirdi.

Yanlış bir şekilde Bolşevik ve Menşeviklerin çok daha öncesinde ayrışmış olduğunu düşünmeyi öğrenmemize karşın, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi bile Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar gerçekte örgütsel bir bölünme yaşamamıştı. Üstelik, şimdi aklımızdan çıkarmadığımız üzere, devrim sonrasında bile ideolojik ve pratik meselelere dair büyük ölçüde farklı bakış açıları arasındaki tartışma, kuşkusuz, 1930'lara dek, Sovyet Komünist Partisi'nde ve uluslararası komünist harekette olağan sayılıyordu. Daha sonraysa, Marksizmle ilgili diyaloglar bir kuşak için -diyelim ki, 1930'dan 1956'ya kadar- giderek zayıflayacaktı.

Bu durum hem Marksistlerle Marksist olmayanlar arasındaki diyalog, hem de Marksizm içindeki farklı görüşler açısından geçerlidir. Marksist olmayanlara gelince, onlarla karşılaşmaya, onlara Marksizmin ne olduğunu anlatmaya, Marksizmi açıklayıp yaygınlaş-

tırmaya ve karşıtlarımızla polemiğe girmeye pek hevesliydik. Ama, bizim de onlardan öğreneceğimiz şeyler bulunduğuna inanmadık. Yalnızca bir tarafın dinlemesinin beklendiği ve diğerinin dinlemediği bir konuşma diyalog değildir. Böyle karşılaşmalar hakkında konuşurken kullandığımız dil bunun yansımasıydı. Entelektüel tartışmada 'fikir savaşları'ndan, 'tarafgirlik'ten, hatta -sekter tutumların doruğuna çıktığı erken 1950'li yıllarda- 'burjuva' bilimine karşı 'proleter' bilimden bahsediyorduk.*

Süreç içinde Marx, Engels, Lenin ve Stalin ya da Sovyetler Birliği'nde ortodoks diye anlaşılan ne varsa, bunların dışındaki tüm unsurları eledik: 'Sosyalist gerçekçilik'ten gayrı hiçbir sanat teorisi, Pavlov'unki dışında hiçbir psikoloji, hatta ara sıra Lysenko'nunkinden başka hiçbir biyoloji kendisine yer bulamadı. Hegel, *SBKP'nin Kısa Tarihi*'nde olduğu gibi Marksizmin dışına itildi; bir bütün olarak 'burjuva' sosyal bilim bir yana, Einstein bile şüphe uyandırdı. Kendi standart görüşlerimizin benimsenmesinin iyice zorlaştığı ölçüde, diyaloga daha az yer açabiliyorduk ve ilginçtir, Marksizmin insanları etkileme gücüne nazaran Marksizm 'savunusu'nu daha sık dile getiriyorduk. Elbette, bunların yaşanması doğaldı. Sovyetler Birliği tarihini, diyelim ki Troçki'yi dışında tutmadan ya da onu yabancı bir düşman olarak düşünmeden nasıl tartışacaktık? Hiç yoksa kitaplar ve kitap eleştirileri yazar, başka bir görüşe inananları dinlemeye ihtiyaç duymadığımızı kendimize kanıtlardık.

Stalin'den sonra bunun her şeyi halletmediği gittikçe ve iki sebepten ötürü açıklık kazandı. Birincisi, bizatihi sosyalizm, özellikle ekonomi ve sosyal bilimler alanında önemli araştırma ve planlama araçlarından mahrum kalıyordu. (Bu durumun ironik yanlarından biri de, kendimizi mahrum bıraktığımız ekonomik düşüncelerden bazılarının, örneğin modern ekonomik gelişme teorisiyle planlama ve maliye tekniklerinin, aslında 1920'li yıllar boyunca Rusya'daki Marksistler tarafından geliştirilmiş olmasıdır.) İkinci sebep, kendimizi çokça bir propaganda aracı olarak Marksizmden mahrum bırakmamızdır. İnsanlar, savaş süresince direniş hareketlerinde olduğu gibi, komünist partilere sınıfsal sebeplerden ötürü ya da Hitler'e

*) Komünist bir Fransız filozofu ve eleştirmeni bu dönemi şöyle anlatır: "Felsefi belleğimizde bunu, köşe bucak hata arayan silahlı entelektüellerin zamanı, biz filozofların kitap yazmayıp her kitabı siyasete dönüştürdüğümüz ve dünyayı tek bir bıçak darbesiyle sınıf uyuşmazlığının insafsız ittifakları şeklinde böldüğümüz zamanlar olarak hatırlıyoruz" (L. Althusser, *Pour Marx*, Paris, 1965, s. 12).

karşı mücadele veren en iyi savaşçılar oldukları için kolaylıkla katılabildiler. O zaman komünistliği seçtiler ve bizim son derece etkili eğitim yöntemlerimiz bunu gerçekleştirmelerinde onlara kolaylık sağladı. Fakat çok az insan, 1930'lardan sonra Marx'ın düşüncelerinin bilimsel gücünden dolayı komünist oldu.

Farklı niteliklerdeki Marksistler arasındaki tartışmaya dönersek, bir kuşak açısından böyle bir tartışmanın baş göstermesi güç görünüyordu. Çoğu Marksist, komünistti; ya komünist partilerin içindeydiler ya da ona gayet yakın duruyorlardı. Komünist olmayanlar önemsemeye değmezdi (ya da öyle geliyordu); aslında çoğunlukla tanınmıyorlardı bile, zira önemli hareketleri temsil etmiyorlardı. Keza muğlak bir şekilde, artık komünist olmayanların veya her nasılsa Lenin'le yolunu ayıranların ya Marksist olmaktan vazgeçtiklerini, yahut öyle ya da böyle asla 'gerçek' Marksist olmadıklarını farz ettik. Bu şekilde, bize önemli gelmediğini varsaydığımız, pek çok soruya kaçamaklı cevaplar vermiş olduk. Örneğin, Plehanov Rusya'da Marksizmin kurucusuydu ve ancak Lenin'le birlikte birkaçımız onu hayranlıkla okudu. Onun Lenin'le uyuşmadığı yazılarını okumadık, çünkü o yazılar ortada yoktu; hem (Kautsky'nin son yazıları gibi) olsaydı bile, bunların yanlış olduğuna hükmederdik (inanıyorum ki bunda haklılık payımız da vardı), zira Plehanov'un kendisi tarih tarafından çok açık biçimde haksız çıkarılmıştı. Diğer taraftan, Komünist Parti'nin himayesi altında yazan herkese Marksist gözüyle baktık. Oysa bu hiç de böyle olmak zorunda değildi. Her iki konuda da yanılıyorduk.

Britanya'da bu tutumu sürdürmenin imkânsızlığı, 1956'dan sonra Marksist entelektüel solun büyük bölümünün Komünist Parti'den ayrılmasıyla iyice belirgin hale geldi. Christopher Hill'in artık parti üyesi olduğunu gösteren kimliği taşımaktan vazgeçtiği anda, Marksist bir tarihçi olmaktan da vazgeçtiğini ciddiyetle iddia etmek açıkça imkânsızdır, hiçbir zaman Marksist olmadığını iddia etmek de akla yatkın değildir ve onun, geçmişte bir noktada kendisi de dahil, kimseye söylemeden Marksist olmaktan vazgeçtiği için partiden ayrıldığını iddia etmekse düpedüz anlamsızdır. Komünist Parti'de yer alan Marksist entelektüellerin, kendilerini Marksist diye nitelendiren entelektüellerin sadece bir kısmı (ve geçmişte olduğu gibi ezici çoğunluğu değil) olduğu gerçeğiyle yaşamayı öğrenmek durumundayız.

Komünist hareket içinde farklı akımların gelişimi, geçmişteki varsayımı daha da az savunulabilir hale getirmiştir. Eski komünistlerin, her zaman olduğu gibi, süreç içinde eski Marksistlere, aslında anti-Marksistlere dönüştüğü bir gerçektir; öyle ki bu durum geçmişteki tutumu doğrular görünmektedir. Ancak aynı ölçüde, özellikle de son on yılda, Marksist olmayan bir dolu insanın hiç de Komünist Parti'ye katılmaksızın ya da katılmak istemeksizin Marksist olduğunu (ya da kendilerini Marksist diye adlandırdıklarını) da görürüz. Gerçekte, bugün çoğumuzun şimdiye dek inanageldiği o basit iddiada bulunmak; kısaca, sadece ve sadece tek bir 'doğru' Marksizmin bulunduğunu, onun da komünist partilerde aranması gerektiğini savunmak mümkün değildir.

Böyle bir iddiada bulunamayacak olmamız 'doğru' Marksizm diye bir şey olmadığı anlamına gelmez. Ne var ki, böyle bir Marksizm anlayışı artık kurumsal temelde tanımlanamaz ve herhangi bir aşamada Marksizmin ne olduğunu tanımlamak bir zamanlar düşündüğümüz kadar kolay değildir. Marksistler arasında tartışma açıldığını söyleyerek bu meselenin asla bir sonuca bağlanmayacağını söylemek istemiyorum. Bununla beraber, birtakım meselelerin (hep aynı konuların değil) süresiz olarak devam etmesi gerektiğini, zira Marksizmin bilimsel bir yöntem olduğunu ve bilim alanındaki -ve bilimsel temelde farklı görüşlere sahip insanlar arasındaki- tartışmanın, ilerlemenin biricik ve değişmez yolu olduğunu söylemeye çalıştığım bellidir. Çözülen her sorun, ileride tartışma konusu yapılması muhtemel daha fazla sorun üretebilir ancak.

Fakat şimdi göründüğünden çok daha kolay olsa bile, ben şu anda belli soruları ortaya atmanın, onların üstünü örtmekten çok daha önemli olduğunu da savunmaktayım. Kendini Marksist diye adlandıran birçok insanın Marksist olmadığından ve Marksist dayanaklarla ileri sürülen birçok teorinin Marx'a ne kadar uzak kaldığından şüphe edilebilir (ben gerçekten bundan şüphe ediyorum). Ama bu durum, komünist partilerdeki veya sosyalist ülkeler dışındaki Marksistler için olduğu kadar, bu ülkelerde yaşayan Marksistler için de geçerlidir. Ayrıca, her koşulda, kendimizi şimdiki halde Marksizmin ne olmadığını (bu sorun nasıl olsa eninde sonunda çözülecektir) tanımlamak ya da keşfetmek, yahut ne olduğunu yeniden keşfetmek için neyin daha önemli olduğunu kendimize sormak zorunda-

yız. Muhakkak ki Marksizmin ne olduğunu yeniden keşfetmenin daha zor bir uğraş olduğuna inanıyorum.

Zira, Marksizmin önemli bir kısmı üzerine yeniden düşünmek ve bunu yeniden keşfetmek gerekiyor; üstelik bu salt komünistlerin işi de olmamalı. Stalin sonrası dönem, sorulara cevap bulmamış, sadece onları ortaya atmıştır. Bunu komünist bir Fransız entelektüelinin ağzından aktarmak istiyorum.

> Salt Stalin'in işlediği suçlar ve kabahatlerle kalmayıp, aynı zamanda her türden hayal kırıklığımız yüzünden de onu itham edenler, felsefi dogmatizmin son bulmasının Marksist felsefeyi bize geri bahşetmediğinin keşfedilmesiyle bir hayli sıkıntıya düşebilirler... Bu keşif gerçek bir araştırma özgürlüğünü, ama aynı zamanda bir tür hezeyanı üretti. Kimileri kurtuluş düşüncesi ve özgürlük anlayışları üzerine yegâne ideolojik açıklama olan felsefeyi çağırmak için harekete geçtiler. Halbuki sözlerin havada uçuştuğu oranda, mutlaka coşku da azalacaktı. Dogmatizmin son bulmasının bize kazandırdığı şey, entelektüel birikimlerimizin tam bir envanterini çıkarma, hem zenginliğimizin hem fakirliğimizin adını koyma, sorunlarımızı aleni bir şekilde düşünüp taşınarak ifade etme ve gerçek araştırma yönünde çetin görevimize koyulma hakkımızı bize geri vermesidir.*

Komünistler inanmayı ve tekrarlamayı öğrendikleri şeyin tam olarak Marksizm olmadığının, yalnızca Sovyetler Birliği'nde Lenin'in geliştirdiği, Stalin yönetiminde sabitlenmiş, kabalaştırılmış ve bazen de çarpıtılmış Marksizm olduğunun giderek farkına varıyorlar. 'Marksizm' tamamlanmış bir teoriler ve keşifler bütünü değil, bir gelişme sürecidir; sözgelimi Marx'ın kendi düşüncesi ömrü boyunca gelişimini sürdürmüştür. Marksizm kuşkusuz muhtemel cevaplar barındırmaktadır, fakat kısmen Marx ve Lenin'den bu yana koşulların değişmesinden, kısmen her ikisinin de kendi dönemlerinde var olan ve bize önemli gelen belirli sorunlarla ilgili gerçekte hiçbir şey söylememiş olmalarından ötürü, Marksizmin çoğunlukla karşılaştığımız özgül sorunlara sunacak güncel cevapları yoktur.

Komünist olmayan Marksistler, Stalin döneminde, hatta tüm Komünist Enternasyonal döneminde hatalar, aşırı basitleştirmeler ve çarpıtmalar yapılmış olmasının, bu dönemde Marksizme ve uluslararası komünist harekete büyük değeri ve önemi olan katkıların ya-

*) *A.g.y.*, s. 21.

pılmadığı anlamına gelmediğini anlamak zorundadırlar. Marksizme çıkan kestirme yollar yoktur: Ne Stalin'e karşı Lenin'in çekiciliği, ne Marx'ın ne de yaşlı Marx'a karşı genç Marx'ın cazibesi bunu sağlamaya yeter. Yalnızca zor ve uzun, içinde bulunduğumuz koşullarda belki sonuçsuz kalan bir çabadan bahsedebiliriz.

Neyse ki, bugün bunların hepsinin farkındayız ve anlama çabamız devam ediyor. Sadece komünist partiler içinde teorinin son derece çarpıcı bir şekilde yeniden canlandığını hatırlatmak bile yeterlidir. Her ne kadar görev duyguları Stalinizmle özdeşleşmiş eski kadroların kendilerini bağdaştırdıkları hataları kabul etmekteki gönülsüzlüğü bu çabaya köstek olsa da, son yıllarda bu süreç, sosyalist ülkelerin hem içinde hem dışında çok daha çarpıcı hale gelmiştir. (Sürecin işleyişi komünist hareketlerin kendi tarihleri alanında özellikle belirgindir. Kendi tarihinin ve Sovyetler Birliği'ninkinin samimi ve özeleştirel çözümlemesini teşvik eden İtalyan Komünist Partisi'ni saymazsak, kendi tarihini bilimsel açıdan kabul edilebilir bir şekilde kaleme alan -kuşkusuz burada ne Fransız, ne Sovyet partilerini anmak mümkün olabilir- bir komünist parti düşünemiyorum; buna bizimkiler gibi kendi tarihini yazma görevinden tam anlamıyla kaçınmış birkaçı daha eklenebilir).*

Birçok komünist partisinde halen, deyim yerindeyse, yamanması gereken çorap söküklerine benzer çok fazla boşluk vardır. Örneğin, Roger Garaudy'nin 'sınırları olmayan gerçekçilik' ifadesi, Marksist olarak kabul etmeye alıştığımız estetik teorilerinin geçerli olup olmadığı sorusuna karşılık düşmez; sadece Kafka'nın ya da Joyce'un veyahut 'sosyalist gerçekçiliğin' en güçlü döneminde tabu olagelmiş diğer insanların, epeyce muğlak bir anlamda 'gerçekçiler' olduğunu kabul ederek onlara hayranlık duymamızı sağlar. Hatta komünist partilerde, özellikle Doğu Avrupa'da, düpedüz ampirisizme merak salmış ve sonuçların üstünü 'tabii ki biz Marksistiz' diyerek kapatan bir eğilim de vardır.

Merhum Oscar Lange'in bu konudaki bilgisine dayanarak, Sovyet iktisat teorisindeki son yeniliklerden bazılarının Marksist olmadığına (ya da henüz olmadığına), bunların sırf bunca yıldır Sovyet iktisatçıların işlerini yapmayı ihmal etmelerinden ötürü açık kalan bü-

*) Palme Dutt'ın *Three Internationals* benzeri, özeleştirel çözümleme içeren çalışmalara yönelik samimi gayretleri küçümsemiyorum. Fakat bunlar hiç şüphesiz bugün mümkün ve zorunlu olduğu kadar ileri gitmiyorlar.

yük boşluklara liberal iktisat teorisinin marjinal fayda analizi gibi kırıntılarının sokuşturulmasından ibaret olduğuna inanıyorum. Çinli iktisatçıların haklı olarak eleştirdiği şey de budur; bununla birlikte, onların önerdiği ama bana eski zamanların basit ilkokul Marksizmine geri dönmek gibi gelen çözüm, analizden kaynaklı gerçek sorunları göz ardı ettiği ölçüde çıkışsız kalmaktadır.

Gelgelelim, burada gerçek ve canlı bir teorik faaliyete rastlanmaktadır. Örneğin, Marx'ın Asyatik üretim tarzı olarak bilinen, 1960'lardan bu yana Fransa, Macaristan, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Britanya, Çekoslovakya, Japonya, Mısır ve diğer ülkelerde, 1964'den beri Sovyetler Birliği'nde, hatta -eleştirel bir şekilde de olsa- Çin'de sürüp giden tartışmanın yeniden canlanması bunun en ümit vadeden işaretlerindendir. Zira, Marx'ın bu kavramı, 1928 yılından (Çinli iktisatçılar bu kavramsal çerçeveyi eleştirdiğinde) 1930'ların başlarına (Sovyetler Birliği'nde geçersiz ilan edilene) kadar geçen sürede uluslararası komünist hareket tarafından tamamıyla bir kenara bırakılmış ve o zamandan beri teorik ufkun dışında kalmıştır.*

Bu tartışmanın bugünkü mahiyeti nedir? Hiç kuşku yok, bu tartışma Marksist çözümlemenin günümüzde dünyaya uygulanabilirliğiyle; daha doğrusu, basitçe eski biçimiyle harfi harfine uygulanamayacağına göre, bugünkü dünyaya uygun hale getirilmesi gereken çözümlemede yapılacak değişikliklerle ilgilidir.** Üstelik, 'bugünkü dünya' hem sosyalist hem de sosyalist olmayan dünyayı içermelidir. Buna ilişkin son derece az Marksist çözümleme yapılmıştır. Siyasal açıdan bu durum, var olan çözümlemelerin, sosyalist olmayan ülkelerde ve sosyalist ülkelerde sosyalizmin daha sonraki gelişiminin başarısına ilişkin perspektiflerden ibaret olduğu anlamına gelir. Bu durum, bize daha teorik olan bir dizi sorunun tartışıldığını ama tüketilmediğini anlatır. Her zaman bilincinde olunmasa da, sorunlardan bazılarının herhangi bir siyasetle doğrudan ya da görünür bir ilgisinin olmadığı aşikârdır. Örneğin, sonunda Çin tarihinin geçmişte bir noktada Marx'ın 'Asyatik üretim tarzı' açısından çözümlenebileceğinde karar kılıp kıl-

*) Bu tartışmalara genel bir bakış için şu çalışmaya bakılabilir: G. Sofri, *Il modo di produzione asiatico*, Torino, 1969.

**) Bu temelde kuşkuları olan biri, 1930'larda John Starchey'in *Why you should be a Socialist* ya da 1950'lerde Palme Dutt'un *Crisis of Britain* adlı çalışmalarındaki ya da aynı şekilde Kuusinen'in *Fundamentals of Marxism-Leninism* çalışmasında sunduğu kadar tipik bir Marksist önermeyi yeniden okumalıdır.

mayacağımız, Çin Komünist Partisi'nin şimdiki veya gelecekteki politikalarını etkilemeyecektir. Fakat, bu düşünce alışverişlerinin teorik ve pratik yönleri arasında bir ayrım getirmek mümkün olmasına karşın, gerçekte bunlar birbirlerinden keskin bir şekilde ayrılamazlar.

Bana öyle geliyor ki, sosyalist olmayan ülkelerde önde gelen siyasal sorun, sosyalizme giden kaç farklı yolun ve hangi farklı yolların olduğudur. Ekim Devrimi'nden beri, yerel çeşitlemelere rağmen, temelde her zaman tek bir yol bulunduğunu varsayan bir eğilim göze çarpmaktadır. Dünya komünist hareketinin merkezi örgütlenmesinin yanı sıra, bu örgütlenmeye sonradan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin egemen olması başlı başına bu katılığı vurgulamaktadır. Sovyet-Çin tartışmalarına hâlâ bu katı tutum musallat olmaktadır. Şu halde, biri Marksistler açısından daha az sorun teşkil eden iki ayrı saptamada bulunmak gerekiyor. Birincisi, sosyalizme giden yolun, diyelim ki Britanya ve Brezilya'da aynı olamayacağı veya bu yöndeki perspektiflerin İsviçre'de Kolombiya'da olduğu kadar umut verici ya da iç karartıcı olamayacağı gayet açıktır. Marksistlerin görevi, dünyadaki ülkeleri gerçekçi gruplandırmalara göre bölmek ve her gruptaki çok farklı gelişme koşullarını uygun biçimde, bunların hepsine ('barışçıl geçiş' ya da 'isyan' gibi) aynılık dayatmaya kalkışmaksızın incelemektir. Bu ilkesel olarak öyle zor değildir, fakat geçmiş analizlerin ve politikaların yükünden kurtulmayı içerdiği için pratikte o kadar da kolay olmayacaktır.

Çok daha zor olanı, kurtuluşa, hatta sosyalizme giden, geleneksel komünist partilerin ya da işçi hareketlerinin ancak ikincil rolü üstlendiği ilerleme yollarının olgunlaşabildiğini fark etmektir. Burada Küba, Cezayir, Gana ve belki başka ülkeleri aklımdan geçiriyorum. Belki daha genel bir açıdan kendimize komünist partilerin sosyalizmin ilerlemesindeki rolüne ilişkin fikirlerimizi belirli durumlarda yeniden tartmaya ihtiyaç olup olmadığını sormamız gerekiyor. Örneğin, İtalyan Komünist Partisi'ndeki güncel bir tartışma, sosyal demokrat ve komünist partiler arasında 1914'ten sonra hasıl olan ayrımın, şimdiki durumda savunulabilir olup olmadığını ortaya atıyor. Bu tür sorular yöneltmekle, daha doğrusu bu soruların sorulduğunu belirtmekle herhangi bir cevap veriyor, hatta telkin ediyor değilim. Sadece gözlerimizi bu tür sorunlara kapatmanın, bunları daha fazla kaçınılabilir kılmadığını söylüyorum.

Sosyalist dünyada (ve sosyalist olmayan ülkelerde gelecekte yaşanacak sosyalizmi aklımızın bir köşesinde tuttuğumuz sürece) ister beğenelim ister beğenmeyelim, yine gerçekliğin karşımıza çıkardığı bazı sorunlar olacaktır. En uygun tarım politikaları (oysa tarım politikalarının çoğu şaşılacak bir başarısızlığa uğramıştır) veya ekonomik planlamanın, kaynak ve mal bölüşümünün en elverişli yolları diye sunulan ekonomik sorunlardır bunlar. Bunlar, kurumların en elverişli örgütlenme biçimleri şeklinde sunulan (hele pek çok ülkede bu tür kurumların oldukça çarpıcı sakıncaları olduğu düşünüldüğünde) siyasal sorunlardır. Bürokrasi veya ifade özgürlüğü gibi sorunlardır. Ayrıca, çeşitli sosyalist devletler arasındaki zorlayıcı ilişkilerin gayet açık bir şekilde gösterdiği üzere, hepsinden önce sosyalist ülkelerdeki milliyetçiliğin rolü olmak üzere (Togliatti'nin yazdığı Memorandum'la işaret ettiği gibi), ne yazık ki uluslararası sorunlardır. Yine burada var olan sorunları ifade etmekle, verilecek herhangi bir cevabın, bu gibi meselelerin sosyalizm öncesi geçmişin kalıntılarına, revizyonizm veya dogmatizme bağlı olduğu veyahut bazı konular 'serbestleştiğinde' tümünün ortadan kalkacağı yollu ifadelerle geçiştirilmemesi gerektiğini ima etmiyorum.

Tüm bu sorunlar teorik tartışmayı ve kimi durumlarda (en başta, Lenin'in her zaman yaptığı gibi) yerleşik tutumlardan kopma veya bütünüyle yeni bir alana girme istekliliğini gerektirir. Marksistlerin geçmişte böyle davrandığını unuttuğumuz ölçüde, bunu alışkanlık haline getiremeyiz. Örneğin, Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da Marksistler son derece genel düzeyde sarf ettikleri birkaç cümle dışında, gerçekte Marx tarafından incelenmemiş bir alana girmek, adını koymak gerekirse geri kalmış ülkelerde nasıl bir ekonomik gelişmenin gösterileceği sorusuna cevap bulmak durumundaydılar. Kaldı ki, bunu yapmalarından ötürü Marksizm bugün gerçek bir dünya hareketi olmuştur, çünkü her şeyden önce, bugün dünyada Marksizmi apaçık biçimde cazip kılan şey, gayet Marx sonrası bir tez olan kapitalizmin emperyalist aşaması tahliliyle, 1920'lerde Sovyet Marksistlerin başlıca teorik buluşu olan, geri kalmış ülkeleri modern birer ülkeye dönüştürme yollarının keşfidir. Bundan başka, bu meselelerin bazıları, Marksistlerle, Marksist olmayanlar arasındaki diyalogu yeniden hatırlatır bize, zira Marksist olmayan bilimcilerin başarılarından ders almayı gerektirir. Kemikleşmemiş olsaydı, Marksizmin bilimin en âlâ başarılarından geri

kalmayacağı ve kuşkusuz daha ileri olacağını savunmak yersizdir. Pek çok açıdan böyle olmamıştır, bu yüzden gecikmeksizin öğrenmenin yanı sıra öğretmeye de başlamalıyız.

Bu noktaya da değindikten sonra konuşmamı sonuçlandırmaya geçebilirim. Marksizmin hem siyasal, hem de teorik olarak parçalandığı koşulları yaşıyoruz. Geleceğe sağduyuyla bakarak, bununla yaşamayı öğrenmek zorundayız. Marksizmin parçalanma yaşamadığı günleri aramak hayırlı bir saplantı değildir. Marksizmin iki açıdan ders çıkarmasını gerektiren bir durumdayız. Marksizmin içinden geçtiği bir nevi entelektüel buzul çağının mirasını tasfiye etmeli (bunu söylemek mutlaka bu çağda söylenen ve yapılan her şeyi inkâr etmek anlamına gelmez) ve biz de bilim hakkında ciddi olarak düşünmeyi bir kenara bıraktığımıza göre, bu konuda yazılmış olan üstün çalışmaların hepsini yalayıp yutmalıyız. Burada kasıtlı olarak kaba terimler kullanıyorum, çünkü kullanılması gerekiyor. Kendimize sormanın yanı sıra açıklamalıyız; hepsinden önce kendimize sormalıyız. Haksız çıkmaya hazırlıklı olmalıyız. Bütün cevaplara sahipmiş gibi davranmaktan vazgeçmeliyiz, zira belli ki her şeye cevap bulacak durumda değiliz. Kaldı ki, hepsinden çok, Marksizmi bilimsel bir yöntem olarak kullanmayı tekrar öğrenmeliyiz.

İşte bunu henüz başarmış değiliz. Hiçbir bilimsel yöntemle bağdaşmayan iki hatayı ısrarla yapmayı sürdürdük; üstelik, bunları sadece Stalin'in son zamanlarından bu yana değil, daha önce de yaptık. Öncelikle, cevapları biliyorduk ve araştırmayla bunları yalnızca doğruladık. İkinci olarak, teoriyle siyasal tartışmayı birbirine karıştırdık. Her ikisi de ölümcül yanlışlardı. Sözgelimi şunu söyledik: "Feodalizmden kapitalizme geçişin her yerde devrim yoluyla ilerlediğini biliyoruz", çünkü Marx böyle söylüyordu; oysa, her yerde durum böyle değilse, o zaman tarih her şeye rağmen devrimlerle değil, aşamalı olarak ilerliyor ve sosyal demokratlar haklı olabilir demekti. Onun için araştırmamız, a) 1640'larda Britanya'daki devrimin burjuva kökenli olduğunu; b) bunun öncesinde Britanya'nın feodal bir ülke olduğunu; ve c) ondan sonra kapitalist bir ülke haline geldiğini gösterecekti. b) seçeneği bana en şaibelisi gibi gelmesine karşın, varılan sonuçlar yanlıştır demek istemiyorum; yalnız, sözünü ettiğim sonuçlara bu yolla varılamaz. Yoksa gerçeklerin sonuçları doğrulamadığı açığa çıktığında, basitçe gerçeklerin canı cehenneme deyip işin içinden sıyrılırdık.

1914 öncesine geri giderek, böyle söyleyecek olmamızın tarihsel sebeplerini bulabiliriz, fakat şu anda bizim meselemiz bu değildir. Keza, gerçeklerin komünistlere veya sosyal demokratlara uygun düşüp düşmediğinin Marksizmle hiçbir ilgisi yoktur. Britanya işçi sınıfının sahip olduğu koşulların tarih boyunca tamamıyla kötüye gitmemesi, liberallere ve sosyal demokratlara uygun gelir, ama devrimcilerin yararına değildir. Gerçeği bu nedenle yadsısaydık, Marksist değil budala olurduk. O halde Marksizm dünyayı bilme yoluyla değiştirmemizde -siyasetçi olarak- kullanacağımız bir araçtır. Marksizm, siyasette kazanılan münazara puanlarının hesabını tutmanın bir vasıtası değildir. Çok yetenekli eski komünistlerimizden çoğu, Marksist birer teorisyen olarak bu ayrımın farkına varmayı başaramayıp, zamanlarının önemli bir kısmını boşa harcamışlardır.

Bilimsel bir yöntem olan Marksizme geri dönmeliyiz. Belki günümüz dünya -ve Britanya- koşullarındaki en ümit verici işaret (aksi takdirde pek ümit verici olmazdı), Marksistlerin gitgide bu şekilde Marksizme geri dönmeleridir. Bundan nasıl bir kazanım elde edileceğinin kanıtı ortadadır: Sosyalizm, Marksizm temelinde, Marksizmin kendini etkisiz kılmak için elinden geleni yaptığı bir dönemde bile dünyada oldukça ilerleme kaydetmiştir.

1966

12
LENİN VE 'İŞÇİ ARİSTOKRASİSİ'

Aşağıdaki kısa deneme Lenin'in düşüncesi hakkında, doğumunun yüzüncü yıldönümü vesilesiyle yapılan tartışmaya bir katkıdır. Lenin 'işçi aristokrasisi' kavramını açık açık on dokuzuncu yüzyıl Britanya kapitalizminin tarihinden devşirdiği için, bu konu Britanyalı bir Marksist tarafından rahatlıkla ele alınabilecek türdendir. Lenin'in bir işçi sınıfı tabakası olarak 'işçi aristokrasisi'ne yaptığı somut göndermeler, özellikle Britanya'dan çekip çıkarılmış gibi durmaktadır (gerçi, emperyalizm üzerine çalışma notlarında Lenin, Britanya İmparatorluğu'nda 'beyaz ırk'ın yaşadığı kısımlara ayrıca önem vermektedir). Bizzat bu ifade, neredeyse kuşkuya yer bırakmayacak şekilde Engels'in 1885'de yazdığı ve 'işçi sınıfı içinde bir aristokrasi' oluşturan büyük İngiliz sendikalarından bahsettiği, *İngiliz İşçi Sını-*

fi'nın Oluşumu'nun* 1892 baskısına önsözde yeniden basılan bir pasajdan gelmektedir.

Asıl ifade Engels'e ait olabilir. Fakat, kavram İngiltere'nin siyasal-toplumsal tartışma alanında, özellikle 1880'li yıllarda yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu dönemde Britanya işçi sınıfının, daha çok 'kol işçileri'ni (yani, istihdam edilmiş vasıflı zanaatkârlar ve işçiler) ve en çok da sendikalarda veya diğer işçi sınıfı derneklerinde örgütlenenlerle özdeşleştirilen ayrıcalıklı bir tabakayı -sayıca geniş olan bir azınlığı- içerdiği genel kabul görüyordu. Terim bu anlamıyla keza yabancı yorumcular, sözgelimi Lenin'in bu konuda *Emperyalizm*'in meşhur sekizinci bölümünde beğeniyle aktardığı Schulze-Gaevernitz tarafından da kullanılmıştı. Genel kabul gören bu özdeşleştirme bütünüyle geçerli değildi, yine de, üst işçi sınıfı tabakası kavramının genel kullanımında olduğu üzere, besbelli bir toplumsal gerçekliği yansıtıyordu. Ne Marx, ne Engels, ne de Lenin bir işçi aristokrasisi 'icat ettiler'. Bu gerçeklik Britanya'da on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında iyice görünür hale geldi. Kaldı ki, başka herhangi bir yerde vardıysa bile, açıkça çok daha az görünür haldeydi veya çok daha az önem arz ediyordu. Lenin, işçi aristokrasinin emperyalizm dönemine kadar hiçbir yerde var olmadığını farzetmişti.

Engels'in argümanındaki yeniliğin başka bir dayanağı da bulunmaktadır. Engels, Britanya'nın endüstriyel dünya egemenliğini bu işçi aristokrasinin mümkün kıldığını ve bu yüzden yok olacağını veya bu egemenliğin bitimiyle geri kalan proletaryanın yaşadığı koşullara itileceğini ileri sürmüştü. Lenin bu bakımdan Engels'i takip etmiş ve 1914'ten hemen önceki yıllarda, Britanya işçi hareketinin radikalleştiği sırada, Engels'in argümanının ikinci kısmını (mesela, *English Debates on a Liberal Worker's Policy* [İngiltere'de Liberal Bir İşçi Politikası Üzerine Tartışmalar, 1912], *The British Labour Movement in 1912* [1912'de Britanya İşçi Hareketi] ve *In England, the Pitiful Results of Opportunism* [İngiltere'de Oportünizmin Acınası Sonuçları, 1913] makalelerinde) vurgulama eğiliminde olmuştur. Bir an için bile işçi aristokrasinin, Britanya'daki hareketin oportünizmin ve 'Liberal-İşçi Parti' yandaşlığının temeli olduğundan kuşku duymamasına karşın, Lenin'in o zamana dek bu argümanın uluslararası düzeydeki etkilerine işaret ettiği görülmemiştir. Örneğin, besbelli ki

*) Kitabın metinde geçen İngilizce özgün adı *Conditions of the Working Class in 1844*'tür. (ç.n.)

revizyonizmin toplumsal kökenlerine dair incelemesinde bundan faydalanmaz (bkz. *Marksizm ve Revizyonizm*, 1908 ve *Avrupa İşçi Hareketinde Farklılıklar*, 1910). Aksine, bu noktada revizyonizmin, anarko-sendikalizme benzer şekilde, sürekli olarak proletarya saflarına savrulan belli bir orta tabakanın (küçük işyerleri, evde çalışanlar, vb.) gelişen kapitalizmin çeperlerinde yaratılmasından kaynaklandığını savunur; bu yüzden, küçük burjuva eğilimler kaçınılmaz bir biçimde proleter partilere sızmaktadır.

Lenin'in işçi aristokrasisi hakkındaki bilgisinden çıkardığı bu düşünme tarzı, bu aşamada bir ölçüde farklılık göstermektedir. Ayrıca, onun bu düşüncesini, hiç değilse kısmen, siyasal ömrünün sonuna kadar koruduğunu da söylemeliyim. Bu noktada Lenin'in bu olguya ilişkin bilgisini, sadece sıklıkla Britanya işçi hareketini yorumlayan Marx ve Engels'in yazılarından ve İngiltere'deki Marksistlerle kişisel tanışıklığından (Lenin 1902 ve 1911 yılları arasında altı defa İngiltere'ye gitmiştir) değil, aynı zamanda Sidney ve Beatrice Webb'in on dokuzuncu yüzyılın 'aristokrat' sendikaları üzerine *Industrial Democracy* adlı, en kapsamlı ve tam anlamıyla konuya hâkim çalışmalarından edindiğini belirtmek muhtemelen yerinde olacaktır. Lenin, Sibirya'daki sürgün günlerinde çevirdiği bu önemli kitaba derinlemesine vakıftı. Bu çalışma ona rastlantı eseri Britanya'daki Fabyancı sosyalistler ile Bernstein arasındaki bağlar hakkında dolaysız bir kavrayış sundu: "Bernstein'ın bazı savları ve düşüncelerinin esas kaynağı", diye yazıyordu bir mektubunda, "Webb çiftinin yazmış olduğu son kitaplardır". Lenin yıllar sonra da Webb çiftinden edindiği bilgileri aktarmayı sürdürmüştür ve *Ne Yapmalı*'daki argümanı geliştirdiği sırada *Industrial Democracy* kitabına özel olarak atıfta bulunmaktadır.

Kısmen ya da ana olarak, Britanya işçi aristokrasisinin deneyimine ilişkin iki önermede bulunulabilir. Birincisi, "işçi hareketinin kendiliğindenliğine kölece boyun eğmek; 'bilinç unsuru'nun rolünün, Sosyal Demokrasi'nin rolünün toptan küçük görülmesi, hoşunuza gitsin gitmesin, işçiler arasında burjuva ideolojisinin etkisinin genişlediği anlamına gelir". İkincisi, salt bir sendika mücadelesi "zorunlu olarak işkoluna göre verilecek bir mücadeledir, zira çalışma koşulları çeşitli işkollarında çok fazla değişir, dolayısıyla bu koşulları iyileştirme mücadelesi ancak her işkolunu dikkate alarak yürütülebilir" (*Ne Yapmalı*; ikinci argüman doğrudan Webb çiftine yapılan atıfla desteklenmektedir).

Öyle görünüyor ki, bu önermelerinden ilki kapitalizm koşulları altında iradi olarak 'bilinç unsuru' aracılığıyla karşı konmadıkça, burjuva ideolojisinin hegemonyasını koruduğu görüşüne dayanır. Bu önemli saptama bizi, salt işçi aristokrasisiyle ilintili soruların çok daha ötesine taşımaktadır, dolayısıyla burada bu argümanı daha fazla sürdürmemiz gerekmiyor. İkinci önerme, işçi aristokrasisiyle daha yakından ilişkilidir. Burada kapitalizmde 'eşitsiz gelişme yasası' düşünüldüğünde (sözgelimi, aynı ekonominin farklı endüstrilerinde, bölgelerinde, vs. koşulların başkalığı), bütünüyle 'ekonomist' bir işçi hareketinin işçi sınıfını, herkesin kendi çıkarını kolladığı, gerekirse geri kalanın zararına kendi patronlarıyla ittifak içinde 'bencil' ('küçük burjuva') kesimlere bölmeye yatkın olduğunu savunmaktadır (Lenin 1890'lı yıllarda görülen 'Birmingham İttifakları' olarak anılan, çeşitli metal sektörlerinde fiyatları korumak için birleşik bir sendika-yönetim bloğu kurma girişimlerini birçok defa aktarmıştı; bu bilgiyi de Webb çiftinden edindiği neredeyse kesindir). Bu sebeple, bu kadar katışıksız bir 'ekonomist' hareket, proletaryanın birliğini ve siyasal bilincini parçalamaya, zayıflatmaya ya da onun devrimci rolüyle çatışmaya yüz tutacaktır.

Bu argüman aynı zamanda son derece geneldir. İşçi aristokrasisine bu genel halin özel bir vakası olarak bakabiliriz. İşçi aristokrasisi, kapitalizmin ekonomik koşulları bu kesime, geriye kalanlardan çok kendilerine özellikle daha iyi koşullar sağlamak için, kendilerine özgü az bulunurluk, ustalık, stratejik konum, örgütsel güç, vs. aracılığıyla içinde belli işçi tabakalarının yönetimde olduğu proletaryaya önemli tavizler vermesini mümkün kıldığında ortaya çıkar. Bu yüzden, on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde olduğu gibi, bazen Lenin'in tarif etmeye çok yaklaştığı, işçi aristokrasisinin etkin sendika hareketiyle az çok özdeşleştiği tarihi durumlar olabilir.

Fakat madem ki argüman ilkesel düzeyde daha geneldir, o halde bunu kullandığında Lenin'in aklından geçenin işçi aristokrasisi olduğundan kuşku duyulamaz. Onun tekrar tekrar şöyle ifadeler kullandığını görürüz: "Bu işçi aristokrasisi arasında hüküm süren küçük burjuva lonca ruhu" (*Uluslararası Sosyalist Büro Oturumu*, 1908), "dar kafalı, aristokrat, hodbinlik derecesinde bencil İngiliz sendikaları" ya da "İngilizler 'pratiklikleri' ve genel prensiplerden hazzetmemeleriyle övünürler; bu işçi hareketi içindeki lonca ruhunun ifadesidir", (*İngiltere'de Liberal Bir İşçi Politikası Üzerine Tartış-*

malar, 1912) ve "kapalı, bencil, zanaat loncalarında kendilerini proleter kitlelerden yalıtan ... bu işçi aristokrasisi" (*Harry Quelch*, 1913). Yine, büyük bir açıklıkla kurduğu bağlantıyı daha sonra, dikkatlice değerlendirilmiş programatik bir saptamada (aslında 1920'deki Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'ne sunulan *Tarım Sorunu Üzerine Tezler* taslağında) görmek mümkündür:

> Sanayi işçileri yalnız kendi dar zanaatları, dar ticaret çıkarlarıyla meşgul olup, mağrur bir şekilde zaman zaman hoş görülebilir, kendi küçük burjuva koşullarını iyileştirmekle ilgilenmek ve kaygılanmakla yetindikleri durumda, insanlığı sermayenin boyunduruğundan ve savaşlardan özgürleştirme yolundaki dünya-tarihsel misyonlarını yerine getiremezler. Çoğu ileri ülkede, İkinci Enternasyonal'e bağlı güya Sosyalist partilerin tabanı yerine geçen 'işçi aristokrasisi'nin akıbeti tam olarak budur.

Bu alıntı, Lenin'in işçi aristokrasisi hakkında önceki ve sonraki düşüncelerini bir araya getirerek, birinden öbürüne bağlantı kurmamızı sağlar. Son söylediğim yazılar bütün Marksistlerce bilinmektedir. Çoğunlukla 1914-1917 yılları arasındaki döneme aittirler ve Lenin'in savaşın çıkmasıyla, özellikle İkinci Enternasyonal'in ve bileşeni olan partilerin çoğunun eşzamanlı ve travmatik çöküşüne dair bütünlüklü bir Marksist açıklama getirme çabasının parçasını oluştururlar. Bu vurgular tam anlamıyla *Emperyalizm*'in sekizinci bölümünde, biraz daha geç (1916 güzünde) yazılan ve bu bölümü tamamlayan *Emperyalizm ve Sosyalist Harekette Parçalanma* makalesinde belirtilmiştir.

Emperyalizm'in argümanı çok bilindik olmasına karşın, *Emperyalizm ve Sosyalist Harekette Parçalanma*'daki yorumlar bu denli iyi bilinmez. Kabaca söyleyecek olursak, Lenin'in düşüncesi aşağıdaki gibi gelişir. Britanya kapitalizminin kendine özgü konumu ('sömürgelerden gelen muazzam birikim ve dünya pazarlarındaki tekelci konum') sayesinde, Britanya işçi sınıfı on dokuzuncu yüzyıl ortalarında halihazırda ayrıcalıklı bir işçi aristokrasisi azınlığı ile çok daha geniş bir alt tabaka olmak üzere ikiye bölünmüştür. Üst tabaka 'burjuvalaşırken', aynı zamanda 'proleteryanın bir kesimi burjuvazi tarafından getirilen, en azından onların hizmetinde olan insanlar tarafından yönetilmeye razı gelir'. Emperyalizm çağında bir zamanlar salt Britanya'ya özgü olan olgu, artık bütün emperyalist güçlerde mevcuttur.

Bunun sonucunda, sosyal şovenizme gerileyen oportünizm İkinci Enternasyonal'in önde gelen tüm partilerinin karakteristik özelliği haline gelir. Gelgelelim, 'artık oportünizm, İngiltere'de olanın aksine, on yıllardır hiçbir ülkenin işçi hareketi içinde zafer kazanamamaktadır', zira bu dünya egemenliğinin şimdi rekabet halindeki bazı ülkeler tarafından paylaşılması gerekmektedir. Emperyalizm, işçi aristokrasisi olgusunu genelleştirirken, aynı zamanda onun yok oluş koşullarını da hazırlar.

Emperyalizm'in görece üstünkörü yazılan pasajları, karşılığında *Emperyalizm ve Sosyalist Harekette Parçalanma*'da daha zengin bir argüman olarak geniş yer tutar. İşçi aristokrasisinin varlığı kapitalistlerin 'kendi işçilerine yedirmek için [kârın] bir kısmını (hem de az bir kısmını değil!) ayırmasına, herhangi bir ulusun işçileri ve kapitalistleri arasında başka ülkelere karşı ittifak benzeri bir ortaklık yaratması'na imkan tanıyan, süper tekel kârıyla açıklanır. Bu 'rüşvet mekanizması' tröstler, finans oligarşisi, yüksek fiyatlar, vb. (sözgelimi, belirli bir kapitalist ülkeyle işçileri arasında ortak tekelvari oluşumlar) gibi vasıtalar aracılığıyla işler. Muhtemel rüşvet miktarı muazzamdır (Lenin bu miktarın muhtemelen bir milyarda yüz milyon franklık bir pay olduğunu hesaplar) ve belirli koşullarda, bundan faydalanan katman da öyledir. Bununla birlikte, "bu küçük sus payının işçi sınıfı içindeki uşaklar, 'işçi temsilcileri' ... endüstriyel savaş komitelerinin işçi üyeleri, işçi bürokratları, küçük zanaat birliklerinde örgütlenen işçiler, devlet çalışanları, vs. arasında nasıl olup da bölüşüleceği sorusu ikincil önemdedir". Argümanın geri kalanı, şimdi belirteceğim noktaları dışarıda tutarsak, esasında *Emperyalizm*'in argümanını genişletmekle birlikte değiştirmez.

Lenin'in yaptığı tahlilin özel bir tarihi durumu -İkinci Enternasyonal'in çöküşünü- açıklama ve bu durumdan çıkardığı özel siyasal sonuçları destekleme gayretine denk düştüğünü akılda tutmak elzemdir. Lenin, ilk olarak, oportünizm ve sosyal şovenizm yalnızca proleter bir azınlığı temsil ettiği için, devrimcilerin 'daha aşağı ve derine, gerçek kitlelere' gitmesi gerektiği sonucunu çıkarır. İkinci olarak, 'burjuva işçi partileri'nin geri dönüşü olmaksızın burjuvaziye satıldığını, bu partilerin ne devrimden önce ortadan kalkacağını ne de bunların Marksizmin işçiler arasında popüler olduğu her yerde 'Marx'ın üstüne ant içebildikleri' halde bir şekilde devrimci proletar-

yaya 'avdet edeceği'ni söyler. Dolayısıyla, devrimciler işçi hareketi içinde devrimci proletarya ile bayağı oportünist akım arasındaki yapay birliği reddetmelidirler. Özetle, komünist bir işçi hareketinin sosyal demokrat hareketin yerini alabilmesi için uluslararası hareketin bölünmesi gerekmektedir.

Bu sonuçlar özgül bir tarihsel duruma ilişkindir, yine de bu sonuçları destekleyen çözümleme daha geneldir. Gerek özel bir siyasal polemik, gerekse daha genel bir çözümleme söz konusu olduğundan Lenin'in emperyalizm ve işçi aristokrasisiyle ilgili argümanındaki kimi muğlaklıklar çok yakından irdelenmemiştir. Gördüğümüz üzere, kendisi bu argümanın belli yönlerini 'ikincil' diye bir kenara itmiştir. Ne var ki, argüman belli açılardan açık değildir ya da muğlaktır. Buradaki açmazlar en çok da Lenin'in, 'Marksist taktiklerin özünü kitlelere seslenmenin oluşturması'ndan dolayı Marksistlerin seslenmek zorunda olduğu ve 'burjuva saygınlığı'nın bulaşmadığı kitlelere karşılık, işçi sınıfının yozlaşmış kesiminin ancak ve ancak bir azınlık, hatta kimi zaman polemiksel bir şekilde öne sürdüğü üzere, küçücük bir azınlık olduğundaki ısrarından kaynaklanmaktadır.

En başta, yozlaşmış azınlığın pekâlâ, Lenin'in varsayımlarına göre bile, sayısal bakımdan işçi sınıfının geniş bir kesimini, hatta örgütlü işçi hareketinin çok daha geniş bir kısmını oluşturabileceği açıktır. Bu azınlığın miktarı geç on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sindeki işçi örgütleri veya 1914 Almanya'sında olduğu gibi (bu örnekler Lenin'indir) proletaryanın sadece yüzde yirmilik bir oranını bulsa dahi siyasal bakımdan bu kesimin kolayca üstü çizilemez. Kaldı ki Lenin, bu tutumunda haddinden fazla ölçülü davranmıştır, bu yüzden kavramlaştırmasında belli bir ikircikliği barındırır. Lenin'in sözünü ettiği tam anlamıyla işçi aristokrasisi olmayıp, sadece ekonomik olarak burjuvazinin safına geçmiş bir 'tabaka'dır (*Emperyalizm ve Sosyalist Harekette Parçalanma*). Bunun hangi tabaka olduğu belli değildir. Kesin olarak anılan işçi türü, sadece reformist işçi hareketlerinin memurları, politikacıları, vb. gibidir. Bunlar gerçekte yozlaşmış ve açıkçası kimi zaman burjuvaziye satılmış azınlıklardır (küçücük azınlıklar), fakat nasıl olup da yandaşlarının desteği üzerinde tasarrufta bulunabildikleri tartışılmamıştır.

İkinci olarak, işçi kitlesinin konumu bir hayli muğlak bırakılmıştır. Piyasa tekelini sömürme mekanizmasının (Lenin bunu 'oportünizm'in temeli olarak görür), faydalarının salt işçi sınıfının bir tabaka-

sıyla sınırlı kalmayacak bir şekilde işlev gördüğü açıktır. Belirli bir ulusun işçileri ve kapitalistleri arasında başka ülkelere karşı (ve Lenin'in Webb çiftinin 'Birmingham İttifakları'yla örneklediği) 'ittifak benzeri bir oluşum'un, kuşkusuz işçiler arasında iyi örgütlü ve stratejik anlamda güçlü işçi aristokratlarına çok daha fazla faydasının dokunacak olmasına karşın, aslında tüm işçilere belli faydaları olacağına inanmanın yeterince dayanağı vardır. Aslında on dokuzuncu yüzyıl Britanya kapitalizminin dünya egemenliğinin işçi aristokrasisine önemli faydaları dokunmasına karşın, alt proleter tabakalara dişe dokunur hiçbir fayda sağlamamış olabileceği de doğrudur. Öte yandan, bunun sebebi, rekabetçi, liberal '*laissez-faire*' kapitalizmi ve enflasyon koşullarında, dünya egemenliğinin nimetlerini Britanya işçilerine paylaştırmak için (az sayıda işçi grubunun uygulayabildiği toplu pazarlık da dahil olmak üzere) piyasadan başka mekanizma bulunmamasıydı.

Ne var ki, emperyalizm ve tekelci kapitalizm koşullarında bu durum daha fazla sürdürülemezdi. Tröstler, fiyat seviyesindeki korumacılık, 'ittifaklar' gibi bir dizi uygulama, çoğunlukla zarar gören işçilere imtiyaz dağıtmanın yolunu sağladı. Üstelik, Lenin'in de farkında olduğu üzere, devletin rolü değişiyordu. 'Lloyd Georgizm' (Lenin bunu en belirgin olarak *Emperyalizm ve Sosyalist Harekette Parçalanma*'da tartışmıştır) 'sosyal reformlar (güvence, vb.) şeklinde, itaatkâr işçilere gayet dişe dokunur rüşvetler temin etmeyi' amaçlıyordu. Böyle reformların büyük bir ihtimalle halihazırda rahatı yerinde 'aristokratlar'a göre 'aristokrat olmayan' işçilere nispeten daha çok faydasının dokunduğu aşikârdır.

Son olarak, Lenin'in emperyalizm teorisi, 'bir avuç zengin, ayrıcalıklı ulus'un 'insanlığın geri kalanının toplamından geçinen asalaklar'a, yani kolektif sömürücülere dönüştüğünü iddia eder ve dünyanın 'sömüren' ve 'proleter' uluslar halinde bölünmesini önerir. Böyle bir kolektif sömürünün faydaları, bütünüyle metropolit proletaryanın ayrıcalıklı bir tabakasıyla sınırlı olarak düşünülebilir mi? Lenin, yeni Roma proletaryasının toplu olarak asalak halinde yaşayan bir sınıf olduğunun zaten şiddetle farkındaydı. Kasım 1907'de, Enternasyonal'in Stuttgart Kongresi hakkında yazdığı sırada, şunu gözlemlemişti:

> Hiçbir şeye sahip olmayan ama çalışmayanların oluşturduğu sınıf, sömürenleri devirmekten de acizdir. Yalnızca toplumun bütününü

idame ettiren proleter sınıfın başarılı bir toplumsal devrime yol açacak gücü vardır. Ayrıca, artık geniş kapsamlı sömürgeci politikaların sonucu olarak Avrupa proletaryasının kısmen toplumun bütününü kendi emeğiyle değil, pratik açıdan köleleştirilen sömürge halkların emeğiyle idame ettirdiği bir noktaya eriştiğini görüyoruz... Bazı ülkelerde bu koşullar herhangi bir ülkenin proletaryasına, sömürgeci şovenizm aşılamanın maddi ve ekonomik temelini yaratıyor; kuşkusuz, bu belki de yalnızca geçici bir olgudur, ama yine de kötülüğü açıkça teşhis etmeli ve dayandığı sebepleri anlamalıyız...

"Marx, Sismondi'nin, antik dünyanın proleterleri hayatlarını toplumun hiçe sayılması pahasına sürdürdüğü halde, modern toplumun hayatını proleterlerin hiçe sayılması pahasına sürdürdüğü hakkındaki son derece önemli bir sözüne sıklıkla atıfta bulunurdu" (1907). *Emperyalizm ve Sosyalist Harekette Parçalanma*, dokuz yıl sonra, daha sonraki bir tartışma bağlamında yine 'Roma proletaryasının hayatını toplum pahasına sürdürdüğü'nü hatırlatmaktadır.

Lenin'in reformizmin toplumsal kökenleri hakkındaki çözümlemesi, çoğunlukla yalnızca bir işçi aristokrasisinin oluşumuyla sınırlıymış gibi sunulmuştur. Lenin'in çözümlemesinin bu yönünü diğerlerinden çok daha fazla ve siyasal tezini savunmak uğruna, meselenin neredeyse diğer yönlerini dışlayacak denli vurguladığı şüphesiz inkâr edilemez. Ayrıca, o anda karşı konulmaz bir şekilde vurgulamakla meşgul olduğu siyasal meseleyle hiç de alakalı görünmemesine karşın, çözümlemesinin başka yanlarını işlemekte tereddüt ettiği de açıktır. Buna rağmen, yazılarının titiz bir şekilde okunmasıyla, meselenin diğer yönlerini de göz önünde bulundurduğu ve fazlasıyla tek taraflı bir 'işçi aristokrasisi' yaklaşımının barındırdığı birtakım mahzurların farkında olduğu anlaşılır. Günümüzde, Lenin'in tezinde bildiklerinin sınırını ya da özel bir siyasal durumun gerekliliklerini yansıtan koşullardan neyin değişmez bir şekilde bugüne taşınabilir olduğunu ayrıştırmanın mümkün olduğu düşünüldüğünde, yazdıklarını tarihsel bir perspektifte kavrayabilecek durumdayız.

Lenin'in 'işçi aristokrasisi' üzerine çalışmasını böyle bir perspektif doğrultusunda değerlendirmeye çalıştığımızda, 1914-1916 yılları arasındaki yazılarının, *Ne Yapmalı*'dan 1920'de yazdığı *Tarım Sorunu Üzerine Tezler*'inin taslağına dek tutarlılıkla takip ettiği bütünlüklü düşünce çizgisine nazaran bir ölçüde daha az tatmin edici ol-

duğu sonucuna rahatlıkla varabiliriz. Aslında, bir 'işçi aristokrasisi' tahlilinin büyük bölümünün emperyalizm dönemine uygulanabilir olmasına karşın, Lenin'in bu konu hakkındaki düşüncesinin temelini oluşturan klasik on dokuzuncu yüzyıl (Britanya) modeli -Britanya işçi hareketi geç on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyılda işçi sınıfının bir tabakası olarak belki de en yüksek etkinlik düzeyine eriştiği halde-, hareketin hiç değilse 1914 yılı itibarıyla sahip olduğu reformizmi anlamak için elverişli bir kılavuz olmaktan çıkmıştı.

Diğer taraftan, sendika hareketindeki 'kendiliğindenlik' ve 'bencil' ekonomizm tehlikesi hakkındaki daha genel argüman, Britanya'nın geç on dokuzuncu yüzyıl işçi aristokrasisinin oluşturduğu tarihi örnekle anlatılmasına karşın, gücünü tamamıyla muhafaza etmektedir. Bu tez gerçekten de Lenin'in Marksizme yaptığı en temel ve daimi açıklayıcılığı olan katkılarından biridir.

1970

13
REVİZYONİZM

Düşünce tarihi entelektüeller için hep cazip bir konu olmuştur, çünkü bu onların kendi zanaatıyla ilgilidir. Aynı zamanda son derece yanıltıcı ve kafa karıştırıcı bir konudur; hele menfaat ilişkisi, pratik siyaset veya teorik olmayan başka meseleler de işin içine girdiğinde... Salt teolojik bir tartışma yönünden konulduğunda, doğu ve batı kiliseleri arasındaki bir ayrışmayı kimse anlamayacak ya da kimse sigara ve akciğer kanseri üzerinde yürüyen bir tartışmanın salt entelektüel tarihinin, peşin hükümlerin ve kendini kandırmanın bu kadar etkili olabilmesi dışında bir şeyi ortaya sermesini beklemeyecektir. Matbu sözlerin asıl gerçeklik yerine geçtiği bir yerde, belli pratik meseleler haricinde, aslında böyle bir şeyin var olmamasına ya da önemsiz olmasına karşın, herhalde Marx'ın, insanların maddi varlığını insanların

bilincinin belirlemediği, tam tersinin doğru olduğu yönündeki meşhur hatırlatması hiç bu kadar uygun düşmemiştir. Maliye ortodoksisini hezimete uğratan etken, Keynes'in *Genel Teori* kitabının entelektüel faziletleri değil, Büyük Bunalım ve onun pratik sonuçlarıdır.

Sosyalist ve komünist hareketlerin tarihinde, 'revizyonizm' yalıtılmış bir düşünce tarihinin barındırdığı tehlikeleri özellikle iyi örnekler, zira düşünce tarihi neredeyse daima entelektüellerin işi olagelmiştir. Halbuki siyasal bir eğilimin çıkardığı makale, kitap ve yazar sayısı, kuşkusuz entelektüeller arasındaki önemini saymazsak, herkesin bildiği gibi, o eğilimin pratik öneminin zayıf bir ölçütüdür. Lonca sosyalizmi -kendi içinde tutarlı ve çokça tanımı yapılmış olan bu inanış- Britanya işçi hareketinin gerçek tarihinde en iyi ihtimalle bir dipnot olmayı hak eder ancak. Sovyet Rusya'da 1920'lerin Troçkizmi 'sağ sapma'dan sayıca daha fazla ve kabiliyetli sözcüye sahip olmuştur, fakat asıl üniversiteler dışındaki parti kadroları arasında bulduğu desteğin çok daha az olduğu neredeyse tartışma götürmezdir. Diğer taraftan, kuşkusuz, teorisyenlerce kullanılan argümanların ne sayısı, ne de içeriği bize onların yakın durduğu gerçek hareketler hakkında fazla bir şey söyler.

Alman Sosyal Demokrat Partisi, Bernstein'ı neredeyse oy birliğiyle mahküm etti. Oysa, nereden bakarsak bakalım, gerçekte reformist liderlerin politikaları Bernstein'ın salık verdiğinden daha ılımlıydı. 1956'nın Macar revizyonistleri daha saf ve demokratik bir Leninizme dönmeyi talep ediyorlardı. Ne var ki, Bay W. Griffith'in konuya Congress for Cultural Freedom'ın *Revizyonizm* üzerine yayınında* yaptığı az sayıda yararlı katkılardan birinde layıkıyla gösterdiği gibi, Macaristan'daki o heyecanlı günler sırasında olayların asıl yönü, Leninizmin herhangi bir türünden başka bir tarafa işaret etmekteydi. Kısacası, söz konusu kitapta sunulduğu kadarıyla, 'revizyonizm' hakkında başlıca olarak 'Marksist düşünce tarihindeki denemeler' dizisinden oluşan çalışmanın aydınlatıcı olmaktansa aklımızı karıştırması daha olasıdır.

Bunun anlamı, her ne kadar bu uzmanlaşmış ve seçkinleşmiş ortamda bile, gerek teorisyenlerin, gerekse aykırı düşünceleri kovalayanların, zihinsel kavramların berraklığına ve insanları sevk edici gücüne gereğinden fazla değer biçme yönündeki meslek hastalıkla-

*) Leopold Labedz (ed.), *Revisionism, Essays on the History of Marxist Ideas*, Londra, 1962.

rı karşısında gözümüzü açmak zorunda olsak da, bu tür düşünceleri araştırmanın önemini yadsımak değildir. İnsan zihninin, yeterince dürtü olduğunda, hemen hemen bütün teorilere pratik bir anlam katabilme yeteneği genellikle küçümsenmektedir. Devrimin proletarya tarafından o karakteristik ilanıyla malul ortodoks Marksizmi, bir aşamacılık ya da burjuva liberalizmi ideolojisi haline getirmek zor görünebilir. Ama çok sayıda Batılı sosyal demokrat Marksist, devrimin zamanının henüz gelmediği çünkü kapitalizmin henüz nihai kutuplaşmaya varacak denli olgunlaşmadığı itirazında bulunarak aşamacılığa; (söz konusu kitapta neredeyse hiç değinilmeyen) Rus 'legal Marksistleri' ise Marx'ın liberal kapitalizmin ilerici, teşvik edilmesi gereken bir tarihsel gelişim aşamasında (yani, kapitalizmin şimdiki aşaması kastediliyor) olduğu yönündeki savını kullanarak burjuva liberalizmine yelken açtılar. Görünürde çelişen bu her iki sürecin de tarihsel sebepleri mevcuttu: Aşamacılığı savunan yerel güçlerin (Britanyalı Fabyancı sosyalistlerin aksine) terk edilmesine şiddetle karşı çıktığı Marksist çerçeve, Kıta Avrupa'sındaki işçi hareketlerinde güçlüydü ya da Rusya'da güçlü bir entelektüel gelenek yoktu. Kaldı ki bu durum, sınırlı bir tarihsel zaman aralığı için bile olsa, işadamlarının kendilerini güvenli ve toplumsal bakımdan yararlı hissetmelerine izin veriyordu. Bununla beraber, bir teorinin, görünürde pek değişikliğe uğramaksızın, pratik anlamda karşıtına dönüşmesi, katışıksız doktrinin ateşli tarihçisine olduğu kadar *post hoc ergo propter hoc** mantığına inananlara da bir uyarı niteliğindedir.

Bir düşüncenin bağlamıyla, onun sonuçlarını birbirine karıştırmak elbette tehlikelidir. Erken Marksist çözümlemedeki 'Hegelci' damarın ('yabancılaşma'), bu suretle 1950'li yılların revizyonistlerini güçlü bir şekilde kendine çektiğini biliyoruz. Bu damar onlara kapitalizme aykırı bir durum olarak varsıllık çağının avuntularıyla yaşayan 'yabancılaşmış toplum' tasarlamalarına imkân tanırken, aynı zamanda Marx'ın insani yönlerini, manevi tutkusunu ve özgürlük kaygısını vurgulamalarını da mümkün kılmıştır. Yine de, Bay Daniel Bell'in işaret ettiği üzere, bu tema görece yenidir. 1930'lu yıllarda, 'yabancılaşma' hem ortodoks hem de muhalif Marksist düşüncede önemsenmeyecek bir rol oynadı ya da bir te-

*) "Bundan sonra, öyleyse bunun yüzünden"; zamansal ardıllığın nedensel bir ilişkiye işaret ettiği yönünde hatalı bir mantık yürütme. (ç.n.)

ma olarak mevcut bile değildi; Hegel'le Marksizm arasında açılan ve *SBKP'nin Kısa Tarihi*'nde kayda geçen bu mesafe o dönemde fazla yankı uyandırmamıştır. Bundan başka, az sayıda Hegelci Marksist veya hemen hemen Marksist diyebileceğimiz düşünürler, ya Ernst Bloch ve Frankfurt grubu gibi politikanın ve parti mücadelesinin dışındaydılar, ya da Lukács ve Lefebvre gibi sadık Stalinist komünistlerdi. Diğer taraftan, şayet ortodoks olmayan veya 'liberal' ve 'aşamacı' Marksizmin yakın durduğu bir felsefi damar vardıysa da, bu damar Hegelci olmaktan ziyade (Bernstein, 'legal Marksistler' ve son zamanlarda Kolakowski'yle birlikte) Kantçıydı. Bu eğilime söz konusu kitapta pek değinilmemektedir.

Bu yüzden, 'revizyonistler'i Hegelci Marx'a çekenin (Lukács'ın ondan çıkarsadığı sonuçlar liberal olmaktan uzaktı) pek de 1950'li yıllarda Marx'ta buldukları olmayıp, Marx'ın heterodoks şeklinde tanımlanmasından ve partinin köşe başlarını tutanların durmadan kendilerine kusur bulup ateş püskürmesine maruz kalan Marx savunucularının bu yüzden eleştirel genç Marx'a bağlanmasından kaynaklanması mümkündür. 'Revizyonizm'e 1844'teki Marx'a veya 1923'teki Lukács'a bakarak anlam vermek, bize bugün geriye dönerek kavrayabileceğimiz, gerek bir ortodoksun, gerek bu yayına katkı sunan yazarların idrak eder göründüklerinden çok daha fazla imkân sunar. Üstelik onların yaptığı şey, amacına kısmen daha az, kısmen daha çok uygun düşen düşüncelerin belirli siyasal tutumlara uyarlandığı süreci aşırı basitleştirmek anlamına gelir. Zira düşüncenin tutum almayı gerektirmesinden çok, tersine, tutum almak düşünceyi gerektirir.

Bu kitapta, en başta tarihsel bir fenomen olarak 'revizyonizm'in ne olduğunu keşfetme arayışında olan okuyucuyu yanıltacak olan şey bu tür tarzlar değildir yalnızca. Tarafsız bir şekilde birbiri ardına Bernstein ve Troçki'yi, Buharin ve Otto Bauer'i, Luxemburg, Plehanov, Deborin, Lukács ve Tito'yu kapsayan bir derlemeden bunu beklemek zor gelebilir. 'Revizyonizm' tarihsel düzeyde Marksizmin dogmatik tarihinde, biri geçen yüzyıldan bu yüzyıla geçilen süre boyunca, diğeri 1950'li yıllardan bu yana, görece iki kısa dönemden oluşur. Her iki dönemin belli ortak yönleri vardır. Her iki dönem de, olayların gidişatı (özellikle Batı dünyasında kapitalizmin gücü ve refahı) Marksistlerin inandığı gibi kapitalizmin yakında yıkılacağı beklentilerine ve bundan dolayı bu inancın dayandığı düşünülen

genel tahlile endişe verici tereddütler yükler gibi göründüğü zamanları kapsamaktadır. Onun için her ikisi de 'Marksizmde kriz'le (terim T.G. Masaryk tarafından 1897'de ortaya atılmıştır), yani onu düzeltme veya tamamlama ya da sosyalist eylem için tatmin edici veya gerçekçi zeminler arayışına girme gayretleriyle bağdaştırılmıştır. Her iki tereddüt döneminin de geçici olduğu ortaya çıkmış, fakat sürdükleri oranda esas olarak Marksizm içindeki eski moda devrimci perspektiflerin sönükleştiği veya anlamını yitirdiği ülkelerle sınırlı kalmıştır. Bu ülkeler gelen tereddüt dalgasına büyük ölçüde direnç gösterememiştir.

Nasıl ki 1896-1905 yılları arasında Ruslar, Lehler, Bulgarlar ve Sırplar sınıf mücadelesinin geçmişteki doğruluğunun ve devrimci atılımların en güçlü savunucuları olmuşlarsa, 1950'li yıllarda Asya, Afrika ve Latin Amerika, Avrupa komünist partilerini allak bullak eden olaylardan büyük ölçüde etkilenmeden kalmıştır. Şimdi bu ülkelerdeki komünist hareket içinde Marksizmi sulandıran yeni akımlara karşı eski tartışılmaz gerçeğin savunucusu olan Çinliler destek aramakta veya en fazla desteği bulmaktadırlar.

Keza, her iki durumda da 'revizyonizm' yaftası, bu kitabın editörünün telkin ettiği gibi, kabul gören Marksist ortodoksiden her gayri resmi sapmaya değil de, tek bir sapma türüne iliştirilmiştir veya böyle görülmelidir: Açıkça söylemek gerekirse, sosyalizmin siyasal topografyasında sağ kanatta konumlanan akımlar böyle damgalanır. Bu gerçek, yirminci yüzyılın başında 'revizyonizm' ile Bernstein'ın Marksist Fabyancılığın kastedildiği ve kavramın bunu anlatmak için ortaya atıldığı yıllarda bütün çıplaklığıyla ortadaydı. Oysa kavramın anlamı 1950'li yıllarda, ortodoks komünist liderler bu adı görünürde yakıştırabildikleri tüm muhaliflere kullanmak için yarıştıklarında, o kadar da net değildi. Kaldı ki o dönemde herkesin aşina olduğu üzere, bu kavram sınıf mücadelesinin, devrimin ve sosyalizmin bir yana bırakılmasını çağrıştırıyordu. Paradoksal bir şekilde, komünist önderlerin bu açıdan sözü edilen derlemeyle bir hayli ortak yönü bulunmaktadır. Bununla beraber, bu dönemde 'revizyonistler'i düşmanlarından ayıran dünya çapındaki sorunlara (kapitalizmin istikrarı ve başarı şansı, aşamacılığa karşı eski tarz devrim, burjuva demokrasisinin veya burjuva düşüncesinin erdemleri ve benzeri türden konular) baktığımızda, 'revizyonistler'in komünist yelpazenin sağında durduğu da açıktı.

Kuşkusuz, bu damgayı yiyenler, değişik derecelerde ılımlıydılar ve sözgelimi Bay Djilas'a göre, bu unvanı, teoride ya da pratikte, başlangıçta sahip oldukları Leninizmden, Batı'daki sosyal demokrasi veya liberalizmden ayırt etmenin güçleştiği bir noktaya geçiş yapan insanlarla sınırlamak pekâlâ hoş karşılanabiliyordu. Kısmen bu türden çoğu Avrupalı revizyonistin, aşikâr sebeplerle Leninist argümanın kamuflajını tercih etmelerinden ötürü, kısmen statik ayrımlar henüz gelişme aşamasındaki fikirleri çarpıttığından, kısmen de herkes sağ kanadında, açıkça gösterebildiği bir şekilde kendini ayırabileceği bir revizyonistin olmasından hoşnut olacağı için, pratikte bu tür bir ayrımı kesin anlamda korumak imkânsızdır. Yine de bu ayrım bir anlam taşımaktadır. Bay Gomulka, açıkça klasik komünist tartışmanın ölçütlerine göre bir sağcı olmasına karşın, tartışmasız bir şekilde komünistti; muhtemelen de öyle kalacaktır. *Po Prostu* topluluğundaki birtakım Polonyalı genç revizyonistlere gelince, onlar hakkında bunu söyleyemezdiniz.

Bir yanıyla, bu iki tarih kesiti birbirinden farklıdır elbette. 1950'li yılların revizyonizmi, büyük ölçüde yirminci yüzyıl başlarında var olmayan meselelerle, sosyalizmin iç sorunlarıyla -özellikle Stalinizmle- meşguldü. Bu yüzden, revizyonizmin tanımı özgürlükçü sosyalizm ile devlet sosyalizmi arasında olduğu gibi, sosyalist hareket içindeki çeşitli geleneksel tartışmalarla ve 1920'lerde Sovyetler'deki çekişmelerle içinden çıkılamaz bir şekilde karmaşıklaştı. Bunların başlangıçta sağ revizyonizmle bir ilgisi yoktu. Aksine, itirazlar çoğunlukla ütopik ya da ütopik olmayan sol tarafından ya da her koşulda, Rosa Luxemburg ve Troçki gibi, radikal devrimciler olarak kusursuz güvenilirlik payesine sahip ve gerçek revizyonizmin taşkın muhalifleri olan kimselerce yükseltiliyordu. Dahası, Stalinizme verilen tepkide, komünistler için Stalinist olmayan veya Stalinizm öncesi döneme damgasını vurmuş Marksistler arasında bir emsal ve esin aramak doğaldı; öyle ki neredeyse aldırış edilmeyen ya da çizgi dışına çıkmış Marksist böyle bir yer tutar olmuştu. Bu da sonu gelmeyen bir karışıklık demekti. Nitekim, Stalinist yönetimin uyguladığı baskı ve çoğu Sovyetik eğilime yöneltilen eleştirilerin sağlamlığı, Troçki'yi bazı revizyonistler arasında popüler hale getirdi. Aynı anda, komünist hareketin o dönemde dünya devrimine Troçkist yaklaşımı en açık haliyle temsil eden kanadı, hiç kuşkusuz Çin'di.

Bu kafa karışıklıkların hiçbiri, Bay Leopold Labedz'in hazırladığı, gelişigüzel seçilmiş konularda yazılmış, birkaçı halihazırda bir şekilde yayınlanmış yirmi yedi incelemenin toplandığı bu derleme tarafından etkili bir şekilde bertaraf edilmemiştir. Kitap, okuyucuya hakkında görece yazı yazılmamış düşünürlere ait eserlerin faydalı bir özetini, ilginç bazı tezleri (örneğin, Lukács hakkında) ve Batı'da esas olarak ikincil önem taşıyan yazarlar, dergiler veya gruplar hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Hindistan ve Japonya üzerine daha kısa olan iki bölüm dışındaysa, Avrupa dışı dünyayı bütünüyle ihmal etmektedir. Bay Galli'nin İtalya bölümünü saymazsak, Batılı komünist partiler içinde yaşanan 'revizyonizm' olgusunun aşikâr bir yönü olan krizlere pek az dikkat çekilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri üzerine yazılan bir makalede Profesör Coser, gerçekten de Amerikan Komünist Partisi'ni hiç ağzına almamayı başarmaktadır ve Bay Duvignaud, kabul edilmelidir ki, tüm bölümlerin en dar bakışlı olanında Fransa'daki siyasal durum hakkında (mesela, Cezayir savaşının komünist parti içindeki hoşnutsuzluğu keskinleştirmedeki rolüne dair) bizi tamamıyla karanlıkta bırakmakta ve Lucien Goldmann'la Serge Mallet gibi o kadar öne çıkan muhalif Marksistleri anmayı aklına getirmemektedir.

Bu atlamaların bazıları, kuşkusuz, farklı yazarların ele aldığı bir konuda yayın hazırlamanın kaçınılmaz zorluklarından, kitap çıkarmanın en çabuk, aynı zamanda en az hoşnut bırakan yollarından birini seçmenin zorluğundan ileri gelir. Ama, diğerleri, bu çalışmanın temsil etmeye soyunduğu tarihsel yaklaşımın genel kısıtlamalarından kaynaklanmaktadır. 1950'li yılların 'revizyonizm'ini tarihi bir olgu olarak sunacak kitabın yazılmasını hâlâ bekleyip gözler durumdayız. Yukarıda bahsedilen makale derlemesi, amatör 'komünizm araştırmacıları'yla 'sovyetologlar'ın merakını geçici olarak giderebilir, ancak modern komünizme ilişkin literatürde kalıcı bir iz bırakacağı şüphelidir.

1962

14
UMUT İLKESİ

Zamanımızda insanlar Batı dünyasına güven duymamaktadır ve muhtemelen Robinson Crusoe'nin talihi gibi, kimselerin gitmediği kişiye özel bir ada dışında gelecekten bekleyebildikleri fazla bir şey de yoktur. İnsanlar tarafından ve insandan yapılan büyük makinelerin tecavüzüne direnmek, insanlığın kolektif cinnetinin sonuçlarına dayanmak, Atlantik entelektüellerinin en yüce emelleri haline gelmiştir. Açların rüyası olan pirzola ve yarışma programı dolu bir kıta, ülserli ve obez bir yozlaşmaya dönüşmektedir. Öyle görünüyor ki, alçakgönüllü bir uyanıklık insanın alabileceğini en iyi tutum olmuştur, böylelikle kendine en az zararı dokunacak toplumsal gayeyi gerçekleştirmiş olur: İnsan artık ihtirasa tamah etmez.

Hem, insan ırkının az kalsın dünyayı havaya uçurmasından kaçınacak olmasından, siyasal kurumların akılsız veya günahkâr insan-

lar arasında, belki orada burada biraz iyileştirme yaparak uyumlu bir düzeni koruyacak olmasından; idealler ile gerçeklik, bireyler ile kolektiflik arasında zımni bir ateşkesin imzalanacak olmasından daha iyisini umabilir miyiz? En başta böyle söylenecektir. Batı'nın önde gelen dört devletinin, 1950'lerin sonunda kıtamızın hatırladığı son istikrar çağının, 1914 öncesinin anılarından çekip çıkarılmış babacan imgelerle yönetilmesi (en azından Avrupa'da) büyük bir ihtimalle tesadüf değildir.

Bütün bir kuşak, savaş sonrası Batı'nın varlıklı ama güvensiz toplumlarında böylesine duygusal orta yaşlılara dönüştürülmüştür ve bu toplumların ideologları umutsuzluğun ya da şüpheciliğin tohumlarını yaymaktadır. Ne mutlu ki, bu eğitim sonuçsuz kalmıştır. 1950'li yılların son zamanlardaki ürünleri olan Bay Daniel Bell'in *İdeolojinin Sonu* veya Profesör Talmon'un *High Tide of Political Messianism*'i şimdiden bu uluslararası olgunun, yani entelektüel 'yeni sol'un heyecanlı, ele avuca sığmaz, kafası karışık ama umutlu atmosferiyle tuhaf bir uyumsuzluk sergilemektedir. Belki de Ernst Bloch'un kaleme aldığı *Umut İlkesi*'nin* zamanıdır şimdi. Kim bilir, belki gelecekte bir gün, bir tarihçi (1.657 sayfanın hepsi temel aldığı konuya adanmış olan) bu mükemmel ve külliyetli çalışmanın, tıpkı Euston istasyonunun hemen dışında duran tak gibi, 1960'ların dışında durduğunu düşünür: Tıpkı insanların takın altında buluşup başka yönlere dağılması gibi, bu kitap da (işlevsel olmasa bile, sembolik anlamda) bize yeni yollar açmaktadır.

Umut, Profesör Bloch'un temasıdır; aslına bakılırsa bu tema, onda sıradan insanların sahip olduğu düşlerin filozofu olarak haksız yere göz ardı edilen kariyerine başladığı *Geist der Utopie* (Ütopya Ruhu, 1918) ve *Thomas Münzer als Theologe der Revolution*'den (Devrimin İlahiyatçısı Olarak Thomas Münzer, 1921) beri vardır. Yukarıda bahsi geçen eserin yazıldığı sırada (1938-1947), Amerika'daki sürgün günleri boyunca onu ayakta tutan şey umut olmuştur. 1953 ve 1959'da yeniden gözden geçirilen kitabı, şimdi karşımıza hem Doğu, hem de Batı Almanya baskısıyla çıkıyor.

Adı geçen eser, alışılmadık, çok dolu, bazen absürd, ama yine de enfes bir kitaptır. Britanyalı okur, kitabı neredeyse akıllara durgunluk verici bulabilir. Zira ülkemizde büyükbabalarımızın bildiği bu eski ka-

*) Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung*, 2 cilt, Frankfurt, 1959.

falı filozofun tıpkı kır bizonu gibi nesli tükenmektedir; bu nesil, matematiksel mantıkçılar ve hangilerinin sorulabilir sorular olduğunu belirleyenler tarafından avlanmıştır. Alman okur onda Alman romantik felsefe geleneğinin muhteşem bir örneğini, bir eleştirmenin belli bir doğrulukla onu adlandırdığı gibi, bir nevi Marksist Schelling'i tanıyacaktır. Ama doğduğu ülkede bile onun gibi filozoflar, günümüzde nadirdir. Şüphesiz, böyle filozoflara, geleneksel Alman kültürünün diğer birçok yönü açısından olduğu gibi, doktriner Marksizmin kabuğu altında hayatlarını Amerikanlaşmış Batı'dansa, Doğu Almanya'da sürdürmek daha kolay gelmiştir. Ne olursa olsun, Batı Almanya'dan hiç değilse bir eleştirmen, Profesör Bloch'un felsefesi denli mükemmel ve arketipik bir şekilde Alman olan bu hayranlık verici olayın 'Elbe'nin ötesinden' gelmesi karşısında 'hiddete kapılmıştır' mutlaka. Bununla birlikte, Profesör Bloch, Federal Alman Cumhuriyeti'ne geçene kadar az çok yalnızlığa terk edilmiş biri olarak kalmıştır.

Profesör Bloch'un iddiasının çıkış noktası, insanın -kasvetli edebiyatçılara karşın- umut eden bir hayvan olmasıdır. Tatmin olmamak, olaylar olduklarından başka türlü (başka bir deyişle, daha iyi bir şekilde) gerçekleştiğinde daha genel bir durumu tasavvur etmeyi dilemek, bu temel insani dürtünün en basit formudur. En yüksek formu ise Ütopya'dır: İnsanlığın gerçekleştirme peşinde olduğu, ya bunu denediği veya en azından önünde entelektüel bir güneş gibi yükselen bir mükemmeliyet kurgusu... Böyle bir ütopya, ideal siyasal toplulukların inşasıyla sınırlı değildir. Arzunun yarattığı imgeler her yerdedir; hastalığı, yaşlılığı ve hatta ölümü geri plana iten kusursuz sağlık ve güzellik düşlerimizdedir. Başka bir deyişle, ütopyaya ilişkin imgeleri, eksiği olmayan bir toplum düşlenmesi yaratır. Bunlar doğanın teknik kontrolü tarafından, gerçek hayatı neredeyse en mütevazı şekilde işlevsel kılan bir mimarinin eksik yansıttığı rüya binalar veya şehirler tarafından dönüştürülmüş bir dünyanın imgeleridir. Kayıp ya da henüz keşfedilmemiş Cennet Bahçesi veya Altın Şehrin ütopyası kâşiflerin aklını nasıl işgal ederse, mükemmelliğin düşsel resmi de ('insana çok daha layıkıyla elverişli kılınan bir dünya') şiire, operaya ve resme öyle musallat olur. Bunlar, kusursuz bilgeliğin perspektifleridir.

Ancak Profesör Bloch'un gözünde Ütopya, 'beklentilerden, arzunun yarattığı imgelerden, umudun içeriğinden' oluşan bu geniş ufuktan çok daha fazlasıdır. Ütopya, ona göre, 'kendini gerçekleş-

tirmek', başka bir deyişle, bütün insanlığın kendinde örtük olarak var ettiğini bildiğimiz o ideali, şimdiden gerçekleştirmek uğruna dinen insanlarda vardır. Ütopya, tıpkı Faust'un hiç bitmeyecek yaşam anına duyduğu özlem gibi, bu dünyadaki sonsuzluk düşüne dayanır: *"Verweile doch, du bist so schön."** Ebediyete kesmiş bir şimdinin düşü, Bloch'ta ifadesini müzik sanatında bulur. Nihayet, ütopya, insan hayatı ve kaderinin sınırlarına isyandan, umudun ölüm karşısında kurduğu, dini inanışlarımızda mitsel bir ifade bulan hayallerinde vardır.

Gelgelelim, umut, dönüştürme arzusu, Ütopya, insan davranışının sadece temel yönleri olmakla kalmaz; gerçekliği de temsil ederler. Çünkü Profesör Bloch'a göre, doğadaki temel değişim gerçeğini ve bu sayede geleceğe yönelen doğayı yansıtırlar. Değişim halindeki, 'bitmemiş', bu yüzden değişken ve tamamlanabilir hayatın kendisi, hem insana bir Ütopya ufku sunar hem de bu ufkun nesnel suretidir. Profesör Bloch açısından, felsefede kendisinin de devralarak sahip çıktığı materyalist-ütopik bir gelenektir bu; üstadın entelekya** doktrinini kendine başlangıç noktası alarak, buradan kendi kendine hareket eden, kendi kendini yaratan madde kavramını geliştiren 'Aristotelesçi solun' geleneği... Kimi geç Yunan düşünürleri, Ortaçağ'daki Aristotelesçi İslam düşüncesiyle Giordano Bruno'yla zirvesine erişen bütün heretik Hıristiyan düşüncesi bu geleneğe aittir; bilinçli felsefi idealizmine karşın, hiç değilse kısmen Hegel de böyledir. Keza, bu geleneği Hegelciliği baş aşağı çevirmeyi kolaylaştırmakta kullanan, ütopik geleneğin ve ütopik umudun sahiden kifayetli bir pratik ve felsefi ifadesini ilk kez olarak bulduğu Marx da bu geleneğe mensuptur. Ne de olsa, Marx'ta temenni ile onun yerine gelmesi, şimdi ile gelecek arasındaki boşluk sonunda kapanmıştır.

Umut bir olgu, fakat Profesör Bloch'un gözünde, aynı zamanda arzu edilen şeydir. Onun eserinin amacı salt umudun araştırılması değil, aynı zamanda umudun nasıl sirayet ettiğidir: Filozof sadece çözümleyici değil, aynı zamanda taraflı olmalıdır: İnsanlara doğru yönde ve doğru şeyler adına umut etmeyi öğretmek, umudun neyi gerektirdiğini teşhis etmek onun birincil amacıdır. Bu yüzden, umudu inkâr eden, daha doğrusu, onu kararsızlaştıran ve saptıran ne varsa eleştirmek elzemdir, çünkü *desiderium* ('geleceği düşlemek')

*) (Alın.) Geçip gitme güzel an, öyle güzelsin ki! (ç.n.)
**) Aristoteles'de her varlığın erişmeye yöneldiği yetkinlik durumu. (ç.n.)

insanda öylesine derinden kökleşmiştir ki, en karamsar (aslında, özellikle en karamsar) tutumların bile ütopyacı arzunun inkârından çok, yalnızca saptırmalardan ibaret olduğu ortaya çıkar. Bu durum, korku duygusu ya da 'hiçlik' mefhumu için dahi geçerlidir. Ütopyayı sahiden inkâr edenler, mükemmelliğe açılan geniş yolların önünün kapatıldığı, kapalı ve alelade bir dünya yaratanlardır; başka bir deyişle, ütopyayı inkâr eden burjuvazidir.

Zira, burjuva dünyası Ütopya'nın yerini 'uyum'la veya kaçışla doldurur; eksiği veya kederi olmayan toplumu, vitrin seyri ve New Yorker'ın reklam hayatlarıyla; bayağılık karşıtı bir hayatı, gangster-aşk masallarıyla; keşfedilmemiş Cennet Bahçesi'ni, ayaklı lambalara dönüşen Positano ve Chianti şişelerinde çıkılan tatille değiştirir. Umudun yerine yalanlar, hakikat yerine maske vardır. (Sanayileşme öncesi dönemin, on yedinci yüzyıl Hollanda resmiyle Beidermeier* tarzı iç dekorasyonların örneklediği orta sınıf idealine belli bir hürmet ve şefkat duyar Profesör Bloch. Fakat, kendisi öyle görmek istemesine rağmen, bu ideal onun alabildiğine açılmış Ütopya düşüncesine bile güçlükle yakıştırılabilir; Profesör Bloch bize de Hooch'un resimlediği, 'beraberinde sıla hasretini taşıyan o küçücük, keskin görüntüler'i hatırlatır. Fakat ona göre, onun resminde duruluk ve içtenlik vardır ve resminde 'köşede mutluluk satan bakkal, gerçek bir hazine odasına benzer görünüme kavuşmuştur'.) Sonra, yine de umudun öyle bir doğası vardır ki kapitalizmin yalanlarında bile bir hakikat bulunabilir. Bir 'mutlu son' arzusu, ticari bakımdan ne denli sömürülürse sömürülsün, insanın iyi bir ömür sürme arzusudur; mutlak kötümserlikten üstün olup, biteviye aldatılan iyimserliğimizdir, bir şeyler yapılabileceği inancıdır.

Profesör Bloch'un umudun tanınmasının önüne çıkan teorilere yaptığı eleştiriler, özellikle Freudcu psikanalizi hor gören çözümlemesi, ayrıca Adlerci ve Jungcu psikanalizi çok daha aşağılayan bir reddiye düzmesi, tam da savunduğu tezin gereğidir. Ne var ki, Profesör Bloch'un eleştirileri kimi zaman Marksist ortodoksi diye tanıyageldiğimiz görüşle çakıştığı halde, bununla karıştırılmamalıdır. Batı'da moda haline gelen üslûplara yaptığı eleştiri, körü körüne bir

*) On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Avrupa'nın Almanca konuşulan bölgelerinde hâkim olan bir dekorasyon tarzı; bu tarz genel olarak Fransız Direktuvar yönetimi ve İmparatorluk dönemine özgü üslûplarının basitleştirilmiş bir kullanımından türemiştir. (ç.n.)

yaklaşım değildir; her ne kadar mimaride felsefi pragmatizmi veya işlevselciliği reddediyor ve (bazılarımızın sessiz bir sempati beslemekten geri duramadığı) D.H. Lawrence'ı 'duygusal bir penis şairi' diye bir kenara atıyorsa da, Schönberg'i bağrına basar ve soyut resmi takdir eder. Kaldı ki, onun ileri sürdüğü görüşler tam anlamıyla kendisinindir, çünkü hangi sonuca varırsa varsın, Profesör Bloch'un felsefi kökeni gayri-Marksist, daha doğrusu, sadece üçte bir oranında Marksisttir.

Bloch aslında İngiliz şair Coleridge'ın yaşadığı çağdan arta kalan ve sonradan devrimcileşen Alman bir 'doğa filozofu'dur; doğallığında mekanik rasyonalizme başkaldıran bir asi, içinde Paracelsus ve Jacob Boehme bir yana, Herder'in, Schelling'in ve aynı sebeple Goethe'nin devindiği kozmik armoniler, hayat ilkeleri, canlı organizmalar, evrim, zıt kutupların etkileşimi ve daha pek çok şeyden oluşan bu yarı mistik dünyanın doğal sakinidir (Profesör Bloch'un kitabında Descartes, Hobbes, Locke ve Darwin bir tarafa, Paracelsus'a hepsinden daha çok atıfta bulunmuş olması oldukça tipik bir durumdur). Kabul edilmelidir ki, Marksizm, Hegel üzerinden bu geleneğe çok kere teslim edildiğinden daha derin kök salmıştır. *Anti-Dühring*'i yazdığı son dönemlerinde Engels, her şeye rağmen Kepler'i Newton'un yanında göklere çıkaran karakteristik bir pasajı ve aslında 'doğa felsefesi'nin pozitif yönlerinin tipik bir savunmasını kaleme alabiliyordu. Yine de, Marksizmin diğer iki geçerli bileşeni olan Britanya ve Fransa Marksizmi, her yönüyle farklı bir şecereye sahiptir ve taşıdıkları önem, terimleri bu bağlamda kullanmak uygun düşerse, hem 'klasik' hem de 'romantik' düşünce geleneklerinin bileşimi olmasında yatmaktadır. Yine de Profesör Bloch neredeyse tastamam 'romantik'tir.

İşte, onun eserinin gücü ve zaafı da burada yatar. Doğa bilimleriyle ilgili görüşleri, belki bilimdeki başlıca ilerlemelerin matematik ve sofistike bir neo-mekanizm tarafından yapıldığı bir çağda yaşadığımız için Anglo-Sakson okuyucuda mahsus absürd kılınmış izlenimini bırakacaktır. Fakat her ne kadar Profesör Bloch'un eleştirileri, Goethe'nin Newton'un ışık bilimini reddetmesiyle aynı sebepten ötürü bilimcilere anlaşılmaz gelse de, bunlar deli saçması değildir. Diğer taraftan, onun yaklaşımı irrasyonel gibi görünen ne varsa bunun mantığına nüfuz etme becerisi, insan kalbinin engin sularında kılavuzluk etme ustalığı ve sıradan insanların özlemleri-

ne ilişkin keskin bir kavrayış sunmaktadır. Bunlar bir sanatçının yetenekleridir ve büyük yazarların psikolojik sezgisi ve kısa, veciz söz yamaçlarının sivrilttiği bir sıradağ gibi yükselen düzyazının, azametli bir belagat çağlayanıyla yer yer kesildiği, tepe buzulunda yaratıcı ışıkların parıldayıp tutuştuğu olağanüstü üslûbuyla Profesör Bloch gerçekten de bir sanatçıdır.

Ne var ki, felsefeye saplanıp kalan bir sanatçı değildir o. Ayrıca, sanatçının tekniklerine de ihtiyaç duyan, eşit derecede hem Freud'un orta sınıf önyargılarının can alıcı tahlilini yapmayı hem de Spinoza'nın arzularını ('dünyayı, ta doruğa yükselen güneşle hiçbir şeyin dibine gölge düşürmediği bir kristal olarak görmek' denli kapalı bir anlatımla değilse de) metaforik düzeyde ifade etmeyi gerekli bulan bir filozoftur. Şu halde, romantizm, Profesör Bloch'a nitel bakımdan veya doğrulanabilir önermelerle kolayca ifade edilemeyecek, yine de 'orada olan' ve ifade edilmesi gereken şeyler olduğunu öğretmiştir. Kinsey, yaşadığı orgazm sayısını tuttuğunda, örneklem araştırmaları aşk davranışlarını ölçtüğünde, fizyolojistler aşkın mekanizmasını ve psikanalistler aşka dair yapılabilen önermeleri tanımladığında da aşktan geriye kalan şey daima anlamlıdır ve sadece âşıklara öznel bir anlam ifade etmekle sınırlı kalmaz.

Umut İlkesi, uzun, konudan konuya atlayan ve zaman zaman düşüncelerin tekrarlandığı bir kitaptır. Devasa boyutta ve ansiklopedik kapsamda bir çalışma olduğundan, içeriğini en kısası ve en kurusundan aşırı basitleştirmeye gitmeden özetlemeye kalkışabileceğiniz bir kitap değildir. (Başka kaç felsefi kitap, ister Marksist ister başka türlü olsun, müzik ile skolastik Ortaçağ mantığı arasındaki bağıntının analizlerini, Ütopya'nın değişik bir biçimi olarak feminizmi, birer mit olarak Don Juan, Don Kişot ve Faust'u, on sekizinci yüzyılda doğa yasasına dair tartışmaları, Rosicrucianizmin* gelişimini, şehir planlamasının tarihini, yogayı, barok üslübu, Joachim of Fiore'u, panayırları, Zerdüşt'ü, dans etmenin doğasını, turizmi ve simyacıların simgeciliğini içine alır?) Her halukârda, pek çok okuyucu esas olarak içeriğin çeşitliliğinden ve çoğunlukla son derece parlak, bazen biraz kendine özgü, her zaman kışkırtıcı bölümlerin toplamı niteliğindeki kitaptan keyif alacaktır. Her halukârda, çok az okur, yazarı bütün yol boyunca izleyecektir. Bununla birlikte, hiçbiri onun sahip

*) 17. ve 18. yüzyılda büyüye ve doğaüstü güçlere, dinin gizli ilkelerini uyguladığına inanan gizli bir tarikat. (ç.n.)

olduğu içgörünün göz kamaştırıcı parıltılarını ya da (granitteki mika tabakaları gibi sayfa boyu paragraflara oturtulmuş) aforizmaların en parlağını keşfetmede başarısız olmayacaktır.

Öte yandan, en çok eleştirel olmaya meyledenimiz dahi, yazarı yolculuğunun sonuna dek, *ein unterdrücktes und verschollenes Wesen** olan insanın 'asıl Yaradılışın başlangıçta değil, sonda olduğu'nu anladığı, Blake'in Marx'a karıştığı ve yabancılaşmanın, insanın hakiki durumunu keşfetmesiyle son bulduğu noktaya kadar takip etmeye gayret etmelidir. Zira, umudun ve dünyevi bir cennetin insanın yazgısı olduğu, bu ölçüde bilgece, âlimâne, yaratıcı ve ustalıklı bir dil kullanımıyla her gün hatırlatılmıyor bize.

1961

*) (Alın.) Bastırılmış ve akıbeti meçhul bir varlık. (ç.n.)

15
SERMAYENİN YAPISI

Birkaç yıl öncesine kadar, Marksizmin gelişme tarihinin bir teori olarak neredeyse sonuna ya da her koşulda durma noktasına geldiğini öne sürmek, Marksizme ilişkin güçlü ve can alıcı bir saptama sayılabilirdi. Açıkçası, bugün böyle bir görüşü savunmak mümkün değildir. Sovyetler Birliği'nde Stalinizmin görünürde pürüzsüz ve sıkı sıkıya donmuş yüzeyinin, birleşik ve görünürde bütünleşmiş uluslararası komünist hareketin çatlaması, yalnızca saptanmış öğretilerin 1930'larda ihtimamla hazırlanan ve *SBKP'nin Kısa Tarihi*'nde pedagojik amaçlar uğruna mükemmel şekilde basitleştirilen sistematik derlemesinde eşdeğer çatlaklar oluşturmakla veya bunları ortaya çıkarmakla kalmadı. Buz kütlesinin erimesi, aynı zamanda heterodoks, hizipçi sayısız düşünce fidesini ya da sırf devasa buzulun kıyı-

sında veya altında yaşamayı sürdüren gayrı resmi filizlenmeleri de yeşertti. Yüzlerce çiçek tomurcuklandı; zihninde 1920'leri canlandırabilen, yaşını başını almış insanların ya da 1914 öncesi günleri hatırlayan ihtiyarların dışında kimsenin alışık olmadığı bir tarzda okullar bir kez daha savaşım vermeye başladı. Dış dünyayla daha çok, aslında yapmaya hiç de ihtiyaç duymadığını göstermeye yarayan bir dizi pazarlıkla iletişim kuran, kendini kapalı bir sisteme dönüştürmeye besbelli can atan (ve mücbir sebeple büyük ölçüde kendini dönüştüren) Marksizm yeniden açılmıştı.

Eski zamanların hiç değişmeyen ortodoksisine benzer bir görüşü (Çin'de veya başka ülkelerde kimi sekter gruplar arasında olduğu gibi) fazlaca teorik gözle değerlendirmeden alıkoyma çabalarını ve 'burjuva' dünyasının yararlı teori ve tekniklerini (Sovyetler Birliği'nde bir ölçüde yaşandığı gibi) ismen değişikliğe uğramamış bir Marksist sistemle bütünleştirmeden kabullenme yönündeki hamleleri bir kenara bırakırsak, geçtiğimiz on yıl boyunca Marksizm üzerine yeniden düşünme süreci, kabaca dört yol izlemiştir. İlkin, Marx'ın özgün düşüncesinin üstünde yavaş yavaş biriken teorik fikirleri saptayarak, hatta bu büyük adamın görüşlerinin çeşitli aşamalar boyunca geçirdiği evrimini izleyerek, arkeolojik araştırmaya benzer bir girişimde bulunulmuştur. İkinci olarak, Marksizm temelinde zaman zaman varılan, ancak birçok sebeple Marksist fikirlerin ana gövdesini oluşturan kısımdan çıkarılan veya buna hiç katılmayan çeşitli özgün teorik gelişmeleri saptamaya ve sürdürmeye çaba gösterilmiştir. Üçüncü olarak, uygun geldiği ölçüde, Marksizmin dışında yer almış ve bir kez daha Stalinist dönemde Marksizmden kasıtlı olarak ihraç edilmiş farklı entelektüel gelişmelerle uzlaşmaya gayret gösterilmiştir. Nihayet, uzun bir süre sonra, resmi yorum giderek gerçeklikten uzaklaşınca, dünyanın (başka bir deyişle, esasen toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmelerin) çözümlemesine dönmeye çalışılmıştır.

Stalinizm öncesi Marksist akımlar arasında bir tanesinin, -George Lichtheim'in yerinde ifadesini kullanacak olursak- 'Orta Avrupa' damarının Marksizme yeniden eğilenlerce özellikle bereketli ve çekici bulunduğu çoktandır bilinmektedir. 1940'lı yıllarda ve erken 1950'li yıllarda özgür zihinler olarak nam salan ender sayıda komünist yazardan çoğu, örneğin George Lukács, Henri Lefebvre ya da Hegelciliğin Alman kökenlerinden çok İtalyan versiyonundan beslenen Gramsci, bu geleneğe mensuptur. Orta Avrupalılar, İkinci En-

ternasyonal'in teorik önderlerince neredeyse Marksizme indirgenen ve şu ya da bu biçimde Ekim Devrimi'ni önceleyip, izleyen yıllarda devrimci ideolojiye dönüşün entelektüel zeminini sağlayan evrimci pozitivizm ve mekanik determinizme karşı ateşli bir muhalefetin parçasını oluşturdular. Sendikalizmin (bu akım 1914 öncesi dönemin Kautskylerine karşı soldan verilen tepkinin bir kısmını içine çekmişti) çöküşünden sonra kısa bir süreliğine hemen hemen bütün isyankâr akımlar, birlikte Bolşevizmin oluşturduğu tek çavlana aktılar. Lenin'in ölümünden sonra yeniden kopuşmalar başladı; daha doğrusu, 'Leninizm' diye bilinen tek bir resmi teori kanalının aşamalı ve sistematik olarak kurulması, geri kalanları bu ana mecranın dışına itti. Bununla birlikte, Lenin'in kendi düşüncesi 'revizyonizm'e ve 'reformizm'e karşı tekrar devrim teorisini savunmanın biçimlerinden biri ve pratikte en önemlisi olduğu halde, hiçbir surette var olan tek düşünce değildi. Almanya'da Luxemburg ve Mehring, orta Avrupalı Hegelciler ve diğerleri, devrimciler olarak Lenin'le pratikte birleşmişlerdi, ancak köken olarak veya izledikleri entelektüel yöntem bakımından hiçbir şekilde Leninist değillerdi.

Orta Avrupa damarı siyasal açıdan devrimciydi; daha doğrusu, aşırı soldu. Örgütlenme ve (Bolşevik) görev hayatından çok ajitasyona, yazmaya ve tartışmaya istekli erkekler ve kadınlar olarak toplumsal anlamda bir entelektüeller toplamı (bir entelektüel topluluğu olmak, bütün ideolojik okulların yapabileceği şeydir) olmanın dışındaydılar. Bu okul, teorik düzeyde Kautsky tarzı Marksizmin Darwinci ve pozitivist versiyonlarına düşmandı; olgun Marx ve Engels'in iradecilikten çok determinizmi destekleyebilecek yönlerine bile kuşkuyla bakıyordu. Torino'daki genç Gramsci dahi Ekim Devrimi'ne 'Marx'ın *Kapital*'ine karşı bir isyan' talep ederek tepki göstermişti. Bu damar, felsefi açıdan (sosyal demokrasinin ve revizyonistlerin daha memur kafalı teorisyenlerine karşı) Marx'ın Hegelci kökenlerine ve Marx'ın o zamanlar mevcut olan bu tür gençlik yazılarına vurgu yapmaya eğilimliydi. 1932 yılında, Landshut ve Mayer tarafından *Freuhschriften*'in yayınlanması, orta Avrupalılara temel metinleri haline gelen *1844 Elyazmaları*'nı ve temel kavramsal araçları olan 'yabancılaşma'yı sunacaktı. Ne var ki, bu kez siyasal manzara değişmişti. Orta Avrupalılar hareketin aşırı sol kanadında, şimdi Troçkistler tarafından (gerçi batıda, J. P. Nettl'in de işaret ettiği gibi, bunların çoğu gerçekte Luxemburgcuydu) doldurulan yerde dur-

muyorlardı artık. Coşkulu iradecilikleri, burjuva biliminden duydukları tiksinti ve proleter bilinci idealleştirmeleri, seçici bir tarzda resmi Sovyet doktrininin içine çekildi, hatta büyütüldü. Orta Avrupalıların asıl üstünlükleri, toplumsal devrim tutkusunu, hatta komünist partilerin Cizvit disiplinini kabullenmedeki gönüllülüğünü, Batılı entelektüellerin yirminci yüzyıl ortalarındaki ilgileriyle (örneğin, avangard kültür ve psikanaliz) Soyvetler Birliği'ndeki olayların görünürdeki seyrine karşı Marx'ın hümanist ütopyasını savunan teorik bir Marksizm yorumunu bütünleştirme yetenekleriydi. Savaş ve direniş, Alman felsefesinin (bu defa Marksizmin aracılığı olmaksızın) keşfedilmesiyle insan özgürlüğünü ifade etmek için meşru bir sebep, bunu açıkça ifade etme ve mücadele gücü, dolayısıyla 'angaje' entelektüel işlevini edinen devrimci entelektüeller sayesinde onların siyasal bakımdan özellikle Fransa'da güçlenmelerini sağladı. Fenomenolojistler üzerinden Sartre, bir nevi fahri orta Avrupalı konumuna geldi ve sonunda Marksizm hakkında her durumda görüş bildirmeye soyundu. Stalinizmin çöküşü, komünist hareket içinde orta Avrupalılar üzerinde gittikçe katlanılmaz bir baskıya dönüşen ne varsa dindirdi (Stalinist teori, Marx'taki Hegelci veya 1848 öncesi unsurlara giderek azalan bir tahammül gösterebilmişti) ve onları eleştirel komünist düşünceyi sürükleyeceği apaçık ortada olan bir ideolojik çekirdek olarak kendi hallerine bıraktı. Paradoksal biçimde, aşırı solun önayak olduğu düşünce silsilesinin yolu, devrimci hareketin sağ kanadında son bulacaktı.

Er ya da geç bir tepki gelecekti. Bu tepki şimdi, Louis Althusser'in, Rue d'Ulm'deki ünlü École Normale Supérieure'ün karanlığını, Parisli entelektüel şöhretlerin -ya da en azından şehrin beşinci ve altıncı bölgelerindeki şöhretlerin- göz kamaştırıcı ilgisine (aslında bu erişilmesi çok daha zor bir hedefti) mazhar olabilmek için bırakan bir filozofun önderliğinde yükseliyordu. Althusser'in çıkışı tuhaf bir şekilde ani oldu. 1965 öncesinde, *Montesquieu* üzerine bir denemenin yazarı ve bir *Feuerbach* seçmesinin editörü olmasının dışında, sol çevrelerde bile hemen hiç tanınmıyordu. O yıl Althusser'in yönetiminde en aşağı üç kitap, '*Théorie*' başlığını taşıyan serinin ilk sunuşları olarak yayımlandı: Bunlar, *Marx İçin** başlığıyla yayımlanan bir makale derlemesi ve esasında Althusser'le yandaşlarının verdiği yoğun bir se-

*) Louis Althusser, *Pour Marx*, Paris, 1960.

miner dizisinde sunulan makalelerin kayda geçirilmesiyle oluşturulan, *Kapital'i Okumak** adındaki iki ciltti (veciz başlıklar Althusserci damganın izlerini taşır). Bu çalışmalar şaşırtıcı bir başarı kazanmıştır. Bay Althusser'in ortaya çıktığı zaman şanslı olduğunu söylemek, yazarın son derece üstün yeteneklerini (hele açık kavrama gücü, düşünce berraklığı ve üslûbunun oluşturduğu Fransız bileşimini) küçümsemek anlamına gelmez. Bu Althusserci Quartier Latin** atmosferinde, özsaygısı olan her solcu liseli veya üniversite öğrencisi, Maocu ya da hiç değilse Castro yanlısıdır; Sartre ve Henri Lefebvre, 1956 döneminde kendini parçalayan eski entelektüel komünistlerin (onların bu hezeyanları en az Waldeck-Rochet ve Roger Garaudy'nin 'oportünizm'i kadar anlaşılmaz bir durumdur) yaşadığı incinmişliğin tarihi timsalleri olarak durmaktadırlar. Yeni bir asiler kuşağı devrim ideolojisinin yeni bir yorumuna ihtiyaç duyar, zaten Bay Althusser de çevresindeki siyasal ve entelektüel sinmişliğe kafa tutup, ideolojik olarak ödün vermeyen bir kişiliktir. Komünist partinin üyesi olduğu halde, yayıncısı François Maspero gibi aşırı solun sözcülüğüne soyunmuş olması bunun tipik bir göstergesidir.

Bay Althusser'in böyle bir role soyunmuş olması, kendisini onu kötüleyenlerin ileri sürdüğü gibi 'neo-Stalinist' yapmaz. Bay Althusser, *Marx İçin*'in girişindeki entelektüel otobiyografinin duru ve oldukça etkileyici sayfaları boyunca Stalinizme hiç müsamaha göstermez. Ne var ki hedefi o kadar da *'le contagieux et implacable système de gouvernement et de pensée [qui] provoquait ces délires.'*** [Stalinizm] değildir (Althusserci düzyazı üslûbu klasik geleneğe özgüdür); bundan çok, Fransız komünizminin ortaya çıktığı ve Stalinizmin yardımıyla Fransızların her durumda kabule hazır olduğu bu 'siyaset önceliği'nin ardında, örtbas edilmeye çalışılan 'teorik boşluk hali'dir. Stalinizm, düpedüz kendini savunma adına 'kendilerini önemli kişilerden yapılan alıntılar hakkında geliştirilmiş yorumlar ve yavan çeşitlemelerle sınırlamak'tan hoşnut olmayan felsefecilere, ya felsefe imkânını yadsımaya ya da 'er ya da geç takındıkları maskeyi gerçek sanma pahasına başka bir kılığa bürünerek -Marx'ı Husserl kılığına, Hegel kılığına, hümanist ve ahlâklı genç Marx kılığına sokarak-' pro-

*) Louis Althusser, Jacques Rancière ve Pierre Macherey, *Lire Le Capital* (C. 1); Louis Althusser, Étienne Balibar ve Roger Establet, *Lire Le Capital* (C. 2), Paris, 1960.

**) Paris'te öğrenci ve sanatçıların çekim merkezi haline gelen bir semt. (ç.n.)

***) (Fr.) Bulaşıcı ve teskin edilemez yönetim ve düşünce sistemiyle bu hezeyanları kışkırtan. (ç.n.)

fesyonel meslektaşlarıyla böyle bir diyaloğu sürdürmeye yöneltmiştir. Stalinist dogmacılığın sona ermesi 'bize Marksist felsefeyi bütünlüğü içinde gerisin geri vermez'. Sadece onun yokluğunu ortaya serer. Bununla beraber, (işte burada Bay Althusser ardında epeyce arşınlanmış bir patika bırakıp, aynı zamanda kendine, kendisine özgü pek çok yenilik geliştireceği bir alan açar) Marksist felsefenin noksanlığı, sadece entelektüel Fransız solunun kusurlarından kaynaklanmaz. Marksist felsefe diye bir şey yoktur, çünkü 'Marx tarafından tam da kendi tarih teorisinin temelini attığı anda kurulmuştur ve yine büyük ölçüde inşa edilmesi gerekmektedir'; Bay Althusser'in tutkuyla sarıldığı amaç, Marksist felsefeyi inşa etmektir.

Bu konum, bir anlamda Stalin dönemindeki bazı düşünsel eğilimlerle benzerlikler gösterir, çünkü bu dönemin tipik özelliklerinden biri sistematik olarak Marx'ın mutlak özgünlüğünü ileri sürmekti: Onu Hegel'den, Hegelci gençliğinden ve ütopik sosyalistlerden ayıran keskin darbeyi indirmek ortak eğilimdi (Roger Garaudy, yayınladığı *Sources françaises du socialisme scientifique*'i [Bilimsel Sosyalizmin Fransız Kaynakları] 1940'ların sonunda bu gerekçelerle gözden geçirmeye mecbur kalmıştı). Althusser aynı zamanda Marx'ın evrimindeki kopuştan da bahsetmektedir ve çoğu araştırmacıyla birlikte, kopuşu 1845 dolayına yerleştirirken *Felsefenin Sefaleti* ve *Komünist Manifesto*'dan önceki eserlerinin bütünüyle 'Marksist' olduğunu kabul etmekte gönülsüz davranır.* Stalinist teorilerin Marksist felsefenin ne olduğundan kuşkusu yoktu elbette. Bay Althusser birtakım düşünürlerin geçmişte hayati önem taşıyan 'neden' sorusunu, örneğin, *Kapital*'in amacının, siyasal iktisadın niyetinden neden ayrıldığını sormaya başladıklarını onaylamaya tam anlamıyla hazırdı; Lenin, Labriola, Plehanov, Gramsci ve gereği kadar değer verilmeyen Galvano Della Volpe'nin takipçisi olan çeşitli İtalyan bilginleri, (neo-merkantilizme düşen) Avusturya Marksistleri ve (yaptıkları çözümlemelerin işaret ettiği yönlere tam anlamıyla vakıf olmayan) kimi Sovyet yorumcular bu düşünürler arasındaydılar. Öte yandan, Bay Althusser şimdiye kadar tatmin edici bir cevap verildiğini düşünmüyordu.

---

*) Althusser kopuş noktasını belirledikten sonra 'Marx öncesi' Marx'ın sınırlarını, 1875'den hemen önce Marx'ın tamamen Hegelci olmayan bir çizgiye çekilmesine kadar durmadan ileri itmiştir. Ne var ki, bunu yapmakla Marx'ın yazılarının çoğunluğunu dışarıda bırakmaktadır.

Zira cevap, Marx'ın kendisinde değildi. Nasıl ki klasik siyasal iktisat gözlemlediği ve Marx'ın burada düşünüp bulduğu şeyin can alıcı noktasını gerçekten görmediyse, Adam Smith de âdeta bilinçle sormadığı sorulara doğru cevaplar vermiş ve Marx da nereye yol aldığını anlamayı bize bırakarak, kendi sunduğu içgörüyü aşmıştır:

> Siyasal iktisadın görmediği, daha önce de var olan bir bilinmeyen değildir. Zira o zaman farkına varabilirdi ama varamadı. Görmediği şeyi bilgi edinme işlemi sırasında kendisi üretmiştir, dolayısıyla bu işlemden önce zaten göremezdi. Kesin olarak yalnızca [bilgiye dair] üretim bu bilgi nesnesiyle özdeştir. Siyasal iktisadın görmediği şey, neyi yaptığıdır; soru olmaksızın yeni bir cevap ürettiğinin ve aynı anda bu yeni cevabın içinde örtük olarak taşıdığı yeni bir soruyu ürettiğinin farkında değildir... (*Kapital'i Okumak*, 1, s. 25-26).

Marx'ın kendisi de kavrayış sürecinin kaçınılmaz sonucu olan aynı zaaftan mustariptir. Marx, Adam Smith'ten çok daha önemli olmuştur, çünkü kendisinin getirdiği özgünlüğe bütünüyle vakıf olamadığı halde, 'düşüncesini anlatmasına uygun gelecek daha çok örnek ararken', belki farklı bir bağlamda bir şekilde formüle ettiği, 'kendi sorduğu' soruya uzanır. Kaldı ki, biz onun mahrum olduğu nosyonu biliyoruz: *'le concept de l'Efficace d'une structure sur ses effets'** (*a.g.y.*, s. 33-34). Bu noksanlığı keşfederek yalnızca Marksist felsefeyi (Marx'ın temelini attığı ama inşa etmediği felsefeyi) kavramaya başlamakla kalmıyor, onun ötesine de ilerliyoruz. Zira,

> bir bilim ancak teorik kırılganlık noktalarına aşırı dikkat verilirse gelişme gösterir, yani yaşar. Bu açıdan, bilim varlığını bildiklerindense bilmedikleriyle sürdürür. Elbette, neyi ne kadar bilmediğini belirlediği ve bunun kendisini bir sorun olarak tam tamına saptadığı mutlak koşullarda yaşabalir bilim.

Anlayacağınız üzere, Bay Althusser'in yaptığı çözümlemenin özü epistemolojiktir. Onun pratiğinin niteliği, Marx'ın kavrayış sürecinin incelenmesi, ana yöntemi de dilbilim, edebiyat ve felsefe disiplinlerinin tüm kaynaklarından faydalanarak, eserlerin aşırı derecede detaylı, eleştirel bir okumasını yapmaktır. Eleştirel Althusser okurlarının ilk

*) (Fr.) Bir yapının kendi etkileri üzerinde istenen sonucu verme Etkinliği. (ç.n)

tepkisi, haklı olarak, onun uyguladığı yöntem ve kavramların, kendisinin çok sevdiği epistemolojik ilerleme sonucunda Marx'ın yazılarından zorunlu olarak çıkmadığı olacaktır. "Çağdaş teorinin, psikanalizde, dilbilimde, biyoloji ve belki fizik gibi başka disiplinlerde, Marx'ın keşfettiği sorunla, ama Marx'ın bu sorunu aslında çok daha önce 'ürettiğini' idrak etmeksizin karşılaşmış olduğunu" söylemek doğru olabilir. Yine de, dilbilimci 'yapısalcılık'ın ve Freud'un Fransa'da yeni olarak ve hatırı sayılır derece rağbet görmesinden ötürü sorunun gerçekte Marx'ta keşfedilmiş olması hiç de imkânsız değildir. (Aslına bakarsanız, yapısalcı-işlevselci öğelerin Marx'ta kolayca ayırt edilmesine karşın, Freud'un *Kapital*'i anlamaya ne gibi bir katkısının olacağı hiçbir şekilde açık değildir.) Öte yandan, madem bunlar gerçekte belli bir ölçüde dışardan geliştirilen içgörülerdir (*nous devons ces connaissances bouleversantes ...à quelques hommes: Marx, Nietzsche et Freud**), insan bu itinalı çabanın yalnızca Marx'ta 'örtük olanı anlaşılır kılmayla' sınırlanıp sınırlanmayacağını merak ediyor.

Üzerinde durulacak ikinci bir nokta, Althusserci türden bir çözümlemede Marx'ın düşüncesinin formel yapısının dışına çıkmanın -imkânsız değilse bile- güç olmasıdır. Bay Althusser, Marx'a özgü bu durumun ("Kavrama dair kesin bir tanımın 'gelişmesi'ni şeylerin gelişiminden ve özelliklerinden ayıran, kesinlikle aşılamaz sınırı hiçbir noktada ihlal etmiyoruz") farkındadır ve bunu soyut bir tartışmayla doğrulamaya yeltenir ("Bilimsel bir önermenin bilimsel bir pratik içinde bilgi olarak doğrulanmasının, belli biçimlerin etkileşimiyle; daha doğrusu, bilme edimine bilginin -hakiki- karakterini veren özgül formların birbirini etkilemesiyle sağlandığını göstermiş olduk. Başka bir deyişle, bilgi üretiminde bilimselliğin varlığını güvenceye alan şey bu formların etkileşimidir"). Bununla birlikte, bu argüman doğru da olsa ve bu doğrulama yöntemi matematiksel önermelere olduğu gibi *Kapital*'e de kolayca uygulanabilse bile (ki bu belli değildir), bütün matematikçiler yaptıkları keşiflerde zaman zaman karşılaştıkları gibi, kendi ispatlarıyla bu gibi gerçek yaşam fenomenleri arasında hâlâ oldukça büyük bir boşluk kalacağını bilirler. Ampirizmden duyduğu derin ve ısrarla sürdürdüğü tiksinti konusunda Bay Althusser'le mutabık kalsak bile, gerçek tarihsel gelişim, geçmiş ya da gelecek gibi herhangi bir dışsal pratik kıstası besbelli bir şekilde uzak tutmasından hâlâ rahatsız olabiliriz ("sonucu henüz gerçekleşmeden değerlendiri-

*) (Fr.) Bu altüst edici anlama yetisini ... birkaç insana borçluyuz: Marx, Nietzsche ve Freud.

yoruz"). Kaldı ki, gerçekte Marx somut olana ilişkin o güç problemin kaynağına inmişti. Bunu yapmamış olsaydı, *Kapital*'i yazamaz ve (nasıl ki *1844 Elyazmaları* Althussercilerin reddettiği Hegelci-hümanist Marx'ın kilit eseriyse, Althusserci Marx'ın da pek çok açıdan kilit önemdeki çalışması olan hayranlık verici ve ihmal edilmiş) *Siyasal İktisadın Eleştirisine Giriş*'te ağır basan genellik alanında kalırdı.

Demek ki, aslında Bay Althusser Marksizmin tarihin veya iktisadın yaptığı ya da yapamadığı şeyi bina ettiği düzeyden inip ("ekonometrinin matematiksel olarak ifadelendirilmesi, ekonometrinin büründüğü kavramsal şekle tabi olmalıdır") işlediği asıl konuya döndüğü anda, yeni ya da ilginç olan çok az şey söylemektedir. Althusser, 'altyapı' ve 'üstyapı' üzerine kaba Marksist görüşlere dair umut verici bir eleştiri üretmiş ve bu görüşlerin etkileşimini tatmin edici ölçüde yansıtmıştır. Halbuki genel doğruların onu açıklamaya yarayan bu gibi pratik uygulamaları, kendinden müstakil, daha doğrudan ve daha az entelektüel bir hat tutturan Marksistlerden alınmıştır.

Bay Godelier* gibi öğrenciler Marx'ın ortaya attığı tarihsel dönemleştirme gibi somut sorunlarla yüzleşip, örneğin, Stalin'den bu yana komünist entelektüeller arasında özgün düşüncenin canlanmasındaki en ilginç sonuçlardan biri olan 'Asyatik üretim tarzı'nın yeniden keşfedilmesi ve incelenmesinde ön açıcı bir rol oynarlarken, E. Balibar'ın uzun tarihsel materyalizm tartışması (*Kapital'i Okumak*, C. 2) sebatla meta-tarih diye adlandırabileceğimiz şeyin doruklarında gezinmektedir.

Üstelik, Althusservari yaklaşım, kıymetli de olsa, Marx'ın ele aldığı bazı sorunları (sözgelimi, tarihsel değişim sorununu) basitleştiriverir. Marksist tarihsel gelişme teorisinin on dokuzuncu yüzyıl anlamıyla 'evrimci' veya 'tarihsici' olmayıp, sağlam bir 'yapısalcı' dayanağı bulunduğunu göstermek doğrudur: Gelişme, analizin tanımladığı sınırlı sayıdaki farklı 'üretim' öğesinin, fiili veya muhtemel, tüm birleşimlerinin bütünüdür; geçmişte fiili anlamda gerçekleşmiş olanlar, art arda gelen sosyo-ekonomik formasyonları oluşturular. Bununla birlikte, bu bakış açısına olduğu kadar, ondan çok da farklı olmayan Levi-Strausscu görüşe de tek başına sosyo-ekonomik bir formasyonun neden ve nasıl diğerine dönüştüğünü açıklamadığı, sadece formasyonları belirleyen dışsal sınırları saptadığı, bu durumdaysa tarihsel gelişimden bahsetmenin anlamsız kaçtığı gerekçesiyle

*) Maurice Godelier, *Rationalité et irrationalité en économie*, Paris, 1966.

itiraz edilebilir. Ayrıca, Marx'ın bu sorulara cevap bulmak için olağanüstü zaman ve enerji harcadığı da söylenebilir. Bay Althusser'in çalışması, Marx'ın bir düşünür olarak sahip olduğu fevkalade teorik gücü, kelimenin teknik anlamında bir 'felsefeci' olarak statüsünü ve özgünlüğünü gösterir, tabii hâlâ göstermeye ne kadar ihtiyaç varsa. İkna edici bir şekilde Marx'ın yalnız idealizmden materyalizme Hegel'le yer değiştiren biri olmaktan uzak olduğunu savunur. Ne var ki Althusser'in Marx okuması doğru bile olsa, bu ancak kısmi bir okuma olabilir.

Bu gerçek, negatif eleştiri aracı olarak Althusserci çözümlemenin sahip olduğu etkiyi azaltmaz. Onun öne sürdüğü iddiaların polemiksel ifadesi hakkında ("teorik bakış açısıyla, Marksizm, hümanizm olmadığı kadar tarihsicilik de değildir") ne düşünürsek düşünelim, Marx'ın Hegelci ve *1844 Elyazmaları* doğrultusundaki yoruma getirdiği itirazları muazzam bir güce sahiptir; Althusser'in, Gramsci'nin ve Sartre'ın düşüncesinin belli zaafları (ve sebepleri) üzerine analizinin keskinliği hayranlık uyandırıcı, Weberci ideal tipler de dahil olmak üzere 'model inşası'nın eleştirisi kesin olarak yerindedir. Bu güç bir yönüyle, diğer şeyler bir yana, entelektüel açıdan eleştirdiği bazı insanlara borçlu olduğunu düşündüğü entelektüel saygının sivrilttiği yönüyle, (Fransız Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin onun ve Bay Garaudy'nin görüşlerinin tartışılmasına ayrılmış özel bir oturumunu haber yapan) *Le Monde*'un 'üstün vasıflı filozof' diye adlandırdığı Bay Althusser'in kişisel yetilerinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, onu bu konuma getiren etken, aynı zamanda tutkulu çalışmasına besbelli ki moral gücü sağlayan o düşünür ve gaye olmuştur.

Bay Althusser'in yazıları dikkatle, hatta heyecanla okunur. Yetenekli gençlere ilham verme gücü bir sır değildir ve muhakkak etrafında toplayacağı Althusserci okulun dinamik olmasından çok skolastik olacağından korkulsa da, Marksist teorik tartışmaya aniden dalmasının nihai etkisi herhalde olumlu olmuştur. Zira uyguladığı prosedür, neredeyse tanım gereği, soruları cevaplamaktan çok soru sormaktır; en titizinden yetkin bir metin incelemesiyle bile olsa, tek ihtiyacımızın cevapları metin üzerinden doğrulamak olduğunu reddetmektir, çünkü daha önce cevapların bulunup çıkarılmaları gerekir. Bay Althusser'e göre, Marx ile okuyucuları arasındaki ilişki iki taraflı bir faaliyettir, tıpkı gerçeklik gibi, sonu olmayan diyalektik bir

karşılaşmadır. Filozofun (*Marx İçin*'de yer alan bir denemesinde olduğu gibi, aynı zamanda bir drama eleştirmenine dönüşen filozofun), gerek Marx'ın kendi önünde uzanan her şeyi ifşa etme sürecini ('yapının, dolayısıyla da yapısal nedenselliğin kendisinin yapının etkilerinde var olma hali'* -bunun *Darstellung*'u**), gerekse okuyucularının onunla kurduğu ilişkiyi betimlemek için tiyatro metaforunu (Brecht tiyatrosuna gönderme yapan bir metafor olduğunu söylemeye bile gerek yok) seçmesi hem tuhaf hem de karakteristiktir:

> *C'est alors que nous pouvons nous souvenir de ce terme hautement symptomatique de la* 'Darstellung', *le rapprocher de cette 'machinerie', et le prendre au mot, comme l'existence même de cette machinerie en ses effets: la mode d'existence de cette mise-en-scène, de ce théâtre qui est à la fois sa propre scène, son propre texte, ses propres acteurs, ce théâtre dont les spectateurs ne peuvent en être, d'occasion, spectateurs, que parce qu'il en sont d'abord les acteurs forcés, pris dans les contraintes d'un texte et de rôles dont ils ne peuvent en être les auteurs, puisque c'est, par essence, un théâtre sans auteur* (*Kapital'i Okumak*, C. 2, s. 177).***

Ancak yetenekli ve özgün bir düşünürü okumanın hazzı, onun zayıflıkları karşısında gözümüzü kamaştırmamalı. Bay Althusser'in Marx'a yaklaşımı muhakkak en yaratıcı olanı değildir. Yukarıdaki tartışmada ölçülülükle öne sürüldüğü gibi, Marx'ın esas gördüğü çoğu şeye ilgi göstermediği ve (sayıca az da olsa, daha sonraki yazılarının gittikçe açığa kavuşturduğu üzere) Marx'ın en çok üzerine düştüğü argümanların bazılarını tartışmaya açtığı için pek de Marksist bir yaklaşımının olmadığı düşünülebilir. Onun bakış açısı, Stalinizm sonrası yeni icadı, komünist partiler içinde bile Marx'ı bağımsız bir şekilde okuma ve yorumlama özgürlüğünü açığa vurur. Gelgelelim, bu süreç ciddiye alınacaksa, Bay Althusser'in malik görün-

---

*) Metinde Fransızca'dır: *"ce mode de présence de la structure dans ses effets, donc la causalité structurale elle-même"* (ç.n.)

**) (Alm.) tasarım (ç.n.)

***) (Fr.) Şimdi, son derece karakteristik olan 'Darstellung' terimini hatırlayabilir, onu bu 'yapı'yla karşılaştırabilir ve onun kelimenin tam anlamıyla bu yapının etkileri içinde var olduğunu düşünebiliriz. Başka bir deyişle, terimi mizansenin, aynı anda hem sahne, hem senaryo, hem de aktörler olan tiyatronun var olma hali olarak alabiliriz. Bu tiyatronun izleyicileri her şeyden önce (madem ki özünde yazarı olmayan bir tiyatro oyunundan bahsediyoruz), yazarı olmadıkları bir senaryo ve roller tarafından sınırlanan aktörler olmaya zorlandıkları için yalnızca izleyici olabilirler (*Lire Le Capital*, C. 2, s. 177). (ç.n.)

mediği gerçek bir metin bilgisi gerekmektedir. Oysa o gerek *Marx İçin*'de, gerekse *Kapital'i Okumak*'ta, 1953 yılından beri mükemmel bir Almanca basımı mevcut olduğu halde o ünlü *Grundisse*'nin kesinlikle farkında olmadığı izlenimini uyandırmaktadır; öyle ki yaptığı yorumların, tanışık olduğu bazı metinleri okumasından önce geldiğinden bile şüphe edilebilir. Anlaşılan Bay Althusser, Stalinist dönemin son derece bilgili Marx alimlerinden oluşan yaşlı kuşakla gerek siyasal eylemci, gerek genç neo-Marksist kuşak arasında boşluk yaratan gecikmiş etkilere yakalanmış durumdadır.

Ayrıca Marksizmin canlanması, Marx'ın bütün önermeleriyle uyuşmak anlamına gelmemekle birlikte, onun ne yapmaya çalıştığını görmek adına gerçek bir isteklilik gerektirir. Aynı zamanda bir yöntem olan Marksizm, bir teorik fikir bütünü ve takipçileri açısından tek güvenilir kaynak olma özelliğine sahip bir metin derlemesi olarak, daima Marksistlerin Marx'ın ne demiş olabileceğine karar vermekle yola çıkıp, sonrasında yeğlenen görüşler için metnin dayanağını arama eğiliminden zarar görmüştür. Böylesi bir eklektizm, normalde Marx'ın kendi düşüncesinin evrimine dair ciddi bir inceleme sonucunda denetim altına alınır. Bay Althusser'in, Marx'ın erdeminin onun kendi yazılarından çok söylemiş olması gerekeni söylemesi için Althusser'e imkân tanımasında yattığını keşfetmesi bu denetimi ortadan kaldırmaktadır. Bundan böyle kendi teorik inşasıyla gerçek Marx'ın yerini alacak başka teorisyenlerin de olması ihtimali korkulacak bir durumdur. Gelgelelim, ister Althusserci Marx'ın, ister buna benzer diğer fikirlerin, orijinali kadar dikkate değer olup olmayacağı tamamen ayrı bir konudur.

1966

16
KARL KORSCH

Geçerli bir post-Stalinist Marksizm arayışı, aynı zamanda Stalinizm öncesi Marksist düşünürlerin araştırılmasını da gündeme getirir. Bu mekanizmanın nasıl çalıştığının mantıklı bir açıklaması yoktur, ancak insanları (özellikle genç insanları) yalnızca hakikatin peşine düşmekle kalmayıp, öğreticilerini de bulmaya çalışmaya sevk eden psikolojik sebepler çok kuvvetlidir. Her halukârda, bunu ayrı ayrı dikkate değer birçok yazarın yeniden (belki de ilk kez olarak keşfedilmesine demeliyiz) borçluyuz. Karl Korsch (1886-1961) bu kişiler arasında en yenisidir. Bazı koşullar, onun hayatı boyunca karanlıkta kalması için özellikle bir araya gelmiştir sanki. 1920'li yılların ilk yarısı boyunca komünist olmasına karşın onun yazdıkları, herhangi bir 'sapkın' düşünceye bağlanamayacak ya da

zamanında *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin yazarı Lukács'ın heterodoks görüşleriyle haksız yere yan yana getirilen çalışmalar oldu; bunun makul bir yönü yok değildi gerçi. Nitekim, Stalin dönemini, ne denli küçük olursa olsun, örgütlü herhangi bir Marksist topluluğun akıl hocası olarak geçirme şansı bulamadı. Yakınlık duyduğu İspanyol anarko-sendikalistler, son derece girift düşüncelere sahip ve hayli gelişkin bir akademik geleneğe mensup bir teorisyeni iletebilecek, hatta kavrayabilecek bir topluluk değildi. Hitler'in zaferi sonucunda 1920'li yıllardaki yazıları hasır altı edildi. Geriye kalan (Karl Korcsh'un 1938 yılında Londra'daki Chapman and Hall yayınevinin *Modern Sosyologlar* üzerine serisinde yayımlanan ve her nasılsa, zamanın Anglo-Sakson Marksizmi atmosferi içinde neredeyse hiç farkına varılmayan çalışması) *Karl Marx* stoğu da Hitler'in bombalarınca yok edildi.

Batılı Alman entelektüelleri arasında Marksizme gösterilen ilginin 1960'larda beklenmedik bir şekilde canlanması onu hayata döndürdü. *Markstan ve Felseye* (1923-1931), Erich Gerlach'ın uzun girişi ve 1920'li yıllardan kalma ikincil önemdeki bazı metinlerle birlikte 1966 yılında*; *Karl Marx* ise, tamamen bilimsel bir basımıyla Goetz Langkau tarafından 1967 yılında** yayımlandı.

İlk bakışta Korsch'un önemi, Alman bir akademisyen (radikal sağ eğilimli Jena Üniversitesi'nde nahoş bir akademik kürsü payesi verilmişti), Thuringia eyalet bakanı ve Reichstag milletvekili aktif bir politikacı ve ateşli bir devrimciden oluşan nispeten ender bir bileşimi Marksizme taşımasından ileri geliyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte, belirleyici olan etken, onun Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş süresince İkinci Enternasyonal'in Kautsky taraftarı ortodoksilerine teorik bir direniş hareketi olarak çıkan ve az çok kısa bir zaman sonra, Ekim Devrimi'nin ardından 'Bolşevizm'le birleşen bu 'orta Avrupa solu'na mensup oluşudur. Karsh, olağanüstü yetenekli bu düşünür kuşağının çoğunun, ondokuzuncu yüzyıl pozitif evrimciliğinin bir türüne dönüşen Marksizm yorumu sayesinde Alman Sosyal Demokrasi'sinin siyasal pasifliğini mazur gösterdğine olan inancını paylaşıyordu. Sol, yüzünü doğa bilimlerinin siyasal bakımdan yanıltıcı determinizminden felsefeye (başka bir deyişle,

*) Karl Korsch (ed. Erich Gerlach), *Marxismus und Philosophie*, Frankfurt, 1966 (İngilizce basım, 1970).
**) Karl Korsch, *Karl Marx*, Frankfurt, 1967.

1840'ların felsefi Marx'ına), salt Marksist ortodoksinin bunu kaygısızca kenara itmesi yüzünden bile olsa dönmeliydi. Ulaşılmak istenen amaç, Marksizmin metafizik bir 'sistem'e dönüşüp kapanması değil, açılmasıydı; sonu olmayan (ve şimdiye değin tamamlanmamış) felsefi gerçeklik ve (Marksizmin kendisini de katarak) ideoloji eleştirisini, pozitivizmin semeresiz kesinlikleri karşısına çıkarmaktı.

Marksist felsefeye bu geri dönüşün ne ölçüde, orta Avrupa solunda yaygın olduğu kadarıyla Marx'ın yeniden sistematik olarak 'Hegelleştirilmesi' pahasına başarıldığı tartışma konusudur. Her halukârda Korsch ve Lukács'ın görüşleri arasındaki örtüşmenin yalnızca geçici olduğu ortaya çıkmıştır. Zira, öyle görünüyor ki, Korsch başından itibaren birçok önemli açıdan çağdaşlarından ayrılmaktadır. Londra'da 1914 öncesinde geliştirdiği özgün erken-Marksist ortodoksi eleştirisi, gerek sendikalizmde, gerekse, tuhaftır, sonradan katıldığı Fabyancı Sosyalistler topluluğunda keşfettiği kadarıyla, devrimi sosyalizmin pozitif bir içeriğine sahip olmasını talep ettiği kadar çok vurgulamamıştır. Sendikalizmi sosyalizmin otantik bir proleter tasavvuru, muhtemelen böyle bir tasavvurun kaçınılmaz biçimi olarak görmüştür. Ona göre, Fabyancılar halkın sosyalist eğitiminde ısrarlarıyla sosyalizme iradeci bir temel, sanayiinin kontrolüne dair tartışmalarıyla da bu düşünceye 'sosyalist inşa için pozitif bir formül' katmışlardı.

Bu düşünce çizgisi diğer anti-Kautskycilerden ayrılmasına karşın, onlarla bir noktada örtüşmektedir. Bütün solcu asiler, eylemcilik ve planlama talebini yükseltir ve tarihsel determinizmi geri çevirirler; hepsi de Marx'ın 'insan önüne ancak çözebileceği türde tarihsel görevler koyar' sözünün, bu görevlerin çözülebilir olduğu ölçüde kendiliğinden halledileceği anlamına geldiğini reddederler. Diğer yandan, Korsch, bütünüyle ileri sanayi ülkelerinde kapitalizmin sorunlarına odaklandığı ölçüde, bu yeni solun orta Avrupalı kanadı diye adlandırabileceğimiz oluşumdan ayrı düşmektedir. Gerçekte Korsch'un yeniden keşfedilmesinin onun bu eğiliminden kaynaklandığı iddia edilebilir. Aslına bakarsanız, Marksistlerin gelişmemiş ülkelerde ne yapması gerektiğini bilmekte, en azından bunu önermekte pek zor bir yan yoktur. Geç on dokuzuncu yüzyıldan bu yana sorun, istikrarlı sanayileşmenin olduğu ve görünürde devrimci perspektifin bulunmadığı ülkelerde yapılması gerekenin ne olduğunu söylemek olmuştur. Korsch ne yazık ki bir çözüm yolu bulamadıysa da, dikkatini bu soruna vermekten geri durmamıştı.

Korsch'un Bolşevizmi teorik açıdan sürekli eleştirmesinin sebebi, onun 'Batılı' yönelimidir; bu yönelimi komünist olduğu dönemde bile (Batı'da arzulanan devrime benzemeyen) Rus devrimine -sözgelimi, Rosa Luxemburg'dan- çok daha az bağlanmasına ve Sovyetler Birliği hakkında herhangi bir olumlu yargıyı çabucak bir kenara atmasına yol açmıştır. Kendisine hayranlık duyan arkadaşı Bertolt Brecht'ten, hatta orta Avrupa soluna mensup başka pek çoklarından bu noktada ayrılan birisidir. Onun gözünde Leninizm, Kautskycilik kadar ve aynı sebeplerden ötürü yanlıştır. Gerçekten de Korsch, Leninizmin can alıcı kavramlarının, örneğin, sosyalizmin proleter harekete entelektüeller aracılığıyla getirildiği görüşünün, Kautksy'den devşirilmiş olabileceğini şiddetle vurgulamıştır. Felsefi açıdan Korsch'un *Materyalizm ve Ampriyokritisizm*'e yaptığı vurgular kesinlikle anlamlıdır. Lenin dikkatini 'materyalizm'i savunmaya odaklayarak, yaylım ateşini gerçekdışı 'idealizm' düşmanına yöneltmiş ve asıl tehlike olan 'doğa bilimleri tarafından allanıp pullanan materyalist anlayış'a dokunmamıştır. Bu anlayış burjuva düşüncesinin felsefedeki, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerdeki temel akımı haline gelmiş ve Marksizmin kabalaştırılmasında belli başlı modeli oluşturmuştur. Lenin'in Hegelci kalma yönünde beslediği bütünüyle samimi arzu, bu yüzden beyhudedir; Lenin materyalizm ile idealizm arasında basitleştirilmiş, gerçekte erken-Hegelci karşıtlık düşüncesine gerilemek durumunda kalmış, bu da onu Marx'ın 'Hegel diyalektiğini baş aşağı çevirmek'ten anladığı şeyin aşırı basitleştirilmiş bir görüşüne, teori ve pratiğin birliği anlayışını kabalaştırmaya götürmüştür. En sonunda Lenin, Marksizmin doğanın ve toplumun ampirik bilimlerine daha fazla katkı yapma yeteneğine ayak bağı olan bir konuma sürüklenmiştir.

Korsch, Lenin'in parti politikasına ilişkin çeşitli gerekçelerle tehlikeli bulduğu felsefi eğilimleri eleştiriye tabi tuttuğu denli, felsefe yapma iddiasında olmadığını savunmuştur. İyi ama Marksistlerin felsefeyle veya diğer düşünce alanlarıyla salt politikaya faydası ya da zararı açısından ilgilenmesi mümkün müdür? Hiç değildir.

Korsch'un Lenin'e yönelttiği eleştiriler pek çok açıdan hakkaniyetlidir, ama yine de Korsch, Leninizmi salt Kautskyci teorinin başka bir versiyonu olmakla kalmayıp, bu düşünceyi tamamen farklı bir tarihsel olgu, geri bırakılan dünyanın devrim teorisi olmasını sağlayan etkenleri bir tarafa bırakmakta ve Leninizmin böyle bir teori ol-

duğunu gönülsüzce kabullenmektedir. Bunun 'sınıf mücadelesinin mevcut koşullarında, pratik ihtiyaçların yetkin bir teorik ifadesi' olduğunu inkâr ederken, aslında Alman Komünist Partisi'nden ihraç edildikten sonra Sovyetler Birliği'ni faşizmle daha fazla bağdaştırır olmuştur. Oysa onun eleştirdiği her iki yön de, 1917-1923 yılları arasında, devrimci hareketin kısa süreli yükselişini takiben yeni bir devrimci kalkışmaya meydan vermeme uğraşında olan karşı-devrimin devletçi ve totaliter karakteridir. Tarihsel düzlemde hiçbir karşılığı bulunmayan bu görüş, hâlâ burjuva devrimini gerçekleştirme sorunuyla karşı karşıya olan 'geri kalmış Doğu'nun durumunu düşünerek, Bolşevizmin 'sanayi proletaryasının teorik ve pratik taleplerinden bir kaçış' olduğunu farz ettiğimiz sürece makuldü. Korsch bu kanıdaydı. Geri kalmış halkların başlattığı devrimci hareketi gözlemlemiş ve bunun sanayileşmiş ülkelerin sanayi proletaryasıyla alakası olmadığını düşünerek bu konuyu ele almamıştı.

Bu konumun açmazı, savaş sonrası isyan dalgası bir kez geri çekildiğinde Korsch'u, Batı'da devrimci bir alternatifin bulunmadığı gerçeğiyle yüz yüze getirmesiydi. Korsch aslında İspanyol anarkosendikalistlerin uğradığı yenilginin ertesinde somut herhangi bir siyasal perspektiften yoksundu. Uzun zaman önce cesareti kırılmış ve hayal kırıklığına uğramış diğer tüm devrimciler gibi, Korsch'un da 1956'dan sonra geleceği, biraz daha az karanlık görmeye başladığının işaretleri mevcuttur. Yine de, son yıllarında dişe dokunur bir şey yazmadığı için görüşlerinin ne yönde değiştiğine dair spekülasyon yapmaktan öteye geçemeyiz.

Hayal kırıklığı arttığı oranda, Marksizmi 'geliştirme' süreci kaçınılmaz olarak Marksizmi eleştirmeye dönüşmüştü ya da Marksizmin o kadar içi boşaltılmıştı ki, Korsch'un yalanlamasına rağmen, geriye kalanı hâlâ doğru dürüst Marksizm diye adlandırabilmek tartışmalıydı. Sözgelimi, diyalektik alelade mantıkmış (mantıklı bir fikir) gibi ele alınacak bir 'üstmantık' olmayıp, devrimci bir dönem boyunca, grupların ve bireylerin yeni fikirler üretmesinin, mevcut bilgi sistemlerini çözmesinin ve 'yerlerini daha esnek sistemlerle doldurmasının; daha da iyisi, hiçbir sistemle doldurmayıp, onun yerine sadece devamlı değişen gelişim sürecine uygulanan, bütünüyle sınırlanmamış, özgür düşünce gücünü geçirmesinin' bir yoluydu. Diyalektiğin alelade bir mantık gibi ele alınmasıyla birlikte, Marx'ın gerçek dünyaya hakkındaki güncel önermelerin çoğunun

yadsındığı da düşünülürse (Bay Gerlach'ın 'tarihsel olarak sınırlı bir geçerliliğe sahip Marksist araştırmanın sonucunu dogmatikleştirme; başka bir deyişle, gelişmenin ampirik olarak değil de spekülatif yönteme başvurarak sağlanması' olarak adlandırdığı üzere), Marx'ın yazılarının oluşturduğu mevcut külliyattan geriye pek bir şey kalmadığı görülecekti. O zaman da geriye sadece sosyal bilimlere ilişkin, en başta düşüncelerinin doğa bölümleriyle özdeşleştirilmesine iyi bir reddiye sunan Mark'tan devralacağımız yöntemle, bu yöntemi kendi amaçları için kullanacak örgütlü bir zümre olan proletarya kalıyordu. Marksizmin proleter bilincin bir biçimi olması gerektiği ya da buna yatkın olduğunu gösteren bir sebep yoktu ortada; eğer gerçekten devrimci hareketin yeniden canlanması proletaryayla sınırlı kalırsa, en iyi ihtimalle Marksizm gelecekte proleter teorinin öğelerinden biri olacaktı. Marx, 'işçi sınıfının başını çektiği sosyalist hareketin önünü açanlar, hareketi kuranlar ve geliştirenlerden yalnızca biri olarak' görülmeliydi.

Böylece Korsch, 'karşı devrim' döneminde kendisini Marx ve Engels'in 1848 ertesinde yüzleştiğini gördüğü o aynı güç durumda bulmuştu: Gerçekçi devrim perspektiflerinin yokluğunda, 'teori ve pratik birliği'ni korumak imkânsızdı ve bu noktada 'pratik'ten teorik-ampirik araştırmaya kaçınılmaz bir kayış söz konusuydu. Gelgelelim, bu durumda Korsch'un Marksist düşünceden farklı olarak getirdiği yorumun tam olarak 'yine de kapsayıcı bir toplumsal devrim teorisi' şeklinde tanımlanıp tanımlanamayacağı son derece kuşkuludur. Korsch'un yorumunun pratik yönü, basmakalıp sözlere ve umuda indirgenmiştir. Teorik yönüyse, modern doğa bilimlerinin aksiyomatik prosedürlerinden hiç de farklı olmayan bir yönteme sahip olan Hegel'in ampirik araştırmayla ve Korsch'un (tıpkı arkadaşı Kurt Lewin'in psikoloji alanında geliştirdiği 'alan teorisi' gibi) sosyal bilimlerdeki matematiksel modeller üzerine incelemesiyle, hatta belki oyun teorisiyle zıt görülemeyeceği tezine dayanarak, çoğu Anglo-Saksonun (belki de hatalı bir şekilde) metafizik diye adlandırdığı şey ile modern bilimsel yöntem arasında sistematik bir köprü görevi görür. Bu noktada kurallara en sadık sosyal bilimin bile olağan doğruluk sınavından geçmesi gerektiği hatırlatmanın tartışılmaz bir değeri olsa gerektir. Bu doğrultuda bir görüşün, biyografik olmasını saymazsak, Marksizmle ne kadar özel bir bağı bulunup bulunmadığıysa ayrı bir sorudur.

Korsch'un siyasal ve teorik çözümlemesi yazılarının temel arka planını oluşturduğu için, düşüncelerinin buradaki evrimine dikkat çekmek yerindedir. Korsch düşüncelerini *Marksizm ve Felsefe*'de (daha doğrusu, bu çalışmanın ikinci basımına yazdığı polemiksel önsözde) oldukça açıkça belirttiği halde, konunun uzmanı olmayanların içine kolayca giremeyeceği bir çalışma olan *Karl Marx* açık bir yapıt olmaktan uzaktır. Buradan Korsch'un 1950'li yıllara gelindiğinde (Marksist geleneğin yetiştirdiği birçok düşünür açısından endişe verici bir yılgınlığın yaşandığı evrede) belli ettiği uç konumun, aynı zamanda 1920'li veya 1930'lu yıllarda yazdığı eserlerde de mevcut olduğu sonucuna varamayız. Bununla birlikte, bu değişim noktalarının Korsch'un izlediği tek bir gelişim çizgisini oluşturduğu da doğrudur. Bu durum gerek Marx'ı, gerekse Marksist düşüncenin sonradan uğradığı dönüşümleri inceleyenler açısından Korsch'un çalışmalarının sahip olduğu önemi azaltmaz. Korsch, üstadın yapıtları hakkında geniş ve eleştirel bir bilgiye, onun ve takipçilerinin gösterdiği teorik gelişimlerin altında yatan tarihsel değişimler hakkında hayranlık duyulacak Marksist bir bilince ve getirdiği açıklamayı bir önceki kuşak üzerinde etkili olan tarzlardan belleğimizi tazelercesine farklı kılan bir bakış açısına sahipti.

Nitekim, 'yabancılaşma' ve 'sosyoloji' hakkında söylenegelen tuzak ifadelerle büyümüş genç insanlara, Marx'ın çözümlemesinin pek çok yönü giderek -ustalıklı ve parlak bile olsa- ilave özetlere dönüştüğü halde, Marx'ın 'siyasal iktisat eleştirisi'nin giderek Marksist teorinin analitik omurgasını oluşturduğu oranda, Marx'ın her şeyden önce bir iktisatçı olduğunu hatırlatmak faydalı olacaktır. Bunu hatırlatmanın çığır açıcı bir tarafı yoktur, fakat *Kapital*'in bazılarınca bir epistemoloji veya sosyoloji incelemesi olarak görüldüğü bir devirde şunun söylenmesine ihtiyaç vardır: "Marx'ın materyalist toplum bilimi sosyoloji değil, iktisattır." Geç on dokuzuncu yüzyılda, Almanya ve Avrupa'da Marksizmin 'kabul gördüğü' tarihsel süreci serinkanlı, dengeli ve ikna edici bir çözümlemeye tabi tutmak da aynı derecede faydalıdır. Korsch, 'revizyonizm'in önceleri devrimci Marksizme hâkim olan teori ve pratiğin bir reddi olmadığını, yalnızca aynı dönemde ortaya çıkan ve formelleştirilmiş bir Marksist ortodoksinin benzeri olduğu ölçüde, her ikisinin de devrimci olmayan koşullara, devrimci teori tarafından verilmiş birer cevap olduğunu belirtir.

Bu tür gözlemler yararlıdır ama dünyayı sarsmaz. Keza, her ne kadar Korsch açıkça aksini düşünmesine rağmen, kendisinin hayati önem atfettiği önermelerden heyecan duymak da pek mümkün değildir. Kuşkusuz, 1920'li yıllarda tarihsel materyalizmin Marksizm incelemesinde uygulanması olağandışıydı, ama artık bu duyguyu uyandırmıyor:

> Mevcut burjuva toplumunun maddi temeline bir tek proletaryanın pratik devrim mücadelesinin saldırabildiği, bu temeli sarsabildiği ama onu deviremediği sürece, proletaryanın devrim teorisi yalnızca burjuva çağının toplumsal bakımdan yerleşik düşünce biçimlerini eleştirmekle kalır ve nihai olarak bunların ötesine geçemez.

Marksizmin 'tamamlanmamış' olduğunu teslim etmenin kendisi yeterli değildir. Korsch'un açıklaması beylik sözlerden ibarettir; gerçi, buna alışık olmayanları kışkırtabilecek sözlerdir bunlar. Buraya kadar Korsch'a hak vermek mümkündür. Ama bir sonraki adım ne olmalıdır? Son tahlilde Korsch'u Marksizmin gelişimine esaslı bir katkı yapmaktan alıkoyan sebep, onun bu düzeyin ötesine geçmekte yetersiz kalmasıdır. O, gerek kavrayış gücü, gerekse geniş bilgi sahibi olmasından dolayı kesinlikle okunmaya değer bir düşünürdür. İngilizce çevirilerinde görmek mümkün olmasa da, yazıları orta Avrupalı Marksist teorisyenlerin alışılageldik düzyazı üslübuyla karşılaştırıldığında, bir hayli güçlü ve berraktır. Harika bir içgörüye sahip olduğu noktalardan bazıları, sözgelimi sendikalizmin temelde proleter karakteri hakkında söyledikleri, Marksist olduğu dönemden önce yazılmış olmasına ve Marksizmle zorunlu bir bağı bulunmamasına karşın, söylediği şeyler çoğu zaman kulak vermeye değerdir. Yine de, nihayetinde, bugün ortada onu okumamızı gerektiren önemli bir sebep de yoktur.

Belki onun bu başarısızlığını kendisinin ve Marksizmin kıstasıyla değerlendirerek, Korsch'un konumunun mensup olduğu 'Batılı' komünist akımın içinde bulunduğu temel açmazı yansıttığını söyleyebiliriz. Korsch'un düşünceleri siyasal bir başlangıç noktası oluşturmuyordu. İki savaş arası dönemde toplumsal devrimi savunmak normal koşullarda, heretik biçimiyle bile olsa, öyle ya da böyle Bolşevizmi seçmek anlamına geliyordu. 1920'lı yılların başlarına kadar ve İspanya'da 1930'ların sonlarına dek bunun anlamı, yine sendikalizm benzeri bir şeyi seçmek gibi görünebilirdi ama böyle bir tercih-

te bulunmak, başarılı bir devrim hedefine ulaşmak açısından kendi sınırlarını zorlamayı göze alan kişinin bu yük altında bariz bir şekilde ezilmesi demekti. Marksizm, devrimci olmayan hareket tarzına uygun gelecek çeşitli teorik uyarlama ve geliştirme yöntemlerine imkân tanıdığı halde, o dönemde bir devrimcinin başka bir seçeneği olamazdı. Duygusal açıdan anlaşılabilir sebeplerden ötürü, Korsch böylesi 'revizyonist' bir uyarlamayı reddetti. Aynı zamanda Bolşevizmi de reddettiği için yalnızlaştı, teorik ve pratik açıdan verimli olamadı; ayrıca, son derece trajik bir biçimde, tek dayanak noktası olarak Aziz Simeoncu* bir ideolojiye sığındı.

1968

*) Eski Ahit'e göre İsrail'in on iki peygamberinden biri; yazar burada Korsch'un Yahudi kurtuluş teolojisinden etkilenen yönüne vurgu yapıyor (ç.n.)

IV.
ASKERLER VE GERİLLALAR

17
VİETNAM VE GERİLLA MÜCADELESİNİN DİNAMİĞİ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda geleneksel savaşları kazandıran üç etken vardır: Daha fazla yedek asker gücü, daha geniş sanayi potansiyeli ve makul düzeyde işleyen bir sivil yönetim sistemi... ABD'nin stratejisi, geçtiğimiz son yirmi yıl boyunca bunlardan ikincisinin (burada ABD en yüksek noktadaydı), SSCB'nin biraz daha üstün olduğuna inanılan birinci faktörü dengeleyeceği beklentisine dayanıyordu. Bu teori, hayal edilebilen tek savaşın Rusya'yı hedef aldığı günlerde, Varşova Paktı'ndaki güçlerin NATO'daki devletlerden daha kalabalık bir nüfusa sahip olmadığı varsayımıyla, hatalı bir aritmetik hesabına dayandırılmıştı. Batı, kendi asker gücünü konvansiyonel yollardan silah altına almakta daha gönülsüzdü yalnızca. Ne var ki, mevcut durumda sözünü ettiğimiz tez büyük ihtimalle da-

ha geçerli olmuştur; zira (Fransa gibi) Batılı ülkelerden bazıları muhtemel bir dünya savaşında neredeyse tartışmasız bir şekilde tarafsız kalacaklardır ve tek başına Çin, birlikte uyum halinde çarpışması muhtemel Batılı güçlerinden hepsinden daha fazla asker kuvvetine sahiptir. Her koşulda, argümanlar ister doğru ister yanlış olsun, ABD 1945'ten bu yana bütünüyle sınai gücünün üstünlüğüne, başka birine nazaran savaşta daha fazla makine ve patlayıcı harcama kapasitesine yatırım yapmıştır.

Bu yüzden, ABD zamanımızda savaş kazanmanın, konvansiyonel askeri operasyonların düzenlenmesini ve sanayi gücünü sanıldığından da fazla dengeleyen yepyeni bir yöntemin geliştirildiğinin farkına vardığında fena halde sarsılmıştır. Bu yeni yöntem gerilla savaşıdır ve bir dizi Davud'un sapanla devirdiği Goliath sayısı günümüzde çok muazzam bir seviyeye ulaşmıştır. Çin'de Japonlar, savaş zamanı Yugoslavya'da Almanlar, İsrail'de Britanyalılar, Hindiçin ve Cezayir'de Fransızlar... Şimdi Güney Vietnam'da ABD aynı muameleye maruz kalmaktadır. ABD'nin, acıklı bir şekilde, ormanın içinde saklanan ufak tefek insanları bombayla vurmaya ya da doğru dürüst silahlanmamış binlerce köylünün o küçük körfezde dünyanın en büyük askeri gücüne karşı koymasına izin veren hileyi (zira muhakkak işin içinde bir hile olmalıydı) çözmeye didinmesinin sebebi budur. ABD'nin böylesi bir direnişle karşılaşılabileceğine inanmayı doğrudan reddetmesinin sebebi de budur. Eğer ABD bocalıyorsa, bunun -mantıklı ve bombalanabilir- başka bir sebebi vardır; bunun sebebi, güneyli kardeşlerinin acısını gerçekten paylaşan ve onlara gizlice ikmal malzemesi akıtan saldırgan Kuzey Vietnamlılardır; Kuzey Vietnam'la sınırdaş olmaktan utanması sıkılması olmayan korkunç Çinlilerdir ve hiç kuşkusuz, sonuçta Ruslardır. Dolayısıyla, sağduyumuzu tamamen yitirmeden önce, modern gerilla savaşının doğası hakkında durup düşünmeye değerdir.

Gerilla tipi bir hareket tarzında yeni bir yan yoktur. Her köylü toplumu, 'zenginden alıp fakire veren' ve ihanete uğrayana dek askerlerle kolluk güçlerinin kurduğu acemi tuzaklardan kaçan 'soylu' eşkıyaya veya Robin Hood'a aşinadır. Hiçbir köylü onu ele vermediği sürece ve bir dolu insan ona düşmanlarının faaliyeti hakkında bilgi verdiği ölçüde, bu soylu eşkıya gerçekten de söylencelerin ve şarkıların bu tür eşkıyalarla ilgili durmadan savunageldiği üzere düşman silahlara karşı bağışıklık, kem gözlere karşı görünmezlik kazanmıştır.

Zamanımızda Çin'den Peru'ya pek çok ülkede hem gerçekliği, hem söylenceyi harfi harfine bulmak mümkündür. Eşkıyaların başvurduğu savaş imkânları gibi, gerillalarınkiler de gün gibi ortadadır; peşine düşenlere kıyasla, zorlu ve yanına yaklaşılmaz bir arazinin ayrıntılı bilgisi, hareket yeteneği ve fiziksel mukavemetteki üstünlükle takviye edilen ilkel teçhizatlarla savaşmak, ama hepsinden önce, düşmanla aynı şartlarda, yoğunlaşmış bir güçle yüz yüze çarpışmayı kabul etmemektir, gerillanın ayırt edici özellikleri. Yine de gerillanın sahip olduğu başlıca koz, askeri değildir ve onsuz eli ayağı bağlanır: Gerilla yerel halkın -aktif ve pasif- sempati ve desteğini kazanmak zorundadır. Bundan mahrum kalan bir Robin Hood ölmüş demektir, gerilla açısından da aynı durum geçerlidir. Gerilla savaşını anlatan her temel metin buna işaret ederek başlar, 'isyan karşıtı güçler'e dair askeri eğitimin öğretemeyeceği yegâne şeydir bu.

Eşkıyalık faaliyetinin eski ve -köylü toplumlarının çoğunda- yöresel biçimi ile modern gerilla arasındaki temel farklılık, Robin Hood tipi sosyal eşkıyanın son derece alçakgönüllü olup, sınırlı sayıda askeri hedefe (çoğunlukla da sadece epeyce küçük ve belirli bir yerle sınırlı güce) sahip olmasıdır. Bir gerilla grubunun sınandığı an, gerillanın kendisine siyasal rejimi devirmek ya da düzenli bir işgal gücünü defetmek gibi iddialı görevler biçtiği ve özellikle ülkenin herhangi bir ücra köşesinde ('kurtarılmış bölgede') değil de, bütün memleket sathında işe koyulduğu zamandır. Yirminci yüzyılın başına değin, hemen hemen hiçbir gerilla hareketi bu sınavla yüzleşmemiştir; son derece girilmesi zor ve marjinal bölgelerde (dağlık ülkeler bunun en yaygın örneğidir) faaliyet göstermişler veya yerli ya da yabancı, nispeten ilkel ve basiretsiz hükümetlere karşı koymuşlardır. İster 1809'de Fransızlara karşı Tirol ahalisinde olduğu gibi olağanüstü avantajlı koşullarda tek başına, isterse (örneğin, Bonapartist savaşlar boyunca veya yüzyılımızda İspanya ve Rusya'da olduğu gibi) daha sık görüldüğü üzere, düzenli kuvvetlere bağlı bir şekilde, gerilla eylemleri belli başlı modern savaşlarda kimi zaman önemli rol oynamıştır. Gelgelelim, gerillaların, Napoleon yönetimindeki Fransa'nın asla ciddi ölçüde sıkıntı vermediği güney İtalya'da olduğu gibi, kendi başlarına ve herhangi bir zaman diliminde rahatsızlık yaratmaktan öteye geçmedikleri neredeyse tartışılmaz bir gerçektir. Gerilla eylemlerinin yirminci yüzyıl boyunca asker kökenli düşünürlerin zihinlerini neden çokça meşgul etmediğinin açıklaması bu

olabilir. Devrimci askerlerin bile bu konu üzerinde pek fazla durmamalarını açıklayabilecek başka bir sebepse, pratik olarak, vurucu güce sahip bütün gerilla gruplarının toplumsal açıdan isyankâr olmasıyla birlikte, ideolojik açıdan muhafazakâr olmalarıdır. Zaten, bunu doğrular şekilde, az sayıda köylü sol siyasal görüşe evrilmiş veya solcu siyasal liderleri izlemiştir.

Bu yüzden, modern gerilla savaşının alışılmadık yönü o kadar da savaşa özgü değildir. Günümüz gerillalarının elinin altında, seleflerininkine göre daha iyi bir teçhizat olabilir. Ne var ki hasımlarından yine de daha kötü silahlanmışlardır (cephanelerinin büyük bölümünü -başlangıç aşamalarında muhtemelen çoğunu- karşı cephede ele geçirebildiklerinden, satın aldıklarından veya çaldıklarından sağlarlar; Pentagon mavallarında anlatıldığı gibi dış tedarikçilerden değil). Gerilla savaşında, gerilla gücünün orduya dönüştüğü ve rakipleriyle açık savaş koşullarında gerçekten karşı karşıya gelip, Dienbienphu'da olduğu gibi yenebildiği nihai aşamaya değin, Mao, Vo Nguyen Giap, Che Guevera veya gerilla mücadelesinin esaslarını içeren başka kitaplarda, geleneksel '*guerillero*'nun ya da çete liderinin yalın sağduyudan başka nazarı dikkate alacağı en ufak bir ima yoktur.

Yenilik siyasal olanda yatar ve iki özelliği vardır. İlk olarak, gerilla gücünün bulunduğu ülkede, geniş ölçüde farklı alanlardan gelen kitle desteğine güvenebildiği durumlar artık daha olağandır. Bunun böyle oluşu kısmen gerillanın zenginlere karşı yoksulların, yönetenlere karşı ezilenlerin ortak çıkarlarına seslenmesinden, kısmen de milliyetçiliğe ya da (çoğu durumda başka bir ırktan olan) yabancı işgalcilere beslenen nefret duygusunu sömürmesinden dolayıdır. 'Köylülerin sadece kendi hallerine bırakılmayı istediği', yine askeri uzmanların martavalıdır. Köylüler bunu istemezler: Yiyecekleri olmadığında yiyecek, toprakları olmadığında toprak isterler; uzak başkentin siyasetçileri tarafından kandırıldıklarında, onlardan kurtulmak isterler. Kaldı ki, en başta yurttaşlık haklarını ararlar ve yabancılar saltanat sürmeye başladığında, onları başlarından atmak isterler. Şunu da eklemeliyiz ki, etkili bir gerilla mücadelesi ancak gerillanın etki alanı ülke toprağının büyük kesimini, köylü nüfusun yüksek oranını başarıyla kapsayabildiği ülkelerde mümkün olur. Gerilla mücadelesinin Malezya ve Kenya'da yenilgiye uğramasının başlıca sebeplerinden birisi, bu koşulların sağlanmamış olmasıdır; gerilla gücü neredeyse bütünüyle Çinlilerden ve Kikuyu yerlilerinden

kazanılmış, Malaya halkı (kırsal çoğunluk) ve Kenya'nın kalanıysa büyük oranda hareketin dışında kalmıştır.

İkinci siyasal yenilik, salt gerillaya olan desteğin değil, ulusal, bazen uluslararası çapta örgütlenen partiler ve hareketler aracılığıyla gerilla gücünün kendisinin de ulusallaştırılmasıdır. Partizan birlikler artık yalnızca yerel bir oluşum değildir; etrafında yerel gücün toplandığı, değişmez ve hareketli bir kadro topluluğudur. Diğer birimlerle birlikte, ülke çapında strateji geliştirebilen ve istendiği an 'gerçek' bir orduya dönüşebilen 'gerilla ordusu'yla birleşirler. Aynı zamanda, çarpışma halinde olmayan ulusal hareketle genel düzeyde ve siyasal açıdan belirleyici olan kentlerle özel olarak bağ kurarlar. Bu bağın kurulması, böyle güçlerin karakterinde temelden bir değişimin yaşandığı anlamına gelir; yoksa, gerilla ordularının şimdi dışardan sızan çekirdek kadro mensubu devrimcilerden oluştuğu anlamına *gelmez*. Öte yandan, çok sayıda hevesli gönüllünün, gerillalara dışardan katılımı kısmen teknik sebeplerden, kısmen de potansiyel adayların birçoğunun, özellikle kentli entelektüeller ve işçiler arasından gelenlerin nitelikli olmamasından dolayıdır; bu son saydıklarımız yalnızca gerilla hareketinde veya kırsal yaşamda kazanılabilecek deneyimden yoksundurlar. Gerilla çekirdek bir kadroyla yola çıkabilir, fakat 1945 sonrasında Aragon'da (İspanya) güçlerini koruyan komünist birliklerde görüldüğü kadarıyla, gerillanın tamamen içine sızmayı başardığı bir askeri birlik bile çok geçmeden yerel halktan sistematik olarak asker toplamaya başlamak zorundadır. Başarılı bir gerilla gücünün büyük bölümünün düzenli olarak yerel halktan ya da daha önce yerel halktan kaydolan profesyonel savaşçılardan meydana gelmesi muhtemeldir. Bu durumda, Che Guevera'nın da işaret ettiği üzere, büyük askeri avantaj elde edilir, çünkü yerel halktan gelen askerlerin "yardım için kişisel olarak başvurabileceği dostları vardır; bölgeyi tanırlar ve bölgede olup bitmesi muhtemel her şeyden haberleri olur; sonra, kendi yurtlarının savunan kişiler olarak olağanüstü gayret göstereceklerdir".

Diğer taraftan, gerilla gücü dışardan gelen kadrolarla yerel halktan toplananların harmanlanması da olsa, tamamen başka bir şeye de dönüşmüştür. Böylece sadece (gerek mevcut literatür, gerekse askeri teknikler konusunda) sistematik bir eğitim ve siyasal becerilerin kazanılmasıyla, daha önce görülmemiş bir kenetlenme, disiplin ve moral gücüne sahip olmakla kalmayıp, ayrıca uzun vadede eşi gö-

rülmedik bir hareket yeteneği de kazanacaktır. 'Uzun Yürüyüş' Mao'nun Kızıl Ordu'sunu Çin'in bir ucundan öbürüne götürmüş, Tito'nun partizanlarıysa benzer yenilgilerden sonra benzer göçlerin üstesinden gelmeyi başarmışlardır. Öyleyse, gerilla ordusu nereye giderse gitsin, gerilla savaşında, neredeyse tanımı gereği ortodoks güçlerin başvuramayacağı temel ilkeleri hayata geçirir. Bunu, *a*) yerel ahalinin tedarik ettiği her şeyin karşılığını vererek; *b*) yerel halktan kadınlara tecavüz etmeyerek; *c*) gittikleri her yere toprak, adalet ve eğitim götürerek ve *d*) asla yerel sakinlerden daha iyi veya başka türlü bir hayat sürmeyerek yapar.

Bu tür güçler, ülke çapında siyasal bir hareketin parçası olup halkın desteğini gördüğü koşullarda faaliyet göstererek, yenilmelerinin olağanüstü zor olduğunu kanıtlamışlardır. İyi durumda olduklarında, bildik askeri operasyonlar sonucunda tümüyle yenilgiye uğratılamazlar. En az başarıyı gösterdikleri durumlarda bile, Malezya ve başka yerlerde isyanları bastırma konusunda Britanya'nın görevlendirdiği uzmanların hesaplamalarına göre, savaş alanında bir gerillaya ancak *asgari* on adam düştüğü koşullarda; demek ki Güney Vietnam'da en azından 1 milyon Amerikalı ve onların güdümündeki Vietnamlı gibi bir sayıya ulaşıldığında, bozguna uğratılabilirler. (Aslına bakılırsa, Malezyalı 8 bin gerilla 140 bin asker ve kolluk gücünü kımıldayamaz hale getirmiştir.) Ortodoks askeri yöntemler, bugün ABD'nin de farkına vardığı üzere, konunun dışındadır; bombalar çeltik tarlalarında çukur açmaktan başka işe yaramamaktadır. 'Resmi' ya da yabancı güçler, çok geçmeden gerillalarla çarpışmanın tek yolunun onların tabanına, yani sivil halka saldırmaktan geçtiğini idrak edeceklerdir. Bunu gerçekleştirmek için, bütün sivillere daha seçici bir kıyım ve işkence uygulayarak potansiyel gerilla muamelesi yapan eski moda Nazi yönteminden tutun, bütün bir halkı alıkoyma ve onları köyün tahkim edilmiş binalarında toplama gibi bugün de revaçta olan düzeneklere kadar, gerillaları zaruri teçhizat ve haber kaynaklarından mahrum bırakma umuduyla çeşitli yollar önerilmiştir. Amerikan güçleri, tahminen ya kalan bölgede bulunan bütün gerillaların gerideki tüm halkla, hayvanlarla ve bitkilerle birlikte ölmeleri, ya da her nasılsa ormanın ve sık bitki örtüsünün gerillaları gözle görünür mesafede açıkta bırakıp buharlaşması ve onları gerçek askerler gibi bombalayabilme umuduyla, her zaman olduğu gibi toplumsal sorunları teknolojik imkânlarla çözme isteğiyle geniş alanlar

üzerindeki her şeyi yakıp yıkma yönünde bir tercih yapmış gibi durmaktadırlar. Barry Goldwater'ın Vietnam ormanlarını nükleer bombalarla kurutma planı, gerçekte bu eksende atılan adımlardan daha grotesk kaçmamıştır.

Bunun gibi yöntemlerde yaşanan zorluk, bunların sadece yerel halkın gerillalara desteğini kuvvetlendirmesi ve gerillaya sürekli yeni asker katılımını sağlamasıdır. Bundan dolayı gerillayı yok etmeyi amaçlayan güçler, tebaasının arasına karıştığında minderini savura savura kendine yol açıp, "Beni sevmenizi emrediyorum!" diye bağırarak onların peşinden koştuğu anlatılan Prusya Kralı I. Frederick William'ın tarzı yerine, yerel halkın ekonomik ve toplumsal koşullarını iyileştirerek düşmanın ayağını bastığı yerden kaydıracak planlar tasarlarlar. Gelgelelim, eşleri ve çocukları petrole bulanan insanları -özellikle de halkı itip kakmada Amerikalılara yardım eden insanlar (Vietnam standartlarında) krallar gibi yaşarken- koşullarının iyileşeceğine ikna etmek kolay değildir.

Gerilla güçlerini yok etmek isteyen hükümetler, sözgelimi köylülere gerçekten toprak vermektense, bunu ağızlarında gevelemeye daha çok eğilimlidirler. Fakat bu türden bir dizi reform gerçekleştirdiklerinde bile, köylüler onlara kaçınılmaz olarak şükran duymazlar. Ezilen halklar tek başına ekonomik iyileşme istemezler. En muazzam isyan hareketi (Vietnamlıların son derece göze çarpan isyan hareketini de sayarsak) ulusal öğelerle toplumsal öğeleri birleştirenler olmuştur. Ekmek ve *ayrıca* bağımsızlık isteyen bir halkı, ekmeği daha cömertçe paylaştırarak yatıştıramazsınız. Britanyalılar 1880'lerde Parnell ve Davitt önderliğindeki devrimci kalkışmaya hem zora, hem ekonomik reforma başvurarak karşılık vermişler ve başarısızlığa da uğramamışlardı (yine de bu hamleleri, İrlanda devrimci hareketinin 1916-1922 yıllarında İngilizleri kovmasının önüne geçememiştir).

Bununla beraber, bir gerilla ordusunun -savaşı kaybetmekten kaçınmada etkili araçlara sahip olsa da- kazanma gücünün sınırları vardır. En başta, gerilla ülke çapında geçerli bir stratejiye sahip değildir, onun için de bazı ülkelerde -örnek vermek gerekirse Malezya ve Burma'da- yenilgiye uğramıştır ya da kısmen başarısız olmuştur. Bir ülke veya bölge içindeki bölünmeler ve düşmanlıklar (ırksal, dinsel, vb. gibi) gerillanın tabanını halkın bir kesimiyle sınırlandırıp, öte yanda başka bir kesimin kendiliğinden gerilla-karşıtı faaliyetin potansiyel tabanını oluşturmasını sağlayabilir. Bariz bir örnek

vermek gerekirse, esas itibariyle bir gerilla faaliyeti olan İrlanda isyanı, 1916-1922 yıllarında, Britanya'nın yirmi altı ilinde patlak vermiş, fakat ortak bir sınır paylaşımına ve güneyin aktif ya da pasif yardımına rağmen Kuzey İrlanda'da başarılı olamamıştı. (Güney'in bu sempatisinin, Britanya hükümetini, Dublin yönetimini özgür dünyaya yönelik saldırgan tutumuna son vermeye zorlamak için Shannan barajını bombalamaktan alıkoymadığına değinmeden de geçmeyelim.)

Diğer taraftan, halklar öyle deneyimsiz veya etkin kadrolardan öylesine yoksun olabilirler ki, büyük çaplı ve geniş tabanlı gerilla ayaklanmalarının en azından bir süreliğine bastırılması da mümkün olabilir. Muhtemelen Angola'da gerçekleşen durum budur. Bazen ülke coğrafyası yereldeki gerilla faaliyetini kolaylaştırır, ama (muhtemelen kimi Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi) eşgüdümlü bir gerilla savaşını olağanüstü derecede güçleştirir. Bazen de sadece bir halkın onları bastırmaya kararlı işgalci ülkelerin bileşimine karşı, önemli ölçüde dış yardım olmaksızın doğrudan eylemle bağımsızlık kazanamayacak kadar küçük olması söz konusudur. Bu duruma, Kürtlerin asla bağımsızlıklarına kavuşamayan, geleneksel yapıdaki görkemli ve direngen gerilla savaşçıları örnek gösterilebilir.

Ülkeden ülkeye değişen bu engellerin ötesinde, bir de kentlere özgü sorun vardır. Harekete olan destek kentlerde ne derecede büyük olursa olsun, hareketin önderleri ne kadar kentsel kesimden gelirse gelsin, kentler, özellikle de başkentler, bir gerilla ordusunun ele geçireceği veya kötü bir şekilde ölçüp biçmediği sürece harekete geçeceği en son yerlerdir. Çinli komünistler Şanghay ve Kanton'a gittikleri yolu Yenan'dan geçirmişlerdi. İtalyan ve Fransız direniş hareketleri, kentte ayaklanma başlatmak için (Paris, 1944; Milano ve Torino, 1945) müttefik orduların gelmesinden önceki son anı seçmişler, buna dikkat etmeyen Polonyalılar (Varşova, 1943) katledilmişlerdi. Modern sanayiinin, taşımacılığın ve yönetimin gücü ancak dar bir hareket alanı söz konusu olduğunda, önemli sayılabilecek bir süre için etkisiz hale getirilebilir. Bir iki yol güzergâhını ve demiryolunu kesmek gibi küçük çaplı tacizler, zorlu kırsal arazide askeri faaliyeti ve yönetimi aksatabilir; ama büyük kentte bu etkiyi sağlamak mümkün olmayacaktır. Kentte gerilla eylemini ya da ona karşılık gelen şeyi sürdürmek her açıdan mümkündür ve yakın geçmişte, mesela 1940'lı yılların sonunda Barcelona'da ve Latin Amerika'nın değişik kentlerinde bunun bazı örnekleri görülmüştür. Öte yandan, kent

içindeki gerilla eyleminin bir rahatsızlık unsuru yaratmaktan farkı yoktur ve sadece rejimin yeterliliğine olan genel bir güvensizlik ortamı yaratmaya veya başka yerlerde kendilerinden daha çok yararlanılabilecek silahlı güçlerin ve polisin hareketini sınırlamaya yarar.

Velhasıl, gerilla mücadelesindeki en can alıcı kısıtlama, mücadele düşmanla onun güçlü olduğu alanda karşılaşılan *düzenli* bir savaş haline dönüşene kadar, savaşın kazanılamamasıdır. Arkasında geniş desteği olan gerilla hareketinin, silahlı güçler sağlam noktaları gerçekten fiziksel olarak işgal etmedikçe, devlet güçlerini kırdan çıkarmak ve rejime ya da işgal denetimine birbirine az sayıda (hem de sadece gündüz kullanılabilen) anayol veya demiryoluyla bağlı tecrit edilmiş kentler ve garnizonlar, televizyon veya radyo yayını dışında fazla bir şey bırakmamak nispeten kolaydır. Asıl sorun bu noktanın ilerisine geçebilmektir. Ders kitapları gerilla savaşının, Çin'in ve Vietnam'ın Çang Kay-Şek ve Fransızlara parlak bir başarıyla kafa tuttuğu bu nihai aşamasına bir hayli yer ayırmıştır. Ne var ki, bu başarılardan yola çıkarak hatalı genellemelere varmamalıyız. Gerilla ordularının gerçek gücü, kendisini diğer konvansiyonel güçleri saf dışı bırakabilen düzenli ordulara dönüştürme becerisinde değil, siyasal gücünde yatar. Çoğunlukla gerillalara kitlesel bir katılımın müjdecisi olarak halk desteğinin yerel yönetimlerden bütünüyle uzaklaşması, (tıpkı Çin ve Vietnam'da olduğu gibi) bu yönetim birimlerinin çökmesini; gerillaların can alıcı bir askeri başarısı da bu çöküşü göz önüne getirebilir. Hatırlarsanız, Fidel Castro'nun isyancı ordusu Havana'da üstün gelememişti; ne zaman ki yalnızca Sierra Maestra'yı tutmakla kalmayıp, eyaletin başkenti olan Santiago'yu da alabileceğini gösterdi, Batista rejimi çöktü.

Yabancı işgal güçleri saldırılara daha az açık ve daha az ehliyetsiz olmaya yüz tutar. Buna rağmen, kazanamayacakları bir savaşın içinde olduklarına, zaten zayıf olan otoritelerinin ancak gereğinden oldukça fazla bedel ödeme pahasına korunabileceğine bile ikna olabilirler. Bu yıpratıcı oyunu durdurmaya karar vermek elbette utanç vericidir, ama askıya almak için her zaman iyi bahaneler bulunabilir. Ne de olsa yabancı güçlerin, Dienbienphu'dakine benzer yerel çarpışmalarda bile, kesin bir yenilgiye uğradığı anlara ender rastlanır. Amerikalı askerler hâlâ Saygon'da, ara sıra bir barda patlayan bombaları saymazsak, görünürde barış içinde burbonlarını yudumluyorlar. Askeri konvoylar hâlâ dilediği gibi ülkeyi baştan sona arşınlıyor-

lar ve verdikleri kayıp anayurtlarında trafik kazalarında kaybettiklerinden daha fazla değil. Uçakları nereyi isterse orayı bombalıyor. Üstelik, günden güne yerini kimin alacağını kestirmek güç olsa da 'özgür' Vietnam'ın başbakanı denebilecek biri hâlâ var.

Dolayısıyla, yalnızca bir girişimde daha bulunmanın dengeyi tümden bozacağını her durumda kanıtlamak mümkündür. Herhangi bir girişim olabilir: Daha fazla asker, daha fazla bomba, daha fazla katliam ve eziyet, daha fazla 'toplumsal misyon'... Cezayir savaşının tarihi bu açıdan Vietnam'ınkini öncelemiştir. Cezayir'de savaş bittiğinde, orada yarım milyon Fransız askere alınmıştı (bu sayı, Fransa taraftarı beyaz yerli nüfusu saymazsak, 9 milyonluk Müslüman nüfusa karşılık gelen asker miktarıydı; diğer bir deyişle, ikamet eden 18 kişi başına bir asker düşmekteydi) ve ordu Fransa'daki cumhuriyet rejiminin yıkılması da dahil olmak üzere, daima daha fazlasını istiyordu.

Böyle şartlarda zarardan dönmek zordur, ama varılan diğer sonuçların hiçbirinin anlam ifade etmediği durumlar da olur. Bazı yönetimler başkalarına nazaran bu kararı daha erken alırlar. Britanya, İrlanda ve İsrail'i, askeri konumu savunulamaz hale gelmeden çok önce tahliye etmiştir. Fransa, Vietnam'da dokuz yıl, Cezayir'de yedi yıl tutunmuş ama sonunda gitmiştir. Bunun alternatifi ne olabilir? Eski tarz yerel veya marjinal gerilla eylemleri, kabilelerin sınırlara yaptıkları akınlar gibi, ülkedeki olağan hayata veya işgalcilere engel olmayan görece ucuz, çeşitli düzeneklerle tecrit edilebilir ya da kontrol altına alınabilir. Birkaç uçak filosu (Britanyalıların savaşlar arasında Ortadoğu'da yürürlüğe koyduğu gözde planı uygulayarak) ara sıra köyleri bombalayabilir, askeri bir sınır bölgesi oluşturulabilir (Hindistan'ın eski kuzeybatı sınır bölgesinde bu yapılmıştı) ve uç durumlarda, hükümet yalnızca kargaşanın yayılmamasının icabına bakarak, üstü kapalı bir şekilde, kargaşa yaşanan kimi ücra bölgeleri bir süreliğine kendi haline bırakır. Bugün Vietnam'ın ya da 1950'lerin sonunda Cezayir'in içinde bulunduğu duruma benzer koşullarda, bu alternatifler açıkça işe yaramayacaktır. Eğer bir halk artık eskisi gibi yönetilmek istemiyorsa, burada yapılabilecek fazla bir şey yoktur. Eğer 1956 yılında -Cenevre Sözleşmesi'nde şart koşulduğu gibi- Güney Vietnam'da seçimler yapılsaydı, halkın görüşü çok daha az bir bedel ödenerek ortaya çıkarılabilirdi.

İsyanı bastırmaya çalışan güçler buna ne zaman son verirler? Gerilla mücadelesi başarılı devrimlerin değişmez anahtarıymış ya da nispeten azgelişmiş sınırlı sayıda ülkeden daha fazlasında şu andan itibaren gerillaların beklentileri gerçekçiymiş gibi davranmak saçma olacaktır. O halde 'kontrgerilla' teorisyenleri *her zaman* kaybetmeleri gerekmediği düşüncesinde teselli bulabilirler. Oysa mesele bu değildir. Gerilla mücadelesi, o veya bu sebeple sahiden ulusal bir harekete dönüşüp, ülke çapında örgütlendiğinde ve devletin iradesini kırsalın geniş bölümünden defettiğinde, gerillayı yenme ihtimali yok gibidir. Mau Mau'nun Kenya'da başarısızlığa uğramasının Vietnam'da Amerikalılara faydası dokunmaz; özellikle de Kenya'nın şimdi bağımsız olduğu ve Mau Mau'nun ulusal mücadeleye önayak olan kahramanlar olarak görüldüğü düşünüldüğünde... Burma hükümetinin gerillalar tarafından hiç devrilmemiş olmasının Cezayir'de Fransızlara faydası dokunmamıştır. Başkan Johnson'ın sorunu Vietnam'dır, Filipinler değildir ve Vietnam'da üstünlük kaybedilmiştir.

Böyle bir durumda elimizde kalan, yanılsamalar ve terördür. Washington'ın bugünkü politikalarını akılcılaştırma çabalarının tümü, daha önce Cezayir'de de önceden tahmin edilebilmişti. Fransa devletinin sözcüleri bize sıradan Cezayir vatandaşının fiilen Fransa yanlısı olmasa bile, Fransa'nın tarafında olduğunu, yalnızca barış ve huzur istediğini ve Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin terörünü yaşamak istemediğini söylediler. Bize âdeta her hafta durumun iyiye gittiği, artık istikrara kavuştuğu, bir dahaki aya düzen güçlerinin yeniden inisiyatif kazanacağı, bütün ihtiyacın birkaç bin asker ve birkaç milyon frank daha ayırmak olduğu söylendi. Bize isyancı güçler bir kez dış sığınma ve erzak kaynağından mahrum kaldıklarında, ayaklanmanın yakında yatışacağı anlatıldı. Derken, bu dış sığınak (Tunus) bombalandı ve sınır sımsıkı kapatıldı. Bize yalnızca Müslüman isyancıların Kahire'de bulunan önemli merkezinin ortadan kaldırılmasının her şeyi yoluna sokacağı söylendi. Fransızlar bu yüzden Mısır'da savaşmışlardı. Son aşamalarda, bize tam olarak Fransızlardan kurtulmayı *gerçekten* isteyen belki bazı insanlar olduğu, fakat Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin belli ki Cezayir halkını temsil etmediği, sadece bir grup ideolojik casustan ibaret olduğu için onlarla müzakereye oturmanın Cezayir halkına affedilmez bir haksızlık olacağı söylendi. Bize terörden korunması gereken azınlıklar anlatıldı. Bize tek söylenmeyen, Fransa'nın gerekli

olduğunda nükleer silah kullanacağıydı, zira Fransızlar o zaman nükleer silaha sahip değillerdi. Sonuç ne oldu? Cezayir, bugün Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından yönetiliyor.

Yanılsamaların doğru çıkmasına vesile olan şey, savaş zamanı çoğunlukla (durumun gereği olarak) sivillere uygulanan terördür. Burada kastedilen, bu tür bir savaşta herhangi bir sivilin düşman savaşçı olabileceği gerçeğiyle sarsılıp dehşete düşen askerlerin sivillere uyguladığı, son noktasında halka karşı yüz kızartıcı misillemelere (Nazilerin Lidice ve Oradour'da yaptığı gibi, köylerin yerle bir edilmesine) varan eski tarz terördür. Akıllı kontrgerilla güçleri buna engel olmaya çalışacaklardır, çünkü aksi halde yerel halkın tam nefretini kazanmak mümkündür. Yine de, bu tür terör ve misillemeler olacaktır. Bundan başka, istihbarat almak için mahkûmlara daha ayrımcı bir şekilde işkence edilecektir. Geçmişte böyle bir işkence söz konusu olduğunda belli bir ahlâki sınırlama gelebiliyordu; heyhat, zamanımızda böyle olmuyor. Hatta insan olmanın gerektirdiği temel refleksleri öylesine unuttuk ki, Vietnam'da işkencecileri ve kurbanları fotoğraflayıp, bunları yayınlanması için basına verir olduk.

İkinci tür, hedefi aslında bugünlerde savaşa katılanlardan ziyade siviller olan tüm modern savaşların temelinde yatan terördür (yoksa kimse başka bir amaçla nükleer silah geliştirmezdi). Ortodoks bir savaş yaklaşımında, ayrım gözetmeksizin kitlesel imha gerçekleştirmenin maksadı, halkın ve yönetimin moralini bozmak ve ülkede ortodoks herhangi bir savaş girişiminin dayandığı sınai ve idari altyapıyı tahrip etmektir. Bunlardan hiçbiri gerillayla savaşta o kadar kolay değildir, çünkü imha edilmesi gereken kent, fabrika, ulaşım ya da başka tesis yok gibidir ve modern bir devletin savunmasız merkezi yönetim aygıtı diye bir şey de yoktur. Öte yandan, daha makul bir başarıyı hedeflemek sonuç alıcı olabilir. Eğer terör sonucu tek bir bölge bile gerillalara destek vermemeye ikna olur, böylece onları başka tarafa yöneltirse, burada kontrgerillanın kesin bir kazancından söz edilebilir. Bu yüzden, rastgele bombalamaya ve can yakmaya bel bağlamak, özellikle çok fazla askeri teçhizat ya da para harcaması yapmadan Güney Vietnam üzerindeki hayatı tekmil kazıyıp kurutabilen ABD gibi ülkeler açısından karşı konulamaz bir cazibeye sahiptir.

Nihayet, ABD'nin şimdiki durumda uyguladığı, terörün en iflah olmaz ve tehlikeli türüne geldik. Bu da savaşı başka ülkelere yayarak, bu ülkeler bir yolunu bulup da gerillaları durdurana kadar sür-

dürme tehdididir. Bunun hiçbir biçimde mantıklı bir gerekçesi olamaz. Vietnam Savaşı gerçekten de Dışişleri Bakanlığı'nın benzettiği gibi 'kendiliğinden ve yerel bir ayaklanma' olmayıp, 'dolaylı' bir yabancı saldırısı olsaydı, Kuzey Vietnam'ı bombalamaya gerek duyulmazdı. Vietkong tarihte, 1945 sonrasında İspanyol polisinin bazı yerel gazetelere verdiği röportajlar ve birkaç demeci saymazsak, İspanya'da fazla bir iz bırakmadan hafızadan silinen, gerilla mücadelesini ayağa kaldırma çabalarından daha fazla önem taşımazdı. Diğer taraftan, eğer Güney Vietnam halkı mevcut durumda hangi ordu komutanları hükümet olduklarını iddia ederse etsin, gerçekten onun tarafında olsaydı veya yalnızca barış içinde yaşamak isteseydi, bu ülkede, gerilla hareketlerinin görüldüğü yahut henüz sürdüğü komşu ülke Kamboçya ya da Burma'dakinden daha fazla çatışma olmazdı.

Oysa Vietkong'un sessizce gitmeyeceği ve öngörülebilir gelecekte bir mucizenin Güney Vietnam'ı istikrarlı, komünizm aleyhtarı bir cumhuriyete dönüştürmeyeceği şimdiden ortadadır ve her zaman da böyle görülmelidir. Dünyadaki çoğu devletin farkında olduğu üzere (gerçi aralarından bir iki tanesi, şunu söylerken bile, Britanya'nın olduğu gibi, Washington'a bağımlıdır), Vietnam'da, en azından Uzakdoğu'da tehlikeli bir konvansiyonel kara savaşı dışında askeri bir çözüme varılamaz. Üstelik, bu tür bir savaş, er ya da geç ABD bunu da kazanamayacağını anladığında, dünya savaşına dönüşecek kadar kızışacaktır. Kaldı ki, ABD'nin müttefikleri, göstermelik bir tabur ya da bir sahra hastanesi göndermeye muhakkak hevesli oldukları halde, kendilerini böyle bir çatışmanın içine sürükleyecek kadar akılsız olmadıklarından, savaşa yüz binlerce Amerikan askerinin katılması gerekecektir. Savaşın şiddetini biraz daha tırmandırmanın baskısı arttıkça, Pentagon'un birçok Vietnamlının paylaştığı, hepsinden tehlikeli olan yanılsamaya -son bir güç gösterisinde, Kuzey Vietnam'ın ve Çin'in nükleer savaş ihtimali karşısında dehşete düşüp bozguna uğrayacağına veya geri çekileceğine- duyduğu inanç da artacaktır.

ABD üç sebeple bunu başaramaz. Birincisi, (bilgisayarlar ne gösterirse göstersin) kimse istikrarlı ve barışçıl bir dünyayla sahiden alakadar bir Amerikan hükümetinin, gerçekte Vietnam üzerinden bir nükleer savaş başlatacağına inanmaz. Tıpkı Florida'nın açığındaki Sovyet füzelerini Washington'ın hayat memat meselesi olarak görmesi gibi, Güney Vietnam da Hanoi ve Pekin açısından hayati öneme sahip bir sorundur; oysa, Küba füzelerinin Kruşçev için marjinal

bir öncelik taşıması gibi, Vietkong da ABD için sadece zevahiri kurtarma meselesidir. Ruslar, Küba konusunda yelkenleri indirmişlerdi, çünkü onların nazarında bu konu herhangi bir şekilde nükleer ya da konvansiyonel bir dünya savaşı başlatmaya değmezdi. Aynı sebeple, dünya barışıyla ilgilendiği ve tahminen, vaziyeti kurtaracak bir çıkar yol bulunduğu takdirde, ABD'nin de Güney Vietnam'daki iddiasından vazgeçmesi beklenebilir.

İkincisi, ABD'nin Güney Vietnam'da gerçekçi bir çözüme hakikaten hazır olmamasına dayanarak söylersek, savurduğu nükleer tehdit uzun vadede işe yaramayacaktır, zira ABD daha çok talep öne sürmedikçe, Kuzey Vietnam, Çin (ve başka birçok ülke) taviz vermenin kazandıracağı bir şey olmadığı sonucuna varacaktır. Washington'da şu günlerde o kadar çok 'Münih' hakkında konuşulmaktadır ki, çoğu zaman Münih gibi başka bir cepheden durumun nasıl görünüyor olabileceği unutulmaktadır. Kendini savaşta olmadığı bir ülkeyi bombalamakta serbest sayan bir devlet, Çin ve Kuzey Vietnam'un bunun verilmesi istenen son taviz olduğuna inanmayı reddetmesi durumunda pek şaşırmasa gerekir. Günümüzde, ABD hükümetinin de bilincinde olduğu üzere, ülkelerin dünya savaşı riskini, hatta nükleer savaşı göze almaya hazır olduğu koşullar mevcuttur. Çin ve Kuzey Vietnam'a göre, Güney Vietnam böyle bir durum arz eder ve Çin halihazırda bunu açığa kavuşturmuştur. Aksini düşünmek, tehlikeli bir hayale kapılmak olur.

Üçüncü ve sonuncu olarak, Çin ve Kuzey Vietnam'ı nükleer savaşla tehdit etmek, görece sonuçsuz kalacaktır. Zira bunu savaşa girmeye hazır *sanayileşmiş* ülkelere yönelik bir tehdit olarak anlamak daha yerindedir. Burada, modern savaşta bir ülkenin veya bir halkın büyük ölçüde yenilgiye uğradığı için muhakkak pes edeceği bir anın geleceği varsayılır. Nükleer savaşın küçük ve orta büyüklükteki sanayi devletleri ve muhtemelen (ABD'yi de katarak) büyük güçlerde yaratacağı kesin sonuç budur, fakat nispeten gelişmemiş, özellikle de Çin gibi kocaman bir devlet söz konusuysa teslimiyet hiç de zorunlu bir sonuç *değildir*. Çin'in (SSCB olmadan) ABD'yi yenme şansı olmadığı kesinlikle doğrudur. Sahip olduğu konumun gücüyse, onun da gerçekçi anlamda yenilemez olmasından gelir. Güç göstergesi olarak konuşlandırdığı az sayıda nükleer bomba, hatta sanayisi, kentleri ve 700 milyon vatandaşından milyonlarcası da imha edilebilir. Ama bütün bunlar ülkeyi sadece Kore savaşı sırasında bulun-

duğu konuma geri götürür. Basitçe söylemek gerekirse, Çin'i savaşta yenmeye ve işgal etmeye yetecek sayıda Amerikalı yoktur.

Amerikan generallerinin (ve sanayi toplumlarından çıkarsanan varsayımlara dayanarak savaş hesapları yapan bir başkasının), Çinlilerin nükleer tehdidin ya akıl almaz, ya da sakınılamaz olduğunu düşünmekle birlikte, buna kesin gözüyle bakmayacaklarını kavramaları önemlidir. Onun içindir ki Çin ciddi bir savaşa, özellikle de nükleer bir savaşa yeterince düşünmeden girmeyecek olmasına rağmen, bunun kaçınılabilir olmadığına inanırken bile bu bir *tehdit* yerine geçmez. Kore'nin yaptığı gibi, doğrudan saldırılana veya tehdit edilene kadar savaşa girmeye yanaşmaz. Amerikan siyasetindeki açmaz bu sebeple baki kalır. Dünyanın geri kalanından üç kat fazla nükleer bombaya sahip olmak çok etkili bir kozdur, ama insanları Bay McGeorge Bundy'nin tasvip etmediği devrimleri gerçekleştirmekten alıkoymaz. Nükleer bombalar Vietnamlıların şimdilerde verdiği türden gerilla savaşlarını kazanamaz ve böyle silahlar olmadan, konvansiyonel savaşların bile o bölgede kazanılması mümkün değildir (Kore savaşı en iyi ihtimalle berabere sonuçlanmıştı). Nükleer bombalar baştan kaybedilmiş ufak çaplı bir çarpışmayı, hatta ortalama çapta bir savaşı kazanmak amacıyla kullanılabilecek bir tehdit değildir, zira halkı kırıp geçirmek mümkün olduğu halde, düşmanın teslim olması sağlanamaz. ABD, güneydoğu Asya'nın gerçekliğini kabullenmeyi başardığında, kendini en fazla daha önce ait olduğu yerde (sırf kimsenin cesaret edememesinden ötürü bile konumu ve nüfuzunu kimsenin tartışmak istemediği, fakat dünya siyasetinde söz sahibi olan diğer tüm ülkeler gibi, geçmişte ve bugün hepten hazzetmediği bir dünyada yaşamaya mecbur kalan en heybetli güç olarak) bulacaktır. Bunu kabullenemediği oranda, eninde sonunda o füzeleri fırlatacaktır. Tehlikeyi oluşturan şey, dünya sahnesine yeni yeni çıkan süper güçlerin o meşhur hastalığına -kadiri mutlaklık hülyasına- tutulan ABD'nin, gerçeklikle yüzleşmek yerine nükleer savaşa kayıverecek olmasıdır.*

1965

*) Bu makalenin yazıldığı zamandan bu yana, ABD'nin 1965'te Vietnam savaşını tırmandırma kararı almasından kısa süre sonra durumun değişmesine rağmen, kısmen burada değindiğim genel görüşlerimin hâlâ geçerli olmasından dolayı, kısmen de doğru bir öngörüde bulunmuş olmanın keyfini çıkarmak için, makalede değişiklik yapmamayı tercih ettim.

18
YİRMİNCİ YÜZYIL SİYASETİNDE ORDUYA KARŞI SİVİLLER

Fransız Devrimi'nden bu yana bütün modern rejimler, sivil hükümetlerle ordu arasındaki ilişkide sorun yaşamıştır. Çoğu, zaman zaman askerlerin yönetime el koyma potansiyelinden korkmuştur. Aslında Napoleon Bonaparte, bu fenomenin ilk modern örneğinin görülmesine ve çok uzun bir zaman dilimi için bunu niteleyen karakteristik tarzın adı olan Bonapartizme vesile olmuştur. Kuşkusuz, rejimlerin bundan önce de askerlerle sorunları olmuştu. Muhafız alayına mensup süvariler taşrada tahta geçecek kişiyi belirleme gücüne sahiplerdi ya da on sekizinci yüzyılda Rusya'nın durumunda, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeniçeriler gibi, imparatora suikast düzenleyenler onlardı. Orta ve Batı Avrupa'nın feodal ve mutlakiyetçi devletlerine baktığımızda, silahlı güçler, subayların geldi-

ği soylular sınıfından ve aristokrat orta tabakadan nadiren ayrılabilirdi. Siyasette sivillerle ordu arasında uç durumlarda bile çatışma meydana gelmezdi, çünkü ikisini de aynı topluluk, örneğin, feodal soylular ve kır aristokrasisi oluşturuyordu. Daha doğrusu, çatışma ancak belli bir bölgenin sınırlarını belirleme konusunda yaşanabiliyordu. Silahlı (başka deyişle, soylu) asiler için miras yoluyla geçen hanedan soyunun, en azından ona mensup olduğu varsayılan birinin egemenliği dışında bir yönetim tarzı tasavvur edilemezdi. Hanedanın belli bir üyesini reddedebilir ya da krallık içindeki belli düzenlemelerde kusur bulabilirlerdi, ama yapısal olarak başka bir alternatif oluşturamazlardı. Aslına bakılırsa, Japonya'daki Meiji hanedanının yeniden başa geçmesinin çok iyi gösterdiği gibi, eninde sonunda soy hakkıyla başa geçen en etkisiz ve en göstermelik kral veya imparator bile, bu yüzden onun adına yöneten en güçlü soylulara karşı yeri geldiğinde kullanabileceği, şaşırtıcı bir siyasal gücü muhafaza ediyordu.

Yalnız, burada geleneksel aristokrat ve mutlakiyetçi toplumlardan değil, silahlı güçlerin kamu erkinin özel bir alt kolunu oluşturduğu, personeli ve genelde subaylarının başka hizmet alanlarından alınması açısından farklı bir organizasyona sahip ve zorunlu olarak sivil erke geleneksel, neredeyse adet haline gelmiş bir bağlılık beslemediği modern toplumlardan bahsediyoruz. Bazen on dokuzuncu yüzyılda, subay topluluğunun (ama deniz kuvvetlerine mensup olanlar dışında) büyük ölçüde krala karşı (en azından kralın kendisinden beklendiği biçimde davrandığı zamanlarda) ayaklanma girişiminde bulunmuş, mensup olduğu sınıfın asli temelini oluşturan junkerlerden meydana geldiği Prusya ve Almanya İmparatorluğu'nda baki kalan eski ilişkileri biçimlerinin tam tamına hayal edilebilir olduğunu görüyoruz. Hatta bunun, daha zayıf bir halde olmakla birlikte, Hitler Almanya'sında, devlet başkanına kişisel bağlılık yemini etmenin kuşkusuz subaylara hayli anlam ifade ettiği bir ilişki biçimi için de geçerli olduğunu görüyoruz. Ne var ki böyle olaylar, giderek cumhuriyet rejimlerine dönüşmeye yüz tutan, bağlılığın usulen bir hanedan soyuna ya da hatta bir kişiye değil de, bir tasavvura ('halk', 'cumhuriyet', 'anayasa', vb. gibi) ve bireylerden oluşan özel gruplara, sözgelimi ülkeyi yönetenlere, ama ancak onların bu tasavvurları temsil ettikleri ölçüde dayandırılabileceği modern devletlerde gitgide marjinal hale gelmektedir. Birinin cumhu-

riyete, halka veya (muğlak bir şekilde tanımlanmış olsa bile) anayasaya bağlı olduğuna karar vermek oldukça kolay olduğu halde, bir hükümet için bu söylenemez. Çok sayıda asker bu yönde karar vermiş ve bir dizi ülkede, özellikle on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren İber yarımadasında ve Latin Amerika'da askerler, halkın, cumhuriyetin, anayasanın ve devletin temel ideolojik ve bu gibi değerlerini koruma vazifelerine istinaden darbe yapmaya daimi bir hakları olduğunu iddia etmiştir.

Şimdiki durumda hemen hemen bütün modern devletler, hiç değilse Napoleon zamanından beri, sivil hükümetlerle ordu arasındaki ideal ilişkinin, ordunun sivil hükümetlere tabi olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bazı ülkeler orduyu sivil yönetimin buyruğu altına sokmayı nasıl güvenceye alacaklarına dair fazlasıyla kafa yormuşlardır; bu en çok da doğrudan doğruya devrimci gelenekten gelen, komünist partilerin hükümet ettiği ülkeler açısından geçerlidir. Bu ülkelerde ayaklanma ve silahlı mücadele sonucu kurulan devrimci hükümetler mücadeleyi sürdüren kişiler karşısında savunmasız olduğu için, bunların yaşayacağı sorun her zaman özellikle kritik olacaktır. Sovyet Rusya'da 1920'li yıllarda sürdürülen tartışmaların kanıtladığı gibi, bu ülkeler muhtemel bir 'Bonapartizm' tehlikesi karşısında zarar görmeye son derece açıktırlar. Ordunun partiye boyun eğmesi konusunda sınırsız bir kararlılıkları vardır ve 'Büyük Kültür Devrimi' boyunca bu gelenekten sapmış gibi görünen Çin bile, 1971 yılında tekrar aynı çizgiye dönmüş gibidir. Şimdiye dek, komünist rejimler sivil egemenliği muhafaza etmekte dikkate değer ölçüde başarılı oldular. Yine de, -şimdi söyleyeceğimiz şey bir kehanet sayılmaz- dikkatlerini ordunun yönetime el koyma tehlikesinde toplayarak, hiç değilse 1956 yılına kadar, başka bir tehdidi bir ölçüde ihmal ettiler. İhmal ettikleri tehdit, kolluk güçlerinin -açıktan ya da gizlice- yönetime fiilen el koyması riskiydi; Fransız Devrimi'nin tarihinde böyle bir durum karşısında ders alınabilecek hiçbir örnek görülmemişti. Burada 'kolluk güçleri' ifadesi, geleneksel ve nispeten mütevazı kamu düzeni teşkilatı ile onun dahilindeki casusluk faaliyeti için değil, Alman SS birimi gibi, on dokuzuncu yüzyılda pek de emsali görülmeyen, geniş kapsamlı ve birbirine koşut olarak giderek kuvvetlenen silahlı güç merkezlerine dönüşmüş yönetim ve iktidar olgusu için kullanılmaktadır. Yine de, genellikle komünist partilerin hükümet ettiği devletler, ulusun Mareşal Jukov benzeri itibarlı kah-

ramanlarının bile farkına vardığı kadarıyla, hararetli bir şekilde sivil zihniyetin temsilcisi olmuşlardır.

Bir bütün olarak düşünüldüğünde, Batı'daki parlamenter demokrasiler de askeri ihtişamın sağladığı propaganda değerinden kendilerini mahrum bırakmazlar. Yalnızca Weimar Cumhuriyeti en tanınmış generalini devlet başkanlığına seçmekle kalmamıştır. Fransa'da Mareşal MacMahon ve General de Gaule, Britanya'da Wellington Dükü, ABD'de başkanlığa gelmiş generallerden oluşan ve (şimdilik) Eisenhower'la biten çok uzun bir liste, şeref rütbelerinin iyice donattığı bir üniformanın siyasal cazibesini kanıtlamaktadır. Yeri gelmişken, komünist hükümetlerin bundan feragat ettiğini hatırlatalım. Fakat, Batı'nın tipik devletleri (bu terimin didaktik bir tanım gerektirmeyecek kadar anlaşılır olduğunu düşünüyorum), genel olarak militan bir şekilde yönetime el konması gibi bir sorun yaşamazlar. Askerler kimi zaman bu militan güçlerin içinde gayet etkili olmuş ve hükümetleri alaşağı etmiş ya da onların alaşağı edileceği koşulları hazırlamışlardır; bu gerçek genellikle teslim edilmez. (Diğer taraftan, böyle olduğu halde, askerler devleti nadiren *kendileri* yönetmişler ya da kendilerini nadiren sivil hükümetin veya onu denetleyenlerin muhtemel rakipleri olarak görmüşlerdir.)

Onları benzeştirebileceğimiz siyasal güç daha çok, kişisel görüşleri ne olursa olsun, formel bir egemenliğe ve siyasal karar alma sorumluluğuna sahip hükümetin beklentilerini yerine getirmekle yükümlü fertler topluluğu olan kamu hizmetleridir. Bunu söylemek, kamu hizmetlerinin ayak sürümeye, kulislerde politikaları için lobi oluşturarak sessizce sabote etmeye ya da bu tür politikaları kendilerine uygun geldiği gibi yorumlamaya hazır olduğu anlamına gelmez. Bunun anlamı, kamu hizmetlerinin, geçmişte ve bugün, formel olarak hükümetin *eli kolu* olduğu ve hükümetin kendisi yerine geçmediğidir. Merhum A.B. Cobban Fransız ordusunda bu benzeşmeye dikkat çekmiştir. Gerçekten de, Fransız ordusunun siyasete çeşitli müdahalelerde bulunmasına rağmen ve uzun dönemler ordu subaylarının toplumsal kökenleri, ideolojileri ve siyasal görüşleri (Katolik ve Kralcı) siyasetteki amirlerininkiyle neredeyse doğrudan doğruya zıt olduğu halde, aralarında bir benzeşme olduğu büyük ölçüde doğrudur. I. Napoleon önemli bir istisna oluşturmuştur –ama o da ancak iktidarı alana kadar. İktidara gelmesiyle o da zaman zaman zafer kazanmak için uzaklara gitmesi gereken olağan

bir hükümdar olacaktı. Napoleon rejimi için ordunun savaşmaktan başka önemi kalmamıştı. III. Napoleon asker bile değildi ve iktidara yükselişinde orduya pek az şey borçluydu; ordunun onu 1851'de desteklemesi *zaten* etkili bir yönetim kurmuş olmasından ötürüydü. Mareşal Pétain'i iktidara taşıyanlar Fransız değil, Alman askerleriydi. General de Gaule'e gelince, general kendisini iktidara getiren komplocuları ordudan elverdiğince çabuk temizledi ve orduyu alışıldığı şekilde sivil denetime tabi kıldı. 1968'de bir daha orduya başvurdu, fakat anlaşılan bu kez (şimdiye değin) ordunun siyasal hırslarını yeniden sahneye koyamadı.

Diğer taraftan, böyle ülkelerde (Fransa), ordunun siyasetçileri baskı altında tutma gayreti, genelde olağanüstü başarısız olmuştur. Fransız ordusunun işlerlik gösteren mevcut hükümeti meşru olarak tanımadığı (ve 1830, 1848, 1851 ve 1870'deki sarsıntılar dışında taraf değiştirdiği) her durumda, ordunun hükümetten daha zayıf olduğu ortaya çıktı. Üçüncü Cumhuriyet dönemi boyunca, ordu sivil yöneticilerle karşı karşıya geldiğinde, Boulanger ve Dreyfus krizleri sırasında olduğu gibi siviller kazandı. Şundan emin olabiliriz ki, Britanya ordusunu 1914'te İrlanda Özerk Yönetimi'nde konuşlandırma önerisinin tehditler karşısında reddedilmesi, ordunun kendi kararı değil, liberal hükümetin korkakça isteksizlik göstermesinin sonucuydu. Hükümet bu konuda kesin emirler vermemişti, o halde bu tür emirlere uyma üzerine kurulmuş bir ordunun itaat edeceği biri de yoktu. General MacArthur, Truman'a hiçbir zaman ciddi bir tehdit oluşturmadı. Kurulu hükümete karşı gelen, muhalif, ne yaptığı bilen bir ordunun söz konusu olduğu en uç örneklerden birini ele alalım. Alman ordu liderlerinin Hitler'e karşı ayaklanmasında, akıbetlerinin ne olacağı belliydi. Batı ülkelerinde ordunun hükümete müdahale etmesinin asıl yolu siyasal çıkarlara oynamaktır ve en başarılı generaller bu açıdan ahbapları olan subaylar arasında destek toplayanlar değil, bu desteği hükümet konutlarında ve parlamento koridorlarında arayanlardır. Aslına bakılırsa, General de Gaule'ün bu kadar güçlü olmasının sebeplerinden biri, onun bir ordu komutanıyla, son derece kurnaz, daha doğrusu dalavereci bir siyasetçinin yeteneklerinin nadide bir bileşimine sahip olmasıydı. Yüz elli yıldır sonuca ulaşmayı uman Fransız generallerine yol gösteren bu bileşimden çok azı ders çıkarma maharetini gösterebilmişti.

Bütün bunlar orduların siyasal bakımdan tarafsız olduğunu ve eşdeğer bir bağlılıkla olmasa bile, eşdeğer bir itaatle herhangi bir rejime hizmet edeceği fikrini uyandırmaktadır. Çok sayıda polis memurunun hali budur; kaldı ki, bazıları ortaya çıkması muhtemel herhangi bir Leviathan'a Hobbesvari bir hevesle hizmet etmekten kıvanç duymalarıyla maluldürler. Gerçi, gerek kapitalist, gerekse de komünist rejimde, yine bu memurlar tarafından sorguya çekilen devrimciler bu siyasal teorinin değerini daha az takdir etmişlerdir. Bununla birlikte, silahlı kuvvetler ve polis gücü hem disiplinli, hiyerarşik ve büyük ölçüde üniformalı güçler hem de politika belirlemeyip uygulayan silahlı güçler oldukları halde, siyasal tutumları açısından oldukça farklıdırlar. Orduda olduğu gibi, açık ki onların da bağlılıklarının bir sınırı vardır. Acaba ordu, toplumsal-devrimci rejimlere razı gelir mi? Muhtemelen razı olmayacaktır. Gelgelelim, bu soruya verilecek cevaplar, her zaman olduğu gibi imal edilmiş mitlerle iç içe geçecektir. (Sözgelimi, İspanya'da silahlı güçlerin ne kadarının 1936'da cumhuriyete yeterince sadık olduğunu -büyük bir ihtimalle normalde sanıldığından çok daha fazladır- veya Çar yanlısı subayların ne kadar geniş bir oranının Sovyet hükümetine bağlılıkla hizmet verdiğini ya da vermiş olabileceğini bilmiyoruz). Madem ki devrimlerin çoğu, devrimi bastırması gereken ordular artık düzenin güvenilir maşası olmaktan çıktığı için muzaffer olurlar ve böylece önceki silahlı güçlerden (belki de geçici olarak) geriye kalanlar sayesinde gerçekleşirler, o halde ordunun temelde toplumsal devrime karşı olduğundan kuşku duyulabilir. Yine de, ordunun neredeyse kesin olarak karşı çıkacağı söylenmelidir. Batı ülkelerinde ordu subaylarının ve -çoğu zaman acemi askerlerden farklı olarak- askerliği meslek olarak seçmiş eratın, toplumsal anlamda muhafazakâr olduğuna işaret eden deliller büyük ölçüde mevcuttur.

İki savaş arasındaki dönemde *Reichswehr*'in* Weimar Cumhuriyeti'ne ve Hitler'e, generallerin hiç sempati duymadığı bu iki rejime sadık davranmaya hazır oluşu, onların aynı derecede komünist rejime de sadık olacaklarını göstermez. Kaldı ki, olmayacakları epeyce kesindir. Bu tür toplumsal-devrimci rejimlere itaat etmeyi reddeden ordu, bunların hiçbir düzeni temsil etmediğine, aksine kargaşa ve başıboşluk yarattığı veya iktidar ve otoriteyle çatışıldığı için (açıkça böyle bir durum da olabilir) gerçek rejimler olmadığına işaret ede-

*) Birinci Dünya Savaşı sonrasında Versailles Antlaşması'yla Almanya'ya muhafaza etme izni verilen 100 bin asker. (ç.n.)

rek başarısızlığını pekâlâ mazur gösterebilir. Yine de, gerekçeler ne olursa olsun, askerler subaylarının isteklerine riayet edeceklerdir. Diğer taraftan, toplumsal-devrimci hükümetler eski rejimin ordularına pek güven duymazlar. Güven duyanları, tıpkı 1918'de Alman sosyal demokratlarında olduğu gibi, bu kritere göre rahatlıkla gerçekten devrimci olmayan rejimler olarak sınıflandırabilirsiniz.

Toplumsal devrimin yaşanmadığı gelişmiş ülkelerde (içlerinden çok azında gerçekleşmiştir), ordu bu yüzden siyasete ancak gayet istisnai koşullarda ve o zaman da -şimdiye kadar- devamlı olarak sağ siyasete müdahale eder. O halde müdahale hangi koşullarda gerçekleşmektedir? Görünüşe göre, normalde siyasetin olağan süreçlerinde bir kırılma olması gerekir; bunun klasik örneği, sistemin formel işleyişi ile onun içine soğrulamayan siyasal veya toplumsal gerçeklikler arasında yaşanan çatışmadır: Küçük, oligarşik bir parti sistemi onun dışındaki kitlesel güçler tarafından bastırılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında (öyle görünüyor ki Japonya'da 1920'li ve 1930'lu yıllarda yaşanan durum budur), seçim sisteminin örgütlü bir seçmen bloğunu dahil edecek şekilde değiştirilmesi gerekir. Fakat egemen parti yapısı bunu reddeder ve böylece daimi bir istikrarsızlık üretir. Örneğin, Arjantin, Fransa ve İtalya'da hem serbest seçimler, yani seçilmiş bir parlamentonun egemenliği, hem de Peronistlerin veya komünistlerin hükümet kurmak için ittifak oluşturma sürecinden dışlanmaları temelinde istikrarlı bir hükümet kurulamaz. Bu şekilde kurulan hükümetlerin (Arjantin'de olduğu gibi) askeri yönetimle, (Fransa'daki gibi) parlamentonun itibarını ortadan kaldıran yeni bir başkanlık sisteminin (askeri darbeyle) dayatılmasıyla ve (İtalya'da 1960'ların ortalarından itibaren olduğu gibi) askeri darbe korkusuyla sonuçlanması kaçınılmazdır. Bununla birlikte, gerekli olduğu sürece, siyasal sistemde yaşanan kırılmanın askeri müdahalenin yeterli koşulu olmadığını ispatlayan İtalya örneğinden medet umabiliriz. Diğer yandan, siyasal bir mesele hakkında, bir meslek grubu, hatta siyasal bir çıkar grubu olarak ordunun son derece güçlü bir şekilde etkilendiği böylesine yaygın bir krizin içine çekilmek, kuşkusuz, durumu çok daha patlamaya hazır hale getirecektir. Ordunun yeterince manevi destek ve maddi kaynak bulamadığını hissettiği ihtilaflı bir kavga, ordu konusunda ikircimli ya da ihanete yatkın sivilleri ortadan kaldırma dürtüsünü karşı konulmaz kılacaktır. Buna rağmen gelişmiş ülkelerde, siyasal 'amirlik' taslama

değil, 'hizmet' sunma duygusu ordunun içine tamamen işlediğinden ve ne olursa olsun, askerlerin siyasetin gerektirdiği vasıflardan yoksun olduklarının şiddetle farkında olmalarından ötürü, ordu yine de 'kifayetsiz' veya 'etkisiz' bir hükümetin yerini 'saygın' veya 'etkili' bir sivil hükümetle doldurmayı tercih edecektir. Weimar döneminin Almanya'sında Reichswehr, iktidarı tek başına almak dışında çözümler aramış ve 1933 yılındaki koyu sağ Nazi-Nasyonalist koalisyonu oluştuğunda tatmin edici bir karşılık bulduğunu düşünmüştü.

'Ordu' terimi bu bağlamda, özel olarak bir subay topluluğunun pratik niyetlerine gönderme yapmaktadır. Topluluğun üyeleri arasında generaller teorik olarak en iyi hareket kabiliyetine sahiplerdir; sayıca az olduklarından genelde birbirlerini tanırlar ve onun için siyasal bir tutum geliştirmede daha kolay anlaşabilirler. Hepsinden öte, bu konuda geniş asker topluluklarına gerçekten emirler yağdırabilirler. Pratikteyse, kısmen askerlerin otobiyografilerinin de tanıklık ettiği üzere, kıdemli subayların ünlü kıskançlıkları ve ihtirasları yüzünden, kısmen de kaderlerinin doğrudan doğruya sivil hükümete -sizin anlayacağınız geleneksel siyasal çıkarlara- göre davranmaya bağlı olmasından ötürü, harekete geçmeye daha az yatkındırlar. Mevcut sistemde kazanacakları çok şey vardır ve sistemin dışına çıkarlarsa daha fazlasını kaybederler. Daha az göze çarpan subayların kazanacağı daha çok şey vardır, ama uzanabildikleri alanı genişletmelerine yardımcı olan bazı meslektaş ağlarının üyeleri oldukları halde, birliğin, garnizonun ya da ülke dışına sevk edilen küçük operasyon gücünün sınırlı ilişkileri dışında birlikte hareket etmek onlara zor gelir. Genel olarak bakıldığında, gelişmiş ülkelerde darbe örgütlenmez veya her halukârda generaller tarafından üstü örtülen darbe girişimlerinin başarılı olması ihtimal dahilinde değildir. En tehlikeli durum, herhalde daha az kıdemli subayların, sözgelimi, gizli milliyetçi derneklerde siyasal anlamda seferber olup örgütlenmesi ve generalleri, sonuçsuz kalacak da olsa, her koşulda itimat edemeyecekleri sivillerdense daha mutabık kalacakları hareketlerle dayanışma göstermeye zorlayan darbe veya ayaklanma girişimlerinde inisiyatif almasıdır. Seri operasyonlar için ayrılmış, paraşütçü ve komando birlikleri gibi belli seçme müfreze ve birimlerin özel rolüne ilişkin sorunu tartışmaya kanımca pek de ihtiyaç yoktur. Genelgeçer bir kural olarak, gelişmiş ülkelerde, üstleriyle astları arasında ortada bir yerde duran albayların siyasal bakımdan en tehlikeli topluluğu oluşturduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Asteğmenden düşük rütbeye sahip subayların gerçekleştirdiği darbelere gelince, bunlar silahlı güçlerin büyüklüğü ne olursa olsun, geri kalmış ülkelerde bile ender görülür; gelişmiş ülkelerde de pratik olarak göz ardı edilebilir düzeydedir. Şayet herhangi bir ordunun kıdemsiz askerleri siyasal çıkarlarını koruyorsa, buna artık asker siyaseti denemez. Askerler, siviller olarak hareket ettikleri için siyasete müdahale ederler. En güçlü silahları sivil işçi grevini andırır; başka bir deyişle, emirlere uymayı reddederler. Bunun en yakın tarihte tanık olduğumuz örneği, herhalde askere alınan Fransızların Cezayir'de de Gaule'e karşı bir hükümet darbesi yapmak isteyen subaylara uymayı kabul etmemeleridir. Buraya kadar, zorunlu askerlerden oluşan orduların askeri darbelere yapısı gereği belli bir direniş sergilediği söylenebilir, ama tek başına bu direnişin onları ne kadar ileriletceğini tahmin etmek mümkün değildir. Büyük bir ihtimalle çok ileri götürmeyecektir.

Batılı ülkelerle komünist ülkeleri burada bırakabiliriz. Bununla birlikte, asker siyasetinin dünyanın oldukça geniş bir kesiminde, özellikle kriz zamanları çok daha belirgin bir rol oynadığı yerlere de değinmek gerekiyor. Burada 'Üçüncü Dünya' ya da 'geri kalmış ülkeler' diye anılan büyük bölümü, kısacası, İber yarımadasındaki devletlerle Latin Amerika ülkelerini, İslam devletlerini, Afrika'nın güneyindeki Büyük Sahra'yı ve Asya'nın geniş kısımlarını anabiliriz. Japonya'nın durumu, asker siyasetinin devamlı bir seçenek olmaktan ziyade geçici bir ara dönem olarak görüldüğü bu ülkeyi daha çok 'gelişmiş' ülkelere dahil etmemizi gerektirir. Fakat, bu ülke hakkında güvenle söz edebilecek bilgiye hemen hemen hiç sahip değilim.

Bu geniş topraklarda, askeri hükümetler çoğunlukla yönetimde olmuşlardır ve her zaman bir ordunun mutlak varlığına gerek duyulmuştur; öyle ki ordunun bertaraf edilmesi çoğunlukla silahlı güçlerin kendisinin ortadan kaldırılmasını gerektirecek gibi durmaktadır.* Asker siyaseti karşısındaki bu savunmasızlık, 150 yılı aşkın bir süredir, Üçüncü Dünya'nın, cumhuriyet rejimleri altında çok uzun bir dönem boyunca siyasal bağımsızlığa kavuşan yegâne kesimi Latin Amerika'da kendini göstermiş ve geri kalmış ülkelerin kalanın-

*) Silahlı güçlerin saf dışı bırakılması göründüğü kadar uygulanamaz bir yöntem değildir. Meksika'da tek bir eyaletin (Costa Rica) orduyu gerçekten lağvetmesine karşın, ülke silahlı güçleri (belki 50 milyonluk bir nüfusa karşılık) sessizce 70 bin gibi bir düzeye indirmiş ve sonuç olarak 1930'lardan bu yana askeri darbe yaşanmamıştır.

da, siyasal bağımsızlığa kavuşulan birkaç yıl içinde bu durum apaçık hale gelmiştir. Geçtiğimiz 150 yıl boyunca, bazen Britanya ve Belçika'da olduğu gibi, büyük savaşlara tutuşmuş olsalar bile hiçbir zaman askeri vesayet altında yönetilmemiş Batılı ülkelerin bir listesini çıkarmak oldukça kolaydır. Üçüncü Dünya'nınsa şimdiki durumda sivil bir yönetime sahip çok az ülkesi bulunmaktadır ve önümüzdeki yirmi yıl zarfında bunu koruma şansı yarı yarıyadır. Kabul edilmelidir ki, son dönemlerde askeri yönetime doğru sürüklenilmesi asla bütünüyle kendiliğinden olmamıştır.

Bunun neden böyle olduğuna, salt silahlı güçlerin toplumsal yapısını ya da tüzel çıkarlarını analiz ederek bir cevap bulmak mümkün değildir. Silahlı güçlerin tüzel çıkarları açıkça ihmal edilebilir değildir, çünkü hükümet bütçesinin yüzde 20'si veya daha fazlası askeri harcamalara ayrılır ve bütçeden alınan bu aşırı payı koruma baskısı belli ki silahlı güçleri (aralarında ordu, genellikle büyük ölçüde en geniş gruptur) ulusal siyasete dahil eder. Keza silahlı güçlerin toplumsal yapısı da kendi başına yeterince aydınlatıcı değildir. Subay birlikleri nadiren, Prusya junkerleri gibi, ağırlığını geleneksel bir toprak aristokrasisi ve üst tabakanın oluşturduğu toplumsal katmandan veya bunun askeri hayatla önceden beri ailevi bağları olan kesiminden gelir. Ya böyle toplumsal katmanlar yoktur ya da bu birliklerde, kıdemli ordu ve hava kuvvetleri komutanlarının sadece yüzde 23'ünün 'geleneksel' ailelerden geldiği Arjantin'de olduğu gibi, farklı toplumsal kökenlerden gelen subaylar sayıca üstünlük sağlamaktadırlar. Silahlı güçlerin geniş kesiminin ayrı azınlık milliyetlerinden, kabilelerden veya başka gruplardan (sözgelimi, geçmiş sömürgeci hükümetlerin gayet rahat kullandığı ve kimi zaman bağımsızlığa kadar hayatta kalmış 'savaşçı ırklar'dan) toplandığı özel durumları bir kenara bırakırsak, geri kalmış ülkelerdeki subay topluluğu öyle ya da böyle 'orta sınıf' olarak adlandırılabilir. Ne var ki, bu sınıflandırma kendi başına pek bir anlam ifade etmez.

'Orta sınıf' deyince, ordunun ve hava kuvvetleri generallerinin 'hali vakti yerinde burjuva sınıfı'ndan* çıktığı Arjantin'de olduğu gibi, subayların ekonomik ve siyasal erkin uygulayıcısı olan oturmuş bir tabakadan geldiği akla gelir. Bu durumda, subayların siyasal eğilimi, tüzel çıkarlar ve askeri hayatın özel biçimleri bir yana, mensu-

*) José Luis Imaz, *Los Que Mandan*, Buenos Aires, 1968, s. 58.

bu oldukları sınıfın siyasal eğilimlerine benzer, yani muhafazakâr tarafta olmaya meyillidirler. Diğer türlü, subaylar daha tipik olarak alt orta sınıftan veya mütevazı taşra burjuvazisinden geliyordur. Bu durumda da ordu bu toplumsal tabakanın çocuklarına açık olan, sınıf atlamak açısından en umut vaat edici kariyer imkânlarından biri olur. Büyük ölçüde asker zihniyetine sahip bir orta sınıfın yükselme heveslisi ve öne çıkan üyelerinden oluşan, gitgide profesyonelleşmiş ve teknik açıdan eğitim görmüş subayların, kendilerini o ülkede kökleşmiş üst sınıfla bir tutması daha az olasıdır. Bu subaylar siyasal bakımdan, sivil anlamda (örneğin, on dokuzuncu yüzyılda 'liberal' ifadesinin çağrıştırdığı anlamda) veya belirli ölçüde özgül bir askeri anlamda (yirminci yüzyılda 'Nasırcılık' gibi) daha radikal (veya 'modernleşmeci') olabilirler. Ayrıca, muhakkak ki bulunduğu mevkiden sıyrılarak gerçekten kendini yetiştirmiş askeri önderler de vardır. Onları çoğunlukla devrimler sırasında ve ertesinde, on dokuzuncu yüzyılda, *caudillo*'nun* bazen en yakındaki başkanlık sarayını kuşatacak kadar geniş bir güce komuta ettiği noktaya gelmek için uğraşan, doğma büyüme yerli bir mücadele önderi olduğu Latin Amerika'da olduğu gibi, uzun dönemli siyasal kargaşa süresince yaygın olarak gördük. Büyük ihtimalle, günümüzde bu türden kendini yetiştirmiş ve genellikle mevkiine kendi kendini getirmiş başkanlar, ancak bağımsızlıktan önce, ya daha sonra bağımsızlığına kavuşan devletin topraklarıyla kesin biçimde bağdaşan yerli silahlı birimlerinde, en azından yerli subaylardan oluşan anlamlı bir çoğunluğun olmadığı eski sömürge ülkelerinde yaygın olarak görülür. Nitekim, Sahra altı Afrika'nın büyük bölümünde bunun örneklerine rastlamak mümkündür.

Böyle bir subay topluluğunun toplumsal yapısı ne olursa olsun, askeri yönetimden yana olan eğilim, subayların karakterinden ziyade istikrarlı bir siyasal yapının yokluğunu yansıtır. Komünist ülkelerde (içlerinden bazıları devrimden önce aynı derecede 'geri kalmış'tı) bazen bu olguya neden daha az rastlanmaktadır? Az rastlanır, çünkü gerçek toplumsal devrimler aslında hem sivil iktidarın (kitlelerin hareketi ve kitleler adına konuşmayı talep eden -partiler, vb. gibi- örgütler) inandırıcı bir şekilde onaylanmasını sağlar, hem de aynı zamanda tabana inen bir hükümet aygıtının kurulmasını doğ-

*) (Isp.) lider; metindeki bağlamında devlet başkanı, özellikle ordudan gelen bir diktatör anlamında kullanılıyor. (ç.n.)

rudan doğruya başlatır. O nedenle bu koşullardan doğan ordu, rejimin ve partinin yaratıcısı değil, bunların ürünü olmaya yüz tutar; üstelik, bu noktada ordu, yaratılan çeşitli kurumlar içinde yalnızca bir tanesidir. Dahası, rejimin işleyişinde kendi meşguliyeti haline getirdiği iki ana işlevi vardır: savunma ve örgün eğitim. Ordunun bu işlevleri üstlenmiş olması tehlikeyi tümüyle bertaraf etmez. Cezayir gibi, 'hareket'in asli unsur olmadığı ya da aksine, 'ordu'nun ulusal bağımsızlıktan önce uzun süre boyunca hareketle yan yana ve ondan ayrı olarak var olduğu veyahut Bolivya'da, 1952 devriminde eski orduyu büyük oranda ortadan kaldıran 'hareket'in, muhtemelen en başta hem hareketin hem de ordunun fazlasıyla ABD'ye bağımlı hale gelmesinden dolayı kendi ordusu üzerinde denetimi yitirdiği özel örnekler de mevcuttur. Ama geneline baktığımızda (ve bu durum Meksika gibi, komünist olmamakla birlikte gerçek bir toplumsal devrimin sonucu olan rejimler için de geçerlidir), ordu partiye veya sivil örgütlenmelere tabidir ya da tabi olmaya başlamıştır.*

Bununla beraber, Üçüncü Dünya'nın büyük kesimi kitle hareketleri veya toplumsal devrimler yoluyla siyasal bağımsızlığına kavuşmadı. Çoğu, modern bir devletin başlangıcı için gerekli esaslara bile sahip değildi ve aslına bakılırsa, Afrika'nın oldukça geniş bölümünde olduğu üzere, yeni devlet aygıtının ana işlevi, daha önce neredeyse var olmayan ulusal burjuvazinin veya yönetici sınıfın üretimine dönük bir mekanizmaydı. Bu tür ülkelerde devletin meşruiyet kazanıp kazanamayacağı belli değildir. On dokuzuncu yüzyılda Latin Amerika'da, tıpkı yirminci yüzyıl ortalarında Afrika'da olduğu gibi, ülke toprağının sınırları tarihsel olarak arızi şekilde (sözgelimi, eski sömürge yönetiminin, eski emperyal rekabetin idari bölümlenmesi olarak) veya ekonomik arazlarla (örneğin, büyük eyaletler olarak taksim edilmesi) belirlendiğinden, devletin hangi toprağı egemenliği altında tutacağı bile açık olmayabiliyordu. Sadece askeri gücün bir gerçekliği vardı, zira en az etkiye ve deneyime sahip ordu bile başkanlık sarayını kuşatmaya, radyo istasyonuna ve hava alanına başka bir güce çağrıda bulunmaksızın el koymaya yetecek kadar etkiliydi

*) Meksika örneği özellikle ilginçtir, çünkü devrim genellikle gerçekte bağımsız ve ciddi bir siyasal güç olarak ancak belki yirmi yıllık bir zaman zarfında saf dışı bırakılabilen isyancı generallerin yönetimindeydi. Yeri gelmişken, bu tasfiyeyle, 1960'larda Meksika'nın askeri harcamalarında ülkenin GSMH'nın yüzde 1'inden az (Uruguay'ın yaptığı askeri harcamadan çok daha düşük bir oranda) artış sağlandığını da ekleyelim.

ve çağrıda bulunulacak başka bir güç nadiren mevcuttu ya da olsa bile, hükümet ona çağrıda bulunmakta tereddüt gösterecekti. Bu gücün bile çoğu zaman gerçekliği yoktu. Afrika'nın eski İngiliz ve Fransız sömürgesi olan kesimlerinde sonuçsuz kalan darbe girişimlerinin gösterdiği üzere, gayet küçük bir Avrupa gücü bunları çoğunlukla etkisiz hale getirebilirdi. (Öte yandan, düzenlenen sayısız komplodan her biri, geçtiğimiz yıllarda yabancı devletlerin resmi ya da gayri resmi teşvikleri yüzünden gerçekleşmiştir.) Yine de, genel olarak söylersek, Üçüncü Dünya komplo taraftarıdır, çünkü gerçek devrimlere sahip değildir. Üstelik, günümüzde şimdiye dek olduğundan daha fazla komplocudur; gerek yerel güçler, gerek yabancı devletler devrimlerden uzak durma arzusundadır. Devrimin mayalanacağı koşulların oluşması, fakat gerçekleştirmeyi üstlenecek yeterli sivil erkin olmamasından ötürü, askerlerin yönetime el koyduğu daha sıradışı örneklere aşağıda değineceğim.

Asker siyaseti, Üçüncü Dünya'da olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de, bu yüzden siyasetin özel bir türü değildir; aksine, olağan siyasetin yokluğunda doğan boşluğu doldurur. Olağan siyaset şu ya da bu sebeple işlemez hale geldiğinde onu kurar veya eski durumuna getirir. Asker siyaseti, en kötü ihtimalle, er geç alternatif bir çözümün ortaya çıkacağı beklentisini saymazsak, yerine hiçbir şey koymadan toplumsal devrimin gerçekleşmesine meydan vermez. Bu durum pek çok Latin Amerika askeri rejimi için geçerlidir. (Arjantin ve Brezilya en iyi örneklerdir; diğer taraftan, iki dünya savaşı arasında Polonyalı 'albaylar' ve şimdiki durumda Yunanistan için de aynı şey söylenebilir.) Ordunun gerçekleştirdiği darbenin şansı varsa ekonominin çarkları işleyecek, yönetimin değirmen taşları ekonominin çarkları üzerinde dönmeyi sürdürecektir; o zaman başarılı generaller köşelerine çekilebilir veya ülkelerinin başkanı, velinimetleri veya kurtarıcıları olarak uzun görev sürelerinin sonuna kadar koltuklarına çöreklenebilirler. Ordunun daha az talihi varsa, ana malların fiyatları aniden düşer ve ekonominin çarkları durur; başka bir deyişle, vergilerin bütçeye katkısı sona erer, borç ödenemez hale gelir. Bu durum, 1950'li yılların ortalarında olduğu gibi, görev zamanları süresince ordu kökenli birçok yöneticinin başını yakabilir. Eğer askerlerin daha az talihi varsa ve ekonomi ya da kurumsal bir aygıt arkalarında değilse, askeri yönetimin bile istikrarı olmayacaktır. İstikrar koşulları, bir sonraki albay başkanlık yarışını kazanıp kazana-

mayacağını kestirmeye çalıştığı sırada sona erecektir. En geri kalmış ve bağımlı ülkeler, kısa ömürlü askeri rejimlerden oluşan bir geçmişte en çok ısrar edenlerdir.

Asker siyasetinin hayli olumsuz karaktere sahip olmasının bir sebebi, ordudaki subayların ender olarak kendilerini yönetmek istemeleri ya da askerlik yapmanın dışında, hatta bazen bunda bile nadiren yetkinleşmeleridir. Modern silahlı güçlerin giderek profesyonelleşmesi ve teknik olarak uzmanlaşması, askerin bu karakterini esas itibariyle değiştirmemiştir. Askerlerin sahip olduğu vasıflar ve bir grup olarak aldıkları eğitim, yönetmeye uygun değildir. Brezilya'daki subayların 1964'ten sonra, bilfiil yönetmeye başladıklarında veya yönetimdekileri tasfiyeye koyulduklarında yarattıkları karışıklığa şöyle bir göz gezdirmek bile bu söylediğimi kanıtlamaya yeter. Asker siyasetinin normal seyri, bu yüzden kimin yönetimde olacağına karar vermek ve ondan sonra gerçekte bunu sürdürecek birtakım sivilleri bulmak, bu arada yönetimde olmaları memnuniyet verici olmaktan çıktığında, belki -aslında neredeyse kesin olarak- askeri darbenin önderini başkan ya da başbakan yaparak onları alaşağı etme hakkını saklı tutmaktır. Ne var ki, orduya daha olumlu bir rol yükleyen durumlar da olabilir.

Bunlar nispeten ender durumlardır. Sözgelimi, 'Nasırcılık'; başka bir deyişle, gerçekte devrimler gibi, en azından temel toplumsal reformları savunan belli başlı bir hareket işlevi gören askeri darbeler... Bunu geri kalmış ülkelerde genç subayların sol-radikal, milliyetçi, anti-emperyalist, anti-kapitalist, toprak sahiplerine karşı hareketlere sıklıkla duyduğu sempatiyle, hatta onların solun çeşitli kesimleriyle siyasal ittifaklar geliştirmeye hazır oluşlarıyla karıştırmamak gerekir. ABD'de aşağı yukarı geçtiğimiz son yirmi yılda yaygın şekliyle savunulan, emperyal devletler açısından bakıldığında sivillerdense askerlerin en az uydu devletlerin istikrarlı hükümetleri kadar güvenilir olduğu görüşü, kısmen Batı'daki deneyimden yola çıkarak askerlerin muhafazakâr bir grup olduğu inancına, kısmen de yabancı askeri danışmanların ve eğitimin yalnızca teknik eğitimle kalmayıp, aynı zamanda etkili bir propaganda çalışması yapmayı da sağladığı inancına dayanır. Yine de bu görüş, belki en başta emperyal devletlerin, silahlı kuvvetlerin gururunu okşayan modern ekipman ve uzmanlık bilgisi türü ihtiyaçları tedarik ederek onlara rüşvet verme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Aslında bu görüş hiç de haksız de-

ğildir. Gerçekte, Latin Amerika'da, yerel silahlı güçler içindeki daha devrimci unsurlarından bazıları, 1960'ların ortalarında Guatemala'da olduğu gibi, Kuzey Amerikalılar tarafından eğitilen (örneğin, kontrgerilla operasyonları yapan Komandolar) yerel ordu seçkinleri içinden çıkmıştır.* Ordu 'modernleşme'nin ve toplumsal yenilenmenin gücü olduğuna göre, yalnızca Batı'nın modelleri ülkesinin sorunlarına çözüm sunuyor gibi göründüğü sürece Batı yanlısı olacaktır ve şimdiki durumda bu ihtimalin pek çok ülkede giderek daha az gerçekleşme şansı olduğu ortadadır.

Bununla beraber, nispeten zayıf durumda olan sol hareketlerin kimi zaman savunduğu gibi, ordunun veya bazı kesimlerinin kendilerini iktidara getirmesine bel bağlayabilecekleri yönündeki tersi görüş de aynı ölçüde ihtiyatsızdır. Devrimler silahlı kuvvetlerin krizi, geri durması ya da kısmi desteği olmaksızın (sürüncemeli gerilla savaşlarının sonucunda gelişmedikçe) nadiren başarılı olabilir. Kaldı ki, kendilerini iktidara getirecek askeri darbelere güvenen devrimci hareketlerin ümitleri muhtemelen boşa çıkacaktır.

Her şeye rağmen, az da olsa ele alabileceğimiz sahiden yenilikçi askeri rejimler vardır. Nasır yönetimindeki Mısır, 1960'dan bu yana Peru, belki Atatürk'ün Türkiye'si böyle örneklerdir. Öyle sanıyorum ki bu rejimler, toplumsal devrim gereğinin aşikâr olduğu, bunun nesnel koşullarından bazılarının mevcut olduğu, fakat aynı zamanda sivil hayatın toplumsal temelleri ya da kurumlarının devrimi gerçekleştirmek açısından fazlasıyla güçsüz olduğu ülkelerde görülmektedir. Silahlı kuvvetler, kimi durumlarda karar alma ve onu uygulama konusunda halihazırdaki tek güç olarak, hatta sivil güçlerin yokluğunda subaylarını yöneticilere dönüştürmek pahasına onların yerini doldurmak zorunda kalabilir. Kuşkusuz, bunu yapmayı ancak subay topluluğunu hoşnutsuz bir orta tabakanın genç radikal veya 'modernleşmeci' üyeleri oluşturduğu takdirde ve içlerinde yeterince çok sayıda tahsilli ve teknik açıdan vasıflı asker bulunduğu sürece akıllarından geçireceklerdir. Günümüzde bile, silahlı kuvvetlerin modern devletin işleyişini sürdürmekte (bunu yapmak devlet işlerini yürütenleri yönetmekten farklıdır), Roma İmparatorluğu'nu çekip çevirmesi beklenen Ostrogot savaşçılar kadar yetersiz kalması beklenir. Yine de, ender bir örnek olmasına karşın, silahlı kuvvetle-

*) Bu ülkede komünist parti gerillalarının askeri önderi olan Turcios Lima, daha önce bir Komando subayıydı.

rin, devrimcilerin gördüğü türden bir işlev görmeye kalkıştığı bilinmeyen bir durum değildir. Elbette, bunun sonucunda sivil devrimciler onların çabasını bağırlarına basmazlar. Kaldı ki, çabalarının nihai sonuçları muazzam olsa bile (Mısır, Peru ve Türkiye'nin eski rejimlerine döndüğünü düşünmek neredeyse mümkün değildir), bunlar muhtemelen özgün toplumsal devrimlerin sonuçları kadar radikal olmayacaktır. Ordunun radikalizmi, en iyi ikinci seçenek olarak durmaktadır; siyasal bir boşluğu doldurmak, onu öylesine bırakmaktan daha iyi olduğu için kabul edilebilirdir sadece. Şu da var ki, ortada radikalizmin kalıcı bir siyasal çözüm sunabildiğini gösteren bir kanıt yoktur.

Özetle, siyasete yapılan askeri müdahale toplumsal ya da siyasal başarısızlığın göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde bu müdahale, siyasetin olağan sürecinin (avantajlı durumların çoğunda geçici) krizine alamettir veya statükonun yıkıcı ya da devrimci baskıları artık kontrol altına alamadığına işaret eder. Komünist ülkelerde görüldüğünde, bu durum yine benzer krizlere işaret edecektir, fakat böyle ülkelerin siyasal yapısının bu krizlere ne kadar dayanacağını kestirmemize yarayacak fazla bulgu yoktur. Üçüncü Dünya'daysa, bu tür bir müdahalenin, tamamlanmamış veya başarısızlıkla sonuçlanmış bir devrimin göstergesi olduğunu gayet emin bir şekilde söyleyebiliriz.

Bu olumsuz yargıyı kısıtlayacak iki seçenek bulunuyor. Devrimci olmayan ülkelerde askeri müdahalenin, aslında etkin olan ekonomik ve idari işleyişin siyasal bir krizle kesintiye uğramaksızın sürmesine imkân tanıyarak zaman kazanması mümkündür. Az gelişmiş ülkelerde ordunun, hiç değilse geçici süreyle, devrimci partinin veya hareketin yerini alması mümkündür. Bununla birlikte, her ne kadar ordu bunu başarıyla yerine getirse de, eninde sonunda muhakkak askeri bir güç olmaktan vazgeçecek ve kendisini ya da bir bölümünü bir partiye, bir harekete, bir yönetim biçimine dönüştürecektir. Her iki örnek de ender görülür. Diğer tüm durumlarda, ordunun siyasal kazanımları negatif bir içeriğe sahiptir. Ordu, yerlerine hiçbir şey koymadan (teknokrat subaylar arasında çok fazla sözü edilmesine karşın, 'modernleşme' ve 'iktisadi gelişme' bile önemsenir değildir) devrimleri durdurabilir ve hükümetleri devirebilir. Düzeni tesis edebilir. Ama birçok kuşağa esin veren o Brezilya düsturuna karşıt olarak, genellikle 'ilerleme'yle uyuşmayan anlamda bir 'düzen' kurar. Üstelik, kurulu düzen onu yeniden tesis eden generalden ya da

subaylar topluluğundan daha uzun yaşamayabilir. Zira, subayların düzenlediği bir komplonun kazanımları, peşi sıra başka fesat girişimlerini özendirecektir.

1950'li ve 1960'lı yıllarda az gelişmiş ülkelerin yaşadığı trajedi, ABD ve onun müttefiki olan güçlerin olaylar son haddine geldiğinde 'düzen'i 'ilerleme'ye (Mobutu'yu Lumumba'ya, Ky ya da Thieu'yu Ho-Şi-Min'e, herhangi bir Latin Amerikalı generali Fidel Castro'ya) tercih etmeleriydi. Muhtemelen, bu tarz politikaların dayandığı sınırlar şu günlerde açıklık kazanmıştır; yine de, komünizmden korktukları kadar başka hiçbir şeyden korkmayan devletleri hâlâ cezbetmediğini güçlükle söyleyebiliriz. Kaldı ki, bu zaman zarfında yerkürenin büyük bir bölümü Latin Amerika'daki eski muz cumhuriyetlerinin çağdaş karşılıklarına dönüşmüş durumdadır ve büyük bir ihtimalle epeyce bir süre daha bu talihsiz duruma mahkûm olacaktır.

1967

19
ASKERİ DARBE

Zeki gözlemciler Machiavelli'den bu yana edebi olmayan yazına özgü üslûbun en etkili araçlarından birinden, resmi siyasal görüşler ile bunların gerçekliği arasındaki tezattan yararlandılar. Tezat, üç sebeple etkili bir araçtır. Etkilidir, çünkü anlaması kolaydır (birinin tek yapması gereken şey, gözlem gücünü kullanmaktır), çünkü siyasal gerçeklik bariz bir şekilde siyasal eylemleri kuşatan ahlâki bir dille, anayasa ya da kanunların diliyle ifade edilen boş laflarla uyuşmazlık içindedir ve çünkü, daha da şaşırtıcı olarak, bu tezata dikkat çekerek kamu vicdanına kolayca darbe indirmek her zaman mümkün olmuştur. Bay Luttwack belli ki zeki ve mükemmel derecede bilgili bir gözlemcidir.* Tıpkı Machiavelli gibi, onun da hakikati sırf

*) Edward Luttwack, *Coup d'État, a Practical Handbook*, Londra, 1968.

doğru olduğu için değil, aynı zamanda naif olanı sarstığı için güzel bulduğundan kuşku duyabilirsiniz. Bay Luttwack, askeri darbe üzerine ustalıkla yazılmış bu ince kitabı muhtemel darbecilere bir el kitabı olarak tasarlamış olmalıdır.

Bir anlamda böyle olması talihsizliktir, zira hem dikkatimizi kitabın asıl bakış açısından uzaklaştırır, hem de kitapta öne sürülen iddiaya az çok önyargıyla yaklaşmamıza neden olur. Her ne kadar münasip görülmeyen hükümetlerin tez elden ve etkili bir şekilde devrilmesi kaygısıyla CIA ve diğer kuruluşlar tarafından düzenlenen derslerde okutulmasına salık verildiğine kuşku yoksa da, belki darbe sonrasında toplumu bastırmaya belli bir ekonomik akılcılık atfetmek dışında (kitabın bu konuda yararı dokunacak Ek A kısmına bakılabilir), kitabın sahadaki uzmanlara (birçok ülkede bu uzmanlara teğmen rütbesinin üzerindeki her ordu ve polis subayı dahildir), halihazırda bildiklerinden ve uyguladıklarından daha fazla verebileceği bir şey yoktur. Kitabi bir anlayışla kumpas çevirme peşinde olanlar, yazarın ülkenin kurtarılmakta olduğunu ilan eden farklı tipteki tebliğleri ele aldığı özlü, iğneleyici ve fazlasıyla komik çözümlemeden de faydalanabilirler. Fakat genel olarak bakıldığında, Luttwack'ın verdiği bilgi Londra veya Washington'da skandal değeri taşımakla birlikte, insanların sokak köşelerinde zırhlı araçlar gördüğünde verdiği tepkinin gerçekten tecrübe edildiği Buenos Aires'te, Şam'da, hatta Paris'te alelade bir haber değeri taşımaktadır. Açık açık darbe yapmaya pekâlâ niyetli olanlar, Bay Luttwack'ın onlara bunun nasıl yapılacağını söylemesine ihtiyaç duymayacaklardır.

Sahi, kimdir bu darbeciler? Yazarın *Coup d'Etat* adlı çalışması bunu açığa kavuşturur. Darbeler askeri güçlerce yapıldığı ve pratikte asla başkası tarafından gerçekleştirilemeyeceği için, yazar bu insanların daha çok dar bir gruba mensup olduğunun farkındadır. Bu gerçek siyasal ve teknik açıdan çoğumuzu dışarıda bırakan kısıtlamalar dayatır. Bay Luttwack aksini telkin etmesine rağmen, darbeler siyasal açıdan tarafsız değildir. Subayların -ve bu yüzden darbelerin- kimi durumlarda solculara iltimas geçtikleri koşullara ender rastlanır ve her ne şekilde olursa olsun, geri kalmış ülkelerde bile genel bir olgu niteliği kazanmamıştır. Yazar bu koşulları değerlendirmeyi enikonu ihmal etmektedir. Gerek subayların, gerekse darbenin yarattığı zihniyetin genelde sahip oldukları önyargı bunun tersi yöndedir. 'Bonapartizm' normalde muhafazakâr yönde yapılan siyasal bir ham-

le olmaya yatkındır veya en iyi ihtimalle askeri güçlerin statüko içinde özel bir ekonomik ve profesyonel baskı grubu olarak kendi otoritelerini korporatist bir tarzda dayatmasına hizmet eder.

Toplumsal devrimlerin yarattığı rejimler bu gerçeğin I. Napoleon zamanından beri kuvvetle farkında olmuş ve bu yüzden (hiç olmazsa Mao Ze-Dung'un olduğu kadar) daima sivil devrimleri ve siyasette sivillerin egemenliğini en kararlı biçimde desteklemişlerdir. O kadar ki, ABD'de ve başka ülkelerdeki başkanlık seçimlerinde çoktandır tanık olduğumuz üzere, başarılı generallerin kendiliğinden sahip olduğu güçlü propaganda unsurunu bile kullanmaya tenezzül etmezler. Klasik toplumsal devrimler söz konusu olduğunda, ordunun ideal rolü negatif bir içeriğe sahiptir; kritik an geldiğinde eski rejime itaat etmeyi reddetmeleri ve bundan sonra tercihen dağılmaları gerekir. İlerici askerlere (örneğin, genç Batista zamanında Küba'da ve 1964'e kadar Brezilya'da) güven besleyen solun beklentilerinin karşılanması bir yana, sonuç çoğu zaman hayal kırıklığına varmıştır. Gerçekten kızıl olan ordulara bile geleneksel olarak ihtiyatla yaklaşılmaktadır. Devrimci rejimler mareşallere ihtiyaç duyduklarında, geçmişte sivil parti liderlerine üniforma giydirmek yeğlenmiştir.

Müstakbel darbe düzenleyicilerinin önündeki teknik sınırlama, görece az bir gücün darbe için ihtiyaç duyulan subay takımını geriletebilecek olmasıdır. (Gedikli erbaşlar daha da az umut vaat ederler ve askerlerin devrilmesi darbelerin değil, devrimlerin gerçekleşmesini sağlar.) Darbeyi gerçekleştirebilecek yegâne sivil grup zaten yönetimdedir (buna bir ülkenin veya güçlü ya da etkili yabancı bir devletin yönetimini, veyahut yoksul ve geri kalmış bir devletle ilişkisinde benzer bir konumu işgal eden büyük uluslararası bir şirketin yönetimini de katıyorum). Böyle insanlar nispeten kolayca ve gayet etkin bir şekilde darbe düzenleyebilirler; belki de onun için bu konu Bay Luttwack'a onu oyalayacak denli çekici gelmemiştir. Halbuki bu şekilde başka herhangi bir durumun yol açabileceğinden daha fazla fiili darbe gerçekleşmiştir. Ayrıca, böyle bir ihtimalin var olduğunu söylemek, yerli halktan gelme, kendi kendini yetiştirmiş bir darbe önderinin -bu insan daha önce ülke siyasetinde birinci adam konumuna gelmedikçe- ufkunu genişletmeyecektir elbette.

Yazarın ikna edici bir şekilde ortaya koyduğu kadarıyla, başkaca darbe yapmaya kalkışan herkes, katılmayı reddetmeleri durumunda bi-

le buna taraf olması muhtemel askerlerle, onların ağızlarını sıkı tutacaklarına itimat edecek kadar güçlü bir dayanışma içinde olmalıdır. Onlarla böyle bir ilişki tutturmalarının en iyi yolu, *a*) bir subay olmak ve *b*) öbür muhtemel entrikacılarla aynı aileye, aşirete, mezhebe (genellikle bir azınlığın mezhebine), göreneksel bir kardeşlik cemaatine, vs. mensup olmak ya da onlarla bir askeri birimin, askeri akademinin, hatta bir ideolojinin getirdiği yoldaşlık duygusu gibi hayli güçlü bir duygusal bağı paylaşmaktır. Kuşkusuz, önceden beri darbe geleneğine sahip ülkelerde, tüm subaylar potansiyel olarak başarılı olabilecek bir darbe planı üzerinde dururlar; bu yüzden de planlarını açığa vurmaktan kaçınacaklardır. Bir zamanlar, klasik bir İber bildirgesinde olduğu gibi, kaybeden taraftakilerin ağır bir şekilde cezalandırılmamasında üstü kapalı anlaşıp (zira bir gün kazanan tarafta onlar olabilirdi), sonu belirsiz bir maceraya atılma riskinin biraz daha önüne geçilebiliyordu.

Gelgelelim, bir ülkede başarılı olacağı beklentisiyle darbe planlamaya koyulacak insanların sayısı, en az nüfuzlu birer banker olabilecek insanların ulaşacağı sayı kadar sınırlıdır. Geri kalanımız daha ziyade konu farklı tür siyasal faaliyetlere bağlı kalmıştır.

Fakat, *Coup d'État*'nın komplo düzenleyecekler için bir el kitabı olmasını bir yana atsak bile, siyasal iktidarın yapısına ilişkin bir inceleme olarak kitabın sunduğu katkıyı göz ardı edemeyiz. Askeri darbe, üç oyuncuyla oynanan bir oyundur (şimdilik geçerli bir veto hakkını -ya da kozu- elinde tutan egemen bir yabancı devleti veya şirketi bir kenara bırakabiliriz). Bunları darbeyi yapabilecek askeri güçler, darbeyi onaylamaya hazır oluşlarıyla darbeyi mümkün kılan siyasetçi ve bürokratlar ile ister resmi, ister gayri resmi olsun, darbe girişimini denetleyecek veya frenleyecek siyasal güçler şekilde sıralayabiliriz. Darbenin başarısı esas olarak mevcut devlet aygıtının ve halkın edilgenliğine dayanır. Her ikisinin de direndiği durumda gene kazanılabilir, yalnız bu durumda girişim bir darbeyle sonuçlanmaz. Franco rejimi askeri bir darbe girişimi olarak başarısızlığa uğradığı halde, iç savaştan sonra başarıya ulaşmıştır. Bay Luttwack bu üç aktörün her biri hakkında çok ilginç şeyler anlatabilmektedir.

Sivil hayatla çok az temas kuran ve oldukça değişik yöntemler kullanan bu tuhaf, gizli kapaklı dünyanın üyeleri olan profesyonel askerler, belli ki Luttwack'ın en yetkin olduğu konudur. Acemi ya da geçici görevde olan sıradan askerler veya çoğu durumda polisler, ne kadar çok silahlandırılırsa silahlandırılsınlar, hizmet verdikleri

siviller gibi davranmaya çok daha eğilimlidirler. Gösterişli bir kıyafetten, eğitim ve idmandan, müsabakalardan ve can sıkıntısından ibaret bir yaşantıyla, her düzeyden üyenin genellikle oldukça aptal ve daima gözden çıkarılabilir olduğu farz edilerek, cesaret, haysiyet, sivilleri hor görme ve onlardan kuşku duyma gibi gitgide aykırı hale gelen değerlerin bir arada tuttuğu bir hayatla (savaş zamanı dışında) toplumun geri kalanından ayrılan bu profesyonel ordular, neredeyse tanım gereği, ideolojik bir yabansılığı üretmeye yatkındırlar.

Bay Luttwack haklı olarak bize subayların siyasal tutumlarının genelde hem daha tutucu hem daha romantik oluşuyla, sivil amirlerinin tutumundan çoğunlukla oldukça farklı olduğunu hatırlatır. Üstelik, olağandışı durumlarla baş etmekte hem deneyimsizdirler, hem de buna alışkın değillerdir. Doğal olarak alışılmadık bir durumla karşılaştıklarında, bunu aşina oldukları bir şeyle bağdaştırmaya çalışırlar. Yazarın gayet iyi farkına vardığı üzere, olağandışı bir durumu örtbas etmenin en elverişli yöntemlerinden biri, bunu siyasetçilerin her zaman çıkardığı karışıklığın başka bir tecellisi olarak görmekten ibarettir. Aslında, profesyonel subayların konumu bir paradoksu içerir; onların konumunda kolektif güçle bireyin önemsiz oluşu örtüşmek durumundadır. Almanya birkaç yüz bilim adamının kendi ülkesinden yabancı laboratuarlara ve üniversitelere göçünden otuz beş yıl sonra bile hâlâ gücünü tam tamına toparlayamamıştır. Oysa Alman orduları kıdemli subaylarının dışarıya kitlesel göçüyle, ihracıyla ya da başka şekillerde elenmesiyle birlikte, gerçekte gücünü her seferinde yeniden göstermiştir. (O kadar ki, neredeyse bir kez ordudaki kurmayları tasfiye etmeden, savaşın kazanılabilir olmayacağına inanabiliriz.) Şurası var ki, bilim adamlarının sahip olduğu siyasal güç yadsınabilir. Gelgelelim, uygun koşullar olduğunda yarım düzine albay bir hükümeti devirebilir.

Bürokrasi hakkında çok şey yazılmıştır ve çoğumuzun bürokrasiyle daha sürekli bir deneyimi olmuştur. Öyleyse, Bay Luttwack'ın bu konudaki saptamalarında aydınlanmaktan çok, tanıdık bir şeyle karşılaşmış olmamızdan ötürü keyif alacağız demektir. Yine de vurguladığı iki nokta daima akılda tutmaya değerdir. Birinci olarak, kamu ya da özel, bürokrasinin ucu bucağı olmayan Parkinsonvari* büyüme eğilimini denetim altına almak adına keşfedilen yöntemlerin

*) Hobsbawm burada bürokrasiyi alaya alan bir taşlama niteliğindeki çalışmanın yazarına, İngiliz tarihçi Cyril Northcote Parkinson'a atıfta bulunur. (ç.n.)

kendisi başlı başına bürokratiktir. Bu tür bir yöntem çoğunlukla finans bürokrasisinin üstlendiği rolde olduğu gibi, 'kendi güdülerini diğer tüm bürokratik mekanizmaların büyümesine direnerek tatmin eden' başka bir devlet dairesinin kurulması olabilir; bir başka yöntem, muhtemel rakiplerini sıkıştırarak imparatorluğunu genişletmek amacıyla elinden geleni yapan her dairede mevzilenmek olacaktır.

İkinci nokta, bürokrasinin, esas olarak, bir kez yeni bir rejimin muhtemel zaferinden kaygı duymaya başladığınızda, artık mevcut rejimi savunmada sırtınızı yaslayamadığınız Hobbescu kurumlar olduğudur. Bürokrasinin bu yönü, polis için olduğu kadar, belli sınırlamalarla birlikte devlet aygıtının başka kurumları için de geçerlidir. Bununla birlikte, Bay Luttwack bu özelliğinin bürokrasiyi siyasal düzlemde tarafsız kılmadığını görememiştir. İtalya'da faşizmin devrilmesinde ne ordu, ne de polis engel çıkarmıştır. Kaldı ki, ülkede yakın dönemde olup bitenlerin de gösterdiği kadarıyla, faşist döneme özgü devlet aygıtının direngenliği, faşizm sonrası İtalya'da temel sorunların çözümünü neredeyse imkânsız kılmıştır. Marx'ın devrimlerin sadece 'hazır devlet çarklarını ele geçirmek ve onu kendi amaçları için kullanmaktan ibaret olmadığı' yönündeki saptaması, bu bahisten yeniden söz açılması ne kadar sıkıntı verici olursa olsun, bugün 1872 yılında olduğundan bile daha çok anlam ifade etmektedir.

Nihayet, Bay Luttwack'ın siyasal örgütlere ve hareketlere ilişkin yorumları özgündür ve öğreticidir. Bay Luttwack gerçek eylemi hedef alan hareketlerle, kendilerini oy verme eyleminin örgütlenmesi, adet haline gelmiş kurumsal pazarlık görüşmeleri ya da siyasal atışmalar gibi sembolik eylemlere vakfetmiş hareketler arasında esasen ayrım yapmamız gerektiğini savunmaktadır. Britanya'nın askeri bir darbeyle karşı karşıya kalması durumunda, İşçi Partisi'nin kesinlikle hiçbir şey yapmayacak olmasına, Britanya İşçi Sendikaları Birliği'nin de bir şey yapmayacağının neredeyse kesin olmasına karşın, Ulusal Öğrenciler Birliği'nin, ne kadar etkisiz kalacak da olsa, sokaklara dökülmesi muhtemeldir. Diğer taraftan, İtalya'da komünist partiyle ilişkisi olan belli başlı bir sendika federasyonu, köklü bir siyasal grev geleneğine, daha da önemlisi, faşizme karşı doğrudan bir kitle eylemiyle kurtuluş mücadelesinin geleneğine sahipse, pasif tutum takınmak isteyenlerin bel bağlayabileceği bir özne değildir. Ne de bir isyan hareketi sonucunda kurulan partiler hakkında bunu söyleyebiliriz. Gerçi kuşkusuz, bir zamanların isyancı örgütlenmele-

rinin çoğu ya birer siyasal mekanizmaya (sözgelimi, yardım ve iş dağıtan kurumlara) dönüşmüştür ya da bazı komünist partiler gibi, uzun süreli bir siyasal istikrar döneminden sonra, çabuk harekete geçebilme kapasitelerinin körelmesine göz yumulmuştur. Ayrıca, isyancı örgütlenmeler merkezileşmenin avantajlarına olduğu kadar, dezavantajlarına da sahiptirler: Bir kez başları vurulmaya başladığında, şiddetli ve oldukça hızlı biçimde etkinliklerini kaybederler.

Askeri darbeler gibi olağanüstü koşullardan bahsettiğimiz sürece, harekete geçen ve geçmeyen siyasal hareketler arasında çizdiğimiz ayrım yetersiz kalmaktadır. Zira, en iyi koşulda, örgütlü direnişin *herhangi bir* emaresi, iktidar utkusunun zayıflıklarını derhal ortaya sererek bir darbe girişimini başarısızlığa uğratabilir; üstelik, böylelikle taraf değiştirmenin hiçbir alemi olmadığında karar kılmaları için silahlı ve sivil güçlerin geri kalanına zaman tanımış da olur. Daha az elverişli koşullardaysa, zayıf, kararsız ya da dengesiz bir şekilde kurulmuş yeni rejim yine etkili bir direnişle karşılaşacaktır. Ne var ki, Bay Luttwack'ın ilgi alanı bundan çok daha geniştir. Gelişmiş ülkelerde, çeşitli doğrudan eylem biçimlerinin siyasal arenada bir kez daha önem kazanmaya başladığı bir dönemden geçiyoruz. Bu ülkelerde gerek resmi siyasal doktrinler, gerekse kamu işlerini yürüten insanların işlerin nasıl yürüdüğüne ilişkin pratik bilgileri, hukuksal iktidar alanı dışında gelişecek bir siyaset biçimini dışlamaktadır. Eskiler hükümetlerin devrilebileceğini unutmuş ya da bunun olabilirliğini akıllarından çıkarmış olabilirler. Genç kuşaksa bunun başarabileceğine inanıyor ama bunu nasıl yapacağına ilişkin hiçbir fikri yoktur. Bu koşullar altında, bir hareket tarzı olarak iktidarın ele geçirilmesini gerçekçi bir şekilde tartışan her çalışmanın işimizi kolaylaştıracağından eminim.

Bu yüzden, Bay Luttwack'ın kısacık kitabı, siyasal bir eğitimin tüm yaş grupları açısından güncel hale getirilmesinde son derece faydalı olacaktır. Uluslararası ilişkiler, özellikle de yazarın hakkında bir hayli bilgili göründüğü Ortadoğu konusunda araştırma yapanlar, onun yaptığı olağanüstü yararlı bu bilgilendirmenin değerini ayrıca takdir edeceklerdir. Bay Luttwack hem sade üslûbuyla keyifle okunmakta, hem de en başta bize kısa kitaplarda bile büyük sorunların yeterli ölçüde ele alınabileceğini göstermektedir; yeter ki kitabın yazarı sözcükleri düşüncenin yerine geçsin diye değil de, düşünceyi ifade etmek amacıyla kullansın...

1968

V.
ASİLER VE DEVRİM

20
HANNAH ARENDT'TE DEVRİM

Toplumsal devrim, insanlığın tanıklık ettiği başka çağlardan daha fazla ve daha büyük devrimler görmüş bir yüzyılda, hepimizin üzerinde anlaşmasını gerektiren olgulardan biridir. Bununla beraber, propagandanın ve karşıt propagandanın yarattığı mitlerce kuşatılan devrimleri; bu umut ve aydınlanma, sevgi, nefret ve korku halesini (devrimler hep böyle olmuştur), üzerimizde yarattığı etkinin doğası gereği, tatmin edici ölçüde tahlil etmek oldukça zordur. Kaldı ki, önemli eserlerini Fransız Devrimi'nin patlak verdiği 100. yıldönümünün arifesinde vermiş devrim tarihçisinden çok azı bugün okunmaktadır ve Rus Devrimi'nin gerçek tarih yazımına, ön araştırmaya yarayan bazı belgelerin daha önce toplanmasına karşın yeni yeni başlanmaktadır. Devrimlerin bilimsel incelemesi, tarafsızca yapılan bir çalışma değil-

dir. Bu alanda verilen belli başlı eserlerin 'taraflı' olacağı (bu konuda Fransız Devrimi'ne ilişkin tarih yazımını kendimize rehber olarak alırsak, genel anlamda devrimlere sempatiyle bakacağı) gayet açıktır. Taraflı bir çaba, Mommsen ve Rostovzeff'in bize kanıtladığı gibi ille de broşür yazıp yayınlamak anlamına gelmez sadece. Yine de, toplumsal devrim üzerine yapılan incelemelerin erken aşamalarında ortalığı kimi zaman basit, kimi zaman ciddi bir tarihsel ve sosyolojik çalışma görünümündeki broşürlerin kaplaması doğaldır ve bu yüzden bunların ciddi bir eleştiriye tabi tutulmaları gerekir. Broşürlerin okuyucusu normalde konunun uzmanları veya ciddi araştırmacıları değildir. Bayan Hannah Arendt'in *On Revolution** kitabının kapağında olan basılı dört methiyenin tarihçilerden veya sosyologlardan değil de, edebiyat dünyasından alınmış olması herhalde bu yüzden anlamsız olmasa gerektir. Fakat böylesi çalışmalar yine de bu konuda uzmanlaşanlara çok ilginç gelecektir. Bayan Arendt'in kitabı hakkında sormamız gereken soru, bunu ne ölçüde başardığıdır.

Fransız Devrimi ve diğer pek çok modern devrime ilişkin araştırma yürütenlerden bahsediyorsak, bu kitap onların ilgisini çekmeyecektir. Bu çalışmanın Amerikan devriminin incelenmesine katkısı hakkında karar verebilecek durumda değilim; bununla beraber, büyük bir katkıda bulunmadığını zannediyorum. Dolayısıyla, kitap yazarın özgül bir tarihsel olgu hakkındaki bulguları ya da içgörülerinden çok, genel fikirler ve yorumlar düzeyinde kalmaktadır; en azından bu noktaya düştüğünü söyleyebiliriz. Öte yandan, yazar yorumlamaya giriştiği konu hakkında geçerli bir incelemeye dayanmadığından, aslına bakılırsa tam da başvurduğu yöntemin böyle bir çalışmayı açıkça dışlamasından ötürü fikirlerini sağlam bir şekilde destekleyememektedir. Bayan Arendt'in övgüye layık meziyetleri olduğu göz ardı edilemez. Bazen felsefi bir retoriğin alıp götürdüğü ama daima yazarın samimi heyecanını algılamamıza fırsat tanıyacak kadar açık seçik, duru bir üslûp, enerjik bir kavrayış, geniş bir literatür bilgisi; kanımca edebiyat, psikoloji ve şimdiki durumda sosyal bilimler olarak kavramlaştırdığımız alandan çok, daha iyi bir tabirle söylersek, ileri görüşlülük diye adlandırabileceğimiz şey arasındaki o muğlak yere çok daha yaraşan bir tarzda olmasına karşın, yeri geldikçe insanın içine işleyen bir sezgi gücü... Diğer yandan, kitabın sunduğu içgörüler hakkında Lloyd George'un Lord Kitchener'e dair

*) Hannah Arendt, *On Revolution*, New York ve Londra, 1963.

söylediklerini yinelemek de mümkündür. Sizin anlayacağınız, bu ışık huzmeleri ara ara ufkumuzu aydınlatır ama söndükleri anda gözümüzün iliştiği her yeri karanlıkta bırakır.

Bayan Arendt'in devrimlere bakışına ilişkin tarihsel ya da sosyolojik araştırma yürütenlerin ilk karşılaşacakları zorluk, onun düşüncesinin belli bir metafizik ve normatif özelliğe sahip olmasıdır; hatta, bu özelliğiyle bazen oldukça belirgin şekilde tutucu bir felsefi idealizmle uyum sağlamaktadır.* Yazar devrimleri olduğu gibi ele almaz. Aksine, kendisi ideal bir tip oluşturur, ele aldığı konuyu buna göre tanımlar ve tanıma uymayan her şeyi dışarıda bırakır. Yine, Batı Avrupa ve Kuzey Atlantik'in klasik düşün alanı dışında kalan her şeyi dışarıda tuttuğunu görürüz; zira kitap -aklıma bir sürü örnek geliyor- Çin veya Küba'ya üstünkörü değinen bir gönderme bile içermez. Bunlara yer verdiğinde ise güvenilir saptamalar yapamamaktadır.** Bayan Arendt 'devrim'den insanlık tarihinde yeni bir döneme girmekte olduğumuzun bilincine vardığımız geniş çaplı siyasal bir değişimi anlamaktadır; buna yoksulluğun ortadan kaldırılması ve değişimin seküler bir ideolojinin terimleriyle ifade edilmesi de dahildir (yine de bunları metnine ancak tesadüfen dahil etmiş gibidir). Devrimin içeriği -yazara göre- 'özgürlük koşullarının doğması'dır.

Bir yönüyle bu tanım, gerçek devrim olgusuna ilişkin ciddi bir inceleme yapmayı imkânsız hale getirme pahasına hayali bir düşmanla tutuştuğu kısa bir mücadelenin ardından, 1776'dan önceki bütün devrimleri ve devrimci hareketleri dışarıda bırakmayı da beraberinde getirir. Diğer yönleri açısındansa bu tanım, yazarın asıl tartışma konusuna geçmesine imkân tanıyarak, ona Amerikan ve Fransız devrimleri arasında, ilkini oldukça üstün tutmak kaydıyla geniş bir karşılaştırma yapmasının koşulunu sunar. Fransız Devrimi, onun ardılı olan bütün devrimlere ilişkin bir paradigma olarak alınmıştır; bu durum Bayan Arendt'in aklından en 1917 Rus Devrimi'nin geçtiği fikrini uyandırır. 'Özgürlük' esas itibariyle siyasal bir kavramdır; devrimler topluma özgürlük kazandırmak için vardır. Özgürlük, pek açık seçik belirtilmemiş olmasına karşın (bu nokta tartışmanın

*) Krş. "Eski Dünya'da kamu özgürlüğünü düşleyen insanların varlığı, Yeni Dünya'da toplumsal refaha kavuşan insanların olması –bunlar, eninde sonunda Atlantik'in her iki yakasında da hareketin devrime dönüşmesine yol açtı." (s. 139).

**) Örneğin: "Devrimler başlangıç aşamasında her zaman hayret verici bir kolaylıkla sökün eder görünür" (s. 112). Çin'de böyle midir? Ya Küba'da? Vietnam'da? Peki, ya savaş zamanında Yugoslavya'da?

seyri içinde giderek belirginlik kazanacaktır), Bayan Arendt'in -kapitalist biçimi de dahil olmak üzere- hangi görünüm altında ortaya çıkarsa çıksın devrimin yozlaştırıcısı olarak gördüğü yoksulluğun ortadan kaldırılmasından ('toplumsal bir sorunun çözülmesi'nden) oldukça farklıdır.* Dolayısıyla, toplumsal ve ekonomik unsurların başlıca rol oynadığı bir devrimin, Bayan Arendt'in tartışma sınırlarının dışına düştüğü sonucunu çıkarabiliriz; böylece, bu konuyu araştıranların incelemek isteyeceği devrimler eni konu hariç tutulmuş olur. Ayrıca, onun ileri sürdüğü üzere, talihi özgür ama çok yoksul yurttaşlara sahip olmayan bir ülkede baş gösterecek kadar yaver giden Amerikan devrimini kısmen istisna saymak kaydıyla, hiçbir devrimin topluma özgürlük kazandırmadığını ya da buna mecali olmadığını, hatta on sekizinci yüzyılda Amerika'daki köleliğin içinden çıkılmaz bir ikilem yarattığı sonucunu da çıkarabiliriz. Devrim, köleliği yıkmadan topluma 'özgürlük kazandırma'ya muktedir olamaz, fakat -Bayan Arendt'in argümanına dönersek- bunu köleliğin kaldırılmasıyla da yerine getiremeyecektir. Başka bir deyişle, devrimlere ilişkin temel sorunu -Bayan Arendt'in sorun olarak ortaya koyduğu şeyi- şöyle ifade edebiliriz o halde: "Geçmiş devrimler hakkında okuduğumuz her şey, her devrim girişiminin sonuçta toplumsal sorunu teröre varan siyasal araçlarla çözdüğünü ve devrimleri kendi ölüm sehpasına terörün götürdüğünü kuşkuya yer bırakmaksızın göstermesine rağmen, devrimin kitlesel yoksulluk koşullarında ortaya çıkması halinde bu ölümcül hatadan kaçınmanın neredeyse imkânsız olduğu güçlükle yadsınabilir."

'Özgürlük' (devrimlerin topluma özgürlük kazandırmak için gerçekleştiğini hatırlayalım), bireyleri ya da 'insan hakları'nın teminatını zapturapt altına alan kısıtlamaların yokluğundan ziyade (çünkü Bayan Arendt'in doğru bir şekilde belirttiği gibi, bunların hiçbiri özel bir egemenlik biçimini gerektirmez), zorbalığın ve despotizmin mevcut olmayışıdır.* Öyle görünüyor ki, özgürlük kamu yararını ilgilen-

---

*) "[ABD'de] hiçbir zaman yoksulluk galebe çalmadığına göre, cumhuriyetin kurucularının yoluna çıkan engel, kaçınılmaz bir durum olmaktan ziyade 'hızlı zenginlere yönelik önüne geçilemeyen bir öfke' olmuştur" (s. 134).

**) Bununla birlikte, Bayan Arendt daha ileride yaptığı şu saptamada (s. 111) kendi getirdiği ayrımı unutmuş gibi görünmektedir: "Üstelik, yaşadığımız acıdan dolayı, devrimci güçlerin içinde bulunduğu koşullar ne kadar acımasız olursa olsun, özgürlüğün devrimlerin galip geldiği ülkelerdense hiçbir zaman devrim olmayan ülkelerde daha iyi korunduğunu da bilmekteyiz." Burada 'özgürlük', onun önceden reddettiği anlamda kullanılmış gibi durmaktadır. Bu ifade her durumda tartışmaya açıktır.

diren meselelere (belki ilk olarak Yunan şehir devletinde tasavvur edildiği gibi, kamu hayatının kıvancına ve mükafatlarına, s. 123-124) etkin bir şekilde ortak olma hakkı ve imkânıdır. Ne var ki (gerçi burada yazarın argümanını takip etmek yerine yeniden şekillendirmek gerekir), Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucuları yeterince akıllı, yoksullarla ilgili olarak da yeterince tasasız olsalar bile, 'kamu özgürlüğü' bu anlamıyla kullanıldığında despotizme ve zorbalığa karşı epeyce korunaklı bir rejim kurmayı düşlemekten öteye gitmez. Gerçekten devrimci olan bir geleneğin sırrı, bu düşü canlı tutmasıdır. Bunu gerçekleştirmesinin yolu, sürekli olarak kamu özgürlüğünü hayata geçirebilecek gönüllü organlar yaratmaya yönelmesidir. Başka bir deyişle, devrimi muhafaza etmenin yolu, devrimler sırasında oluşan ama sonunda parti diktatörlüğü tarafından bastırılan yerel ya da toplumsal bir kesime özgü, seçilmişlerin oluşturduğu ya da doğrudan yönetilen meclisler ve konseyler (sovyetler, *Räte**) oluşturmaktır. Bu tür konseylerin sadece *siyasal* bir işlevi olmalıdır. Devlet ve onun idari aygıtı başka şeyler olup, bunları sözgelimi *ekonomik* meselelerin idaresi ('işçi denetimi') için kullanmaya kalkmak, bu girişim devrimci partinin '[konseyleri] siyasal alandan uzaklaştırıp fabrikalara geri sürme' planının bir parçası olmasa bile sakıncalıdır ve başarısızlığa mahkûmdur. Bayan Arendt'in, örneğin ekonomi gibi, 'şeylerin kamu yararına yönetimi'ni kimin sürdüreceği ya da bunu nasıl yapacağına dair görüşlerini öğrenmekse mümkün değildir.

Bayan Arendt'in argümanı bize, onun uygun gördüğü yönetim türü hakkında çok şey anlatmakla kalmaz, ayrıca sahip olduğu haleti ruhiye hakkında da fazlasıyla fikir verir. Sunduğu argümanın siyasal idealler hakkında genel bir iddia olarak taşıdığı değer burada önemli değildir. Diğer yandan, sunulan argümanın -doğası gereği- bu iddianın yalnızca mevcut devrimlerin incelenmesinde kullanılmasını (en azından bir tarihçi veya sosyal bilimcinin gözünde anlam ifade etmesi bakımından) zorlaştırmayıp, aynı zamanda Bayan Arendt'le mevcut devrimlerle ilgilenenler arasında anlamlı bir diyalog kurma ihtimalini de saf dışı bıraktığını belirtmek yerinde olur. Bayan Arendt'in tarih hakkında (güncel olarak gözlemlediği, geçmişte geri dönerek incelediği veya gelecek açısından değerlendirdiği devrimler hakkında) yazdığı ölçüde tarihle tesadüfi bir ilişki kurmuştur; Bayan Arendt

*) [Alm.] konseyler (ç.n.)

bu açıdan ortaçağ teologlarından ya da astronomcularından aşağı kalmaz. Her iki durumda da gezegenler hakkında konuşmuşlar ve yine her durumda, hiç değilse kısmen, aynı gökcisimlerini kastetmişlerdir; elbette ki aralarındaki bağ bununla sınırlıdır.

Daha açık konuşmak gerekirse, tarihçi veya sosyolog salt gerçeğin bir ilgi konusu olmamasından dolayı rahatsızlık duyacaktır; oysa yazarın bundan rahatsızlık duymadığı olmadığı ortadadır. Bunu bir kusur ya da bilgisizlik olarak göremeyiz; zira Bayan Arendt bu tür yetersizliklerin farkına varacak ölçüde konuya hâkim ve bilgilidir. Olsa olsa metafizik bir düşünceyi ya da şiirsel bir izlenimi gerçekliğe yeğliyordur. Onun Marx'a dair şu saptamasını hatırlayalım: "1871 yılında Paris Komünü'nün ortaya çıkışı onun bütün teorisiyle ve teorisini dayandırdığı bütün önermelerle çelişmesine karşın, Marx ilerleyen yaşında bile Paris Komünü'nü yine olanca coşkusuyla karşılayacak kadar devrimciydi" (s. 58). Bayan Arendt burada cümlenin son bölümünün yanlış olduğunu (Marx topu topu otuz beş yaşındaydı) ve ilk kısmının en azından fazlasıyla tartışmalı olduğunu görmelidir. Bayan Arendt'in ifadesi gerçekten tarihsel bir açıklama değildir. Bu ifadeyi daha ziyade sanki entelektüel bir dramdan çekip alınmış bir dize olarak düşünmek mümkündür. Dolayısıyla, Schiller'in *Don Carlos* adlı eserini tarihselliği ölçüsünde yargılamak ne kadar adaletsizceyse, onun bu ifadesi hakkında böyle bir hüküm vermek de o derece adaletsizce olacaktır. Bayan Arendt, kendisinin de savunduğu kadarıyla (s. 60), Lenin'in Rusya'nın gelişimini anlatmakta kullandığı o meşhur formülün ('elektrifikasyon artı sovyetler') partinin rolünü ya da sosyalizmin inşasını bir kenara atmak anlamına gelmediğini bilmektedir. Gene de Lenin hakkında yaptığı yorumun, Sovyet devriminin geleceğinin, siyasal bakımdan tarafsız bir teknolojiyle 'tüm partilerin dışında', tabana dayalı bir siyasal sistemin benimsenmesinde yattığına ilişkin iddiasını daha keskin hale getirdiği de açıktır. Bayan Arendt'in 'ama Lenin'in kastettiği bu değildir' diye itirazını belirtmesi, satır aralarında kendini gösteren soruların su yüzüne çıkmasından başka işe yaramaz.

Kaldı ki böyle soruları tamamen dışarıda bırakmak ne ölçüde mümkündür? Bayan Arendt kendisini salt devrim fikriyle sınırlamayıp, aynı zamanda teşhis konabilecek belirli olaylara ve kurumlara ilişkin bir tartışma yürütmek istediğine göre, bu sorularla karşı karşıya kalacağız demektir. Madem sovyet türündeki organları kendili-

ğinden yaratma eğilimi Bayan Arendt'in gözünde açıkça büyük önem taşımakta ve getirdiği yoruma dayanak sunmaktadır, o halde, örneğin, halkın bu örgütlenme araçlarının pratikte alacağı biçimlere bir nebze merak duyması beklenebilirdi. Onun ise gerçekte buna ilgi göstermediği açıktır. Hatta aklından tam olarak ne geçtiğini anlamak zordur, çünkü aynı anda siyasal bakımdan birbirinden oldukça farklı örgütlenmelerden bahsetmektedir. Sovyetlerin (fabrikalar, ordu birimleri veya köyler gibi işlevleri bazında örgütlenmiş gruplar arasından gelen delegelerin oluşturduğu meclislerin) atalarının, ya Fransız Devrimi'ndeki (tüm yurttaşların halk meclisinde doğrudan yönetimini esas alan) Paris seksiyonu ya da siyasal kolektifler (aşina olduğumuz türden gönüllü topluluklar) olduğunu iddia etmektedir. Sosyolojik bir çözümleme muhtemelen bunların aynı şeyler olduğunu ortaya koyacaktır. Ne var ki Bayan Arendt bundan sakınmıştır.*

Yine, açıkça "mesele ... gerek parti sistemi, gerekse konseyler devrimlerden önce bilinmeyip, belirli bir ülkenin coğrafyasında bulunan tüm insanlara kamusal, siyasal alana dahil olma hakkını veren modern ve devrimci öğreti doğrultusunda ortaya çıktığına göre, tarihsel olarak bu ikisinin neredeyse eşzamanlı olduğunun tartışılmaz olması" (s. 275) *değildir*. Bu ifadenin ilk yarısını doğru kabul etsek bile (o da kamusal alanı toprak bütünlüğüne dayalı büyük modern devletleri veya ulus devletleri içine alacak biçimde tarif ettiğimiz sürece, yoksa tarihsel bakımdan daha yaygın olan diğer siyasal örgütlenme biçimlerini kapsadığı durumda değil), ikinci kısmı hiç de elle tutulur değildir. Seçilmiş delegasyonlar halinde bile olsa, konseylerin belli bir büyüklüğün üstündeki topluluklarda işleyen siyasal bir mekanizma olduğu gayet açıktır. Bu açıdan konseyler, ne idüğü belirsiz kurumlar olan siyasal partilerden (en azından parti teriminin bildik anlamında) oldukça eski bir geçmişe aittir. New Model Army'nin* Genel Sovyet'ini, on altıncı yüzyılda Fransa ve Benelüks

*) Bundan sakınmasa, sovyet delegelerinin 'yukarıdan atanmadığı ve tabandan desteklenmediği' ve 'kendi kendilerini seçtikleri' (s. 282) konusunda kendinden daha az emin olabilirdi. Köylü sovyetlerinde delegeler (sözgelimi, okul müdürünün ya da belirli aile reislerinin otomatik olarak atanmasında olduğu gibi) kurumsal temelde seçilebiliyordu; sekreter olaraksa, tıpkı Britanya'daki toprak emekçilerinin yerel sendika birimlerinde olduğu gibi, çoğunlukla yöredeki demiryolu işçileri otomatik olarak tercih ediliyordu. Ayrıca, yöredeki sınıf ayrımlarının delegelerin seçimini *a priori* desteklediği ya da engellediği de kesindir.

**) On beşinci yüzyıl ortalarında İngiliz parlamentosu tarafından krala karşı kurulan ordu. (ç.n.)

ülkelerinde, hatta ortaçağ şehir siyasetinde görülen komiteleri hatırlayacak olursak, devrimci kurumlar olarak konseylerin Bayan Arendt'in devrimlerinin başladığı 1776 tarihinden çok daha önce görüldüğü su götürmezdir. Sovyetlerin devrimci hükümet açısından barındırdığı muhtemel açılımların farkına varanlar 1905 Rusya'sının siyasal partileri olduğuna göre, 'konsey sistemi' adı altında var olmuş bir sistem hiç kuşkusuz partilerle eşzamanlıdır, daha doğrusu partilerden sonra gelir. Ama bağımsız halk organlarının oluşturduğu (bazen organlar daha yukarıdaki delege gruplarıyla birlikte piramitsel düzenin bir parçasını oluşturur) adem-i merkeziyetçi bir hükümet fikri pratik açıdan son derece eskidir.

Konseylerin "toplumsal ve ekonomik taleplerin ikincil önemde olmasıyla birlikte, her zaman öncelikli olarak siyasal bir rol" (s. 278) oynadığı da doğru değildir. Rus işçileri ve köylüleri siyaset ile ekonomi arasında keskin bir ayrım çizmediklerinden (aslında Bayan Arendt'in görüşüne göre, bunu yapamazlardı bile*), konseylerin de böyle bir rolü olmamıştır. Benzer bir şekilde, ilk baştaki Rus işçi konseyleri, Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya ve Almanya'daki büyük grevler sırasında işçi temsilcilerinin kurduğu konseylere veya kimi zaman yarı-sovyet işlevi üstlenen Sendika Konseyleri'ne benzer bir şekilde, sendikaların ve grev örgütlenmesinin ürünüydü. Sizin anlayacağınız, şayet bir ayrım yapılacaksa, konseyler siyasal olmaktan ziyade ekonomik faaliyetlerin sonucuydu.** Üçüncü olarak, Bayan Arendt'in söylediği doğru değildir, çünkü 1917'de etkili bir niteliğe sahip, yani kent tabanlı soyvetlerin eğilimi, kendilerini doğrudan belediyelerle başarıyla rekabet edebilecek ve bu yönüyle, oldukça açık ki, siyasal müzakere noktasından ileriye gidecek yönetim organlarına dönüştürmekti. Aslında siyasal düşünürlere 'sovyetler'in yeni bir siyasal sistemin temeli olabileceğini fikrini veren şey, sovyetlerdeki bu tartışma kapasitesi olduğu kadar, bunların birer yürütme organına dönüşme gücü olmuştur. Ama bu noktayı ileriye götürüp, 'işçi denetimi' kabilinden taleplerin bir anlamda konseylerin ve benzer kolektiflerin kendiliğinden gelişim çizgisinde bir sapma sonucu türediğini öne sürmenin ciddiye alınacak hiçbir tarafı yoktur.

*) Ona göre, yoksulları öncelikli olarak belirleyen şey 'özgürlük' değil, 'zorunluluk'tur; başka bir deyişle, siyasal güdülerden ziyade ekonomik güdülerdir. Aslında bu görüş de yanlıştır.

**) Işin aslı, Bayan Arendt'i yanıltan şey, devrimci bir krizin doruğa ulaştığı noktada, tüm örgütlenmelerin zamanın büyük çoğunluğunu siyaset tartışmakla geçirmesidir.

'Maden madencilerindir', 'Fabrika işçilerindir' sloganı (başka bir deyişle, kapitalist üretim yerine ortaklaşa demokratik bir üretim talebi) işçi hareketinin erken aşamalarına dek geri götürülebilir. Bu sloganlar o zamandan bu yana kendiliğindenci, popüler düşüncenin önemli bir unsuru olagelmiştir. Hepimiz bu gerçeğe inanırız, ama bu talepleri ütopik olarak görmekten de kurtulamayız. Komünal birimlerde yardımlaşma ve bunun en mükemmel örneği olarak (işçiler arasında sosyalizmin ilk tanımı olan) 'işbirliğine dayalı komünler topluluğu' kitle demokrasisi tarihinde can alıcı bir rol üstlenmiştir.

Bundan ötürü, Bayan Arendt'in devrimci geleneğin can alıcı kurumları olarak gördüğü 'konseyler' tartışması, onun tanımlamaya giriştiği ve bu kurumları temel alarak genelleştirdiği gerçek tarihsel olaylara hiçbir pratik noktada temas etmez. Kitabın geri kalanıysa, ister tarihçi ister sosyolog olsun, devrimler konusunda araştırma yapan, hatta siyasal sistemleri ve kurumları inceleyen birinin aklını aynı derecede karıştıracaktır. Bayan Arendt'in keskin zekâsı, kimi durumlarda başta klasik çalışmalar olmak üzere, siyasal teori alanına üretilmiş literatüre ışık tutmaktadır. Yazar, bireylerin psikolojik güdüleri ve mekanizmaları hakkında hatırı sayılır bir muhakeme yeteneğine (sözgelimi, Robespierre'e ilişkin tartışmasını okumak çok yarar sağlayabilir) ve arada bir parıldayıveren bir içgörüye sahiptir. Şunu demeye getiriyorum: Bayan Arendt, özellikle sağlam kanıtlara ya da argümanlara dayanmıyor olmakla birlikte, bazen okuyucunun zihninde yer eden doğru ve aydınlatıcı açıklamalarda bulunabilmektedir. Fakat hepsi bu kadar. Haliyle, bu yeterli değildir. Bayan Arendt'in kitabını ilgi çekici ve yararlı bulan okurlar olacaktır muhakkak. Fakat bu okurlar arasında, devrimler hakkında tarih veya sosyoloji araştırması yapanların yer alacağına ihtimal vermiyorum.

1965

21
ŞİDDETİN KURALLARI

'Şiddet', 1960'lı yılların sonunda revaçta olan bütün sözcükler içinde neredeyse en çok rağbet gören ve en az anlam ifade edeniydi. Herkesin şiddetten bahsettiği bir dönemde, kimse bunun sebebi ya da sebepleri hakkında düşünmüyordu. ABD'de şiddetin sebepleri ve şiddetin önlenmesi için kurulan Ulusal Komisyon'un yeni açıkladığı raporda dikkat çektiği gibi, 1968'de yayınlanan *Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*'nde bu başlık altında bir madde bulunmaz.

Şiddet sözcüğünün hem rağbet görmesi, hem de muğlaklık taşıması dikkate değerdir. *Şiddet Çağı* (bir çalışma sembolist şiire ancak bu kadar uzak olabilir!) veya *Şiddetin Çocukları* (durgun yaşantılardan çok zor hayatları anlatır) gibi başlıklar taşıyan kitapları okumaya yatkın olan pek çok insan, dünyadaki şiddetin farkında olmaları-

na karşın, şiddetle kurdukları ilişkide alışılmadık ve esrarengiz bir tutum takınırlar. Bu insanların pek çoğu, kendileri isteyerek buna yönelmedikçe, hayatlarının olgunluk dönemini (ABD'deki komisyonun tanımına başvurarak söyleyecek olursak) 'insanları fiziksel zarara uğratmaya veya mülke hasar vermeye dönük davranışlar'a ya da 'başkalarını aslında yapmayacaklarını bir şeyi yapmaya zorlamak için fiili bir şekilde veya tehdit ederek şiddete başvurma' olarak tanımlanan 'güce' doğrudan maruz kalmaksızın geçirebilir.

Fiziksel şiddete maruz kalmak, normalde ancak doğrudan bir yolla ve dolaylı olarak üç yolla mümkün olur. Doğrudan doğruya şiddet, trafik kazası biçiminde her an her yerde vardır. (Mağdurların çoğu tesadüfi, kasıtsız bir şekilde gelişen trafik kazalarını önceden kestiremez ve bunu önleyemezler; üstelik kazalar, barış zamanında evinde veya işyerinde çalışan çoğu insanı kan kaybeden veya parçalanmış vücutlarla fiilen karşı karşıya getirmesi muhtemel bir ihtimal olarak vardır ancak). Şiddet, dolaylı olarak kitle iletişim araçlarında ve halka açık eğlence yerlerinde her an için mevcuttur. Büyük ihtimalle çoğu seyirci ve okur, ceset görüntüsüyle karşılaşmadığı bir gün geçirmez; oysa bir ceset görüntüsü, Britanya'nın gerçek hayatında görebileceğimiz en nadir manzaradır. Yine daha uzaktan bile olsa, hem çağımızda somut olarak hayal bile edemediğimiz için ancak ('bomba', 'Auschwitz' benzeri) uygun sembollerle karşılanabilen muazzam kitlesel imha olgusunun, hem de fiziksel şiddetin yaygın olarak ve muhtemelen artan bir şekilde yaşandığı toplumsal kesimlerin ve koşulların da farkındayız. Buradan da görebiliriz ki, huzur ve şiddet bir arada var olabiliyor.

Bunlar tuhaf biçimde gerçekdışı deneyimlerdir, onun için şiddeti tarihsel veya toplumsal bir olgu olarak anlamlandırmak bize zor gelir. Popüler psikoloji, sosyoloji sohbetlerinde eksik olmayan 'saldırganlık' ya da siyasetteki 'soykırım' gibi terimlerin olağanüstü değer kaybetmesi de bunu göstermektedir. Hâkim liberalizm düşüncesi, (kötü ve gerikalmışlık göstergesi olan) 'şiddet' ya da 'fizik gücü' ile (iyi ve gelişmişliğin ürünü olan) 'şiddetsizlik' ya da 'ahlâki değerler' arasında hepten gerçekdışı olan bir ikilik varsaydığından, o da bu deneyimi anlaşılır kılmayı kolaylaştırmaz. Liberalizmin getirdiği bu açıklama insanları birbirlerinin başını ezmesinden caydırdığı ölçüde (aklıselim ve uygar her insanın onaylayacağı bir caydırma olur bu), diğer basitleştirilmiş pedagojik açıklamalara olduğu gibi bunu

da kendimize yakın hissedebiliriz elbette. Yine de, liberal ahlâk anlayışının başka bir sonucu olan 'güç hiçbir şeyi çözmez' önermesinde olduğu gibi, insanları iyiliğe özendirmenin gerçekliği idrak etmekle bağdaşmadığı bir an mutlaka gelip çatacaktır.

Şiddetin toplumsal bir olgu olarak kavranmasında can alıcı nokta, öncelikle bu olgunun birden fazla şekilde var olduğunu kabul etmektir. Şiddet eyleminin birbirinden farklılaşan dereceleri vardır; bu da şiddetin değişik niteliklerini olduğunu gösterir. Bütün köylü hareketleri yalnızca fiziksel gücün dışavurumudur. Sadece bazıları kan dökülmemesi için olağanüstü bir ihtiyat gösterdiği halde, diğerleri katliama dönüşmüştür, çünkü hareketlerin karakteri ve hedefleri birbirinden farklıdır. On dokuzuncu yüzyıl başlarında İngiliz tarım emekçileri mülkiyete dönük şiddeti meşru görmüşler, belirli koşullar altında bireylere dönük ölçülü bir şiddete hak vermişler, gene de aynı insanlar farklı koşullar söz konusu olduğunda (tıpkı kaçak avcılarla avlak bekçileri arasındaki çatışmalarda olduğu gibi) tereddütsüz öldürme taraftarı olmalarına rağmen, öldürmekten sistematik olarak geri durmuşlardır. Baskı uygulamayı yasal olarak mazur göstermenin ya da 'güç karşısında asla boyun eğmeme'ye ilişkin bir tartışma yürütmenin dışında, şiddet eyleminin bu farklı tipleri ve derecelerini aslında birbirinden farksızmış gibi göstermek gerçekten abestir. Yine, en azından kamuoyunda oluşan zihniyet açısından bakıldığında, aynı dereceye sahip şiddet eylemleri farklı meşruluk düzeylerine ya da bunları haklı çıkaran farklı sebeplere sahip oldukları sürece birbirinden kesin olarak ayrılırlar. Calabria'nın büyük haydudu Musolino, kendisinden 'kötülüğü' ya da 'hainliği' tanımlaması istendiğinde, bundan, 'ortada çok ciddi sebep olmaksızın Hıristiyanları öldürme'yi anladığını söyler.

Biz o kadar bilincinde olmasak da, salt münferit şiddet eyleminin şiddet toplumlarının gündelik işleyişinin temelini oluşturmasından ötürü, gerçek anlamda şiddet toplumu diye niteleyebileceğimiz toplumların her zaman var olduğunu ve bu 'kurallar'dan fazlasıyla haberdar olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu tür toplumlarda normalde bize dayanılmaz gibi gelen o kadar çok kan dökülür ki, bu toplumların varlığına inanmakta bile güçlük çekeriz. Filipinler'de olduğu gibi, her seçim kampanyasında ölü sayısının yüzlere ulaştığı bir yerde, Filipin kıstaslarında bazı eylemlerin diğerlerine nazaran daha fazla mahkûm edilebilir olmasının konuyla ne ilişkisi olduğu-

nu sorabilirsiniz. Halbuki burada kurallar *söz konusudur*. Bunlar Sardunya'nın dağlık bölgelerinde yabancı gözlemcilerin hukuki terimlerle tanımlayıp genelleştirdiği şekliyle örf ve adet hukukunun güncel kurallarını oluşturmaktadır.* Örneğin, burada hırsızların ailesi keçinin sütünden faydalanmadığı ya da mağdura 'saldırma' veya kin gütme yönünde açık bir niyete sahip olmadığı sürece, hırsızlar bir keçiyi çalmakla 'cürüm' işlemiş sayılmazlar. Saldırı veya kin gütme durumunda alınan intikam derece derece, öldürmeye varıncaya kadar ağırlaşabilir.

Bununla birlikte, kan davasında öldürmesi boyun borcu olan ve karşılıklı katliama girişen aile bireyleri kenarda durup seyredenlerden birinin veya bir yabancının kaza eseri öldürülmesiyle gerçekten korkuya kapılacaklardır. Tıpkı İrlandalı adamın şu meşhur sorusunda olduğu gibi, şiddetin görüldüğü durumları ve bu şiddetin doğasını, en azından teoride açıkça yadsımaya yatkınızdır: "Bu özel bir kavga mı, yoksa başka biri de katılabilir mi?" Dolayısıyla, kuşkusuz bizim toplumlarımıza kıyasla daha fazla olmasına karşın, olayın dışında duran insanların fiilen riske maruz kaldığı da hesaba katılmalıdır. Muhtemelen kontrolsüz güç uygulaması, yalnızca toplumsal olarak üst konumda bulunanların (neredeyse tanımı gereği üstlerine karşı hiçbir hakları olmayan) astına uyguladığı durumda görülmektedir ve herhalde burada bile birtakım kurallar geçerlidir.

Gerçek şudur ki, bu tür şiddet kurallarının birçoğu her şeye rağmen bize yabancı gelmez. Sözgelimi, görünürde her tür infazı itiraz edilebilir bulan insanlar, ölüm cezasının kaldırılması için sürdürdükleri kampanyayı, bu cezanın bazen masum insanları öldürdüğü iddiasına neden bu kadar çok dayandırma ihtiyacı duymuşlardır? 'Suçlu' birinin öldürülmesine nazaran 'masum' birinin öldürülmesi, muhtemelen ölüm cezasını kaldırma yanlısı olanların çoğunluğu dahil, pek çoğumuzda nitelik açısından farklı bir tepki uyandırdığı için kuşkusuz.

Doğrudan şiddetin artık insanlarla gruplar arasında gündelik ilişkileri düzenlemekte çok fazla rol oynamadığı veya şiddetin gayri şahsi bir biçime büründüğü toplumlarda, belli başlı tehlikelerden biri bu tür ayrımların anlamını yitirmesidir. Bu ayrımların ortadan kalkması aynı zamanda fiziksel gücün kullanımını denetleyen belir-

*) Bkz. A. Pigliaru, *La vendetta barbaricina come ordinamento giuridico*, Milano, 1959.

li toplumsal mekanizmaların parçalanmasına yol açar. Toplumsal ilişkilerde şiddetin geleneksel türlerinin -en azından bunlar içinde en az tehlike arz eden biçimlerinin- gözle görülür biçimde ve hızla azaldığı dönemlerde bunun o kadar da önemi yoktu. Fakat toplumsal, şiddetin yeni biçimlerinin daha fazla önem kazandığı şu günlerde geleneksel tarzların yeniden tırmanışa geçmesi mümkündür.

Şiddetin eski biçimleri artıyor olabilir; zira kamu düzenini korumak için liberal çağda inceden inceye geliştirilmiş yerleşik sistemler gitgide aşırı yüklenmektedir ve siyasal şiddetin doğrudan fiziksel eylem, terörizm vb. gibi biçimleri geçmişte olduğundan daha yaygındır. Kamu erkine sahip makamların huzursuzluğu ve yaşadığı dağınıklık, özel-şirket güvenlik görevlilerinin kendilerini yeniden göstermesi ve huzuru sağlamak için kanun uygulayıcılığını eline alan yeni grupların türemesi bunu yeterince kanıtlamaktadır. Bu kadar çok polis gücüyle -kask, kalkan, zırh ve benzeri başka şeyle- garip bir Ortaçağ ideolojisine geri dönüşte ve insanı geçici olarak takatsiz bırakan çeşitli gazların, mermilerin, vs. (İngilizlerin ezelden beri içtihat kanunlarında asla terk etmedikleri, bir toplumda şiddetin gerekli veya istenir dereceleri olduğu yönündeki o ölçülü bakışı yansıtan tüm o şeylerin)* geliştirilmesinde görüldüğü kadarıyla, bir anlamda, bu gelişmeler, şimdiden kontrollü bir şiddetin belirli ölçülerde yeniden keşfedilmesine varmıştır. Diğer yandan, kamu erkine sahip makamlar -başta işkence olmak üzere- insanı dehşete düşüren, çeyrek yüzyıl öncesine kadar barbarca olduğu ve medeni toplumlara hiçbir koşulda yakışmadığı düşünülen belli şiddet biçimlerini kullanmaya giderek alıştığı sırada, 'saygın' kamuoyu histerik bir şekilde ayrım gözetmeksizin terör uygulanmasını istemektedir.

İncelediğimiz konunun bu yönü günümüzde ortaya çıkan yeni bir *tür* şiddetin parçasıdır. En geleneksel şiddet türünde (yeniden canlanan örneklerini de katarak söylüyorum), fiziksel gücün işe yarar ya da etkili olacak başka yöntemler kalmadığı müddetçe kullanılması gerektiği, sonuç olarak şiddet eylemlerinin normalde özgül ve tanımlanabilir bir amacı olduğu, güç kullanımının bu amaçla doğru orantılı olduğunu farz edilir. Gelgelelim, çağdaş münferit şiddet ey-

*) İki dünya savaşı arası dönemde Britanya Kraliyet Hava Kuvvetleri, haddinden fazla rasgele ateş açtığı, bu nedenle içtihat kanunlarına tabi olarak kovuşturmaya maruz kalabileceği bahanesiyle kamu düzenini sağlamak için kendisinden yarar sağlamaya çalışan planlara karşı direnmiştir. Elbette burada Hindistan'daki kabile köylerinin ve Ortadoğu'nun bombalanmasını ayrı tutmak gerekir.

lemlerinin oldukça büyük bölümünün işlevsel olmayan eylemlere gücü yeter, bu yüzden de işlevsel değildir. Dolayısıyla, toplumsal şiddet fark gözetmeyen eylemlere yönelir.

Münferit şiddetin, gerçekten büyük ve kurumsallaşmış gücü elinde bulunduran aktörlerin üstesinden gelmesi beklenemez ya da onlar karşısında çok başarılı olamayabilir; bu aktörlerin şiddete başvurmayı saklı tutup tutmaması önemli değildir. Bu yüzden, münferit şiddetin dışavurumu eylemden çok eylemin ikamesine dönüşür. Her ne kadar onaylamıyor olsak da, Nazi ordusunun rozetleri ve nişanları pratik bir amaca hizmet etmiştir. Cehennem Melekleri ve benzer grupların kullandığı aynı sembollerse sadece bir motivasyona işaret etmektedir: Bunların kullanımı başka türlü kendilerini zayıf ve aciz hisseden genç insanların hayal kırıklığı karşısında şiddet edimleri ve sembolleriyle avunma arzusunu ortaya serer. Çoğu durumda sahip oldukları etki ya göz ardı edilebilir olduğu ya da genellikle bir hayrı dokunmadığı için ('kırıp dökmek' veya neo-anarşist tarzda birtakım bombalama eylemleri yapmak gibi) şiddetin sözde siyasal biçimlerinden bazıları da benzer bir biçimde irrasyoneldir.

Sağa sola şuursuzca saldırmak (istatistiki verilerle konuşacak olursak), ruhumuz ve bedenimiz için, geleneksel olarak 'kanunsuz' toplumlardaki şiddetten daha fazla tehlike yaratmaz. Bununla birlikte, muhtemelen etrafımızdaki eşyalara, daha doğrusu onları sigortalayan şirketlere daha çok hasar verir. Diğer taraftan, bu tür davranışlar, böyle bir şiddetin ödülü yine şiddetin kendisi olduğu ölçüde, hem daha gelişigüzel hem acımasız olduğu için belki de haklı olarak daha çok korku vermiştir. Günümüzde değişik Batılı yeraltı kültürlerinde ve alt-kültürlerde aniden alevlenen uzun Nazi çizmeleri idealleriyle ilgili dehşet verici olan yan, Moors cinayeti örneğinin gösterdiği kadarıyla, tümüyle bu insanların yeniden Himmler'e ve Eichmann'a, sonunda amaçlarının deli saçması olduğunu gördüğümüz bir aygıtın bürokratlarına kulak vermelerinden ibaret değildir. Yönünü şaşırmış kenar mahalle insanlarının, zayıf ve çaresiz yoksulların gözünde, bireysel başarının ve toplumsal iktidarın yerini şiddetin ve zalimliğin (kimi zaman toplumsal açıdan en faydasız ve en kişiselleşmiş cinsellik biçimde) alması yüzünden de bu böyledir.

ABD'nin büyük kentlerinde insanı içini acıtan taraf, toplumsal gerilim ve kriz durumlarında yeniden canlanan eski şiddetle, şimdi galebe çalan yeni şiddetin birleşmesidir. Kaldı ki bunlar, liberal dü-

şüncenin taşıdığı geleneksel aklın kavramsal olarak bile başa çıkmakta gerçekten aciz kaldığı durumlardır; bundan böyle kontrol etmeye çalıştığı kargaşanın aynadaki görüntüsünden pek farkı olmayan içgüdüsel, muhafazakâr bir davranış biçiminin yeniden nüksetmesi gündemdedir. En basit örneği ele almak gerekirse, liberal hoşgörü ve ifade özgürlüğü, ortalığın rızaya ve ahlâki değerlere dayalı liberal bir toplum idealiyle böylesine bağdaşmayan o kan ve ıstırap görüntüleriyle dolup taşmasını kolaylaştırmaktadır.*

Galiba bir kez daha, şiddetin toplumda için için büyüdüğü bir döneme sürükleniyoruz; bunu toplumlar arası çatışmaların giderek yıkıcı hale gelmesiyle karıştırmamak gerekir. Bu yüzden, şiddetin toplumsal biçimlerini daha iyi anlamaya, bir kez daha şiddet eyleminin değişik türlerini arasında ayrım yapmayı öğrenmeye, en başta da şiddetin sistematik kurallarını düzenlemeye ve yeniden düzenlemeye mecburuz. Liberal bir kültürde, diğer koşullar aynı kalmak şartıyla (kaldı ki aynı değildir), her türlü şiddetin şiddetsizlikten daha kötü olduğu inancıyla yetişmiş insanlara daha zorlayıcı gelen başka bir şey olmasa gerektir. Kuşkusuz, zor bir durumla karşı karşıyayız. Ne var ki, bu kadar soyut bir ahlâki genelleme yapmanın toplumumuzda pratik şiddet sorunları karşısında bize yol gösterici olduğu da söylenemez. Bir zamanlar toplumsal gelişmenin ('çatışmaları kavga etmek yerine uysallıkla yatıştır', 'kendine saygısı olanın kan dökmeye ihtiyacı yoktur', vb. gibi) yararlı ilkesi olan ne varsa, hepsi salt retoriğe ve karşıt retoriğe dönüşmekte; insan hayatında şiddetin kendisine giderek daha geniş yer bulabildiği alanı, kurallardan -hatta paradoksal bir şekilde pratikte uygulanabilir ahlâki ilkelerden- yoksun bırakmaktadır. İşkencenin devlet güçlerince dünyanın her tarafında canlandırılması bunu gösterir. İşkencenin ortadan kaldırılması, liberalizmin kayıtsız şartsız övgüye değer, nispeten az sayıdaki kazanımlarından biri olmuştu. Oysa şimdi, yeniden hükümetlerce neredeyse istisnasız uygulanır ve göz yumulur, kitle iletişim araçları tarafından yaygınlaştırılır hale gelmiştir.

İlke olarak şiddetin her türünün kötü olduğuna inananlar, pratikte şiddetin farklı çeşitleri arasında sistematik bir ayrım çizemez

*) Bu görüntülerin birinin eylemini etkilediğini kanıtlayamayacağımızı iddia etmenin kendisi, sadece bu çelişkiyi akılcı hale getirmeye çalışmaya yarar ve ipe sapa gelir bir iddia değildir. Keza, popüler kültürün şiddet görüntülerine her zaman pek düşkün olduğu ya da bu görüntülerin bir biçimde gerçeğinin yerini alma işlevi gördüğü yönündeki argümanlar için de aynı şey söylenebilir.

veya gerek şiddete maruz kalan, gerekse şiddet uygulayan üzerindeki etkilerini fark edemezler. Sadece, ister muhafazakâr, isterse devrimci bir bakış açısından olsun, tepki olarak her türlü şiddetin geçerli olduğu fikrini taşıyan kadın ve erkeklere; başka bir deyişle, yarattığı etkiye bakmaksızın şiddetin sağladığı öznel, psikolojik teselliyi kabul etmeye hazır insanlara dönüşürler. Bu açıdan ayrım gözetmeksizin ateş etmeye, kırbaç cezasına ve ölüm cezasının infazına geri dönmeyi isteyen tutucular, Fanon'un ve diğerlerinin sistematik hale getirdiği duygulara sahip olan kimselere benzerler; onlar için bir silahlı veya bombalı bir eylem, ***ipso facto**** şiddet içermeyen bir eyleme yeğdir.** Liberalizm judonun daha uysal biçimleriyle karatenin potansiyel olarak daha öldürücü biçimlerini öğretmek arasında ayrım gözetmediği halde, Japonya'daki gelenek aksine bu dövüş sanatlarını yalnızca gücünü öldürmenin sorumluluğunu alarak kullanmak için yeterince sağduyuya ve ahlâki eğitime sahip olanların öğrenebileceğinin bütünüyle farkındadır.

Rasyonel ve sınırlı şiddet kullanımını zorlaştıran genel bir başıbozukluk ve histeri ortamında bile olsa, bu tür ayrımların hiç olmazsa yavaş yavaş yeniden ve ampirik olarak öğrenildiğini gösteren işaretlere rastlıyoruz. Şiddetin toplumsal kullanımlarını kavrayarak bu öğrenme sürecini daha sistematik bir temele oturtmanın zamanı geldi de çattı. Diğer koşulların aynı kalması şartıyla, şiddetin her türünün şiddetsizlikten daha kötü olduğunu düşünebilirsiniz. Ama en kötüsü, kontrolünüzden çıkan şiddettir.

1969

---

*) [Lat.] tam bu sebeple (ç.n.)

**) Mantık sahibi devrimciler, şiddeti her zaman onun amacı ve muhtemel kazanımlarıyla ölçmüşlerdir. 1916'da, Avusturya'daki Sosyal Demokrat Parti sekreterinin savaş karşıtı bir protesto gösterisi olarak Avusturya başbakanını öldürüyormuş gibi yaptığı anlatıldığı zaman, Lenin bu konuma sahip bir insanın parti militanlarının savaş karşıtı duygularını harekete geçirmek için daha az dramatik, ama daha etkili bir adım atmamış olmasına şaşırmıştı. Lenin'e göre şiddet içermeyen sıkıcı ama etkili bir eylemin, romantik ama etkisiz olana yeğ tutulması gerektiği açıktı. Yine de Lenin, zorunlu gördüğünde silahlı ayaklanmayı teşvik etmekten geri kalmamıştır.

22
DEVRİM VE CİNSELLİK

Merhum Che Guevera, resminin şimdi *Evergreen Review* dergisinin kapağına basıldığını, kişiliğinin *Vogue*'daki bir makalenin konusu olduğunu ve adının New York tiyatrosundaki homoseksüel teşhir merakının (bkz. *Observer*, 8 Mayıs 1969) görünürdeki mazereti haline geldiğini görseydi çok şaşırır ve küplere binerdi. *Vogue*'u şimdilik bir kenara bırakabiliriz. *Vogue*'nun bütün uğraşı kadınlara neyi giymenin, neyi bilmenin ve ne hakkında konuşmanın moda olduğunu anlatmaktır; o derginin Che Guevera'ya gösterdiği ilginin bize siyasal açıdan *Who's Who** editöründen daha fazla katabileceği bir şey yoktur. Fakat laubaliliğe kaçan diğer iki olay, devrimci toplumsal

*) Bir alanda önde gelen isimleri kısa biyografik maddeler halinde anlatan kaynak eser. (ç.n.)

hareketlerle toplumdaki aleni cinsel ya da başka bireysel davranışlara gösterilen hoşgörü arasında bir tür bağlantı olduğu yönündeki yaygın inancı yansıtmaktadır. Birinin çıkıp da bu inancın hiçbir sağlam temeli bulunmadığını göstermesi an meselesidir.

En başta, toplumdaki aleni cinsel davranışların hoş görülmesiyle ilgili göreneklerin, siyasal egemenlik sistemleri ya da toplumsal ve ekonomik sömürüyle özel bir bağlantısının olmadığı açığa kavuşturulmalıdır. (Erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği ve erkeklerin kadınları maruz bıraktığı, tahminen aşağı cinsin toplum içindeki davranışlarının az çok katı biçimde sınırlanması anlamına gelen sömürü bunun dışında kalır). Cinsel 'kurtuluş'un diğer kurtuluş biçimleriyle ancak dolaylı bir ilişkisi olabilir. Sınıf egemenliği sistemi ve sömürü, toplum içinde veya özel alanda bireysel (örneğin, cinsel) davranışla ilintili olarak topluma katı sözleşmeler dayatabilir de, dayatmayabilir de. Hindu toplumu hâkim toplumsal kurallara riayet etmeyen Protestan Gal cemaatinden hiçbir şekilde daha özgür veya eşitlikçi değildir, çünkü biri olabilecek en davetkâr tarzda geniş bir cinsel faaliyet çeşitliliğini sergilemek için tapınakları kullanırken, öbürü tersine, hiç değilse teorik olarak, üyelerine katı kısıtlamalar getirmiştir. Bu özel kültürel farklılıktan çıkarabileceğimiz bütün sonuç, her zamanki seks alışkanlıklarına farklılık getirmek isteyen sofu Hindular'ın, bunu yapmayı dindar Gallilerden çok daha kolay öğrenebilecek olmasından ibarettir.

Sınıf egemenliği ve cinsel özgürlük arasındaki ilişkiye dair kaba bir genelleme yapacaksak, sadece onlara tabi olduklarını unutturmak için bile olsa, yönettikleri özneler arasında cinselliğin alenen yaşanmasını ya da bu davranışlara olan kayıtsızlıklarını özendirmeyi uygun bulanlar, aslında egemenlerdir. Köleleri cinsel oruca hiçbir zaman zorlayan olmamıştır; her zaman için bunun tam tersi doğrudur. Yoksulların kesinkes evlerine kapatıldığı toplumlarda, karnavallar örneğinde olduğu gibi, kitlelerin düzenli, kurumsallaşmış bir şekilde yaşadığı boşalmalarla cinselliğin özgürce yaşanması oldukça yaygındır. Gerçekte, cinsellik hazzın hem en külfetsiz, hem de en yoğun biçimi (Napolililerin söylediğine bakılırsa, sevişmek yoksul adamın operasıdır) olduğuna göre, diğer koşullar aynı kalmak kaydıyla, yoksulların cinselliği mümkün olduğunca çok yaşamasını sağlamak siyasal bakımdan gayet avantajlıdır.

Diğer deyişle, çoğunlukla öyle sanıldığı halde, toplumsal ve siyasal sansürle ahlâki sansür arasında zorunlu bir bağlantı yoktur. Ya-

sak sayılan bazı davranış biçimlerinin alenen tolerans gösterilen davranışlar olarak kabul görmesini talep etmek, siyasal ilişkilerin değişmesini getiriyorsa siyasal bir eylem olarak değerlendirilebilir ancak. Güney Afrika'da siyahların ve beyazların birbirini sevme hakkını kazanmak, cinsellikle ilintili olarak izin verilen alanı genişlettiği için değil, ırksal tabiyete saldırdığı için siyasal bir eylemdir. *Lady Chatterly* romanını basma hakkını kazanmanın böyle bir içerimi yoktur; başka gerekçelerle iyi karşılanabilir elbette.

Kendi deneyimimizden yola çıktığımızda, neyin siyasal bir eyleme işaret ettiği artık bizim için fazlasıyla açık olsa gerektir. Son birkaç yılda cinsellik hakkında neyin alenen (hatta aynı şekilde özel alanda) söylenebilir, dinlenebilir, yapılabilir ve teşhir edilebilir olduğuna ilişkin resmi ya da geleneksel engeller çeşitli Batı ülkelerinde fiilen ortadan kalkmıştır. Dar bir cinsel ahlâkın kapitalizmin gerçek surları olduğu inancı artık savunulabilir değildir. Doğrusu, ne de böyle bir ahlâk anlayışına karşı mücadelenin son derece acil olduğunu düşünmenin ipe sapa gelir bir tarafı vardır. Kendilerini püriten* bir kaleye akın düzenliyormuş gibi gören birkaç antika haçlı şövalyesi daima çıkabilir; halbuki onlar, aslında surların neredeyse temelinden sarsıldığını bile göremeyen insanlardır.

Kuşkusuz basılamayan ya da teşhir edilemeyen şeyler hâlâ vardır, ama bunlara rastgelip hiddetlenmek giderek zorlaşmaktadır. Sansürün kaldırılması tıpkı kadınların başlattığı dekolte yakalı bluz ve etek giyme akımı gibi tek boyutlu bir faaliyettir ve bu akım tek bir yönde gereğinden uzun süre ilerlediğinde, Haçlıların sahip olduğu devrimci tatminin getirisi hızla azalacaktır. Rol yapan oyuncuların sahne üzerinde cinsel ilişkiye girme hakkının getirdiği bireysel kurtuluşun, iffetli on dokuzuncu yüzyıl İngiliz kızlarının bisiklete binme haklarının getirdiğinden bile daha az önem taşıyan bir ilerleme olduğu ortadadır. Günümüzde yayımcıların ve yapımcıların bu kadar uzun zamandır özgür yayın diye bel bağladığı müstehcenliğin kovuşturulmasını sağlamak bile artık oldukça güçleşmiştir.

Cinselliğin alenen yaşanması için verilen savaşım pratik sebeplerle kazanılmıştır. Peki, bu bizi toplumsal devrime yaklaştırmış mı-

*) Bağnaz; Protestan Anglikan Kilisesi içinde 16. yüzyılda ortaya çıkan Püriten akım sıkı bir dini disiplini, sofu bir yaşantıyı savunmaktadır. Yazar burada kelimenin hem bu anlamına, hem de ahlâki ya da dini konularda bağnazlık anlamına göndermede bulunmaktadır. (ç.n.)

dır, ya da yatak, basılı bir kâğıt parçası veya halka açık bir gösteri dışında gerçekten de herhangi bir değişim (bunun makbul olup olmaması önemli değildir) getirmiş midir? Buna ilişkin hiçbir işaret yoktur ortada. Değişimin getirdiği her şey, başka türlü olsaydı değişmeden kalacak bir toplumsal düzende, alenen çok daha fazla yaşanan cinsellikten ibarettir.

Gelgelelim, cinselliğin hoş görülmesi ile toplumsal sistem arasında doğal bir bağlantı bulunmamasına karşın, bunu biraz hayıflanarak da olsa söylemeye mecburum, devrim ile püritenlik arasında güçlü bir yakınlık vardır. Belirgin tutucu eğilimler geliştirmemiş yerleşik, örgütlü bir devrimci hareket veya rejim düşünemiyorum. Marksist olanlar da dahil olmak üzere, siyasal doktrinin kurucuları geçmişte hiç de tutucu değildi (ya da Engels'in durumunda, etkin bir şekilde tutucu eğilimlere karşı koyuyordu). Küba gibi ülkeleri de katarak, bu ülkelerdeki yerli geleneğin püritene zıt olduğunu söyleyebiliriz. En resmi anarşist-özgürlükçü gelenekler bile bunların arasında yer alır. Eski anarşist militanların özgür ve teklifsiz bir ahlâka sahip olduğuna inanan biri neden bahsettiğini bilmiyor demektir. Özgür aşkla anlatılmak istenen (anarşistler buna tutkuyla inanıyorlardı) içki içmemek, uyuşturucu kullanmamak ve usulünce bir evlilik olmadan da tek eşli yaşamaktı.

Devrimci hareketlerin özgürlükçü, daha kesin olarak söylemek gerekirse ahlâk karşıtı öğesi, günümüzdeki özgürleşme anında zaman zaman güçlü, hatta egemen olduğu halde, püritene direnmeyi asla başaramamıştır. Robespierre her seferinde Danton'a üstün gelmiştir. Cinsel, hatta kültürel özgürleşme taraftarlığını gerçekte devrimin asıl konusu olarak kavrayan devrimciler, eninde sonunda bu özgürlük alanının genişlemesiyle bir kenara itilmişlerdir. Orgazm havarisi Willhelm Reich hakkında, kitabı *Faşizmin Kitle Psikolojisi* üzerinden bir yargıya varmak caizse eğer, Yeni Sol'un bize hatırlattığı kadarıyla, Reich gerçekte devrimci bir Marx-ve-Freud karışımı olmak niyetiyle kolları sıvamıştır (kitabının alt başlığı "Siyasal Gericiliğin ve Proleter Cinsel Siyasetin Cinsel Ekonomisi"dir). Yine de böyle bir adamın ilgisini, sonunda yapıdan ziyade orgazma odaklaması bizi gerçekten şaşırtır mıydı? Ne Stalinistler, ne de Troçkistler, içlerine kabul edilmek için kapı önlerinde didinip duran devrimci sürrealistlere heyecanla bakmışlardır. Politikada ayakta kalanlar, sürrealistlerin aklına uymayanlar olmuştur.

Bunun neden bu kadar önemli ve çapraşık bir sorun olduğunu burada açıklamak mümkün değildir. Hatta bunun mutlaka böyle görülüp görülmesi gerektiğini sormak kanımca daha önemlidir, özellikle de devrimci rejimlerin resmi düzeyde sahip olduğu püriten tavrı her koşulda aşırı bulan ve bu tavrın çoğunlukla meseleyle ilgisi olmadığını düşünen devrimciler için. Kaldı ki, yüzyılımızda meydana gelen büyük devrimlerin cinsellik konusundaki hoşgörüye adanmadığı pek de inkâr edilemez. Devrimler cinsel özgürlüğü -esas itibariyle- cinsel yasakların ortadan kaldırılmasıyla değil, toplumsal kurtuluş yönünde önemli bir adım atarak (kadınların üzerlerindeki baskıdan kurtulmasıyla) ileriye taşımıştır. Devrimci hareketlerin bireysel özgürleşme taraftarlığını sıkıntı verici bulmuş olması da konumuzun dışındadır. İsyankâr gençlik içinde eski moda toplumsal devrim düşüncesinin taşıdığı ruhun ve özlemlerin en yakınında duranlar, yine uyuşturucu kullanmaya, cinselliğin gelişigüzel ilan edilmesine ya da kişisel görüş ayrılıklarının diğer tarzlarına ve simgelerine en çok düşmanca yaklaşma eğiliminde olanlardı. Burada Maocular, Troçkistler ve komünistlerden söz ediyorum. Karşı koyuşun sebepleri olarak çoğu kez 'işçiler'in bu tür davranışları ne anladığı, ne de sempati beslediği ileri sürülür. Bu ister doğru, ister yanlış olsun, yeni eğilimlerin zamanı ve enerjiyi tükettiği, örgütlenme ve etkinlik göstermekle pek bağdaşmadığı zorlukla yadsınabilir.

Bütün bu anlatılanlar aslında çok daha kapsamlı bir sorunun parçasıdır. Bugün 'yeni sol'un bu denli gözle görülür bir parçası olan, hatta ABD gibi belirli ülkelerde baskın durum haline gelen bu kültürel isyan devrimde ya da herhangi bir toplumsal değişimde nasıl rol oynamaktadır? Bunun gibi bir kültürel bir karşı koyuşla en azından çeperlerinde birleşmeyen büyük bir toplumsal devrime tanık olmadık. Belki de yoksulluktan ziyade 'yabancılaşma'nın, başkaldırının can alıcı dürtüsü olduğu Batı'da, günümüzde aynı zamanda bireysel ilişkilerle kişisel tatminlerin oluşturduğu toplumsal şebekeye saldırmayan hiçbir hareket devrimci olamaz. Öte yandan, kültürel başkaldırı ve kültürel muhalefet kendi başına devrimci güçler değil, sadece semptomlardır. Siyasal açıdan çok önem taşımazlar.

1917 Rus Devrimi çağdaş avangard ve kültürel başkaldırıyı, buna taraf olan birçok asiyi toplumsal ve siyasal dengelerle orantılı ölçüde zayıflatıp hizaya sokmuştur. Fransız halkının Mayıs 1968'de ge-

nel greve gittiği sırada Odeon Tiyatrosu'nda olup bitenler ve o parlak grafitiler ('Yasaklamak yasaktır', 'Devrim yapmak bana sevişmek gibi geliyor', vb. gibi), asıl gösterilerin yanında sönük ve marjinal kalan bir edebiyatın ve tiyatronun örnekleri sayılabilir. Bu tür olaylar dikkat çekici hale geldikçe, ortada ciddi bir durum olmadığını söylemeye daha fazla cesaret bulacağız. Heyhat, burjuvaziyi şaşkına çevirmek, onu devirmekten daha kolay!

1969

23
KENTLER VE AYAKLANMALAR

Bir kentle ilgili ne düşünürsek düşünelim, kent aynı zamanda yoksul insanların yoğun olarak yaşadığı ve çoğu durumda hayatlarını etkileyen siyasal iktidarın mevzilendiği yerdir. Tarihsel olarak kent sakinlerinin siyasal iktidara tepkisi, gösteri yapmak, ayaklanma başlatmak veya isyan çıkarmak, olmazsa bulundukları bölgede görev yapan yetkililere doğrudan baskı uygulamaktır. Sıradan kentli insan için kentsel iktidarın bazı durumlarda salt yerel olup, diğer durumlarda bölgesel, ulusal, hatta dünya çapında olması çok önem taşımaz. Fakat kentin başkent olması veya ulusal ya da uluslararası dev şirketlerin genel merkezi olup olmadığı, hem yönetim erkinin, hem de hükümeti devirmeyi amaçlayan siyasal hareketlerin hesaplarını etkiler. Zira bu durumda kentte çıkan kargaşa ve isyanların açıkça

kentteki erkin sadece yerelle sınırlı olduğu duruma kıyasla çok daha geniş bir etkisi olacaktır.

Bu yazının konusu, kentlerin yapısının bu türden halk hareketlerini nasıl etkilediğini ve diğer taraftan, bu gibi hareketler karşısında duyulan korkunun kentsel yapıya nasıl bir etkide bulunduğunu tartışmaktır. İlk nokta ikincisine göre çok daha genel bir anlam ifade eder. Halk ayaklanması, isyan veya gösteri, neredeyse evrensel diyebileceğimiz bir kent olgusudur ve geç yirminci yüzyılın sanayi dünyasında refah içindeki megapollerde dahi görülebilmektedir. Öte yandan, böyle bir toplumsal kargaşa çıkacağından duyulan korku dönem dönem baskın çıkar. Bunu çoğu sanayileşme öncesi kentlerde olduğu gibi, kentsel hayatın bir gerçeği ya da dönem dönem alevlenen ve iktidar yapısında önemli bir etki yaratmaksızın yatışan bir nevi asayişsizlik olarak kabul edebiliriz. Toplumsal kargaşayı kentin bir parçası olarak görmek abartılı gelebilir, ne de olsa hiçbir ayaklanma veya isyan uzun soluklu olmamıştır ya da yerel yönetim sistemlerinin gerçekleştirdiği genel seçimlerde olduğu gibi, bunun kurumsal alternatifleri vardır. Her şeye rağmen kargaşanın sürekli olarak yaşandığı kentler de vardır. 1512 ve 1866 yılları arasında çıkan on iki isyanla, muhtemelen Avrupa'da ulaşılan en yüksek düzeye sahip Palermo'da bile, halkın görece huzura kavuşmasından önce çok uzun bir zamana ihtiyaç duyulmuştur. Diğer yandan, yönetim erkini elinde bulunduranlar bir kez siyasal huzursuzluk yüzünden kentsel yapıyı değiştirmeye karar verdiklerinde, ortaya çıkan sonucun tıpkı Paris'teki bulvarlar gibi muazzam ve kalıcı olması hayli mümkündür.

Ayaklanma veya isyanın yaratacağı etki kentsel yapının üç yönüne bağlıdır: Bu etki yoksulların ne kadar kolayca harekete geçirilebildiğine, yönetim merkezlerinin onlar karşısında ne kadar savunmasız olduğuna ve hareketin ne kadar kolay bastırılabileceğine dayalı olarak değişir. Bunlar kısmen sosyolojik, kısmen kentsel, kısmen de teknolojik etkenlere bağlıdır; bununla beraber bu üç unsuru her zaman ayrı tutmak mümkün değildir. Örneğin, şu olayı ele alalım. Kısmen yoksulları aynı anda etkilemesi muhtemel ücret artışının rahatsızlığın en doğal tetikleyicisi yerine geçmesinden ötürü, kısmen de bu büyük ve raylar üzerinde giden araçlar yakıldığında veya devrildiğinde yolları kapamasından ve trafiği gayet kolay aksatması yüzünden, ister Kalküta'da, ister Barselona'da olsun, toplu

tramvay taşımacılığı göstericilere nadiren uygun gelen biçimler arasında yer alır. Otobüsler bir ayaklanmada önemli bir rol oynamaz, metro ise (göstericileri taşımak dışında) onlarla bütünüyle alakasız görünmektedir. O halde, hemen oracıkta yapılmaya başlanan yol kapama eylemi veya barikatlar için en iyi ihtimalle arabalar kullanılabilir ve Paris'te son zamanlarda yaşanan olaylara dayanarak söyleyecek olursak, bu pek de etkili bir yöntem değildir. Arabalar burada sadece teknolojik bir fark yaratmaktadır.

Öte yandan, Latin Amerika rejimlerini tanıyanların yakından bildiği üzere, kentin kenar mahallelerinde veya yeşil alanların gerisinde yer alan üniversitelere nazaran, kent merkezlerindeki üniversiteler açıkça toplumsal olayların yaşanmasına daha açıktır. Yoksul nüfus yirminci yüzyılda Kuzey Amerika'daki pek çok kentin siyah gettolarında olduğu gibi kent merkezinde veya merkezlere yakın yerlerde yoğunlaştığında, nüfusun on dokuzuncu yüzyılda Viyana'da olduğu gibi, görece ücra mahallelerinde yaşamasından daha fazla tehlike yaratır. Buradaki farklılık kent hayatına ilişkindir ve kentin büyüklüğüyle, kentteki işlevsel uzmanlaşmanın biçimine bağlıdır. Gelgelelim, Paris'teki Nanterre gibi, bir banliyönün merkezinde çıkması muhtemel bir öğrenci olayının aynı kenar mahalle içinde Cezayirlilerin oturduğu barakalara kıyasla kent merkezini karıştırması daha çok mümkündür, çünkü öğrenciler göçmen işçilerden daha hareketlidirler ve sosyal dünyaları daha metropolittir. Burada asıl olarak sosyolojik bir farklılık vardır.

Ayaklanma ve isyanlara uygun ideal bir kent düşlediğimizi varsayalım o halde. Böyle bir kent neye benzerdi? Bu tür bir kentin yoğun bir nüfusa sahip olup, çok geniş bir alana yayılmamış olması gerekir. Haliyle, kentin bir ucundan diğerine yürüyerek gidilebilmelidir. Buna karşın, bütünüyle motorize olmuş toplumlarda daha fazla ayaklanma deneyiminin yaşanması bu yargıyı değiştirebilir de. Sadece köprülerin polis tarafından kolayca tutulabilmesinden ötürü değil, aynı zamanda güney Londra'da ya da Paris'in güney yakasında yaşayan birinin hemen doğrulayacağı gibi, nehrin iki yakasının birbirinden habersiz kalması bildik bir coğrafya veya sosyal psikoloji gerçeği olduğu için de kentin belki geniş bir nehirle ikiye bölünmemiş olması gerekir.

Kentteki yoksul nüfusun toplumsal veya ırksal anlamda görece homojen olması tercih edilir. Elbette sanayileşme öncesi kentlerde ya da günümüzde Üçüncü Dünya'nın dev yedek işgücü havuzların-

da ilk bakışta gayet heterojen gibi görünen nüfusun, tarihten aşina olduğumuz 'yoksul emekçiler', 'halk tabakası' ya da 'ayaktakımı' gibi terimlerin işaret ettiği üzere, oldukça uyumlu bir beraberlik oluşturabileceğini de aklımızdan çıkarmamalıyız. Kentin gelişimi muhtemelen merkeze bağımlı olacaktır, yani kentin çeşitli kısımlarının doğal olarak kentin merkezi kurumlarına göre yerleştirilmiş olması gerekir; ne kadar merkezi olursa o kadar iyidir. Nüfus, para ve meta gibi akışlarının kesiştiği merkezi bir mekân üzerinden işleyen sistem olarak ortaçağ şehir devleti, ayrıca başlıca ayin yeri, pazaryeri ve hükümet etme mekânı olduğu için isyanlara uygun ideal bir konuma sahipti. İdeal kentte işlevsel uzmanlaşma ve iskân bölgeleri birbirinden büsbütün katı bir biçimde ayrıştırılmalıdır. Böylece, vatandaşlığa hak kazanamamış göçmenler, evsiz barksızların yaşama yerleri ya da bu gruplar gibi değişik sakıncalı unsurların (kent hayatının çoğu zaman bunlara ihtiyacı vardır) belirgin bir şekilde ortaya çıkardığı kent nüfusunun dışarıda bırakılmasına bağlı olarak, sanayileşme öncesi dönemde iskâna açılan, banliyöler kent bileşiminin türdeşliğine halel getirmeyecektir. Hatırlarsanız, Shoreditch Londra'nın ticaret ve finans merkezinde nasıl karışıklığa sebep olduysa, Triana da Seville'i öyle karışıklığa itmişti.

Öte yandan, on dokuzuncu yüzyılda, orta sınıfın oturduğu banliyölerle sanayi semtlerinden oluşan, kent merkezini çevreleyen banliyölerin gelişimi, genel olarak kentin bir ucundan öbürüne birbirine zıt yönlerde uzanarak kentin türdeşliğini oldukça önemli ölçüde bozmuştur. 'Batı Yakası' ile 'Doğu Yakası' hem fiziksel, hem de manevi olarak birbirine uzaktır. Paris'teki Concorde'un batı yakasında yaşayanlar, Republique'in doğusunda yaşayanlara kıyasla farklı bir dünyaya aittirler. Kentin biraz daha dışına çıktığımızda, Paris'i kuşatan kenar mahallelerde işçi sınıfının oluşturduğu meşhur 'kızıl kuşak', siyasal bir önem taşımasına karşın, isyan potansiyeli bakımından ayırt edilebilir bir etkiye sahip değildir. Açıkçası, işçiler artık Paris'e ait değildir ve coğrafyacı gözüyle bakmıyorsak eğer, bir bütün oluşturmazlar aslında.*

*) İşçi sınıfının yaşadığı banliyölerin kent merkezinden ne derece ayrılabildiği ve çıkan isyanlarda hâlâ ne kadar doğrudan etken olabildiği sorusunun üstünde durmaya değer. Anarşizmin önemli bir kalesi olan Barcelona Sans,1936 devriminde önemli bir rol oynamamasına karşın, 1934'te sosyalizmin bir o kadar sağlam kalesi Viyana Floridsdorf, kentin geri kalan bölgelerinde çıkan isyan çoktan bastırıldığı halde tek başına epeyce tutunabilmiştir.

Buraya kadar kentteki yoksul nüfusun harekete geçmesini etkileyen faktörleri değerlendirdik, yoksa yoksulların siyasal bakımdan ne ölçüde etkin olabildiğini değil. Elbette bu faktörler kargaşa ve isyan çıkaran insanların yönetim erkine ne kadar rahat yaklaşabildiğine ve ne kadar kolay dağıtılabildiğine göre değişir. İşte bu yüzden, ideal bir isyan kentinde yönetim erkinin (zenginler, aristokrasi, hükümet ya da yerel yönetim) merkezde yoğunlaşan yoksullar arasına mümkün olduğunca karışması beklenir. Fransa kralının Versailles'ı değil de, Palais Royal'i ya da Louvre'u mesken tutması, Avusturya imparatorunun Schoenbrunn yerine Hofburg'da ikâmet etmesi icap eder. Tercihen, yönetim erki korunmasız olmalıdır. Barselona sırtlarındaki Montjuich kale-hapishanesi gibi müstahkem bir yerde, düşman kentin üstüne kara bir bulut gibi çöreklenen egemenlerin varlığı halkın husumetini körükleyeceği halde, rejimin teknik olarak buna karşı durabilmesi gerekir. Her şeye rağmen, 1789 Temmuz'unda biri Bastille'in baskına uğrayacağını gerçekten akıl edebilseydi, Bastille'in dayanacağı neredeyse kesindi. Sivil yönetim erki kuşkusuz tanımı gereği saldırıya açıktır, çünkü siyasal başarısının kaynağı yönetim erkinin yabancı bir hükümeti ya da onun ajanlarını değil de, vatandaşları temsil ettiğine inanılmasıdır. Klasik Fransız geleneğinde, isyancılar belki de bundan dolayı geçici hükümeti ilan etmek için, 1848 ve 1871'de olduğu gibi, kraliyet veya imparatorluk sarayındansa belediye konağının yolunu tutuyorlardı.

Onun için yerel yönetim, isyancılara (en azından kent planlamasını uygulamaya başlayana kadar) nispeten az sorun yaratır. Şüphesiz kentin gelişimi belediye konağını merkezden bir nebze daha uzak bir yere kaydırabilir. Örneğin, bugün Brooklyn'in dış mahallelerinden New York belediye konağına uzun bir mesafe kat etmek gerekiyor. Diğer taraftan, hükümetlerin başkentlerde varlık göstermesi, ayaklanmayı etkili kılma ihtimali bir yana, prenslerin veya diğer kendini beğenmiş yöneticilerin ikamet ettiği, doğası gereği isyan karşıtı bir tutuma sahip kentlerin kendine has özellikleri tarafından dengelenmektedir. Bu dengenin kurulabilmesi hem devletin halkla ilişkilerini yürütme ihtiyacından, hem de muhtemelen daha düşük düzeyde bile olsa güvenlik kaygısından ileri gelir.

Açık konuşmak gerekirse, belediyenin yönettiği bir kentte, kent sakinlerinin rolü kamu faaliyetlerine katılmaktır; prensin ya da hükümet erkânının mesken tuttuğu kentlerdeyse, kent sakinleri hay-

ranlık gösteren ve alkış tutan seyirci topluluğu rolünü üstlenirler. Sonunda saraya, katedrale ya da hükümet binasına açılan geniş, dümdüz uzanan yollar, tercihen kalabalığı kutsamaya veya ona hitap etmeye elverişli bir balkonun olduğu standart bir bina cephesinin karşısında geniş bir meydan, belki de bir tören alanı veya bir platform... İmparatorun kentini bütün bu tören dekorasyonu tamamlar. Rönesans'tan beri Batı'nın önde gelen başkentleri ve malikâneleri buna göre inşa edilmiş ya da değiştirilmiştir. Egemenin hayranlık uyandırma arzusu ne kadar çoksa ya da egemen ne kadar ne oldum delisiyse, önüne serilmesini istediği mekânsal düzenleme de o kadar geniş, o kadar simetrik ve muntazam olmalıdır. Yeni Delhi, Washington, St. Petersburg, hatta Mall ve Buckingham Sarayı dışında kendiliğinden bir ayaklanma çıkartmaya uygun başka bir yer düşünebiliyor musunuz? Gayri resmi kitle gösterileri Bastille-Republique-Nation üçgenine ait olduğu halde, Champs Elysées'yi 14 Temmuz'da resmi ve askeri geçit törenlerinin gözde yeri haline getiren şey, yalnızca halkın yaşadığı doğu ile orta sınıfın ve devlet bürokratlarının oturduğu batı yakası arasındaki ayrımdan ibaret değildir.

Böyle tören alanları egemenlerle tebaası arasında belirli bir ayrışmayı, bir yanda ayrı duran haşmetmeapla ve ona eşlik eden debdebenin, diğer yanda alkış tutan avamla karşı karşıya gelmesini gerektirir. Bu mekânlar resim çerçevesi gibi duran bir sahnenin kente bürünmüş hali gibidir; daha iyi bir karşılık bulmak gerekirse, bunun adı Batı'daki mutlak monarşinin karakteristik icadı olan operadır. Bereket versin, başkentlerdeki bütün bu tantana kargaşa çıkarmaya meyilli insanlar için egemenlerle tebaa arasında kurulan yegâne ilişki biçimi değildir, geçmişte de olmamıştır. Aslına bakılırsa, en yoksulu da sayarsak, başkentte oturan herkese haşmetmeaplarının sağladığı menfaatlerden mütevazı bir pay düştüğü halde, çoğu kez egemenin büyüklüğünü gösteren şey başkentin kendisi olmuştur. Egemenler ve tabi olanlar bir anlamda ortakyaşarlık içindedir. Bu tür koşullarda büyük tören güzergâhları Edinburgh veya Prag'da olduğu gibi kentlerin ortasından geçer. Sarayın kendisini gecekondulardan ayırması gerekmez. Viyana'nın banliyölerini de dahil ettiğimizde, kendi dışında kalan dünyaya geniş bir merasim alanı sunan Hofburg sarayının, besbelli ait olduğu eski kent merkeziyle arasında olsa olsa ya bir avlu, ya kente çıkan iki cadde ya da bir meydan vardı.

Bu tür bir kent, eskiden olduğu gibi belediyeyle yönetilen bir kentle prenslik tarafından yönetilen bir kentin yerleşim modellerini birleştirdiği ölçüde sürekli bir başkaldırı çağrısında bulunur, çünkü burada saraylarla aristokrat soyluların kışlık evleri, pazaryerleri, katedraller ve meydanlarla kenar mahalleler, egemenleri ayaktakımının insafına bırakarak birbirine karışır. Karışıklık çıktığında egemenler, sayfiye yerindeki malikânelerine çekilirler. Ellerinden başka bir şey de gelmez. Tek teminatları, başarılı bir isyan girişiminin ardından saygın yoksulları namussuzlara karşı kışkırtmak, sözgelimi zanaatçıları 'ayaktakımı'na ya da Ulusal Muhafızları mülksüzlere karşı seferber etmektir. Biricik avuntuları, dizginlenemeyen kargaşa ve isyanın nadiren uzun sürdüğünü, hatta köklü refah ve iktidar yapısına daha da nadir olarak yöneleceğini bilmeleridir. Fakat bunda teselli bulmalarında bir gerçeklik payı da vardır. Papa değilse bile, Napoli Kralı veya Parma Düşesi, tebaası başkaldırdığında bunu bilirdi; bu bilgiye sahipti çünkü insanların lüzumsuz yere açlık çektikleri için ayaklanması prense ve soylulara görevlerini yapmaları konusunda bir uyarı niteliğindeydi. Başka bir deyişle, onları pazarda uygun fiyata yeterince yiyecek ve iş temin etmeye, son derece makul ihtiyaçlarını karşılamak için yardımda bulunmaya ve eğlenceler düzenlemeye itiyordu. Yoksulların bağlılık ve hürmet göstermekte bocaladığı söylenemezdi; (1799'da Napoli'de olana benzer) gerçek devrimler yaptıklarında, bunu aslında yabancılara ve tanrı tanımaz orta sınıflara karşı Kilise'yi ve Kral'ı savunma adına yapmış olmaları daha akla yakındı...

İsyan ile toplumsal devrim arasındaki modern dengeyi kuran 1789-1799 Fransız Devrimi'nin, kentsel kamu düzeninin tarihindeki can alıcı önemi buradan ileri gelir. Doğal olarak her rejim öldürülen insanların oranını düşük tutmak istediği kadar, kargaşa ve isyandan kaçınmayı da tercih eder, fakat sahici bir devrim tehdidinin yokluğunda yetkililer soğukkanlılıklarını kolay kolay kaybetmeyeceklerdir. On sekizinci yüzyılda İngiltere, kamu düzenini yarım yamalak sağlayabilen bir siyasal örgütlenmeye sahip olmakla ün yapmış, isyankâr bir ülke olmakla maluldü. Sırf Liverpool ve Newcastle gibi küçük kentler değil, aynı zamanda Londra'nın geniş bölümleri de sürekli olarak günlerce isyancıların elinde kalabiliyordu. Böylesi bir karışıklık durumunda, varsıl bir ülkenin kaybını telafi etmeye pekâlâ gücü yettiğine göre servetlerinin belirli bir kısmı dışında kaybedecek-

leri bir şey olmamasından ötürü genel olarak üst sınıfların kayıtsız, hatta hoşnut oldukları anlaşılıyordu. Soylu Whig'ler muhtemel bir tiranı yurttaşlarını bastırmak için kullanacağı askerlerden ve onlara eziyet etmek için süreceği polis gücünden mahrum bırakan özgürlük durumundan gurur duyuyorlardı. Fransız Devrimi'ne değin kentteki derme çatma evlerin çoğalmasını uygun gören bir anlayış gelişmemiş, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Radikaller ve Çartistler ön plana çıkana kadar polis gücünün meziyetleri İngilizlerin özgürlük inancının erdemlerine galip gelmemişti. (Her zaman halk demokrasisine bel bağlanamayacağı için kentin polis gücü, doğrudan, bugün de hâlâ bağlı olduğu İçişleri Bakanlığı'na tabi kılınmıştı).

Aslında burada, çıkan kargaşa ve isyan girişimlerine karşı koyacak üç ana idari yöntemden söz etmiş olduk. Bunlar, tekrarlamak gerekirse, asker yerleştirmek için gerekli sistematik düzenlemelerin yapılması, polis gücünün geliştirilmesi (on dokuzuncu yüzyıl öncesinde modern biçimiyle bir polis gücü neredeyse yok gibiydi) ve kentin ayaklanma ihtimalini olabildiğince azaltacak şekillerde yeniden inşa edilmesidir. Bu yöntemlerden ilk ikisinin kentlerin mevcut hali ve yapısı üzerinde büyük bir etkisi yoktur. Bununla beraber, on dokuzuncu yüzyılda gerek derme çatma evlerin nasıl ve nerelerde inşa edildiğine, gerekse kent içindeki mahallelerde polis karakollarının dağılımına ilişkin bir araştırma ilginç sonuçlar verebilir. Üçüncü yöntem, 1848 devrimleri ertesinde isyan karşıtı güçlerin ihtiyaçları doğrultusunda kentin imarı üzerinde etkide bulunduklarını bildiğimiz Paris ve Viyana gibi kentlerde görüldüğü kadarıyla, kentin görüntüsünü oldukça köklü bir biçimde değiştirir. Öyle görünüyor ki, Paris'te kentsel imarın güttüğü asıl askeri amaç, ağır silahların ateş açabileceği ve askeri bölüklerin ilerleyebileceği geniş ve boylu boyunca uzanan bulvarlara yer açmak, aynı zamanda -tahminen- potansiyel isyancıların esas olarak rağbet gören semtlerde yoğunlaşmasına son vermekti. Viyana'da kentsel imar, ana olarak tek bir merkeze bağlanan iki geniş çevre yolunun inşası biçimini almıştı; iç kısımdaki çevre yolu (bu yol açık alanlar, parklar ve aralarında geniş mesafeler bırakılan kamu binalarından oluşan bir kuşakla genişletilmişti) eski kent merkezini ve sarayı kent içindeki (çoğunlukla orta sınıfın yerleştiği) mahallelerden yalıtırken, dış çevre yolu bağlantısı da kentin bu bölümünü kent dışındaki (giderek işçi kesimin oturmaya başladığı) banliyölerden ayırıyordu.

Bu tür imar planlarının askeri bir amacı olup olmadığını anlamak mümkün değildir. Zira egemenlerin kontrol altına almak isteyeceği türde devrimler, gerçekte 1848 sonrası Batı Avrupa'da neredeyse silinip gitmiştir. (Kaldı ki, 1871 Paris Komünü'nde halk direnişinin ve barikat savaşlarının ana merkezleri olan kuzeydoğu Montmartre bölgesi ve güney yakası, birbirlerinden ve kentin geri kalanından tecrit olmuş durumdaydı). Bununla birlikte, kentin belli bir şekilde imar edilmesi, muhtemel bir isyan girişimi üzerine yapılan hesapları hiç kuşkusuz etkiler. 1880'li yıllardaki sosyalist tartışmalar sırasında devrimcilerin içinde askeri stratejiler açısından deneyimli olanlar, Engels'in öncülüğünde, eski tipte bir ayaklanma girişimin artık yok denecek kadar az başarı şansına sahip olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardı. Gerçi aralarında zamanın hızla geliştirilen yüksek patlayıcıları (dinamit, vs.) gibi yeni teknolojik araçların yararını savunan görüşleri dile getirenler de olmuştu. Her halukârda, 1830'dan 1871'e isyan taktiklerine egemen olan barikat savaşlarına (1789-1799 yılları arasında gerçekleşen büyük Fransız Devrimi sırasında ciddi anlamda kullanılmamıştı) şimdi daha az heves edilmektedir. Diğer taraftan, o ya da bu şekilde bombalardan yararlanmak, sahiden isyankâr amaçlar için kullanılmadığı halde (Markistlerin değilse bile), devrimcilerin favori eğilimi haline gelmiştir.

Gelgelelim, yeni ve geniş caddeler halk hareketlerinin, kitle gösterilerinin, daha doğrusu kortejlerin giderek önemli bir parçası haline gelen ideal bir mekân sunmasından dolayı kentin imarının muhtemel ayaklanmalarda istemeden gelişen başka bir etkisi daha vardır. Bulvar bağlantıları ve kavşakları sistematik hale getirilip, bu yollar, çevrelerini kuşatan iskân bölgesinden etkili bir şekilde yalıtıldığı ölçüde, bu tür kalabalıkları ayaklanmayı hazırlayan koşullardan ziyade törensel yürüyüşlere dönüştürmek o kadar kolay olmuştur. Bu saydıklarımızdan yoksun olan Londra kenti, Trafalgar Meydanı'nda yapılan kitlesel mitinglerin toplanmasının ya da daha çok dağılmasının verdiği rahatsızlıktan kurtulmakta her zaman güçlük çekmiştir. Kentin Downing Street gibi kolayca fark edilen noktaları ya da Pall Mall kulüpleri gibi zenginlik ve iktidar simgeleri (1880'li yıllarda başıboş göstericilerin buralarda vitrinleri parçaladığını hatırlayalım) miting alanına çok yakındır.

Kuşkusuz kentsel yenilemede bunun gibi öncelikli askeri faktörler üzerinde fazlasıyla durabiliriz. Ne olursa olsun, bunlar on doku-

zuncu ve yirminci yüzyılda kentin barındırdığı isyan potansiyelini tam anlamıyla azaltan diğer değişimlerden kesin olarak ayrıştırılamaz. Konuyla ilgisi bakımından şimdi özellikle bunların üçünü ele almak istiyorum.

Birincisi, başlı başına, kenti idari anlamda bir soyutlamaya ve ayrı topluluklardan ya da mıntıkalardan oluşan bir yığına indirgeyen boyut meselesidir. Açıkça kent, tek bir birim olarak ayaklanma için aşırı büyük hale gelmiştir. Apaçık biçimde, belediye başkanı gibi kentsel birliğin herhangi bir simgesinden hâlâ yoksun olan Londra buna mükemmel bir örnektir. (Görev alanı Londra'nın eski kent merkezi olan büyükşehir belediye başkanı törensel bir simgedir; Lord Şansölye'nin* kentle ne kadar ilişkisi varsa, onun da o kadar vardır). Londra, nüfusunun 1 milyondan 2 milyona tırmandığı zaman aralığında, kısacası on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, bir isyan kenti olmaktan çıkmıştı. Sözgelimi, Londra'da Çartizmin metropole özgü bir düzeye sıçradığı zamanlar her seferinde bir ya da iki günü geçmez. Çartizmin asıl gücü örgütlendiği 'yerellikler'de, başka türlü söylemek gerekirse, Lambeth, Woolwhich veya Marylebone gibi birbiriyle ilişkisi en iyi ihtimalle gevşek bir federasyon olan topluluk ve mahallelerde yatar. Benzer biçimde, geç on dokuzuncu yüzyıl radikalleri ve eylemcileri de aslında yerel örgütlenmelere dayanırlar. En karakteristik örgütlenme biçimleri Metropolitan Radical Federation olmuştur; bu federasyon temelde çalışan erkeklerin toplandığı, radikalizm geleneğine sahip (örneğin, Chelsea, Hackney, Clerkenwell, Woolwich, vb.) mahallelerde, sadece yerelde önem taşıyan derneklerin oluşturduğu bir ittifaktı. Aşina olduğumuz üzere, kentin yavaş bir şekilde, bu yüzden de yayılarak büyüme eğilimi, bu tür gerilim odakları arasındaki mesafeyi ayaklanmaların kendiliğinden kente sirayet etmesini engelleyecek kadar büyütmüştür. Battersea ya da Chelsea (sözü edilen bu iki bölge o zamandan bu yana sol eğilimli parlamenterlerin seçildiği bir işçi bölgesidir) ile 1889 yılındaki tersane greviyle çalkalanan Batı Yakası arasında ne kadar temas kurulabilmiştir? Bu durumda, Whitechapel ile Canning Town arasında ne kadar temas kurulabilirdi? İster büyük kentin yayılmasından oluşsun, ister büyük ya da küçük, genişleyen toplulukların birleşip uyduruk adlar almasıyla

*) İngiltere'de Lordlar Kamarası'nın ve yargı erkinin başkanı. (ç.n.)

('bitişik kümekent', 'Büyük' Londra, Berlin veya Tokyo) gelişsin, olayların gelişimi gereği yerleşime açılan bu biçimsiz alanlar, eskiden anladığımız anlamda kent olmaktan çıkmıştır. Yer yer idari açıdan birleştirilmiş olmaları bile bu gerçeği değiştirmez.

İkinci değişim, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda kentin işlevsel bir ayrım gözeterek büyüyen yapısıdır. Başka bir deyişle, bir tarafta uzmanlaşmış sanayi, iş dünyası ve hükümetle diğer merkezler veya açık alanlar gelişirken, diğer tarafta sınıflar coğrafi olarak ayrışır. Burada da Londra üç ayrı unsurun bileşiminden oluşmasıyla (Westminister'daki hükümet merkezi, Londra'nın ticaret kesimi ve nehrin öbür yakasındaki popüler Southwark) öncü olmuştur. Bu karma metropolün büyümesi bir noktaya kadar potansiyel göstericileri yüreklendirmiştir. Tüccar topluluğunun işçiler mahallelerinin, zanaatçıların ve limanı (hepsi de kendi sınırları içinde Spitalfield'in dokumacıları ya da Clerkenwell'deki radikallerle aynı derecede isyan çıkarmaya eğilimlidir) çevreleyen tüccar topluluğunun yerleştiği eski Londra kent merkezinin ve Southwark'ın kuzey ve doğu yakası doğal bir barut fıçısıdır. Bu bölgeler on sekizinci yüzyılda birçok önemli ayaklanmanın patlak verdiği yerlerdir. Westminster'ın zanaatçılardan ve her tür sefilliği yaşayan insanlardan oluşan ayrı bir nüfusu olmuştur; ne şanstır ki, kralın ve Parlamento'nun yakın oluşuyla bu seçim bölgesinde olağanüstü demokratik haklar tanınmış olması, bu kesimi geç on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda onyıllar boyunca müthiş bir baskı grubuna dönüştürmüştür. İşçilerin, göçmenlerin ve marjinal toplumsal kesimlerin oturduğu olağanüstü kalabalık bir gecekondu yığını (Drury Lane, Covent Garden, St. Giles, Holborn), için için kaynayan metropol hayatına eklenerek kent merkeziyle Westminister arasındaki bölgeyi doldurur.

Fakat zaman içinde kentin dokusu sadeleşmiştir. Kentin on dokuzuncu yüzyıldan kalma kesimi oturum bölgesi olmaktan çıkıp giderek yalnızca işyeri bölgesi haline gelirken, limanın kentin aşağısına, kent içindeki orta ve alt-orta sınıfların az çok uzak banliyölere kaydırılmasıyla Doğu Yakası gitgide homojen bir yoksul kesim tarafından sarılmıştır. Westminister'ın kuzey ve batı sınırları gitgide büyük ölçüde toprak sahipleri ve emlak spekülatörleri tarafından üst ve orta sınıfa ayrılmış iskân yerleri olmaya başlamış, böylece zanaatçıların ve işçilerin yaşadığı merkezlerle radikalizme ve başkaldırmaya eğilimli diğer semtleri (Chelsea, Notting Hill, Pad-

dington, Marylebone), Londra'nın geri kalan radikal kesiminden gittikçe uzaklaşan çevreye doğru sürülmüştür. İki kent arasında kalan yoksul semtler en uzun ömürlü olanlardır. Fakat yirminci yüzyılın başında Londra'ya en gösterişli işlek caddelerin (Kingsway, Aldwych) yanı sıra en kasvetli yolları (Shaftesbury Avenue, Rosebery Avenue), bundan başka Drury Lane ve Saffron Hill proletaryasının güya gününü gün edeceği barakamsı evlerin oluşturduğu muazzam bir yığılmayı kazandıran kentsel yenilenme, bu semtleri küçük parseller halinde bölmüştür. Covent Garden ve Soho (1945 yılında encümen üyeleri komünistler arasından çıkardı) belki de kent merkezinde metropole özgü eski çalkantıların son yadigârıdır. Her zaman isyankâr bir potansiyele sahip olan Londra, on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde oturum bölgesi olmaktan çıkan kent merkezi ve Batı Yakası'yla orta sınıf mahallelerinin oluşturduğu yekpare bir bloğu kuşatan, karşılığında orta ve alt-orta sınıfların yaşadığı dış mahalleler tarafından kuşatılan, kentin çeperinde değişen boyutlardaki bölgelere (bunlardan en büyüğü devasa ve şekilsiz Doğu Yakası'dır) ayrılmıştı bile.

On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren geniş ve büyümekte olan Batılı kentlerin çoğunda bu ayrıştırma biçimleri gelişmiştir. Buna karşın, Amsterdam'ın 'kırmızı ışıklı' bölgelerinde hâlâ gözlemlenebileceği üzere, iş merkezine ya da kurumların yerleşim bölgesine dönüşmemiş tarihi kent merkezinde, bazen eski yapısından kalan izlerin korunduğu da olmuştur. Yirminci yüzyılda işçi sınıfını yeniden iskân etmek ve motorlu taşımacılığın düzenlenmesi, potansiyel bir kargaşanın odağı olan kenti biraz daha parçalamıştır. (On dokuzuncu yüzyılda demiryollarının düzenlenmesinin etkisi, olsa olsa çoğunlukla yeni istasyonlar etrafında toplumsal olarak karma ve marjinal mahalleler yaratarak tam tersi bir sonuca yol açmıştır). Merkezi alışveriş yerlerinde olduğu gibi kentin asli hizmetlerini merkezlerden kentin uzağına kaydırma yönündeki yeni eğilim kuşkusuz kenti daha da parçalayacaktır.

Kent çapında düzenlenen gösteriler ve isyan girişimleri unutulup gitmeye mahkûmdur o halde! Elbette hayır. Zira geçtiğimiz yıllarda bu olayların en modern kentlerin bazılarında belirgin bir şekilde yeniden alevlendiğini gördük. Gerçi bu tür hareketliliğin en geleneksel merkezlerinden bazılarında da bir gerileme oldu. Bu durumun belli başlı toplumsal ve siyasal sebepleri vardır. Şimdilik bunları teş-

vik eden modern kentleşmenin karakteristik özelliklerine kısaca göz atmak yeterli olabilir.

Bu özelliklerden biri, modern toplu taşımacılıktır. Motorize gösteriler ile (toplu halde korna çalan araç kortejlerinin "Cezayir Fransız kalacak" diye yaygara kopardığı, Fransızlarla Cezayirlilerin hâlâ hatırındadır) sabote etmenin ve öfkeye kapılmanın doğal düzeneği olan trafik sıkışıklığını saymazsak, motorlu taşımacılık şimdiye kadar normalde başkaldırmayan grupların, orta sınıfın bir yerden bir yere gitmesinde katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Kuzey Amerika'daki gösterilerde arabalardan yararlanan eylemciler, durur halde geçici barikatlar oluşturmuşlar, hareket halindeyse polis hattını yarmayı başarmışlardır. Keza, gerek özel araçlara, gerek otobüslere gösteriler sırasında yaygın bir alanda yeni güzergâhlar verilmesinden ötürü motorlu taşımacılık kargaşa haberlerini doğrudan etkilenen bölgenin dışına da yayar.

Kamu taşımacılığı, özellikle de birçok büyük kentte geniş çaplı olarak yeniden inşa edilen metro bağlantıları, modern şehirciliğin kent hayatına etkileriyle daha yakından ilintilidir. Ulaşım açısından sık aralıklarla işleyen trenlere kıyasla gösterilere katılanların uzun mesafeler arasında hızla hareket etmesinin daha iyi bir yolu yoktur. Batı Berlin'deki öğrencilerin bir hayli etkin bir başkaldırı sergileyebilmesinin bir sebebi budur: Metro, kentin uzağındaki gösterişli orta sınıf villalarıyla Dahlem bahçeleri arasında kurulan Berlin Özgür Üniversitesi'ni kent merkezine bağlar.

Taşımacılıktan daha fazla önem taşıyan iki faktör daha vardır: İçine girip insanın canının istediğini yapacağı veya işgal edeceği bina sayısının artması ve bunların yakınında kargaşa çıkarması muhtemel daha çok insanın toplanması... Zira merkezi hükümetle yerel yönetim merkezlerinin kargaşa yaşanan semtlerden giderek uzaklaşmasına ve zenginlerin veya aristokratların nadiren kent merkezlerindeki malikânelerde yaşamasına karşın (apartman dairesi hem daha az saldırıya açıktır, hem de kimin oturduğu daha zor anlaşılır), kargaşadan etkilenen farklı türde kurumların sayısı artmıştır. İletişim merkezleri (telgraf, telefon, radyo, televizyon) bunlar arasındadır. Askeri bir darbe düzenleyen ya da isyan girişimi başlatan en deneyimsiz insan bile bunların ne kadar önem taşıdığını bilir. Dev gazete binalarının çoğunlukla eski kent merkezlerinde yoğunlaşması sayesinde, dağıtım kamyonları, gazeteler ve kâğıt bobinleri barikat-

lar için ya da açılan ateşe karşı korunmada ilave harika malzemeler sağlarlar. Bu saydıklarımız çok önceleri 1919 yılında bile, Berlin'deki sokak savaşlarında kullanılmıştır; o zamandan bu yana pek denenmedi gerçi. Artık hepimizin bildiği gibi, üniversiteler de bunlar arasında yerini almıştır. Üniversiteleri genel olarak kent merkezlerinin dışına taşıma eğilimi buralardaki başkaldırı potansiyelini bir nebze azalttığı halde, büyük kentlerin ortasında eylemcileri tatmin edecek kadar yerleşke alanı kalmıştır. Bundan başka, yüksek öğrenim patlaması ortalama bir üniversiteyi binlerce, hatta on binlerce gösterici ya da militanla dolup taşıracak kadar doldurmaktadır. En çok da iktidar yapısının giderek artan bir biçimde cam ve beton bloklarda yoğunlaşan simgelerini (bir gezgin tam anlamıyla geç yirminci yüzyıla ait bir kentin merkezlerini bu sayede tanır), belki de gerçekliğini oluşturan bankalar ve büyük şirketler bunlar arasında sıralanabilir.

Teorik olarak bunlar, teker teker en az belediye binaları ya da hükümet sarayı kadar göstericilerin saldırı nesnesi haline gelir. Ne de olsa IBM, Shell ya da General Motors, en azından çoğu hükümet binası kadar önem taşımaktadır. Bankalar savunmasız olduklarının önceden beri farkındadırlar; Latin ülkelerinin bazılarında (İspanya buna iyi bir örnektir) bolluk göstergesi bir mimariyi dışa vuran son derece müstahkem binalar, ortaçağda kendilerini surlarla çevreleyen, birbiriyle kavgalı feodal beyliklerdeki kale kentlere en çok yaklaşan şeydir. Gerilim zamanlarında bu yerleri sıkı bir polis koruması altında görmek öğretici bir deneyimdir. Buna karşılık, bankaların sistematik olarak kendine çektiği doğrudan eylemlerin tek galibi, politikayla ilgisi olmayan hırsızlar ve 'kamulaştırma meraklısı' devrimcilerdir. Ne var ki, Amerikalıların sürdürdüğü hayat tarzının Hilton otelleri gibi siyasal ve ekonomik açıdan ihmal edilebilir simgelerini ve kimya devi Dow Chemicals'da olduğu gibi ara sıra kendisiyle sınırlı bir düşmanlığın nesnesi haline gelen kurumları saymazsak, göstericiler ender olarak doğrudan büyük şirketlere ait binaları hedef alırlar. Kaldı ki bu binalar çok korunaksız da değildir. Modern bir petrol firmasının kolayca iş görmesine engel olmak, birkaç camını indirmekten, hatta ofis mekânının genişçe bir bölümünü işgal etmekten çok daha fazlasını gerektirir.

Diğer taraftan, 'kentteki iş merkezi' bir bütün olarak korunaksızdır. Trafiğin alt üst olması, bankaların kapanması, büro çalışanları-

nın işlerine gelememesi veya bu koşulun ortadan kalkması, işadamlarının telefon santralleri kilitlenen otellerde aylak aylak beklemesi ya da gidecekleri yere ulaşamamaları... Bütün bunlar kentteki faaliyeti son derece ciddi bir şekilde sekteye uğratabilir. Aslına bakılırsa, 1967'de Detroit'te çıkan olaylar sırasında bunun gerçekleşmesine ramak kalmıştır. Üstelik, Kuzey Amerikan büyüme modelini esas alan kentlerde bunun er geç olması işten değildir. Zira kentin merkezi bölgelerinin ve yakın çevresinin hali vakti yerinde beyazların terk etmesiyle yoksul siyahlarla dolduğu herkesçe bilinmektedir. Gettolar tıpkı karanlık ve azgın sular gibi kent merkezlerinin etrafını sarmaktadır. Bir hayli azınlıkta kalmalarına karşın, bu militanları siyasal açıdan etkili kılan şey, kendilerini barındıran en hoşnutsuz ve hırçın nüfus kesiminin, kentin görece az sayıda ama olağanüstü duyarlı merkezi mahallelerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Nitekim, toplam nüfusun yüzde 10 ya da 15'ini oluşturan Afro-Amerikalılar bu engin ve karmaşık coğrafyanın tümüne daha dengeli bir şekilde dağıtılmış olsaydı, siyahların başlattığı isyan kesinlikle bu denli önem kazanmazdı.

Yine de, Batı kentlerinde başkaldırı hareketlerinin kendini bu şekilde yeniden göstermesi bile nispeten mütevazı bir düzeyde kalmıştır. Zeki ve burnu büyük bir polis şefi, geçtiğimiz yıllarda Batı kentlerinde yaşanan tüm o karışıklığı devlet makamlarının kararsızlığa düşmesiyle ya da kifayetsizliğiyle, bu olayların medyada aşırı yer bulmasının sonucunda büyütülen önemsiz bir patırtı olarak algılardı herhalde. Paris'in Latin Mahallesi dışında, Mayıs 1968'de çıkan olaylar hükümeti sarsacak gibi durmamış ya da buna yönelmemiştir. Kent yoksullarının başlattığı sahiden eski tarz bir isyan ya da ciddi bir silahlı ayaklanma hakkında fikir sahibi olabilmek için, yine azgelişmiş ülkelerin kentlerine gitmek gerekir. Örneğin, 1943'te Almanlara başkaldıran Napoli'ye, 1956'da Cezayir'in Casbah kentine (her iki isyan hakkında da mükemmel filmler çekilmiştir), 1948'de Bogota'ya, belki Caracas'a ve elbette 1965'te Santo Domingo'ya...

Yakın zamanda Batı kentlerindeki ayaklanmaların etkili olabilmesi, göstericilerin asıl faaliyetlerinden çok, ayaklanmanın gerçekleştiği siyasal koşullara bağlıdır. Ayaklanmaların çıkması ABD'nin gettolarında siyahların artık boyun büküp kaderlerine razı olmak istemediklerini ve kuşkusuz bu karşı gelişle siyahların siyasal bir bilinç geliştirdiğini, beyazlarınsa korkuya kapılmasını hızlandırdığı

göstermekle birlikte, göstericiler yerel iktidar yapısı üzerinde bile doğrudan, ciddi bir tehdit görünümüne hiçbir zaman kavuşmamıştır. Paris'teyse görünürde sağlam ve monolitik bir rejimin kolayca sekteye uğrayabileceği görülmüştür. (Ayaklanma başlatanların kahramanlığı tartışma konusu değilse de, aslında bu insanların gerçek mücadele kapasitesi hiç sınanmamıştır; gerçekte öldürülen insan sayısı en fazla iki veya üçü geçmez ve hepsi de neredeyse kesin olarak kaza sonucu hayatını kaybetmiştir). Diğer yerlerde öğrencilerin başlattıkları gösteriler ve olaylar, üniversitelerde çok etkili olmalarına karşın, üniversite sınırlarının dışında daha çok rutin bir asayiş sorunu olmaktan öteye geçmemiştir.

Öte yandan, bu durum hiç kuşkusuz tüm sokak gösterileri için geçerli olabilir; onun için farklı kent tipleriyle olaylar arasında nasıl bir bağlantı olduğunu araştırmak nispeten anlamsız bir çaba içine girmek demektir. Britanya kralı V. George zamanında kışkırtmalara kendini öyle kolayca kaptırmayan Dublin yönetimine karşılık, buna yatkın olan kent halkı ayaklanma başlatmaya, hatta ayaklanmaya katılmaya büyük ölçüde rağbet etmemişti. Paskalya Ayaklanması'nın gerçekleşmesinin sebebiyse Dublin'in belli başlı ulusal kararları almakla tayin edilmiş bir başkent olmasıydı ve oldukça çabuk sona ermesine karşın, ayaklanma İrlanda'da 1917-1921 yılları arasındaki koşulların elvermesi sayesinde ülkenin bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rol oynadı. Devasa, geometrik bir plan şeklinde çiziktirilmiş gibi duran Petrograd, barikat kurulmasına veya sokak savaşlarına görülmemiş ölçüde elverişsizdir ama Rus devrimi orada başlayıp başarıyla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan eski kısımları isyan çıkartmaya neredeyse mükemmel bir şekilde elverişli olan Barselona'daki dillere destan kargaşa dönemi, devrime dönüşecekmiş gibi bile gözükmüyordu. Tüm o bomba atanlar, *pistoleros* (atlı ve silahlı savaşçılar) ve doğrudan eylem şevkine rağmen, Katalan anarşizmi yönetim erki açısından 1936 yılına kadar hiçbir zaman kamu düzenine ilişkin olağan bir sorundan fazlasını ifade etmedi; sorun öyle vasat bir düzeyde kalıyordu ki, bir tarihçi güvenliği sağlamak için gerçekte (biraz da yetersiz bir şekilde) ne kadar az polis memuru talep edildiğini görseydi hayrete düşerdi.

Devrimler siyasal koşullardan kaynaklanır, yoksa bazı kentler yapısal olarak isyana elverişli olduğu için gerçekleşmez. Bununla beraber, kentteki gösteriler veya kendiliğinden bir ayaklanma, devrimin

gerçekleşmesini sağlayacak motor gücü harekete geçirebilir. Başlatıcı faktör, daha çok isyanı kışkırtan ya da kolaylaştıran kentlerde iş görür. Paris'in Latin Mahallesi'nde 1944 yılında Almanlara karşı başlatılan ayaklanmaya komuta etmiş bir arkadaşım, 1968'de Barikatlar Gecesi'nin ertesi sabahı bölgede gezindiğinde, 1944'te daha doğmamış genç insanların barikatların birçoğunu tıpkı eskiden olduğu gibi aynı yerlerde kurmuş olmalarından duygulandığını ve heyecan duyduğunu anlatmıştı. Bir tarihçi aynı yerlerde 1830, 1848 ve 1871'de de barikat kurulduğunu ekleyecektir. Her kent bu gibi çatışmalara böylesine doğal bir şekilde elverişli değildir, ne de diğer kentlerde isyankâr her kuşağın kendi seleflerinin savaş meydanlarını hatırlama veya yeniden keşfetme şansı vardır. Örnek vermek gerekirse, 1968 Mayıs ayında en ciddi meydan savaşı Gay Lussac sokağı boyunca ve Soufflot sokağı arkasındaki barikatlarda gerçekleşmişti. Yaklaşık bir yüzyıl geriye gittiğimizde, 1871 Paris Komünü'nde cesur Raoul Rigault barikatlara tam bu bölgede komuta etmiş, -yine Mayıs ayında- kral yanlıları tarafından tuzağa düşürülüp öldürülmüştü. Elbette her kent Paris değildir. Paris'in bu özelliği artık Fransa'yı devrimcileştirmeye yetmeyebilir, ama sahip olduğu gelenekle sunduğu şartlar, hâlâ gelişmiş bir Batı ülkesinde devrime en çok yaklaşan şeyi hızlandırmaya yetecek güçtedir.

1968

24
MAYIS 1968

Gelecek öngörüsünde bulunanlar açısından son derece uğursuz bir zamanda -1960'ların sonunda- beklenmedik şekilde gelişen birçok olay arasında, Fransa'daki 1968 hareketi kuşkusuz en şaşırtıcısı ve solcu entelektüeller adına muhtemelen en heyecan verici olanıydı. Öyle görünüyor ki 1968 hareketi Mao Ze-Dung ve Fidel Castro da dahil, yirmi beş yaşın üstünde hiçbir radikalin pratik olarak inanmadığı bir şeyi, adını koymak gerekirse, ileri bir sanayi ülkesinde barış, refah ve görünüşte siyasal istikrar koşullarında devrimin mümkün olduğunu göstermiştir. Devrim başarılı olmamıştır; ileride değineceğimiz üzere, 1968'in belli belirsiz bir başarı ihtimalinden daha fazlasını ifade edip etmediği de çokça tartışılmıştır. Gelgelelim, Avrupa'nın en mağrur, en kendinden emin siyasal rejiminin çöküşü-

ne neredeyse ramak kalmıştır. De Gaulle hükümetindeki bakanların çoğunluğunun, sonunda bozguna uğrayacakları günün gelip çattığı düşüncesine kapıldığına neredeyse hiç kuşku yoktur. Büyük ihtimalle kurt generalin kendisini de aynı düşüncedeydi. Tabandan yükselen bir halk hareketi, bu bozgun havasını yaratmayı iktidar koltuğuna sahip birinin yardımı olmadan başarmıştı. Harekete ön ayak olan, moral gücü aşılayan ve kritik anlarda aslında hareketi temsil edenlerse öğrencilerdi.

Büyük bir ihtimalle başka hiçbir devrimci hareket, bu kadar yüksek bir okur-yazar insan yüzdesini içinde barındırmamıştır. Fransız yayıncılık sektörünün görünürde sonsuz bir talebi karşılamak üzere hızla devreye girmesi bu yüzden hiç şaşırtıcı değildir. 1968'in sonuna gelindiğinde Mayıs ayındaki olaylar hakkında en az elli beş kitap piyasa çıkmıştı ve bu furya devam ediyordu. Bazıları yeniden basılan eski araştırmalara iliştirilmiş kısa makalelerden, basında yer alan röportajlardan, kayda alınmış konuşmalardan öteye geçmeyen, alelacele kotarılmış işlerdi hepsi.

Fakat aklı başında insanlar tarafından yürütüldüğünde ivedilikle yürütülen bu soruşturmaların değerli olmaması için bir sebep yoktur ve dünyanın başka bir köşesine kıyasla Paris'in Latin Mahallesi'nde her yüz metrekareye bu insanlardan muhtemelen daha fazla düşmektedir. Hangi şartlarda olursa olsun, Fransa'daki devrimler ve karşı-devrimler, kendi çağlarında en dikkat çekici olanı Karl Marx'ın *Louis Bonaparte'in On Sekizinci Brumaire'i* olmak üzere, tarihin alelacele karalanmış en seçkin çalışmalarından bazılarının yazılmasını sağlamıştır. Kaldı ki Fransız entelektüelleri yalnızca sayıca kalabalık oluşlarıyla ve düşüncelerini iyi ifade etmekle kalmazlar, aynı zamanda eskiden beri çabuk ve çok yazmaya alışıklardır; pek de eli açık olmayan yayıncılar için kitap eleştirisi yazmak gibi ek işlerin yapıldığı yıllar boyunca öğrenilen bir yetidir bu. Kitaplarla eleştiri yazılarına Fransızların saygın ve vazgeçilmez gazetesi *Le Monde*'un başını çektiği gazete yazılarını eklediğimizde, herhalde Parisli tipik bir devrimcinin görüp geçirdiklerine karşılık gelen birkaç bin sayfayı toparlamış oluruz.

Bu külliyatlı yazından biz ne öğrenebiliriz? Belli ki bu çalışmaların büyük bölümü hareketi açıklamaya, doğasını ve toplumsal değişime olası katkılarını çözümlemeye çalışmaktadır. Kayda değer kısmı az çok özgün bir şekilde ve kendine özgü bir ikna gücüyle, hareketi

öyle ya da böyle (yazarların baskın çoğunluğunu oluşturan), sempatizanların analitik kategorilerine oturtmaya çalışır. Bu gayet doğaldır. Bununla birlikte, bu literatür bize başka bir *Louis Bonaparte'ın On Sekizinci Brumaire*'i (başka bir deyişle, 1968'in yarattığı siyasal bilince ilişkin bir inceleme) sunmaz. Kuşkusuz güncel olaylar çoğu Fransız entelektüelin zihnine çok canlı bir şekilde kazındı; öyle ki Fransız entelektüelleri olup bitenler hakkında her şeyi bildiklerini inanır oldular. Krizin tutarlı, analitik bir anlatımına en çok yaklaşanların Britanyalı gazeteciler Seale ve McConville'in olması bir tesadüf değildir. Apayrı bir yerde durmadığı halde, bu anlatı sırf Latin Mahallesi'ndeki çeşitli ideolojik grupların adlarındaki kafa karıştırıcı harflerin neyin yerine geçtiğini dikkatle açıkladığı için bile Fransız olmayan okurun yeterli, sempatik ve çok yararlı bulacağı bir çalışmadır.

Bununla beraber, 1968 Mayıs'ı de Gaule'ü devirmeyi sadece kılpayı kaçıran bir devrim olduysa, birkaç hafta öncesinde üniversitede devrimi kim yapacak kavgasında birbirine düşen hizipler incelenmeyi hak ediyor demektir. Bu hiziplerin başarısız oluşlarının sebepleri de aynı ciddiyetle incelenmelidir. Onun için devrimci güçlerin yapısını ve yeni oluşlarını bir kenara bırakıp, bu kadar ilginç olmayan başka bir soruya cevap arayalım: Devrimci güçler neden başlangıçta başarı gösterip ardından görece hızlı bir başarısızlığa mahkûm olmuştur?

Devrimci güçlerin yükseldiği iki evre yaşandı; açıkça ne hükümet, ne muhalefet partileri, ne de Paris'te önemli solcu yazarların başını çektiği parlamento dışı ama tanınan muhalefet güçleri böyle bir yükselişi beklemiyordu. (Yerleşik sol entelijansiya Mayıs olaylarında önemli bir rol üstlenmedi; Jean-Paul Sartre, Daniel Cohn-Bendit'in yanında yalnızca gazeteci rolünü üstlenip kendisini unutturarak mükemmel bir incelik ve sezgiyle bunu onaylamıştır). Kabaca 3-11 Mayıs tarihleri arasında yaşanan ilk evrede öğrenciler harekete geçtiler. Hükümetin ihmali, gamsızlığı ve aptallığı sayesinde kent içinde eylemcilerin başlattığı hareket geniş bir halk desteği bularak (bu aşamada Paris halkının yüzde 61'i öğrencilerin tarafını tutarken, yalnızca yüzde 16'sı tamamen karşıydı) fiilen Paris'teki tüm öğrencilerin kitlesel hareketine, sonra da Latin Mahallesi'nde bir tür sembolik isyana dönüştü. Hükümet hareket karşısında geri çekildi ve bunu yaparak hareketin taşrada, özellikle de işçiler arasında yayılmasını sağladı.

14-27 Mayıs tarihleri arasında yaşanan ikinci evre, temel olarak Fransa'nın ve belki de başka hiçbir ülkenin tarihinde görmediği kadar büyük, kendiliğinden gelişen ve grevcilerin resmen tanınan sendika liderleriyle hükümet arasında kendi lehlerine müzakere edilen anlaşmayı reddetmesiyle doruğuna çıkan genel grevin uzamasından ibaretti. 29 Mayıs'a kadar geçen süre boyunca inisiyatif halk hareketinin elindeydi: Başlangıçta hazırlıksız yakalanan hükümet açığını kapatmayı başaramıyor ve zaman ilerledikçe yavaş yavaş direnci kırılıyordu. Aynı şey o an karşılık vermeyen, hatta kımıldayamaz hale gelen muhafazakâr ve ılımlı görüş sahipleri için de geçerliydi. Nihayet, de Gaulle 29 Mayıs'ta harekete geçtiğinde koşullar hızla değişecekti.

En başta dikkat edilmesi gereken şey, devrimin gerçekleşme ihtimalinin ikinci evrede ortaya çıkmış olmasıdır (başka türlü söyleyecek olursak, bu evredeki gelişmelerin hükümetin karşı-devrimci önlemler almasını gerekli kılmasıdır). Öğrenci hareketi tek başına sıkıntı vericiydi ama siyasal bir tehdit değildi. Hükümet hareketi fazlasıyla hafife almıştı, ama bunun sebebi büyük ölçüde aralarında yüksek öğrenimin diğer sorunlarıyla hükümetin farklı kolları arasında bürokratik bir iç kavganın da sayılabileceği, onların gözünde daha fazla önem taşıyan başka meselelere kafa yoruyor olmalarıydı. Mayıs ayının hemen ertesinde yayınlanan en aydınlatıcı kitabın yazarı Touraine'e göre, Fransız sisteminde aksayan taraf, sistemin fazlasıyla Napolyoncu olması değildi. Touraine, sistemin, sonunda devrime dönüşen 1848 isyanına benzer bir şekilde hazırlıksız yakalanan Louis-Philippe rejimine aşırı ölçüde benzediğini söylemekte çok haklıdır.

Yine de, öğrenci hareketinin bir önem taşımıyor oluşu paradoksal bir şekilde onları işçileri hareket geçirmekte çok daha etkili bir tetikleyici güç haline getirmiştir. Hareketi hafife alan ve ihmal eden hükümet, öğrencileri zorla dağıtmaya kalkıştı. Öğrenciler evlerine gitmeyi reddettiklerinde hükümete kalan tek seçenek, ateş açmak ya da küçük düşürücü bir şekilde geri çekilip onlara görünürlük vermekti. İyi ama nasıl olup da ateş açmayı seçebildiler? Katliam gerçekleştirmek (öyle ya da böyle dış mihraklara yönelmediği sürece) istikrarlı sanayi toplumlarının dayanak bulduğu toplumsal rıza izlenimini yerle bir edeceğine göre, bunda karar kılmak hükümetin başvuracağı son çare olmalıydı. Zira bir kez aba altından sopa gösterildiğinde, onu geri almak siyasal bakımdan son derece riskliydi. Saygın orta sınıfın çocukları olan öğrencileri (bakan çocuklarını anımı-

yorum bile) katletmek, işçileri ve köylüleri öldürmeye kıyasla siyasal açıdan daha az cazipti üstelik. Sırf öğrencilerin rejimi tehlikeye atmayan bir avuç silahsız çocuk olmalarından ötürü, hükümetin onlar karşısında geri çekilmekten başka pek seçeneği yoktu. Oysa hükümet aksini yaparak, sadece düşmek isteyebileceği en kötü durumu yarattı. Hareketin onlar adına önem taşıdığını belli edip öğrencilere kolay bir zafer hediye etti. Aklı başında bir adam olan Paris emniyet müdürü, Adalet Bakanı'na hükümetin fiilen başvurmak zorunda kalacağı bir blöften kaçınması gerektiğini az çok anlatmaya çalıştı. Öğrencilerin hükümetin kuru sıkı attığına inanmaması mevcut koşulları değiştirmeyecekti.

İşçilerin eyleme geçmesiyse aksine rejimi tehlikeli bir konuma itmişti; de Gaulle'ü en sonunda orduyu iş başına çağırarak nihai kozu olan iç savaşa başvurma hazırlığına iten etken buydu. İşçilerin eyleme geçmesinin sebebi, isyanın herhangi bir kesimin gerçek amacı olmasından kaynaklanmıyordu, zira ne bunu istemiş olan öğrencilerin, ne de kesinlikle bunu istemeyen işçilerin bunu planlayacağı ya da buna göre davranacağı siyasal koşullar mevcuttu. Bunun sebebi, hükümetin sahip olduğu otoritenin adım adım çözülmesiyle ortada bir boşluk doğmasından ve en makul hükümet seçeneğinin kaçınılmaz bir şekilde Komünist Parti'nin egemen olacağı bir halk cephesi olmasından dolayıydı. Devrimci öğrenciler bunun özellikle anlamlı bir siyasal değişim olacağını görememişlerdi, çoğu Fransızın ise bunu az çok gönüllü bir şekilde kabulleneceği neredeyse kesindi.

Aslına bakılırsa, Fransa'da eski rejimin terk edilip yenisine razı olunacağı zamanı tayin etmeye çoktandır alışmış iki Hobbesçu kurum olan polisin ve ordunun bile, yasal olarak kurulacak bir halk cephesi hükümetini çatışmak zorunda kalacakları bir isyan girişimi saymayacağı anlaşıldığında, buna rıza gösterdiği bir uğraktan geçilmişti. Hareket kendi haline bırakıldığında -bağımsız bir şekilde iktidara gelmesinin dışında- devrimcileşmeyecek ve harekete o gözle bakılmayacaktı. Diğer taraftan, krizin -devrimcilerin de beklentisi içinde olduğu- başkaca olumlu bir siyasal sonuç doğurması beklenemezdi.

Ne var ki Halk Cephesi, Gaullizmin çözülmesinin bıraktığı boşluğu doldurmaya hazır değildi. Komünist Parti'nin ülkedeki en güçlü sendika federasyonu üzerindeki kontrolü sayesinde şimdilik gerçek anlamda tek sivil güç olduğu, dolayısıyla yeni kurulacak hükümetin başına gelmesi kaçınılmaz olduğu halde, kurulan ittifakın

içinde komünist olmayan kesim, krizin birkaç siyasetçi dışında kimseyi temsil etmediğini kanıtlamasıyla ayak sürüdü. Kriz koşulları seçim hesaplarına dayalı yapay siyaseti ortadan kaldırarak gerçek güç siyasetini ortaya çıkarmıştı. Fakat komünistler, karşılığında diğer muhalefet gruplarıyla yaptıkları zoraki evliliğin vadesini uzatmanın bir yolunu bulamadılar. Zira kendileri de seçim oyununda yer alıyordu. Onları iktidarın eşiğine getiren eylemlerin sahibi olan halk yığınlarını harekete geçirip, bu eylemleri dostlarının elini güçlendirmekte kullanmayı düşünemediler. Fransız gazeteci Philippe Alexandre'ın anlattıklarına inanacak olursak, tam tersine, greve, onları dostlarını hizada tutmak gibi çok önemli işlerine odaklanmaktan alıkoyan bir engel olarak bakıyor gibiydiler.

De Gaulle'e gelince, kötü bir üne sahip bu parlak siyasetçi hem rakiplerinin hız kesmesini fırsat bilmiş, hem de inisiyatif kullanarak tekrar kazanma şansının döndüğü anlamıştı. Muhafazakâr rejim görünürde komünistler önderliğindeki bir halk cephesinin eli kulağında oluşu sayesinde nihayet kozunu oynayabilirdi. Devrim tehlikesi kapıdaydı. Taktik açıdan ifade edilecek olursa, çok iyi tartılmış bir güç gösterisiydi bu. De Gaulle'ün ateş emri vermesi bile gerekmeyecekti. Mayıs krizinin en az göze çarpan tarafı, bu güç gösterisinin baştan aşağı sembolik, bir yanıyla eski zamanlarda dillere destan Çin generallerinin yaptığı manevralara benzer olmasıydı. Kimse ciddi olarak birini öldürmeye kalkışmadı. Hayli çok sayıda insan dövülerek yaralandığı halde, sadece belki beş kişi öldürüldü.

Nasıl olduysa, hem de Gaulle yanlıları hem devrimciler, ister devrim yapmayı tasarladıkları, isterse devrimi sabote etmek istedikleri gerekçesiyle Fransız Komünist Partisi'ni suçlamakta birleştiler. Bu görüşlerin Komünist Parti'nin Mayıs ayındaki kritik rolüne işaret etmekten başkaca bir anlamı yoktur. Açıkçası, parti hem sahip olduğu etkiyi, hem de önderliğini koruyan tek sivil örgütlenme ve hiç kuşkusuz siyasal muhalefeti üstlenen tek aktördü. İşçilerin öğrencilerle aynı devrimci tipolojiye sahip olduğuna ya da Komünist Parti'den en az öğrenciler kadar nefret ettiğine ihtimal vermiyorsak eğer, partinin yegâne güç olarak ortaya çıkması bizi şaşırtmamalı.

Yine de, işçilerin önderlerinden çok daha ileri bir noktada durmalarına, sözgelimi üretimde toplumsal denetime ilişkin Genel İşçi Sendikaları Federasyonu'nun hiçbir şekilde sormayı düşünmediği soruları ortaya atmaya hazır olmalarına karşın, Mayıs ayında

sendika liderleriyle onların takipçileri arasında gerçekte görüş ayrılıkları yoktu; aralarındaki uyuşmazlık yalnızca bir potansiyel olarak kendini gösteriyordu. Komünist Parti'nin siyasal önerileri aşağı yukarı her durumda işçilerin çoğunun talebini, bir dereceye kadar da Fransız solunun geleneksel düşünüş tarzını ('cumhuriyetin korunması', 'solun birliği', 'halk hükümeti', 'tek adam yönetimine hayır', vb. gibi) yansıtmaktaydı. Örneğin, genel grev gündeme geldiğinde, sendikalar kararı hemen desteklemişlerdi. Sendika liderleri hükümetle ve patronlarla görüşme yürütüyorlardı; o halde liderleri ellerinde tatmin edici olmayan şartlarla geri dönene kadar, ortada onlara karşı temelden başkaldırmayı gerektiren bir durum yoktu. Özetle, öğrenciler gerek de Gaulle'e, gerekse (liderlerinin çoğunun ayrıldığı ya da atıldığı) Komünist Parti'ye eşit derecede husumet besleyen bir ruh haliyle ayaklanma başlatırlarken, işçiler aynı duygular içerisinde değillerdi.

Bu yüzden Komünist Parti, eyleme geçmesini gerektiren bir noktada sıkışıp kalmıştı. Parti yönetimi durumu değerlendirmek üzere gün aşırı toplandı. Yönetim ne yaptığını bildiğini düşünüyordu. Peki, ne yaptı? Kuşkusuz Sovyetler'in dış politikası yüzünden ya da başka gerekçelerle Gaullizmi kurtarmaya çalışmıyordu. De Gaulle'ün devrilmesi ihtimali ortaya çıktığı anda, yani kendiliğinden gerçekleşen oturma eylemlerinin yayılmaya başladığı üç dört gün içinde parti, kendisinin ve Halk Cephesi'nin doğrudan iktidar talebine resmen sahip çıktı. Diğer taraftan, de Gaulle'ün elini kuvvetlendirir endişesiyle sürekli olarak isyanı desteklemesinin söz konusu olmadığını savundu.

Bu savunusu yerindeydi. Mayıs krizinde koşullar rejimin öngörülene kıyasla çok daha kırılgan olduğunu ortaya koyan ani ve beklenmedik bir çatlak sonucunda pekâlâ hızla dönüşebilecek durumdaydı, yine de mevcut koşullarda bu klasik bir devrimci durum değildi. Hükümet güçleri ve bu güçlerin sahip olduğu yaygın siyasal destek hiçbir anlamda bölünmemiş ve çözülmemişti, yalnızca yönünü şaşırmış ve geçici olarak yönlendirilemez hale gelmişti. Devrimci güçler inisiyatifi elde tutmanın dışında zayıftı. Devrimci güçlerin, öğrenciler dışında, örgütlü işçilerle yüksek öğrenim görmüş çalışan kesim içindeki bazı sempatizanlar arasında bulduğu destek Gaullizmden yana karar kılmamış, hatta ondan umudunu kesmeye ve mevcut tek seçeneği sükûnetle kabullenme-

ye hazır, düşmanca bir tavra sahip geniş kitlelerin gönüllüğüne benzer bir güç birliği değildi. Kriz ilerledikçe Paris'teki kamuoyu Gaullizmi daha az destekler, geleneksel solu daha olumlu bulur oldu. Ne var ki kamuoyu yoklamalarından hangi tarafın açık bir üstünlüğe sahip olduğunu anlamak mümkün değildir. Halk Cephesi seçimlere girmiş olsaydı, tıpkı Gaulle'ün kazandığı gibi, bu güçler de bir sonraki seçimi muhakkak kazanacaktı. Gelgelelim, kime sadık olacağımızı seçim zaferi tayin eder.

Onun için Gaullizmi devirmenin en iyi yolu, onun kendisini mahvetmesine izin vermekti. De Gaule'ün bir noktada -27 ve 29 Mayıs tarihleri arasında- güvenilirliği öylesine zedelendi ki etrafındaki görevlilerle yardakçıları mücadeleye kaybedilmiş gözüyle bakabilirlerdi artık. Gaullizme, sınırları belli ve askeri bakımdan etkisiz bir işçi ve öğrenci azınlığa karşı yandaşlarını, devlet aygıtını ve kararsız kitleyi yeniden bir araya getirmesine şans tanımak, izlenebilecek en kötü tutum olurdu. Grevdeki işçileri fabrikalardan zorla çıkarmakta gönülsüz ordu ve polis gücü, isyan girişimi söz konusu olduğunda bütünüyle güvenilirdi. Böyle söylüyorlardı. Gerçekten de, de Gaulle durumu 'kızıl devrim'e karşı 'düzen'in korunmasına dönüştürdüğü için gücünü tam olarak yeniden kazanmıştı. Komünist Parti'nin 'kızıl devrim'le ilgilenmemiş olması ayrı bir meseledir. Esasında, aniden devrimci olmayan koşullarda rejimi devirme ihtimalinin doğduğunu fark eden herkesin gözünde (buna devrimciler de dahildi) partinin genel stratejisi doğruydu. Elbette iktidarı almak istediklerine kesin gözüyle bakıyorum.

Komünistlerin asıl kabahati başkaydı. Devrimci bir hareketi sınayan ölçüt, onun rutin siyasetin yürüdüğü olağan koşulların işlerlikten kalktığını tez elden görebilmesi ve buna göre tutum alabilmesidir, yoksa her fırsatta barikatları yükseltmeye can atması değildir. Fransız Komünist Partisi her iki sınavdan da sınıfta kalmış ve bunun sonucunda yalnızca kapitalizmi yıkmakta değil (aslında bunu o sırada istemiyordu), ama aynı zamanda Halk Cephesi'ni ayağa kaldırmakta da başarısız olmuştur (oysa bunu kesinlikle diliyordu). Touraine'in iğneleyici bir şekilde belirttiği gibi, devrimci bir parti olarak başarısız olması bir yana, reformist bir parti olarak da başarısızlığa uğramıştı. Öğrenci hareketinin ciddiyetini, kendiliğinden başlayan oturma eylemleri sendika liderlerinin elini güçlendirene dek işçilerin koşulsuz bir genel greve hazır olduğunu kavramayı başara-

mayıp, işçiler varılan uzlaşmanın şartlarını reddettiğinde bir kez daha şaşkınlığa kapılarak devamlı kitlelerin peşinden sürüklenmişti.

Parti, komünist olmayan solun aksine, gerek tabandan bir örgütlenmeye, gerekse kitle desteğine sahip olduğundan mücadelenin dışına itilmemişti. Ama onlar gibi, yavan siyaset oyununu ve basmakalıp sendikacılık faaliyetini sürdürmüştü. Kendi yaratmadığı koşullardan faydalansa bile ne önderlik edebilmiş, ne de muhtemelen işçi hareketi içinde kendisine şiddetli bir şekilde düşmanlık güden radikal solu kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algılamak dışında duruma vakıf olabilmiştir. Komünist Parti kitle hareketinin varlığını ve niyetini kabul edip buna göre davransaydı, geleneksel soldaki isteksiz müttefiklerini hizaya sokacak yeterli ivmeyi gerçekten kazanabilirdi. Bundan fazlasını söylemek yersizdir; zira birkaç günlüğüne somutluk kazanmış olsa bile, Gaullizmin devrilmesi ihtimali hiçbir zaman makul bir ihtimal olmaktan öteye geçmemişti. Komünist Parti, 27 Mayıs'tan 29 Mayıs'a geçen o kritik günlerde kendisini âdeta beklemeye ve kararlarını tebliğ etmeye mahkûm etti. Ne var ki böyle günlerde beklemek, vahim sonuçlar doğurur. İnisiyatifi kaptıran oyunu da kaybeder.

Rejimi yıkma şansını azaltan etken, yalnızca komünistlerin başarısızlığı olmayıp, aynı zamanda kitle hareketinin karakteri olmuştu. Kitle hareketinin siyasal bir söyleme sahip olmasına karşın, kendi başına siyasal bir amacı yoktu. Nispeten hafif bir tahrikle su yüzüne çıkmaya hazır, toplumsal ve kültürel bakımdan derin hoşnutsuzlukların yaşanmadığı bir toplumda esaslı bir toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi söz konusu olamaz. Kaldı ki, asıl amaçlarının yanında ne kadar tali kalırsa kalsın, belirli hedeflere tam anlamıyla odaklanılmadığında bu gibi devrimci enerjilerin etkisi dağılmaktadır. Verili koşullar, verili bir siyasal ya da ekonomik kriz otomatik olarak çok kesin düşmanlar ve hedefler sunabilir. Bu durum, sona erdirilmesi gereken bir savaş ya da kovulması gereken yabancı bir işgal gücü, belki de tıpkı ayaklanan İspanyol generallere karşı 1936 hükümetinden yana çıkıp çıkmama ikileminde olduğu gibi, siyasal yapıda bir kırılmanın devrimcilere özgül ve sınırlı seçenekler dayatması olarak karşımıza çıkabilir. Fransa'daki koşullarsa, dikkatlerin kendiliğinden üzerinde toplanacağı hedefler sunmamıştır.

Aksine, kitle hareketini belirli hedeflerden yoksun kılan şey, tam da söylemek istediği ya da fiilen ifade ettiği toplum eleştirisinin çok

geniş tutulmuş olmasıydı. Hareketin düşmanı 'sistem'di. Touraine'in sözleriyle ifade edersek, "düşman toplumsal bir kategorinin bireyleri, kral ya da burjuva değildi artık; sosyo-ekonomik iktidar yapısının öznesiz, 'akılcılaştırılmış', bürokratikleşmiş eylem tarzlarının tümüydü..." Burada düşmanın tanımı gereği, bir sureti yoktur, hatta bir nesne ya da bir kurum bile değildir. Söz konusu olan, insanlar arası ilişkiye dair bir program, öznesizleştiren bir süreçtir. Sömürenlerin varlığını gerektiren bir sömürü ilişkisi değil, yabancılaşmadır. De Gaulle çoğu öğrenciye (onlara nazaran daha az devrimci olan işçilerin aksine) sıkıntı vermez, yeter ki Gaullizm denen bu siyasal fenomen aslında ulaşılmak istenen toplumun gözden yitmesine sebep olmasın. Ne kadar tipik bir durum! İşte bu yüzden, Fransa'daki kitle hareketi ya siyasete talidir ya da siyaset karşıtıdır. Bu gerçeklik uzun vadede hareketin tarihsel önemini ya da etkisini azaltmaz. Kısa vadedeyse önüne geçilemeyen sonuçlar doğurur. Mayıs '68, Touraine'in söylediği gibi, devrimler tarihinde Paris Komünü'nden bile daha az yer tutar. 1968 hareketi devrimlerin günümüzde Batı ülkelerinde başarılı olabileceğini değil de, bu ülkelerde patlak verebileceğini kanıtlamıştır yalnızca.

Mayıs ayındaki olaylar hakkında yazılan kitapların birçoğunu, birkaç kelimede baştan savmak mümkündür. Ama Alain Touraine'in kitabı ayrı bir kategoridedir.* Yazar sanayi toplumları üzerine araştırmaları olan Marksist kökenli bir sosyologdur; Daniel Cohn-Bendit, öğrenci ayaklanmasının patlak verdiği Nanterre'de onun öğrencisi olmuştur; Touraine, hareketin ilk aşamalarında öğrencilerle yakından ilişkiliydi. Yazarın çözümlemesi tüm bu olup bitenleri bir ölçüde yansıtmaktadır. Kitabın değeri, yazarın özgün düşüncelere sahip olmasından ziyade (bu konuda öyle çok şey yazılmıştır ki şimdiden ortaya pek çok fikir atılmış, hatta üzerine tartışma yürütülmüştür), yazarın sağduyusu ve tarih bilinci, aldatıcı görünüşlere kapılmaması, işçi hareketlerine ilişkin tam bilgisinin yanı sıra ilk elden deneyim sahibi olmasının getirdiği katkıdan kaynaklanmaktadır. Sözgelimi, Latin Mahallesi hakkında yazılıp çizilenlerin miktarına kıyasla bütünüyle eksik anlatılan ve yeteri kadar araştırılmayan genel grev sürecinin mükemmel bir analizini yapmıştı. (Sonuçta, öğrenciler ve gazetecilerle çoğunlukla teması

*) Alain Touraine, *Le mouvement de mai ou le communisme utopique*, Paris, 1969.

olmayan 10 milyon kadar işçinin greve gittiği tüm o fabrika ve işyerlerinde olup bitenlere ilişkin pratikte hiçbir şey bilmiyoruz). Yazarın, dünyanın diğer kısımlarına, özellikle de ABD ve Latin Amerika'ya ilişkin ilk elden bilgisinin oluşu, yabancı okur açısından Fransızlara özgü kendini merkeze koyma eğilimini ortadan kaldıran fazladan bir avantaj oluşturmaktadır.

Touraine'in savunduğu fikirler gelişkin ve karmaşıktır, yine de birkaç noktaya dikkat etmek gerekiyor. Günümüz koşullarında eski burjuva toplumu, yeni bir teknokrat toplum olma yönünde 'büyük bir mutasyon'a uğramıştır; o kadar ki bu dönüşüm Mayıs ayında yükselen toplumsal dalganın bize öğrettiği kadarıyla, yalnızca marjinal toplum kesimleri arasında değil, aynı zamanda toplumun kalbinde de çelişki ve görüş ayrılıkları yaratmaktadır. Toplumu kutuplara ayıran 'sınıf mücadelesi', bir yanda 'tekno-bürokratlar' ile diğer yanda 'profesyoneller' arasında kalan 'orta sınıflar'ın ezilip ufalandığını ortaya serer. Apaçık bir şekilde baskı mağduru olduklarını söyleyemiyor olsak da, kuşkusuz profesyoneller, modern teknolojik ekonomide bir önceki sanayi çağında vasıflı emeğin kaymak tabakasına benzer bir konumu temsil etmekte, önceki çağı anıştıran sebeplerle sınıf bilincinin bu yeni evresinde belirgin varlık kazanan bir aktör haline gelmektedir:

Mayıs hareketinin başlıca aktörü işçi sınıfı değil, profesyoneller diye adlandırabileceğimiz o insanlar toplamıydı ... Aralarında en etkin olanları, bu tür insanların doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak çalıştığı seçkin kurumlarda en çok başına buyruk davranabilenlerdi. Bunlar arasında öğrenciler, radyo ve televizyon çalışanları, planlama dairelerinde çalışan teknisyenler, -ister özel ister kamu sektöründe çalışsın- araştırma görevlileri, öğretmenler, vs. yer alıyordu.

Genel greve kendi özel karakterini veren şey, madencilerden, dok işçileriyle demiryolu işçilerinden oluşan eski işçi kolektiflerinin değil, profesyonel kesimin katılımıydı. Tahmin edilebileceği gibi, bu sınıfsal kesimin nüvesini yeni sanayiler; otomotiv, elektronik ve kimya sanayiinden oluşan bileşim oluşturuyordu.

Touraine'e göre, yeni ekonomiye uyum sağlayan yeni, aynı zamanda garip çelişkiler barındıran bir toplumsal hareket doğmaktadır. Hareketin dinamiğini, bir anlamda, yeni bir durumla baş etmekte, önceki deneyimlere bel bağlayan insanların ilkel başkaldırısı

oluşturmaktadır; eski mücadele biçimlerinin yeniden canlanmasını sağlaması ya da bu tür bir mücadele deneyimine sahip olmayıp, toplumsal hareketlerin içine yeni çekilen insanlar arasında azgelişmiş ülkelerdeki kitle hareketlerine veya tam anlamıyla erken on dokuzuncu yüzyıldaki işçi hareketine benzer bir örnek yaratması mümkündür. Böyle bir hareket şimdilerde, eski siyasal tarzlarda sürdürülen mücadele açısından önem taşımaz; bundan farklı olarak, gelecek hakkında verdiği havadis önemlidir. Diğer bir deyişle, hareketin kaçınılmaz olarak zayıf bir kazanımdan ziyade, bir gelecek vizyonuna sahip olması önemlidir. Zira, tıpkı 1848 öncesinde genç proletaryanın yaratmış olduğu gibi, 1968'in yeniden var ettiği bu 'ütopyacı komünizm' vizyonunun gücünü tayin eden şey, hareketin pratikte ütopyasını gerçekleştirmekten aciz oluşudur. Öte yandan, bu toplumsal hareket aynı zamanda günümüze uyarlanmış bir reform havariliğini, toplumun katı ve köhnemeye yüz tutmuş yapılarını (eğitim sistemi, sanayi ilişkileri, düzenleme, yönetim) değiştirmeye yarayacak bir gücü de içinde barındırır ya da bunu gerektirir. Gelecekte devrimcileri bekleyen açmaz burada yatmaktadır.

Peki ama 1968 Mayıs ayında yükselen bu yeni toplumsal hareket 'devrimci' miydi (Elbette 1968 hareketinin akademi üyesi sosyolog ve siyaset bilimcilerin 'hâkim Ütopyası'na karşılık, özgürlükçü komünizmin sunmuş olduğu 'karşı-ütopya'ya 'devrimci' bir ifade kazandırmasını ayrı tutarak soruyorum.) Touraine, bu yeni hareketin Fransa'da devrimi gerçekleştirme ihtimali bulunmamasına karşın, gerçekten devrimci bir kriz yarattığını savunmaktadır, çünkü burada toplumsal mücadele, siyaset ve 'kültürel devrim', tarihsel sebeplerle bireylerin davranışlarını sisteme adapte edip, onunla bütünleştiren bütün formüllere karşı birleşmiştir. 'Devlet ve sivil toplum arasındaki ayrımın yavaş yavaş ortadan kalkması'ndan ötürü toplumsal hareketler, günümüzde bu üç öğeyi birleştirmeye mecburdur. Fakat bu durum, mücadelenin bir noktada yoğunlaşmasını ve Bolşevik tip partilerde olduğu gibi, etkili eylem mekanizmalarının geliştirilmesini giderek zorlaştırır.

ABD'de ise aksine (belki de bu üç öğenin bileşimine odaklanacak merkezi devlet oluşumunun ya da proleter devrim geleneğinin yokluğundan ötürü) böyle bir bileşim söz konusu değildir. Kültürel isyan en görünür olgudur ama işlevsel değildir, başka bir şeyin göstergesidir. "Fransa'da toplumsal mücadele hareket içinde merkezi bir

yer işgal ettiği ve kültürel isyan, neredeyse denebilir ki, toplumsal bir değişim krizinin yan ürünü olduğu halde, ABD'de kültürel isyan merkezi bir yere sahiptir," demektedir Touraine. Kültürel isyan, zayıflığın göstergesidir.

Touraine'in niyeti yargıda ya da kehanette bulunmaktan çok (zaten bunu yaptığı sürece eleştiri alacaktır), Mayıs hareketinin gerek ayrıksı bir olay, gerekse önceki toplumsal hareketlerin salt devamı olmadığını saptamaktır. Touraine kitabında, 'toplumsal tarihte yeni bir dönem'e girmekte olduğumuzu ya da girdiğimizi, aynı zamanda bu dönemin karakterini incelerken 1968 devrimcilerinin kendi sözlerini dayanak noktası olarak alamayacağımızı açığa vurmuştur. Büyük ihtimalle, her iki açıdan da haklıdır.

1969

25
ENTELEKTÜELLER VE SINIF MÜCADELESİ

Günümüzün karakteristik devrimcileri, başlıca olarak herhangi bir türde üniversite eğitimini belgeleyen diplomaya ya da onun dengi bir sertifikaya sahip insanların seçildiği işle geçimini sağlayan ya da bu beklenti içinde olan kişiler olarak anlayacağımız, öğrenciler veya (genellikle genç) entelektüeller olmuştur. Geri kalmış ya da az gelişmiş ülkelerde bu grup, ortaöğrenim, hatta bazı durumlarda ilköğrenim mezunu birini içine alabilir; gelişmiş ülkelerde öğrenci veya entelektüel dediğimizde, giderek ortaöğrenimden sonra eğitimini sürdürmüş biri anlaşılmaktadır, ama ille de muhasebeciler, mühendisler, şirketlerin ara kademe yöneticileri ve sanatçılar gibi, hangi düzeyde olursa olsun, öncelikle meslek eğitimi alanlar kastedilmez. Neredeyse entelektüelin tek vasfı, kendisi-

ni meslek edinmeye ilişkin hiçbir şey öğretmek durumunda bırakmayan bir mesleğe sahip olmaktan ibarettir. Bu anlamda burada başvurulan tanım, aklını bazen dolambaçlı olarak tanımlanan ve çoğunlukla pek de anlaşılır olmayan tarzda kullanan biri olarak anladığımız yaygın entelektüel tasavvuruyla örtüşmektedir. Bununla birlikte, entelektüelin meşgalesine vurgu yapmak daha çok tercih edilmelidir. Yoksa entelektüellere belli siyasal özelliklerini kazandıran etken, fikir yürütmeleri değil, hakkında fikir yürüttükleri özel toplumsal koşullardır.

Devrimcilerin günümüzde karakteristik bir biçimde entelektüel oluşunu (bu söylediğim entelektüellerin karakteristik olarak devrimci oldukları anlamına gelmez), bugün kelimenin tam anlamıyla kendilerini devrime, isyana ya da statükonun tümden reddine hasretmiş, genellikle oldukça küçük olan bu örgütlere ya da gruplara kimlerin üye olduğunu inceleyerek doğrulamak mümkündür. Bu durum, tahminen toplumsal bir altüst oluşun ya da devrimci koşulların, isyan ve yarı-isyan koşullarının yaşandığı ülkeler için geçerli değildir. Ama, hem gelişmiş 'Batı' ülkelerinde, hem de emekçi yığınların içinde bulunduğu koşullar yüzünden pekâlâ devrimci olmasının beklenebileceği ülkelerde,* devrimcilerin entelektüel olduğu kesinlikle doğrudur. Bu ülkelerde bile, 1960'lı yıllarda Perulu gerillalar ya da Hindistan'daki Naxalite'lerde** olduğu gibi, entelektüellerin sıklıkla çoğunluğu oluşturduğunu görüyoruz. Onun için burada yürütülecek tartışmanın öncelikle 'gelişmiş' ülkeleri ele alacak olmasına karşın, belki ancak tali düzeyde de olsa, bu tartışmanın ucu bir yönüyle başka ülkelere de dokunmaktadır.

Günümüzde devrimcilerin çoğunun entelektüel olduğunu söyleyerek devrimi onların yapacağını kastetmiyoruz. Doğrudan isyanı veya silahlı mücadeleyi savunup, devrimcilik kategorisini kendi tekeline alanları saymazsak, kimin kendisine devrimci diyebileceğine ilişkin bu çok daha yüzeysel mesele karşısında hangi açıdan yaklaşırsak yaklaşalım, devrimi kimin yapacağı daha karmaşık bir sorudur. Buradaki odak noktası devrimin gerçekleşmesindeki nesnel unsurdan çok öznel unsur olduğuna göre, elinizdeki bu dene-

*) Bu ülkeler zorunlu olarak Lenin'in ya da başkalarının tarif ettiği şekilde devrimci koşullara sahip değildir. Çarlık Rusyası zamanında uzun bir süre toplumsal devrim gerekliliğini açığa vuran koşullar mevcuttu, oysa devrimci bir durumun olgunlaştığı enderdi.
**) 1960'lı yılların sonunda Hindistan komünist hareketi içinde Çin-Sovyet ayrışmasından doğup ayrı bir Maoist eğilim haline gelen devrimci gruplar. (ç.n.)

menin ele aldığı konu açısından bu soruların hiçbirini cevaplamak elzem değildir. Statükoyla herhangi bir bağ kurmayı, aslında doğrudan ve yalnızca kapitalizmle dolaysızca karşı karşıya gelerek 'yüzleşme'yi hedeflemeyen herhangi bir faaliyeti reddeden ya da bu faaliyetlere içerleyen insanlar, muhakkak kelimenin en sahih anlamında devrimcidirler. Kaldı ki, kendilerini devrimci addeden, başkalarının da belki kimi zaman daha etkin bir şekilde bu kategoriye sahip çıkmasının, burada savunduğum görüş açısından bir önemi yoktur. Burada can alıcı nokta, su katılmadık bu devrimcilerin çoğunun entelektüel olmasıdır; öte yandan, bu da hem entelektüeller hem de 'devrimci olmak'la ilintili ilginç bir sorunu gündeme getirmektedir.

Elbette devrimciliğe ilişkin bu öznel bilinci taşımadıkları sürece başka toplumsal tabakaların devrimci olduğunu savunmak mümkünken, entelektüeller açısından bunun söz konusu olmadığında ısrar edilebilir. Marx, işçilerden devrimci bir sınıf olarak bahsettiğinde, sadece "şimdiye kadar ayakta kalan toplumun bireylere sunduğu koşullara başkaldıran" bir sınıf olmanın yanı sıra, ayrıca "şimdiye kadar var olan 'yaşam üretimi'nin kendisine, bunun dayandığı 'faaliyet toplamı'na karşı" ayaklandıklarını anlatmak istemişti. Marx'ın kastettiği şey, bu reddedişin açığa vurulması gerektiği değildi; tarihsel gelişimin belli bir aşamasında bunun böyle olacağını varsaymıştır gerçi. Ona göre, (Marx'ın somut tarihsel koşulları biraz daha düşük bir seviyede çözümlediği durumların dışında) proletarya, reddetme bilincinden ötürü değil, toplumsal varlığının doğası yüzünden böyle bir sınıftı. "Proletarya günümüz toplumunun proleterlerin durumunda kötüleşen gayri insani hayat koşullarının *tümünü* ortadan kaldırmadıkça kendi hayat koşullarını ortadan kaldıramaz. Şu ya da bu proleterin, hatta tüm proleterlerin herhangi bir zamanda kendileri adına nasıl bir gelecek *hayal ettiği* önemli değildir. Mesele *neyin* hayal edildiği ve tarihin bu hayalin *varlığı* doğrultusunda onları neyi yapmaya mecbur kılacağıdır."* Toplumun bir tabakası olarak entelektüeller, bu niteliğe sahip değildir. Entelektüel kesim ancak, üyeleri ayrı ayrı devrimci olmanın boyun borçları olduğunu ya da buna mecbur olduklarını hissettikleri sürece devrimcidir. Öyleyse insanları neyin

*) *Kutsal Aile*, MEGA, 1/3, s. 206-207.

bu şekilde hissettirdiğini düşünmekle başlayalım. Doğal olarak bu tartışma yalnızca entelektüellerle sınırlı olmayacaktır.

İnsanlar neden devrimci olurlar? En başta, çoğunlukla hayattan talep ettikleri şeyin bütün toplumda köklü bir değişim olmadan elde edilemeyeceğine inandıkları için. Kuşkusuz, yeniyetmelik ve sergüzeştlik çağında olduğu gibi, bütün insan hayatının parçası, hatta belli zamanlarda hepimiz için, keza toplumlar için de yeri geldiğinde sevdalandığımız ve aşka geldiğimiz tarihsel anlarda, yani o ulvi kurtuluş ve devrim anlarında başat yön haline gelen idealizme ya da deyim yerindeyse ütopyacılığa sığınan bir alt tabaka daima vardır. Kim ne kadar burun kıvırırsa kıvırsın, yine de eksiksiz bir hayat ya da toplum tasavvur edebilir. Herkes böyle bir tasavvurun gerçekleşmesinin harikulâde olacağında hemfikirdir. Çoğumuzun aklından, ömrünün bazı anlarında böyle bir hayatın *mümkün* olduğu geçmiştir; önemli bir kısmımız bunu bizim gerçekleştirmekle yükümlü olduğumuzu düşünür. Özgürlüğe kavuştuğumuz, toplumun altüst olduğu o önemli anlarda çoğu insanın, gerçekte kısa bir süreliğine ya da sadece bir anlığına mükemmelliğe ulaşıldığına, Kutsal Kudüs'ün gözlerimizin önünde yükseldiğine, yeryüzündeki cennetin bir adım uzakta olduğuna inanası gelmiştir. Fakat pek çok yetişkin, hayatlarının çoğunda ve çoğu toplumsal grup, tarihlerinin büyük bölümünde çok daha az yüceltilmiş beklentilerle yetinmektedir.

İnsanlar gündelik hayatta ortaya çıkan görece mütevazı beklentilere devrim olmadan ulaşamayacaklarını düşündüklerinde devrimci olurlar. Barış mütevazı bir amaçtır ve kendinden menkuldür. Fakat Birinci Dünya Savaşı boyunca sıradan insanlara toplumu alaşağı etmeden barışa ulaşılamaz gibi geldiği andan itibaren, bu temel talep insanları nesnel olarak, hatta bir süre sonra öznel olarak, kendilerini toplumun alaşağı edilmesine vakfetmiş kişilere dönüştürmüştür. Durumu bu şekilde değerlendirmek yersiz kaçabilir de. Sözgelimi, sonunda Britanyalı işçilerin bir bütün olarak oldukça uzun bir zamandır, daha önce kapitalizmi devirmeden yüksek hayat standartlarında tam istihdama kavuştuklarını görerek, kırk yıl önce pek de inanılır gelmeyen bir manzarayla karşılaşmak mümkündür.* Ne var

*) Devrimci bir ideolojinin kitle hareketlerinde güttüğü amaç, sosyalizmde olduğu gibi, üyelerini bireysel beklentilerindeki bu dalgalanmalara bağımlı kalmaktan kurtarmaktır.

ki bu başka bir sorundur. Elbette gündelik hayatın mütevazı beklentileri yalnızca maddi değildir. Bunlar kendimiz ya da kendimizi üyesi saydığımız topluluklar için istediğimiz her tür talebi içerir; saygı görme ve özsaygı, belirli haklar, adil bir muamele görme ve benzer başka bir sürü talebi buna dahil edebiliriz. Fakat bu talepler gene yeni, farklı ve kusursuz bir hayat istemek anlamında ütopik değildir; yalnızca etrafımızda akıp giden alelade hayata karşılık gelir. Siyah Amerikalıları devrimci kılan talepler son derece basittir ve beyazların çoğu bunların yerine getirilmesi gerektiğini teslim edecektir.

Yine burada, insanları bilinçli olarak devrimciliğe iten şey, güttükleri amaca ulaşma isteği değil, tüm kapılar yüzlerine kapandığında, ona ulaşmanın bütün alternatif yollarının açıkça sonuçsuz kalmasıdır. Kapıda kaldığımızı düşünelim; bazıları iyimser bir sabır gerektirirse de, normalde içeriye girmenin değişik yolları vardır. Ancak bunlardan hiçbiri gözümüze gerçekçi görünmediğinde kapıyı omuzlamayı düşünürüz. Bununla birlikte, bu durumda bile kırılacağına kani olmadığımız sürece kapıyı omuzlama eğiliminde olmadığımızı fark etmenin de bir anlamı vardır. Devrimci olmak hem çaresizliğin, hem de belli bir ölçüde umudun üstesinden gelmeyi gerektirir. Şu veya bu şekilde ezilen sınıflar veya halklar diye bahsedegeldiğimiz insanların edilgenlik ile eylemcilik arasındaki o tipik gelgiti niye yaşadığını böylelikle açıklayabiliriz.*

Dolayısıyla, devrim vaadi bir dizi dürtünün birbirine karışmasına bağlı olarak açığa vurulur. Sıradan bir hayat sürme arzusu ve onun ardında kendini belli edeceği anı kollayan, gerçekten iyi bir hayatın hayalidir bu; bütün çıkış yollarının tutulduğu hissine karşılık, aynı zamanda onların birdenbire açılacağı duygusu; sabır gösterme ve reform ya da parça parça iyileştirmeler yapmak yönündeki çağrıların sesini duyulmaz kılmanın tek çaresi olarak *aciliyet* duygusu... Aralarında farklı dengelerin kurulduğu bu dürtüler değişik tarihsel koşullarda baş gösterebilir. Gelin, bunlar arasında iki durumu ele alalım. ABD'deki Afrika kökenli vatandaşlar konusunda olduğu gibi bir toplumda belirli grupların durumu görece farklı bir özellik kazanır; ka-

*) Güney Amerika'daki yerli köylerinin geçmişi buna örnek gösterilebilir. Köylüler kendilerini boyunduruk altına alan iktidar yapısının istikrarlı ve sağlam göründüğü her seferinde atıldır. Ne zaman yapıda çatlama belirtileri görülür, hemen kendi toprakları olduğunda ısrar etmekten hiç vazgeçmedikleri ortak arazileri işgal etmeye başlarlar.

pılar onlara kapatılmış gibi dururken, aksine toplumun geri kalanına açılır ya da hiç değilse, açılmaya hazırdır. Kriz koşullarındaki toplumlara ilişkin daha genel ve karakteristik durumdaysa halk ne yaparsa yapsın, çoğunluğun taleplerinin karşılanamadığı görülür; bu halde bütün gruplar (oldukça sınırlı sayıda istisnalar dışında), yollarını şaşırmış, cesaretleri kırılmış ve değişimden zorunlu olarak aynı şeyi anlamıyor olsalar da, köklü bir değişimin gerekliliğine ikna olmuşlardır. Çok az insanın geleceğe iyimser bir gözle baktığı Çarlık Rusyası, bunun mükemmel bir örneğidir. Normal koşullarda gelişmiş Batılı ülkelerin çoğu, 1848 sonrasında bir yüzyıldan fazla bir süre boyunca ilk kategorideki örneklerin yanında yer almıştır. Ne var ki 1960'lı yıllara geldiğimizde aralarından bazılarını ikinci tip örnekler arasına katmak mümkündür.

Burada devrimi neyin gerçekleştirdiğini değil, insanları neyin devrimci kıldığı konusunu ele aldığımı tekrarlamak isterim. Devrimler, burada kullandığım anlamıyla devrimciler olmadan da gerçekleşebilir. 1789 Fransız Devrimi baş gösterdiğinde marjinal ve bohem edebiyatçılarla (onlara nazaran çok daha atıl kalan) eğitimli orta sınıf entelektüellerin oluşturduğu saflarda muhtemelen az sayıda devrimci vardı. Aslında var olan hoşnutsuzluk, mücadelecilik ruhu ve toplumu saran galeyan, yaşanan ekonomik ve siyasal kriz koşullarında rejimi derin bir altüst oluşa sürüklemişti. Aksi halde bu etkenler hatırı sayılır derecede ama sürekliliği olmayan bir toplumsal kargaşadan başka bir şey yaratmazdı. Öte yandan, Fransız devrimcilerini yaratan, devrimdi; onlar bu toplumsal altüst oluş sırasında ve bu sayede, bu sürecin içinde yer aldıkları için devrimci oldular. Yoksa başlangıçta devrimi yapan onlar değildi.

Vurgulamak istediğim başka bir konu daha var: Bir zamanlar Amerikalı sosyologlar ve siyaset bilimcileri arasında rağbet gören görüşün aksine, devrimci faaliyetin kuşkusuz bir avuç çılgını cezbetmesine, üstelik bazı faaliyetlerin (özellikle daha az örgütlü ve daha düzensiz olanların) çevresine kayıtsız kalan kimseleri kendine çekmesine rağmen, normalde insanlar birey olarak yabancılaştıkları veya yoldan çıktıkları için devrimci olmazlar. Komünist partiye katılan üyeleri, dahası yandaşlarını incelediğimizde, oldukça küçük partilerde bile parti üyelerinin yukarıda sözünü ettiğimiz bu insanlara tipik bir tarzda benzemediğini açıkça görürüz. Belli tipte insanların, sözgelimi yaşlılardan farklı olarak gençlerin veya göç yoluyla oldu-

ğu gibi, alıştıkları ortamların dışına çıkan insanların ya da toplumsal olarak marjinal kalan kimi gruplar içinde yer alanlar insanların, başkalarına kıyasla devrimci hareketlere katılmayı daha kolay ya da daha çekici buldukları şüphesiz doğrudur. Bununla beraber, bunlar bir araya toplanmış uyumsuz bireyler değil, toplumsal kategorilerdir. Devrimci Marksist olan genç Yahudiler ister Zamosc, ister Wilna ya da Brooklyn'de yaşıyor olsunlar, öbür Yahudilerden daha çok yabancılaşmış veya yollarını şaşırmış değillerdi (bu insanların göçmen olarak yaşadıkları yerde muhtemelen geride bıraktıkları ülkelerine kıyasla daha fazla devrimci sosyalistler olacağını düşünmenin bir dayanağı yoktur; hatta, yeri gelmişken, bu çok da akla yakın değildir). Yalnizca, onların konumundaki biri açısından birkaç ihtimal arasından gayet olağan bir seçim yapmışlardır.

Hayatım boyunca çok sayıda entelektüelin devrimci olduğu iki dönem gördüm: İki dünya savaşı arasındaki yıllar ve 1950'lerin sonundan, hatta özellikle 1960'lı yılların ortalarından bugüne olan dönem... Şimdi her iki dönemi de ele alıp, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağım.

Benim kuşağımı ilgilendiren bu meseleye içebakış yoluyla -ya da, daha iyi bir ifadeyle, otobiyografi aracılığıyla- yaklaşmak en kolayı olacaktır.

Orta yaşlı ve vasat ölçüde hayatını kurmuş bir akademisyen, kendisinin gerçekçi bir anlamda devrimci olduğunu iddia edemez doğrusu. Fakat kendini yaklaşık kırk yıldır komünist olarak gören biri, hiç değilse tartışmaya katkı sunabilecek geniş bir belleğe sahiptir. Hayatta kalanlar arasında en gençlerinden biri olarak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra orta Avrupa'ya özgü orta sınıf Yahudi kültürünün yarattığı, şimdilerde hemen hemen yok olmuş bir zümrenin üyesiyim ben. Bu zümre 1914'te burjuva dünyasının çöküşü, Ekim Devrimi ve anti-semitizm üçlüsünün yarattığı şoku yaşadı. Avusturyalı büyüklerimin sıradan hayatı Saraybosna'da katliamla noktalandı. Onlar, 'barış zamanı'ndan 1914 öncesini anlıyorlardı; bu yıllar 'bizim gibi insanlar'ın hayatının önlerine dümdüz serilen geniş bir yol gibi, sonu görünmese bile nereye varacağı kestirilebilir, insanı teskin edecek kadar emin, sıkıcı, doğumdan başlayıp okul, meslek hayatı, opera seyirleri, yaz tatilleri ve aile hayatıyla dolu inişli çıkışlı yolculuk sonunda Viyana Merkez Mezarlığı'na uzan-

dığı zamanlardı. 1914 sonrası, felaketten ve hayatta kalma mücadelesinden başka bir şey getirmedi. Çalınmış bir çağı yaşıyorduk ve bunu biliyorduk. Uzun vadeli planlar yapmak, hayatı on yıl zarfında zaten (ilki savaşta, ikincisi 1929'daki Büyük Bunalım'da) iki kere paramparça olmuş insanlara bir anlam ifade etmiyordu. Ekim Devrimi'nden haberdardık; biz derken Avusturyalı akrabalarımı kastediyorum, gerçi İngiltere'de büyümüş ikinci kuşak üyesi biri olarak onları çok az tanıyordum. Ekim Devrimi kapitalizme son verilebileceğini, daha doğrusu biz istesek de, istemesek de, sonlandırılması gerektiğini gösterdi. Bu ruh hali, hatırlarsanız, Schumpeter'in gayet orta Avrupa'ya has özellikler taşıyan unutulmaz eseri *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı çalışmasında da baskın olarak göze çarpıyordu. Schumpeter olmasaydı anti-semitizm hakkında, içinde yaşadıkları toplumu fazlasıyla özümsemiş, ırkçılıktan bihaber orta sınıf siyahlardan fazlasını bilmezdik.

Hiç hatırımdan çıkmayan siyasal içerikli ilk sohbet, ben altı yaşındayken Alpine sanatoryumunda, annem kılıklı iki Yahudi hanım arasında geçmişti ("dilediğin gibi konuş, bu Yahudi delikanlının adı Bronstein"). Bende on yaşımdayken benzer bir etki yaratan ilk siyasal olay 1927 yılında, Viyanalı işçilerin Adalet Sarayı'nı yaktığı o büyük ayaklanmaydı. Gene on üç yaşında hatırladığım ikinci siyasal olay, Almanya'da Nazilerin 107 sandalye kazandığı 1930 yılı genel seçimleriydi. Bunun anlamını biliyorduk. Bundan kısa süre sonra Berlin'e taşındık, 1933 yılına kadar orada kaldım. Bunlar buhran yıllarıydı. Marx bir yerde tarihin kendini tekrar ettiğini söyler; önce bir trajedi, sonra da fars olarak... Halbuki tarih daha melun bir şekilde de yinelenir: Önce trajedi, sonra umutsuzluk olarak... 1918-1923 yılları arasında orta Avrupa'ya özgü o iklim kurumuştu. 1920'li yılların ortasında kısa bir süre için ikircikli de olsa bir umut yeşerebilir gibi görünmüş, sonra o da kuruyup gitmişti. Kaybedecek hiçbir şeyleri olmayanların, işsizlerin, yolunu kaybeden ve direnci kırılan orta sınıfların çaresizliğe düştüğünü söylemenin ne anlamı var! Bu insanlar her şeyi göze almışlardı. Benim siyasallaştığım zamanlar böyleydi.

Genç Yahudi entelektüelleri böylesi koşullarda başka neyi seçebilirlerdi? Liberalizmin (sosyal demokrasiyi de içeren) dünyası, çöken her şeyle birlikte çökmüştü, o yüzden herhangi bir şekliyle liberalizmi seçemezdik. Yahudiler olarak bağlılık yemini ya da Yahudi-

leri dıştalayan bir milliyetçilik temelinde kurulmuş partileri desteklemekten daha baştan men edilmiştik; her iki durumda da bunlar Yahudi aleyhtarıydı. Ya komünist ya da ona eşdeğer biçimde devrimci Marksistler olacaktık; hiç olmadı, kan ve toprağa dayalı kendi milliyetçi versiyonumuzu yeğleyip Siyonist olabilirdik. Ne de olsa genç entelektüel Siyonistlerin büyük bölümü, kendilerini bir tür devrimci Marksist milliyetçiler olarak görüyordu. Gerçekte başka bir tercih şansı yoktu. Açıkça son demlerini yaşayan burjuva toplumuna ve kapitalizme karşı kendimizi sorumlu hissedemezdik. Yalnızca geleceği olmayan bir toplum yerine bir *gelecek* istedik; bu da devrimi seçmek anlamına geliyordu. Hiç olmazsa olumsuz değil, olumlu anlamda devrimi seçmiştik. Hiçliğe mahkûm olmak yerine yeni bir dünya istiyorduk. Büyük Ekim Devrimi ve Sovyet Rusya bize bu yeni dünyanın mümkün olduğunu, belki de bu yeni dünyanın şimdiden devindiğini göstermişti. "Geleceği gördüm, gerçekten de bir alternatif var," demişti Lincoln Steffens. Gelecek, geriye kalan tek alternatifti; biz de ona sarıldık.*

Nitekim, bazılarımızın yoksul olmasına ve çoğumuzun belirsiz bir gelecekle yüz yüze kalmasına karşın, o kadar da yaşadığımız ekonomik sorunlar yüzünden değil, köhnemiş toplumumuz bize daha fazla yaşanabilir gelmediği için devrimci olmuştuk. Bu toplum bize bir perspektif sunmuyordu. Üstelik Britanya'da olduğu gibi, toplumsal düzenin görünür düzeyde çökme noktasına gelmediği ülkelerin genç entelektüelleri açısından da bu aşikâr bir gerçekti. John Strachey'nin buhran yıllarında yazılan, son derece ikna edici önemli eseri *Geleceğin İktidar Mücadelesi*'nde ileri sürdüğü savların dayanak noktası şu ikilemdi: ya sosyalizm, ya barbarlık. Hitler'in zaferi bunu doğrulamış gibi duruyordu (diğer taraftan, Strachey kuşkusuz 1930'ların sonundaki ekonomik iyileşmenin de kendisine arka çıkmasıyla, sonradan Keynes'in çöküşe karşı kapitalizme bir seçenek sunduğuna inanır olmuş ve gerisin geri devrimcilikten reformistliğe çark etmiştir). Belki Polonya'da ve elbet-

*) "Ben de dahil, iktisattan anlayan birçok Marksisti Bolşeviklerin safına çeken, bu kavrayıştı; kapitalizmi eski haline getirme yönündeki her girişim, bu uzlaşmaz çelişkiye çarpıp dağılacak, bütün toplumun yeniden devrimci inşası başarıya ulaşmadığı sürece sınıf kavgası mücadele eden sınıfların ortaklaşa yarattığı yıkımla son bulacaktı" (Eugen Varga, *Die wirtschafts-politischen Problems der proletarischen Diktatur*, Viyana, 1921, s. 19). Bu tanınmış komünist iktisatçıdan alınan otobiyografik pasaj, mevcut tek alternatifin anlamını gözler önüne sermektedir: O dönem için bu, ya devrim ya da yıkımdır...

te günümüzde Bengal kentlerinde yaşayan devrimci küçük burjuva sınıflarda olduğu gibi açıkça proleterleştikleri, aç ve umutsuz oldukları için devrimci olan entelektüeller de vardı, ama burada onları konu edinmeyeceğim.

Bu yüzden, bizim motivasyonlarımız iki önemli bakımdan bu zaman zarfında şimdiye dek kullandığım anlamda devrimci olmuş işçilerinkinden farklıdır. İlk başta, pek azımız Marksist ya da diğer sosyalist görüşlerin bir gelenek olarak sürdürüldüğü ortamlardan geldiğimizden, yaşadığımız kopuş doğal olarak daha keskindi (bu durum herhalde sözde bir devrimciliğin her zaman genç burjuvaların tercih edebileceği bir seçenek olduğu Fransa gibi ülkelerde pek de geçerli değildir). İkinci olarak, sözgelimi 1930-1933 yılları arasındaki buhran döneminde Almanya'daki işsizlerin büyük çoğunluğunu Komünist Parti saflarına çeken o büsbütün çaresizlik durumu daha az tayin ediciydi. Öte yandan, şüphesiz bu köhnemiş sistemin işlemez hale geldiği hissini, aciliyet duygusunu ve Sovyet devriminin pozitif bir alternatif olduğu inancını işçilerle paylaşıyorduk.

Günümüzde yirmili yaşlarına henüz giren biri, bütün hayatını bu köhnemiş sistemin hiçbir zaman, bu şekilde dağılıyor gibi görünmediği bir döneme tanıklık ederek geçirir. Oysa, gayet yakın bir zamana kadar kapitalizm, ekonomik olarak, daha önce hiç olmadığı kadar gelişmiştir. Açıkça gördüğümüz şey, artık ne savaşlar arasındaki yıllar boyunca ölümün pençesinde kıvrandığına tanık olduğumuz o liberal kapitalizmdir ve üzücü ama, ne de sosyalizmdir. Sovyet sosyalizminin de bundan aşağı kalır tarafı yoktur. Kapitalizm kendisini dünyada genişleyen ve güçlenen sosyalist kesimin varlığına (bu noktada kapitalizmin görüp göreceğimiz en büyük iç krizleri atlatması gerekmişti), dünya çapında siyasal bakımdan sömürgelerden çekilmeye, sürekli olarak yerel savaşlarla ve nükleer bir felaketin gölgesi altında yaşamaya alıştırmıştır. Ne biçimde olursa olsun, genel olarak bakıldığında, kapitalizm 1960'lı yılların sonuna kadar ekonomi, teknoloji ve (şunu da atlamayalım) kitlelerin maddi refaha kavuşturulması (ya da bu beklenti) açısından sansasyonel bir başarı sağlamıştır. Devrimciler açısından baktığımızda, 1960'lı yılların gerisinde yatan koşullar bunlardı.

Bu tablo Üçüncü Dünya'nın pek çok yerindeki devrimciler açısından da geçerliydi. Bu ülkelerdeki entelektüel devrimcilerin her

türlü sabır ve aşamalı reform çağrısını neredeyse tiksinti verici kılan kitlesel yoksulluk, baskı ve adaletsizlik sorunlarıyla boğuştukları ve mevcut sistemin yaşadıkları toplumun sorunlarına cevap üretmediğine ikna oldukları ölçüde, benim kuşağıma mensup devrimcilere benzediği bir gerçektir. Her koşulda, yeni kapitalizm ve yeni sömürgecilik şimdiye kadar azgelişmişlik sorununu çözememiş, yalnızca daha şiddetli yaşanır hale getirmiştir. Bununla beraber, dünya üzerinde bütün umutların gerçekten tükeniyor gibi göründüğü belli bölgeleri, örneğin Bengal'i saymazsak, yoksul ve azgelişmiş ülkeleri düşündüğümüzde bugün onlar bile durgunluk ya da mutlak gerileme içinde sayılmazlar. Toplumlar açısından bir umut kalmamış olabilir, ama tek tek bireyler için, işçiler, kırsaldan göçen eski köylüler, hatta köylüler de içinde olmak üzere, şimdi daha iyi bir hayat sürdükleri ve daha çok gelecek umudu taşıdıkları son yirmi yıla dönüp bakabilen birçokları için yeterince umut vardır. Üçüncü Dünya'da insanlara hiçbir şey yapmamak ya da reformları savunmak yerine devrimi yeğleten şey, nadiren ekonominin veya toplumsal düzenin aniden çökmesi ya da çökmesine ramak kalması olmuştur. Bunun sebebi daha çok reformist seçeneklerin su götürmez başarısızlığıyla birlikte, zenginle yoksul arasında ve gelişmiş ülkelerle azgelişmiş olanlar arasında belki de açılmayı sürdüren o derin uçurumdur. Orta vadeli veya uzun vadeli kriz ihtimali de burada rol oynamaktadır. Ne talih! Yerel entelijansiyanın kişisel kariyer beklentisi benim kuşağımın sahip olduklarına nazaran çok daha yüksek olduğu sürece, değişimi ve ekonomik büyümeyi yaratan koşullar onları bireysel olarak etkilemektedir. Bu yüzden birçok Üçüncü Dünya ülkesinde, örneğin Latin Amerika'nın belli yerlerinde, öğrencilerin devrimciliği son derece kısa ömürlü olmakta, mezuniyetten sonra zar zor sürdürülmektedir.

Bununla birlikte, Üçüncü Dünya iki savaş arası dönemin şekillendirdiği dünyaya ne derece benzerse benzesin, Batı'da serpilen yeni kapitalizmin gelişimi açıkça farklıydı. Batı'daki Yeni Sol'un devrimciliği, kapitalizmin -ekonomik anlamda- içine düştüğü krizin ürünü değildi, hatta durum bunun tam tersini gösteriyordu. Bu yanıyla Yeni Sol, tam olarak Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin, çoktandır aralarında çarpıcı bir benzerlik olduğuna inandığım isyankârlığıyla ve devrimciliğiyle karşılaştırılabilir. Kaldı ki, aralarındaki

benzerlikler muhtemelen ilk bakışta gözümüze çarpandan daha bile geniş bir alana yayılmaktadır. Zira 1914 öncesinde görünürde serpilmekte olan Batı dünyasının isyankârlığı, burada yaşanan krizin kısa sürede devrimcileşmesine katkıda bulunmuştu. Kapitalizmin genel bir kriz dönemine girdiğini düşünüyorsak (bu muhtemel görünmektedir), geriye dönüp baktığımızda 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında yükselen hareketler bize 1907-1914 dönemini hatırlatan yeni bir fasıl gibi gelecektir.

1960'lı yıllarda devrim taraftarlığının canlanmasının arkasında farklı etkenler yatmaktadır. Birincisi, bu evrede eşi görülmedik bir hız ve derinlikte teknolojik ve toplumsal bir dönüşüm yaşanmıştır. İkinci olarak, kapitalizmin maddi yokluklara bulduğu çözümün, sistemi ve muhtemelen tüm sanayi toplumunu etkileyen yeni sorunları (veya Marksist deyişiyle 'çelişkileri') açığa vurduğu, hatta belki de yarattığı ortaya çıkmıştır. 1960'ların bu iki veçhesini birbirinden bağımsız görmek kolay değildir ve yeni devrimcilerin çoğunun bu konuda yanılmasına karşın, ikisi de aynı ölçüde önem taşır. Bir yanda ekonominin büyüdüğü, teknoloji ve bilim alanında devrimci gelişmelerin görüldüğü, ekonominin hem maddi bir servetin yaratılması hem toplumsal düzenin temellerini sarsarak dengesinin bu kadar bozulması açısından daha önce görülmemiş bir şekilde yeniden yapılandırıldığı bir aşamadan geçiyorduk. Ne var ki, geçtiğimiz yirmi yılda on dokuzuncu yüzyıl ortalarında yapılan ileri görüşlü birtakım tahminlerin ilk kez olarak sonunda gerçekleştiği izlenimine kapıldığımız bir gerçekse de (kapitalizmin Avrupa'daki köylülüğü, geleneksel dini ve eski aile yapısını yıkacağı*), bu durum geçmişte daha sınırlı yaşanan toplumsal sarsıntıların, onları atlatanlara aynı şekilde benzersiz geldiğini unutturmamalıydı. Toplumsal depremin mağdurları yeni koşullara uyum sağlamak durumunda kalmıştı. Kaldı ki geçtiğimiz yirmi yılda servetin muazzam bir şekilde artışı, toplumun idaresi ve refahını hedefleyen, önceki dönemlerde ya mevcut olmayan ya da başvurulmayan çeşitli mekanizmalarla birleştiğinde bu uyum sürecini kolaylaştırmış olmalıydı. Her nasılsa, 1950'li yıllarda Amerikalı ideoloji karşıtı ideologların argümanı buydu.

*) Bu açıdan baktığımızda, Roma Katolik Kilisesi'nin yaşadığı kriz Protestanlığın krizinden daha önemli olmuştur.

Diğer yandan, yalnızca insanların işlerliği olan bir sistem çerçevesinde (1890'lı yıllarla 1920'ler arasında ABD'ye akan kitlesel göç sorununa benzer bir şekilde) özellikle dramatik ve ani bir değişime kendilerini adapte etme sorunuyla değil, aynı zamanda sistemde baş gösteren temel çatlaklarla da yüzleştiğimiz giderek açığa kavuşmaktaydı. Burada ne sistemin günümüzde su yüzüne çıkan makroekonomik ya da makro-politik çelişkileri olarak niteleyebileceğimiz koşullara (örneğin, uluslararası kapitalist ekonominin sallantıdaki temeline veya 'gelişmiş' ülkelerle 'azgelişmiş' ülkeler arasında büyüyen uçuruma), ne de mutlak bir teknoloji kullanımının yakında bizi yaşanabilir yerkürenin dokusunu gerçekten tahrip etmenin ya da büyük bir demografik değişimin eşiğine getirecek tehlikelere değiniyorum. 'Bolluk Toplumu' veya 'Yeni Sanayi Ülkesi' (bu terimleri o toplumları inceleyen en ünlü liberal eleştirmenden ödünç alıyorum) hakkında vurgulanması gereken şey, 1960'ların sonuna kadar ekonomik bir mekanizma olarak kapitalizmin mükemmel bir şekilde, belki de o devirde varolan herhangi bir alternatiften çok daha iyi işlemesidir. Hepimizde derinden duyumsadığımız ama kolayca adını koyamadığımız, bir şeylerin 'yanlış gittiği' fikrinin uyandıran koşullar, kapitalist servet birikimine dayanan ve asıl kalesi olan ABD dışında başka hiçbir yerde daha açık görmediğimiz bu *toplumun* kendisinden kaynaklanır. Her şeyi etkisi altına alan şiddet dalgasının, yönünü daha iyi belirleyen ayaklanma ve isyan girişimlerinin, kitlesel düzeyde öğrenimi yarıda bırakmanın (tüm bunlar Amerikalı yorumcuların ülkelerindeki ruh haletini Weimar Cumhuriyeti'yle karşılaştırdıklarında akıllarından geçirdikleri toplumsal bir patolojinin semptomlarıdır) peşi sıra izlediği, hatta güçlendirdiği tedirginlik hali, yön kaybı ve çaresizlik belirtileri artmıştır. Haliyle bu gözde toplum eleştirisi de bir süre için ekonomik olmaktan çıkıp sosyolojik bir niteliğe bürünmüştür: 'Yabancılaşma', 'bürokratikleşme', vb. gibi kilit kavramlar yoksulluk, sömürü, hatta krizin yerini almıştır.

Dolayısıyla, Batı ülkelerindeki yeni devrimcilik neredeyse bütünüyle entelektüellerle ve diğer marjinal orta sınıf katmanlarla (örneğin, yaratıcı sanatçıların) ya da bolluk toplumunun kazanımlarını sorgulamadan kabul edip gayet haklı bir şekilde dikkatini onun kusurlarına veren orta sınıf gençliğiyle sınırlı kalmıştır. Memnuniyet-

sizliği daha kolay anlaşılır siyahlar gibi belli azınlıkları bir kenara bırakırsak, karakteristik devrimciler (çoğunlukla öğrenci olan) yeniyetme orta sınıflardı ve belirgin bir şekilde işçi hareketlerinin solunda yer alıp, sosyalist veya komünist olma eğilimindeydiler. Fransa'da 1968 Mayıs'ında ve İtalya'da 1969'un 'kızgın sonbahar'ında olduğu gibi, iki hareketin birleşecek gibi durduğu zamanlarda bile kapitalizmi karşılarına alanlar, öğrencilerdi; ne kadar militan da olsalar, kapitalizmin içinde mücadele etmeyi sürdürenlerse, işçilerdi.

Ben 1960'lı yılların bu geç evresinin, tıpkı 1914 öncesindeki yıllarda olduğu gibi muhtemelen geçip gideceğini öne sürmüştüm. Şu anda Batı dünyası sadece kapitalizmin yaşadığı temel çelişkilerin yeni bir versiyonunu yürürlüğe sokarak yeni bir tekno-bilimsel kapitalizm evresine girmekle kalmayıp, daha da önemlisi, aynı zamanda fazlasıyla uzun başka bir ekonomik kriz dönemine de adım atmış gibi durmaktadır. Devrimci hareketlerin 'ekonomik mucizeler' yaratan koşullarda değil, ekonomik güçlükleri ortaya çıkaran şartlar karşısında ortaya çıkması beklenir. Bu şartların meydana getireceği siyasal radikalleşme ölçüsünü ve biçimini değerlendirmek için çok erkendir. Bununla birlikte, en son ekonomik buhran koşullarının yaşandığı dönemde radikal sağın, bu şartlardan radikal soldan daha fazla faydalandığını hatırlatmaya değerdir.* Şimdiye kadar sanayi ülkelerindeki devrimci çalkantının en dramatik belirtileri, hızlı ekonomik büyümenin doruğuna ulaştığı sırada, yani 1967-1969 yıllarında gerçekleşmiştir. Bir tahminde bulunmaya kalksaydınız, olsa olsa, iki dünya savaşı arası dönemde toplumsal çözülmeyle birleşen ekonomik çöküşün, büyük ihtimalle Almanya'nın dışında kalan sanayi ülkelerini bu zaman zarfında olup biten herhangi bir şeyden daha fazla altüst etmesinin mümkün olduğunu söylerdiniz. Ama hemen ardından, geleneksel türde bir toplumsal devrimin hiçbir şekilde bunun yegâne, hatta belki de en çok gerçekleşmesi muhtemel sonucu olmayacağını eklerdiniz.

Bununla birlikte, bu yeni devrim taraftarlığı ile benim kuşağımın iki savaş arasında yarattığı devrimci idealler arasında önemli bir farklılık vardır. Biz belki aldanıyorduk, ama yine de umudumuz

*) Bir arkadaşım 1929'daki Büyük Buhran'ın siyasal sonuçlarının ne olduğunu soran öğrencilerini şu cevabı vermiştir: "Birincisi, Hitler iktidara geldi. Sonra, İspanya'daki savaşı kaybettik. Son olarak da, İkinci Dünya Savaşı'na girdik ve Hitler, Avrupa topraklarının büyük kısmını ele geçirdi."

ve somut, alternatif bir toplum modelimiz vardı. Sosyalizm yalnızca bir tahayyül değildi. Günümüzde büyük Ekim Devrimi'ne ve Sovyetler Birliği'ne duyulan bu güven büyük ölçüde ortadan kalktı (bununla bir yargıda bulunmuyor, gerçeği dile getiriyorum) ve bugün onun yerini hiçbir şey doldurmuyor. Zira yeni devrimciler ne kadar pratiğe geçirilmeye uygun bir model ve bağlılık duyacakları bir merkez arayışında olursa olsun, benim zamanımda Sovyetler Birliği'nin işgal ettiği konuma ne küçük ve belirli bir bölgeyle sınırlı kalmış devrimci rejimler (Küba, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve benzerleri), ne de Çin karşılık gelebilir.* Bizim bakış açımızın yerini, mevcut topluma duyulan olumsuz bir nefretle Ütopya'nın birleşimi almıştır. Üstelik, devrimci hareketin son derece güçlü bir biçimi olan disiplinli kitle partisi, Marksist gelenekten ziyade anarşistlere yakın duran, ya küçük hizipler ya da dağınık özgürlükçü gruplar şeklinde faaliyet gösterdiği anlaşılan yeni devrimciler arasında bir hayli gözden düşmüştür. Belki de tüm bu olanlar tarihsel bakımdan kaçınılmazdı. Gelgelelim, var olan bu eğilim, devrimci heyecan ile etkili devrimci eylem arasındaki kopukluğu benim gençliğime nazaran daha fazla büyütmeye de yatkındır. Meselenin bu yönünü vurgulamaktan elbette haz almıyorum, ayrıca bunu, yeni devrimcileri küçümsemek niyetiyle de söylemiyorum. Devrimci bir hareketin olması, hiç olmamasına yeğdir. Şu an için bununla yetinmek ve elimizden gelenin en iyisini yapmak durumundayız. Şu bir gerçek ki, mevcut hareketin öğrenmesi ya da yeniden öğrenmesi gereken çok fazla şey vardır.

Son olarak, devrimci hareketlerde entelektüellerin rolü sorusuna gelmek istiyorum. Başka bir deyişle, aralarından bazılarının neden devrimci olduğu bir yana, toplumsal bir tabaka olarak siyasal yönelim açısından hangi eğilimlere sahip oldukları ve bu çerçevede gösterdikleri faaliyetlerin hareket içinde hangi rolü oynamaya yatkın olduğu üzerinde duracağım. İki soru türünün birbirinden bütünüyle farklı olduğunu ya da olabileceğini söylemeye hiç gerek yok. Marx ve Engels muhakkak entelektüellerdi, fakat sosyal demokrat olan Alman entelektüellerinin sayısı ve oranı azdı ve muh-

*) Burada içinden geçilen dönemin, 1848'den bu yana devrimci sosyalizmin dünya çapında yaygınlaştığı ilk evre olduğunu kaydetmek gerekir. Elbette, 1848'den bu yana etkili bir Enternasyonal kurulamamıştır, zira sekter küçük sol grupların kurduğu enternasyonaller bu işlevi yerine getirmekte çok sınırlı kalmıştır.

temelen göz ardı edilebilir düzeydeydi. Benim kuşağıma mensup komünist öğrenciler, bir tahminde bulunmak gerekirse, savaştan hemen önce 50 bin üniversite öğrencisi arasında taş çatlasa 4 ya da 5 bini geçmeyen küçük bir azınlıktı; hatta Oxford ve Cambridge'de daha geniş bir tabanı olan sosyalist kulüpler azımsanmayacak büyüklükte de olsalar, azınlıkta kalıyorlardı. Küçücük azınlık grubumuzun bazı durumlarda en parlak öğrencilerin dikkate değer düzeyde yüksek bir oranını içeriyor olması elbette önemsiz bir durum değildir ama şu gerçeği değiştirmez: 1939 öncesinde Yugoslavya gibi ülkelerde öğrenci çoğunluğu muhtemelen solda yer aldığı halde, Batı Avrupa'daki öğrencilerin büyük çoğunluğu, devrimciler şöyle dursun, solun bile yanında değildi.

Kaldı ki, bir tabaka olarak entelektüellerin devrimci olduklarını söylediğimizde bile (bu durum Üçüncü Dünya'daki genç devrimciler açısından sıklıkla, belki de genellikle geçerlidir), onların tutumunu ya da siyasal davranışını otomatikman başka devrimci güçlerinkiyle bağdaştıramayız. Bariz bir örnek göstermek gerekirse, öğrencilerin 1848 devrimlerinde yol gösterici bir rol üstlendiğini hatırlayalım. Sahi, Bismarck çağının bütün o devrimci liberallerine ne oldu? Bundan başka, öğrenciler (lise öğrencileri dahil olmak üzere) 1905 Rus Devrimi'nde fazlasıyla öne çıkmışlardı, yalnız şimdiye kadar söylenegeldiği kadarıyla, 1917'de bu konumda *olmadılar*. Bu durumun kendisi muhalefetteki diğer bütün kitle partilerinde olduğu gibi, Bolşevik önderliğin de baskın bir şekilde entelektüellerden oluştuğu gerçeğine aykırı değildir. Üçüncü olarak, belki de oldukça yerelle sınırlı ve kalıcılığı olmamış bir örnek verilebilir. Günümüzde Britanya'da öğrenciler, bir grup olarak muhtemelen işçilerin epeyce solunda yer alan bir siyasal duruşa sahiptirler. Gene de şu anda, Genel Grev'den bu yana işçilerin sanayi bünyesinde harekete geçmek için daha fazla militan ve istekli olduğu bir zamanda, büyük bir ihtimalle öğrencilerin kitlesel siyasal eylemlilikleri geçtiğimiz üç yıl içinde her zaman daha düşük bir seyir izlemiştir. Anlaşılan, iki grup aynı şekilde, aynı yönde, benzer bir güçle ve motivasyonla hareket etmez.

Bugün, sanayi ülkelerinde, bir sosyal grup olarak entelektüeller hakkında ne söyleyebiliriz? *Birincisi*, entelektüeller günümüzde yalnızca orta sınıfların değişik, özel bir biçimi olarak sınıflandırı-

lamayacak türde bir sosyal gruptur. Gerek bilimsel teknolojinin gelişmesi, gerekse de (işletme yönetimi ve haberleşme de dahil) ekonominin üçüncü sektörünün genişlemesi entelektüellere öncesine kıyasla çok daha büyük miktarlarda ihtiyaç duyurduğu için, sayıları çok daha kabarıktır. Büyük bir kısmı 'serbest meslek' sahibi ya da özel girişimci olmayıp, ücretli çalışan olmalarından dolayı teknik anlamda proleterleşmişlerdir. Bunu ayrıca orta sınıfın geriye kalan çoğunluğu için de söyleyebiliriz. Kendilerine özgü tutumları, kendilerine özgü tüketici talepleri, kendilerine özgü çıkarları vardır ki işadamları da onlara böyle seslenirler; örneğin, *Daily Telegraph* değil de *Guardian* okumaları ve 'sizin seçiminiz hangisi' tipindeki ölçütlerde olduğu gibi, satışların statü simgeleri üzerinden cazip kılınmaya çalışılması karşısında görece vurdum duymaz oluşları onları kolayca ele verir. Batılı ülkelerde bu tabakanın büyük çoğunluğu [ya da hiç değilse bunun içindeki belli meslek tipleri] bugün siyasal bakımdan muhtemelen merkezin solunda yer alır, yalnız siyasal duruşları bundan öteye geçmez. Britanya'da *Guardian-Observer* tipi profesyoneller sınıfı siyasal ayrım çizgisinin bir tarafında, *Telegraph* tipi orta sınıflar diğer tarafında durur. Fransa'da 1968 Mayıs'ı boyunca sınıf mücadelesinin oluşturduğu cephe, orta sınıfı boylu boyunca katediyordu. Genel grev sırasında Ar-Ge tipi işler, laboratuar ve tasarım departmanlarıyla iletişim sektöründe çalışanlar, çoğunlukla militanca, işçilerle birlikte davranma eğilimdeydiler; oysa idareciler, yöneticiler, satış departmanları vb. gibi uzayıp giden meslek çalışanları işletmenin tarafını tutmuştu.

Bundan dolayı entelektüellerin günümüzde 'yeni' bir işçi sınıfının parçasını ve bir yanıyla, on dokuzuncu yüzyıl Britanya'sında öylesine önem taşıyan vasıflı, özgüvenli ve hepsinden öte teknik anlamda vazgeçilmez 'usta zanaatkârlar'ın meydana getirdiği işçi aristokrasisinin modern bir karşılığını oluşturduğu iddia edilebilir. Dahası, temelde ücretli uzmanlar olmalarıyla, bireyler ya da bir tabaka olarak akıbetlerinin, her koşulda kusurlarını isabetle kestirebilecekleri özel bir girişimin tasarrufuna ekonomik açıdan bağlı olmadıkları da ileri sürülebilir. Aslında, en azından iş hayatında karar alan insanlar kadar zeki ve iyi eğitimli olmalarından dolayı ve hiç değilse bir o kadar da, işleri onlara işletmenin poli-

tikalarıyla ekonominin gidişatına dair genel bir perspektif edindirdiği için, etkinliklerini ücret ve çalışma koşullarıyla ilintili dar meselelerde toplamaya daha az, işletme yönetimi ve politikaları konusundaki değişimleri gerçekleştirmeye daha çok eğilimli oldukları kabul edilir.

Başlıca olarak Alain Touraine ve Serge Mallet gibi Fransız sosyologlarınca öne sürülen bu argümanlar bir hayli etkilidir. Diğer yanda, bu argümanların, devrimci bir güç olarak eski 'işçi aristokrasisi'yle olduğu kadar, onun modern dengiyle de ilgisi yoktur. Daha doğrusu, bu argümanlarda yeni sınıfın ancak toplumun aşamalı, barışçıl ama köklü bir şekilde dönüşeceğini hayal ettiğimiz sürece devrimci olabilecek, son derece etkin bir reformist güç olduğu öne sürülmektedir. Yine de böyle bir dönüşümün mümkün olup olmadığı ya da eğer mümkünse, bunu bir devrim olarak görüp göremeyeceğimiz kuşkusuz kritik bir sorudur. 'Yeni işçi sınıfı' argümanının bu soruya vereceği karşılık, solun hiçbir koşulda külliyen kabul edemeyeceği, gerçekte Marksist terimlere bürünmüş yeni Fabyancı bir karşılıktır. Kısa vadede en iyi şey, bu sınıfsal katmana tıpkı ataları işçi aristokrasisi gibi ılımlı reformistler gözüyle bakmaktır. Belki mesleki çıkarları onları kapitalizmdense biraz daha demokratik bir sosyalizme, elbette böyle bir sosyalizm onların sahip olduğu nispeten avantajlı koşulları tehdit etmediği sürece yatkın kılabilir ve çoğunun öğrencilik evresini geride bırakacak olmasından dolayı pekâla gönülleri çoğu zaman mesleki çıkarlarındansa sola uzak düşebilir. Öte yandan, toplumsal değişim konusunda, mevcut sistem içinde devrimci insanların ve onların çocuklarının sandığından çok daha fazlasının yapılabileceği, belki de yapılması gerektiği yönünde temel bir yaklaşıma sahiptirler. Değişim ihtiyacı kendilerini ilgilendirdiği sürece bu durum kesinlikle geçerli olmuştur.

Entelektüeller arasında, meslekleri teknolojik gelişimle ıskartaya çıkan dokumacılara karşılık gelen bu orta sınıflar (eski moda yöntemlerle çalışan yaratıcı sanatçılar, yazarlar, vs.) gibi marjinal grupların dışında statükoyu toptan reddettiği belli olan en büyük kümeyi gençler meydana getirir. Bu grup büyük ölçüde entelektüel işler için eğitilen kimselerden oluşur. Bununla birlikte, isyan-

kârlıklarıyla eğitim sistemi arasında nasıl bir ilişki olduğu hiçbir şekilde açık değildir.

Orta tabakanın genç mensupları günümüzde ebeveynlerine göre biraz daha geniş bir deneyime sahip olmakla beraber, oldukça sınırlı bir toplumsal deneyime sahiptirler. Bu deneyimin çoğunluğu (ne kadar genç olurlarsa o kadar çok bu yoldan deneyim edinirler) aileden, okuldan ya da üniversiteden ve benzer özgeçmişlere sahip akran gruplarından öğrenilen şeylerle dolayımlanır. (Bütün bir yaş grubunu toplumsal ayrım noktaları üzerinden birleştiren genel 'gençlik kültürü' kavramı, ya yüzeysel ya da ticaridir veyahut da her ikisidir. Benzer kıyafetler, saç stilleri, eğlence biçimleri ve toplumsal adetler, genç işçileri harekete geçirmenin yollarını arayan militan öğrencilerin sıklıkla keşfettiği üzere aynı siyasal davranışı gerekli kılmaz. Gerçekte bu kültürlerin karmaşasından çok, ne derece 'gençlik kültürü'nün *tek* bir formunun olduğu hâlâ tartışmaya açık bir sorun olarak durmaktadır.) Buradan orta sınıf gençliğinin yönelttiği eleştirilerin yalnızca bir 'kuşak farkı'nı, ister eski, ister yeni, büyüklere başkaldırıyı ya da geçerli bir sebebi olsun olmasın, eğitim kurumlarından duyulan hoşnutsuzluğu yansıttığı anlamı çıkarılmamalı. Gençlerin eleştirileri ne kadar tutarsız bir şekilde ortaya konursa konsun, geçmişte sıklıkla olduğu gibi, ciddiye alınması gereken samimi bir toplum eleştirini yansıtıyor da olabilir.

Gençlere özgü devrimciliğin en ciddi örgütlenmiş biçimi öğrencilerinkidir (bir dizi ülkede lise talebelerini de kapsar). Öğrencilerin bu devrim taraftarlığının sahip olduğu karakteri ve imkânları değerlendirmek bu yüzden önemlidir. Elbette bu gençlik hareketinin siyasal işlevleri iki yönlüdür. Hem kendi çapında bir hareket, sizin anlayacağınız, yaş ve/veya eğitim kurumlarına devamlılık temelinde ayrılmış gruplardan biri, hem de yetişkin siyaset hayatındaki eylemciler ve önderler için taraftar toplanacak bir zemin olarak var olmaktadır. Şimdiki halde gençlik hareketinin bu birinci yönü daha aşikâr olmakla birlikte, diğeri tarihsel bakımdan daha büyük önem taşır. Rue d'Ulm'deki Ecole Normale Supérieure'ün on dokuzuncu yüzyıl sonlarında taşıdığı siyasal önem, o devirde öğrencilerin sosyalizme bağlılık duygusunda ve Dreyfus yanlısı faaliyetlerinde değil, o öğrencilerinden *bazılarının*, sözgelimi Jaurès, Léon Blum ve Edouard

Herriot gibilerin daha sonra devrimci kişilikleriyle kazandıkları başarıda yatıyordu.*

Gençlik/öğrenci hareketleriyle ilintili olarak yararlı olabilecek iki genel saptamada bulunabiliriz. Basmakalıp ama yine de önemli olan ilk saptama, bu tür hareketlerin doğası gereği geçici olması ve süreklilik göstermemesidir. Gençlik ya da öğrenci olmak, yetişkinliğe ve geçimini kazanmaya atılan adımdır; kendi başına bir meşgale değildir. Bekârlığın tersine, kişisel gayretle yerine getirilecek bir plan da değildir. Günümüzdeki adet, erken yirmili yaşları geçmiş birine orta yaşın eşiğindeymiş gibi bakmayı getirdiği için gençlik yıllarını kısalttığı halde, bu süre biraz uzatılabilir; yalnız eninde sonunda bitmesi gerekir. Dolayısıyla, siyasal bir gençlik ya da öğrenci hareketi, işçilerinki gibi (çoğunluğu emekliye ayrılana kadar işçi olmayı sürdürür), üyelerinin tüm hayatları boyunca kendilerini içinde var ettiği hareketlerle ya da hepsi de kendilerine karşılık gelen kategorilere doğumdan ölüme kadar mensup olan kadınlar ve siyahlarla karşılaştırılamaz. Her zaman genç insanlar ve öğrenciler olacağı için, onların öznesi olduğu hareketler her zaman faaliyet alanı bulacaktır. Günümüzde her ikisinin de nüfus içindeki oranının yüksek olmasından ötürü, hiç değilse potansiyel anlamda kitle hareketlerine dönüşmeleri akla yakındır. Buna karşın, üye sayısındaki devir daim birkaç yıl içinde kaçınılmaz olarak tamamını etkiler. Kaldı ki, bu tür hareketler kendilerini yalnızca geçici kriterler üzerinden, daha doğrusu, yetişkinlerle aralarındaki farklılık temelinde tanımladıkları ölçüde, içinde bulundukları ruh halinin devamlılığı ya da her yeni kuşağın benzer sorunlarla yüzleştiği gerçeği bir yana, faaliyetin, örgütlülüğün, hatta belki de programın ve ideolojinin sürekliliğini sağlamak o kadar zorlaşır. Geçmişte bu problemin devrimci gençliğe nadiren musallat olmasının sebebi, esasen bu hareketlerin gerçekte çoğunlukla gençlik hareketleri olarak sınıflandırılmayı reddedip, her zaman yetişkin statüsünü hedeflemeleri ve normalde kendilerine yetişkin gözüyle bakmalarıdır.** Günümüzdeki ayrı 'gençlik kültürleri' modası, böyle hareketleri

*) Devlet okullarında, hatta yabancı üniversitelerde sayıca oldukça küçük öğrenci gruplarının, yetişkin siyaset hayatına oldukça çok sayıda siyaset önderi kazandırdığı birçok azgelişmiş ülkede bu durum daha fazla belli olmaktadır.

**) Sol partilerin gençlik kolları, belki de bu yüzden genellikle yetişkinlerin üyesi olduğu büyük partilerin nispeten dar uzantılarını oluşturmaktadır.

potansiyel olarak daha çok genişletmiş olabilir, ama aynı zamanda hareketin daha inişli çıkışlı olmasını da getirmiştir.

İkinci olarak, geçtiğimiz on beş yıllık süre içinde yüksek öğrenimin bütün ülkelerde muhtemelen benzersiz bir şekilde yaygınlaştığı bu özel tarihsel fenomenden ve yol açtığı üç sonuçtan bahsedebiliriz. Öyle ki yüksek öğrenimin yaygınlaşması, her başvuranı kabul eden ve bu yığılmaya hazırlıksız yakalanan kurumlarda aşırı zorlanmaya; ilk öğrenci kuşağının sayıca çoğalmasına, başka bir deyişle, insanları ailevi bir arkaplanın ya da göreneğin hazırlamadığı, bütünüyle yeni bir hayat tarzı içine girmesi ve aynı zamanda, ekonomik açıdan söylersek, ortalığın potansiyel bakımdan entelektüel insanla dolmasına yol açmıştır. Yüksek öğrenimde çeşitli sebeplerle neredeyse kontrolden çıkmış bu artış şimdilerde hız kesmiş ve yüksek öğrenim modeli bir parça da 1960'ların sonunda öğrenci olaylarının patlak vermesinin sonucu olarak, az çok radikal biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Reform sürecinin ayrıca çeşitli rahatsızlık ve gerilim biçimlerini ortaya çıkarması da mümkündür.

Bu koşullarda öğrenci olaylarının varlığı şaşırtıcı değildir. Yalnız buradaki karakteristik durum, en azından sanayileşmiş kapitalist ülkelerde ve azgelişmiş ülkelerin önemli bir kesiminde, nasıl ki iki dünya savaşı arası dönemde Avrupa'nın büyük bölümünde siyasal eğilimleri olan öğrencilerin çoğunluğu tipik bir şekilde sola yöneldiyse, burada da yükselen dalganın radikal sağ hareketlerden çok toplumsal-devrimci (belirgin bir biçimde anarşizan ya da Marksizan) sol hareketler biçimine bürünmesidir.* Bu örnekte, hem burjuva toplumunun, hem de yönünü şaşırmış alt orta sınıfı (bütün o yeni öğrenciler bu sınıfın içinden çıkmışlardır ve bu sınıfa mensupturlar) cezbetmek için kullanılan geleneksel alternatiflerin içine düştüğü kriz, öğrenci eylemliliğinin karakteristik biçiminin eninde sonunda bir nevi aşırı sol akıma denk geldiğinin de göstergesidir.

Gelgelelim, böyle öğrenci olaylarının ciddi ve kalıcı, hele etkili bir devrimci güce dönüşeceğinin bir garantisi yoktur; yakın zamanda kendini gösteren bu öğrenci yığınlarının büyük çoğunluğu genişleyen bir ekonomi ve istikrarlı bir toplum içine çekileceğine

*) Bir zamanlar sağ hareketleri simgeleyen bazı sloganları (örneğin, milliyetçi vurguları) Marksist devrimci solun kendisine mal ettiği doğrudur. Yine de asıl çarpıcı gerçek, 1960'lardaki öğrenci hareketlerinde sol fikirlerin hegemonik durumda olmasıdır.

göre, büyük bir ihtimalle dönüşmeyecektir. Uç bir örnek vermek gerekirse, Perulu üniversite öğrencilerinin 60 bini bulan kesimi (1945 öncesinde sadece 4 bin kadarıydı) çoğunlukla taşradaki yerli ya da *mestizo** alt orta sınıf ya da zengin köylü ailelerden gelen, tipik bir şekilde yöneldikleri aşırı sol eğilimlerde bir ölçüde yeni ve allak bullak edici hayat tarzıyla uzlaşmanın yolunu arayan ilk kuşaktı. Kaldı ki, çoğu halihazırda orta sınıf mesleklere kolayca çekildikleri için, solculukları mezuniyetten sonra pek sürmüyordu. Şimdilerde dalga geçildiği gibi, zorunlu askerliğin yerini tutacak biçimde 'zorunlu devrimci görevleri'ni yerine getiriyorlardı. Bu insanların 1920'lerdeki küçük öğrenci toplulukların APRA (Peru Devrimci Halk Koalisyonu) ve komünist partilerle ilişkisinde olduğu gibi, geniş bir yetişkin siyasal önder grubu meydana getirip getirmeyeceğini göreceğiz (gerçi bu bana pek mümkün görünmemektedir).**

Diğer taraftan, gerek işsizlikle, gerek sahip oldukları unvandan (ya da diploma gibi başka bir belgeden) beklemeye başladıklarından çok daha az makbul çalışma koşullarıyla karşı karşıya gelen geniş bir öğrenci topluluğu, devrimci hareketleri (ya da radikal sağı) kolayca destekleyen ve ayırt etmeksizin iki görüşe de militan kazandıran hoşnutsuz, kalıcı bir kitleyi meydana getirmeye yatkındır. Sınıf dışı entelektüeller veya küçük burjuvazi değişik ülkelerde ve farklı dönemlerde bu tür hareketlerin temelini oluşturmuştur. Hükümetler özellikle ekonomik zorluklar ya da krizlerin yaşandığı bir dönemde bu ihtimalin şiddetle bilincine varırlar, ama kısmen yüksek öğrenimin yaygınlaşması yönündeki siyasal talebin çok güçlü olmasından ötürü, kısmen de bu muazzam öğrenci çoğunluğunun durgun bir ekonomiye her zaman kolayca massedilemeyecek olmasından dolayı, en bariz çözüm olan öğrenci sayısını azaltmaya güçleri elvermez. Örneğin, ABD'de öğrenci sayısını keskin bir şekilde azaltmanın aşağı yukarı yüz binlerce, belki de milyonlarca insanı üniversitelerden halihazırda fazlasıyla dolmuş emek piyasasına aktarmaktan pek farkı yoktu. Muazzam sayıda genç insanı birkaç yıl daha istihdamın dışında tutan sistem, bir anlamda on dokuzuncu

*) Melez. (ç.n.)

**) 1960'tan sonra, Peru'nun belli başlı üniversitesi San Marcos'ta faaliyet gösteren (Maocu) öğrenci federasyonunun, şimdi nerelerde olduklarını saptayabileceğimiz sekiz liderinden biri bile, 1971 yılına gelindiğinde sol içinde faal olmayı sürdürmemiştir.

yüzyılın başlarında çıkarılan eski Yoksullar Yasası'nın orta sınıfa karşılık gelen modern bir bedeliydi: herkesin göz önünde teselli bulduğu ama kapalı kapılar ardından işleyen bir sistem... Öyle görünüyor ki, pek çok hükümetin payına iki çözüm düşmektedir. İlki, ekonominin kurmay kadrolarını yetiştirmek gibi gerçekte yüksek bilimsel, teknik, mesleki, vb. gibi vasıfları gerekli kılan ciddi bir işi bağımsız kuruluşlara saklayıp, 'artık' öğrenci yığınının dikkatini iyi kötü yararlı bir biçimde vakit öldürebilecekleri değişik kurumlara kaydırmak ve ikincisi, öğrencileri muhalif nüfusun geri kalanından yalıtmaktır. Zaten son söylediğimiz çözümü gerçekleştirmekte, siyasal eylemcilerin oluşturduğu öğrenci kitlesi de hükümetlerin işini kolaylaştırmaktadır.

Devrimci bir güç olarak öğrenci hareketinin geleceği, bundan dolayı büyük ölçüde kapitalist ekonominin akıbetine bağlıdır. 1950'li ve 1960'lı dönemlerin büyüme ve refah seviyesine geri dönülüyor olsaydı, muhtemelen öğrenci hareketinin geçici bir olgu olduğu görülecek veya ara ara gerçekleştirdiği gösteriler herhalde er ya da geç burjuva toplumunun istikrar çağında delişmen gençlik hallerinin aldığı gayri siyasal biçimlerin (kürek yarışı geceleri, üniversite şenlikleri, kız yurtlarına yapılan muzip baskınlar, vs.) benzeri olarak, toplumsal gerçekliğin genel kabul gören bir parçası olmaya yüz tutacaktır. Uzun vadede zorlukların yaşanacağı bir döneme giriyor olsaydık, öğrenci hareketi geçtiğimiz birkaç yılda görüldüğü kadarıyla patlamaya hazır bir siyasal güç olmayı sürdürmesi (1968 Mayıs'ında olduğu gibi, kısa bir süre için bile olsa zaman zaman ulusal siyaseti tayin edecek bir müdahalede bulunması), hiç değilse bazen mümkün olabilirdi. Her iki durumda da, herhangi bir şekilde yüksek öğrenim gören yaş grubunun oranı 1960'lı yılların öncesinden daha fazla olursa, öğrenciler geçmişe kıyasla bir grup olarak siyasal açıdan daha büyük bir öneme ve (özellikle oy verme yaşının on sekize indirildiği düşünüldüğünde) daha çok etkiye sahip olacaktır.

O halde, gelişmiş ülkelerde, ister genç, ister yaşlı, entelektüellerin neredeyse kesin olarak solda az çok önemli bir siyasal güç olacağını kestirebilmemize karşın, onların önemli bir devrimci güç olacağını varsayamayız. Ayrıca, hepsi birden devrimci olsalar bile, kendi

başlarına tayin edici bir güç olmayacakları açıktır. Dolayısıyla, okuduğunuz bu denemeyi entelektüellerin hareketi ile işçilerin, köylülerin ya da hoşnutsuz diğer kesimlerin başlattığı hareketler arasındaki bağı kısaca irdeleyerek bitirebiliriz.

Sol ortodoksi pek çok ülkede günümüzde bu iki farklı hareketin formel ya da informel bir şekilde bir tür sosyalist işçi hareketinde örtüştüğünü, hatta birleştiğini farz eder. Çoğu durumda bu, muhtemelen geçerlidir. Gerek Britanya İşçi Partisi, (ona toplumsal bileşimi açısından oldukça benzeyen) Amerika'daki Demokrat Parti, gerekse başka ülkelerdeki birçok sosyalist ve komünist parti, gerçekte işçilerle entelektüellerin koalisyonuna ek olarak ayrılıkçı bir harekete dönüşecek kadar talihli olmayan ulusal veya diğer azınlıklar gibi belirli hoşnutsuz gruplardan meydana gelir. Oysa fiili durum her zaman böyle olmamıştır. Ayrıca, günümüzde hafife alınmaması gereken ayrışma emareleri de vardır. Bir yandan, büyük ölçüde entelektüellerden oluşan aşırı sol, kendi ülkelerinde işçi sınıfını barındıran partileri son derece ılımlı ya da reformist olmakla suçlayarak kitlelerden ayrışmaya fazlasıyla hazırdır. Diğer yandan, işçi sınıfı hareketlerinin daima gizliden gizliye ama bazen de açıkça taşıdığı entelektüelizm-karşıtlığı yoğunlaşmaya yüz tutmuştur. İşçi Partisi'nin yerel örgütlenmesiyle ilintili olarak yakın dönemde yürütülen araştırmalar, parti kollarının yönetimi gitgide profesyonel kesimden sadık militanların eline geçtiği ölçüde, parti kitlesini oluşturan işçi sempatizanların ve militanların siyasal açıdan eylemsizliğe sürüklendiğini ileri sürmektedir. Bir olayın öbürünün sebebi ya da sonucu olup olmaması bir yana, bu iki olgu birbirini pekiştirmektedir. Benzer bir şekilde, çoğu sanayi ülkesinde öğrencilerle işçiler arasında yetersiz bir bağ kurulmuştur ve bu yetersizlik herhalde daha da kötüye gitmektedir.

Bu yüzden, işçilerle öğrencilerin radikalleşmesinin -gerçekleşmesi halinde- otomatik olarak solun birleştiği tek bir hareket ortaya çıkaracağını farz edemeyiz. Böyle bir süreç yetersiz bir eşgüdüm içinde, hatta kendi aralarında çekişen, birbirine koşut hareketler de ortaya çıkarabilir. Gerçeği söylemek gerekirse, günümüzün entelektüelleri ve profesyonelleriyle geçmişteki 'işçi aristokrasisi' arasındaki benzerlik, ancak bir noktaya kadar geçerlidir. Günümüzdeki sınıfın

aksine, eski işçi aristokratları kol emekçisiydi. Oysa, mavi yakalılarla beyaz yakalılar arasındaki uçurum alabildiğine açılmıştır ve muhtemelen daha da büyümektedir. Gelişmiş ülkelerde eski sosyalist hareketlerle emek hareketleri, kol emekçilerinin hegemonyası altında kurulmuştu. Hareketlerin bazı önderleri kuşkusuz entelektüeldi ve çok sayıda entelektüeli yanlarına çekebiliyordu, ama genel olarak baktığımızda, onları birleştiren şartlar entelektüelleri işçilere tabi kılmaktaydı. Bunlar gerçekçi şartlardı çünkü entelektüellerle çalışanların oluşturduğu topluluk genel olarak sosyalist değildi veya işçi hareketi içinde başlıca kesimi oluşturmakta sayıca son derece azınlıkta kalıyorlardı. Bugünse bu topluluk geniş, ekonomik bakımdan önemli, faal ve etkili bir kesimi ifade etmektedir. Daha doğrusu, en azından Britanya'da, sendika hareketinin en hızlı büyüyen kesimini oluşturmaktadır. Sendikal faaliyet kendi içinde hem artan bir gerilimle hem de işçilerin tarafında büyüyen bir kinle maluldür.

Hareketin iki kanadının nerede örtüştüğü ya da birleştiği üzerinde durmaya gerek yok, ama 1968'de Fransa'da ya da belki 1969'da İtalya'da olduğu üzere, muazzam bir güce sahip olacağı açıktır. Yine de kendiliğinden bir mecrada buluşacaklarını varsayamayız. Ne de bunun kendiliğinden gerçekleşeceğini düşünebiliriz. Bunun gerçekleşmesinin biraz bile ihtimali varsa, hangi koşullar altında gerçekleşecektir? Gerçekleşmesi öngörülebilir mi? Gerçekleşmesi sağlanabilir mi? Bunlar sadece bu noktada ortaya atılabilecek, hayati sorulardır. Entelektüellerin sınıf mücadelesi içinde nasıl bir rol üstleneceği, büyük ölçüde bu sorulara vereceğimiz cevaplara bağlıdır. Gelgelelim, iki kanat arasında bir buluşma noktası sağlanamadığında, entelektüellerin hareketi ister istemez şu iki konumdan birine ya da ikisine birden düşer: Ya yeni çalışan kesimin, tüketici talepleri ve çevreci kampanyalarla öne çıkan örneklere benzer, güçlü ve etkili reformist bir baskı grubuna dönüşmek, ya da inişli çıkışlı radikal bir gençlik ve öğrenci hareketi olarak, aşırı solun militan, küçük bir azınlığı kendini hummalı bir faaliyete kaptırdığı sırada, çoğunluğun bir an saman alevi gibi parlayıp yeniden eylemsizlik içine girdiği o kararsız iki nokta arasında gidip gelmek. 1960'lı yılların ortasından bu yana öğrenci hareketleri böyle bir pratiği yansıtmıştır.

Diğer yandan, işçilerin entelektüeller olmadan -hele onlara aykırı bir şekilde- başarılı bir devrim yapması da pek mümkün değildir. İşçi hareketinin, entelektüeller olmadan yeniden kol emekçilerinden oluşan, 'ekonomizm'in sınırları içinde militan ve güçlü, ancak dar pratikçiliğinin ötesine geçmekten aciz, sığ bir konuma düşmesi pekâlâ olasıdır. Bundan başka, işçiler, 'kendiliğinden' bir proleter hareketin en yüksek noktası gibi görünen, hiç şüphesiz yeni bir toplum hayaliyle onu kurmanın yollarını arayan, ancak amacına ulaşmaktan aciz bir tür sendikalist hareket meydana getirebilirler. Tek başına toplumsal düzeni alaşağı etme gücüne sahip işçilerin aksine entelektüeller, yalnız başına buna muktedir olmadıkları için, işçilerin veya diğer emekçi yoksul kitlelerin tek başına göğüslediği aczin, entelektüellerinkinden farklı olduğundan dem vurmak anlamsızdır. Adına yaraşır insanca ve ortak bir hayat kurulacaksa, her iki kesimin de birbirine ihtiyacı vardır.

1971

[C0] Moral force

*) Yazar kral V. George'un hüküm sürdüğü 1910-1936 yıllarını kastediyor. (ç.n.)

DEVRİMCİLER

Bütün hayatını bir toplumsal değişim aracı olarak 'devrim anlayışı'nı araştırmaya hasreden ve "20. Yüzyıl: Aşırılıklar Çağı", "Devrim Çağı", "Sermaye Çağı", "İmparatorluk Çağı", "Milletler ve Milliyetçilik" ve "Tarih Üzerine" gibi başyapıtları ülkemizde de yayınlanan büyük tarihçi Eric J. Hobsbawm, şimdi 20. yüzyılın en yoğun siyasal ve toplumsal çalkantılarının baş aktörlerinden olan Avrupa komünist partilerini, devrimci hareketleri, anarşistleri, gerilla mücadelelerini ve devrim fikrinin kitlelere nasıl mal olduğunu anlatan makaleleriyle okurun karşısında.

Engin bir tarihsel birikime, keskin bir eleştirel zekâya ve muazzam bir yorumlama yeteneğine sahip olan yazarın 1960'lı yıllarda kaleme aldığı ve yirminci yüzyıl tarihini anlamak açısından büyük önem taşıyan bu makaleleri, esas olarak komünizmin tarihi, Marx ve Engels'in komünist hareketteki etkileri, gerilla savaşı, sınıf mücadelesi ve anarşizmin niteliği gibi devrimci sürecin çeşitli veçhelerini ele alıyor ve devrimci dalganın dünya çapında geri çekildiği günümüzün mücadeleleri açısından bir yol işareti olmayı sürdürüyor...

ISBN 9944-916-09-9
9 789944 916097
16 YTL
www.agorakitapligi.com